Anna Klimowicz, Joanna Ginter

To się czyta!

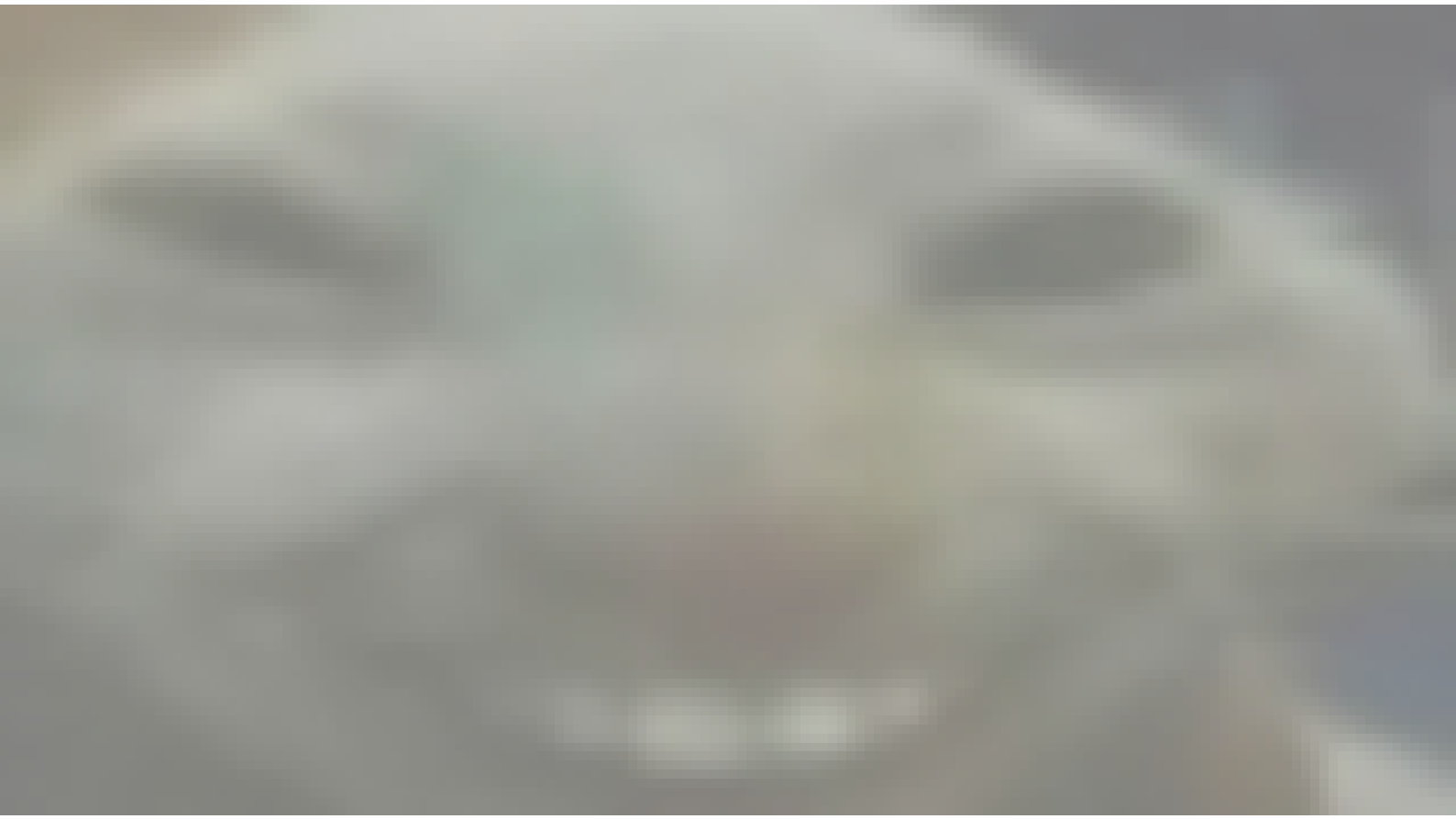
Podręcznik do języka polskiego dla branżowej szkoły pierwszego stopnia

DLA ABSOLWENTÓW SZKÓŁ PODSTAWOWYCH

KLASA DRUGA

nowa era

Anna Klimowicz, Joanna Ginter

To się czyta!

Podręcznik do języka polskiego dla branżowej szkoły I stopnia

KLASA DRUGA

nowa era

Twoje mocne strony

To się czyta!

Podręcznik dopuszczony do użytku szkolnego przez ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania i wpisany do wykazu podręczników przeznaczonych do kształcenia ogólnego do nauczania języka polskiego, na podstawie opinii rzeczoznawców:
dr Marii Kopsztejn, dr hab. Danuty Krzyżyk, dr. hab. Krzysztofa Kaszewskiego.

Etap edukacyjny: III
Typ szkoły: branżowa szkoła I stopnia
Rok dopuszczenia: 2020

Numer ewidencyjny w wykazie MEN: 1025/2/2020

Podręcznik został opracowany na podstawie *Programu nauczania języka polskiego w branżowej szkole I stopnia* autorstwa Krystyny Brząkalik.

Nabyta przez Ciebie publikacja jest dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy o przestrzeganie praw, jakie im przysługują. Zawartość publikacji możesz udostępnić nieodpłatnie osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie umieszczaj jej w internecie. Jeśli cytujesz jej fragmenty, to nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. Możesz skopiować część publikacji jedynie na własny użytek.

Szanujmy cudzą własność i prawo. Więcej na **www.legalnakultura.pl**

© Copyright by Nowa Era Sp. z o.o. 2020
ISBN 978-83-267-3949-1

Autorki: Anna Klimowicz (rozdziały I–VII), Joanna Ginter („Kształcenie językowe", infografiki: *Różni ludzie, różne tożsamości*; *Różne oblicza buntu*; *Emocje pozytywne i negatywne*), Monika Ekert (infografiki: *Natura w sztuce, sztuka w naturze*; *Czy ludzie potrzebują kryzysów?*, strony „Ukryte w dziele sztuki", strony „Kilka słów o epokach", ćwiczenia „Sprawdź swoją wiedzę").

Koordynacja prac: Jarosław Błochowiak.
Redakcja merytoryczna: Jarosław Błochowiak.
Redakcja językowa: Monika Ekert. **Korekta:** Piotr Raczkowski.
Nadzór artystyczny: Kaia Pichler. **Opieka graficzna:** Ewa Kaletyn. **Projekt graficzny:** Ultra.
Projekt okładki: Maciej Galiński, Ultra. **Fotoedycja:** Monika Ekert.
Rysunki: Przemysław Szukaj. **Opracowanie graficzne:** Ultra.
Realizacja projektu graficznego: Ewa Pietras.

Wydawnictwo dołożyło wszelkich starań, aby odnaleźć posiadaczy praw autorskich do wszystkich utworów zamieszczonych w podręczniku. Pozostałe osoby prosimy o kontakt z Wydawnictwem.

Nowa Era Sp. z o.o.
Aleje Jerozolimskie 146 D, 02-305 Warszawa
www.nowaera.pl, e-mail: nowaera@nowaera.pl
Centrum Kontaktu: 801 88 10 10, 58 721 48 00

Druk i oprawa: Techgraf, Łańcut

Kilka słów o podręczniku

Dlaczego To się czyta!?

Bo z czytaniem spotykacie się każdego dnia! Codziennie czytacie SMS-y i wiadomości, informacje i ogłoszenia, artykuły i posty na portalach internetowych. Dlatego warto wiedzieć, co i jak czytać.

W podręczniku znajdziecie dwie części.

1. **Kształcenie literacko-kulturowe**, które wprowadzi Was w świat ważnych i wartościowych książek. Oprócz tekstów literackich w tej części zamieściliśmy także:

Najważniejsze informacje o epokach w historii literatury i kultury

- oświecenie
- romantyzm
- pozytywizm
- Młoda Polska
- dwudziestolecie międzywojenne

Przekonacie się, że język polski wcale **nie jest taki trudny**

Interesujące, czytelne infografiki

- *Różni ludzie, różne tożsamości*
- *Różne oblicza buntu*
- *Emocje pozytywne i negatywne*
- *Natura w sztuce, sztuka w naturze*
- *Filmowe miasta przyszłości*
- *Czy ludzie potrzebują kryzysów?*

Zobaczycie, że język polski może być **ciekawy**, a nawet **zaskakujący**

2. **Kształcenie językowe**, dzięki któremu dowiecie się, jak ważne są słowa w życiu codziennym. Poza ćwiczeniami i ważnymi informacjami z nauki o języku w tej części znajdziecie:

Wskazówki dotyczące użycia języka w codziennym życiu i w sytuacjach zawodowych, zawarte w segmencie „Kultura języka w zawodzie”

Odkryjecie, że wiedza o języku i literaturze **przydaje się na co dzień**

Spis treści

Rozdział I. Ja i inni

LEKCJA 1. Globalne plemię w globalnej wiosce. Relacje międzyludzkie w zmieniającym się świecie 10
- Kwame Anthony Appiah, *Kosmopolityzm. Etyka w świecie obcych* (fragmenty)
- Infografika: Różni ludzie, różne tożsamości

LEKCJA 2. Trucizny i blizny. Człowiek wobec ojczyzny w utworze Ignacego Krasickiego 14
- Ignacy Krasicki, *Hymn do miłości ojczyzny* OŚWIECENIE

LEKCJA 3. Wszędzie obcy. O komplikacjach związanych z tożsamością narodową 16
- Hubert Klimko-Dobrzaniecki, *Grecy umierają w domu* (fragmenty)

LEKCJA 4. Niezła impreza? Młody człowiek wyobcowany wśród młodych ludzi 19
- Joanna Jagiełło, *Kawa z kardamonem* (fragmenty)

LEKCJA 5. Trzeźwe spojrzenie. Człowiek i nałóg w satyrze Ignacego Krasickiego 22
- Ignacy Krasicki, *Pijaństwo* (fragmenty) OŚWIECENIE

Podsumowanie wiadomości 25
Sprawdź swoją wiedzę 26

Rozdział II. Człowiek zbuntowany

LEKCJA 1. Powiedzieć „nie". Na czym polega bunt? 28
- Tadeusz Paleczny, *Kontestacja. Formy buntu we współczesnym społeczeństwie* (fragmenty)
- Infografika: Różne oblicza buntu

LEKCJA 2. Stworzyć nowy świat. Bunt i siła młodych ludzi w „Odzie do młodości" Adama Mickiewicza 32
- Adam Mickiewicz, *Oda do młodości* ROMANTYZM

LEKCJA 3. Przez chwilę być tylko sobą. Czy wygląd może być wyrazem buntu? 36
- Cara Delevingne, Rowan Coleman, *Mirror, mirror* (fragmenty)

LEKCJA 4. Cokolwiek powiesz, i tak będzie źle. Dylemat: buntować się czy przystosować? 39
- Anna Kańtoch, *Tajemnica godziny trzynastej* (fragmenty)

LEKCJA 5. Serce przeciw głowie. Konflikt dwóch wizji świata w „Romantyczności" Adama Mickiewicza 42
- Adam Mickiewicz, *Romantyczność* ROMANTYZM
- Ukryte w dziele sztuki: Francisco Goya, *Kiedy rozum śpi, budzą się demony*

Podsumowanie wiadomości 47
Sprawdź swoją wiedzę 48

Rozdział III. Teraz uczucia!

LEKCJA 1. O co chodzi? Chaos uczuć i przeżyć w wieku dorastania 50
- Jordi Sierra i Fabra, *Krzyk* (fragmenty)
- Infografika: Emocje pozytywne i negatywne

LEKCJA 2. Wiersz-płacz. Smutek w wierszu Adama Mickiewicza 54
- Adam Mickiewicz, *[Polały się łzy me czyste, rzęsiste...]* ROMANTYZM

LEKCJA 3. **W głębi serca. Przeżycia człowieka tułacza w „Hymnie" Juliusza Słowackiego** 56
• Juliusz Słowacki, *Hymn [Smutno mi, Boże!]* ROMANTYZM

LEKCJA 4. **Paleta uczuć. Obraz życia artysty w filmie Pedra Almodóvara** 59
• Joanna Roman, *Ból i blask* (fragmenty recenzji)

LEKCJA 5. **Łzy czy kamienie? Uczucia i rozum, natura i ludzie w wierszu Cypriana Kamila Norwida** 62
• Cyprian Kamil Norwid, *W Weronie* ROMANTYZM

LEKCJA 6. **Jak tu się nie załamać? O emocjach i sztuce panowania nad nimi** 64
• Judith Orloff, *Wolność emocjonalna. Wyzwól się z więzów negatywnych emocji i odmień swoje życie* (fragmenty)

Podsumowanie wiadomości 67
Sprawdź swoją wiedzę 68

Rozdział IV. Człowiek pokonany, człowiek niepokonany

LEKCJA 1. **Życie jak jazda kolejką górską. O pięknie zwycięstw i porażek** 70
• Elliot Aronson, *Przypadek to nie wszystko. Moje życie psychologa społecznego* (fragmenty)

LEKCJA 2. **Nagłe odwrócenie ról. Człowiek pokonany przez los w noweli Bolesława Prusa** 72
• Bolesław Prus, *Z legend dawnego Egiptu* (fragmenty) POZYTYWIZM

LEKCJA 3. **Podtrzymać nadzieję. Literatura „ku pokrzepieniu serc" – o „Potopie" Henryka Sienkiewicza** 77
• Henryk Sienkiewicz, *Potop* (fragmenty) POZYTYWIZM

LEKCJA 4. **Bez wyjścia. Pokonani przez reżim** 82
• Ele Fountain, *Uciekinier* (fragmenty)

LEKCJA 5. **Zwyciężeni stają się zwycięzcami. O noweli „Gloria victis" Elizy Orzeszkowej** 85
• Eliza Orzeszkowa, *Gloria victis* (fragmenty) POZYTYWIZM

Podsumowanie wiadomości 90
Sprawdź swoją wiedzę 92

Rozdział V. Człowiek i natura

LEKCJA 1. **Być eko – moda czy konieczność? Współczesny człowiek i natura w piosenkach i działaniach artystycznych** 94
• Konrad Wojciechowski, *Evergreeny w obronie przyrody* (fragmenty)
• Infografika: Natura w sztuce, sztuka w naturze

LEKCJA 2. **Taniec mgieł. Górski pejzaż w wierszu Kazimierza Przerwy-Tetmajera** 100
• Kazimierz Przerwa-Tetmajer, *Melodia mgieł nocnych* MŁODA POLSKA

LEKCJA 3. **Zanurzeni w naturze. Obraz wsi w „Chłopach" Władysława Reymonta** 102
• Władysław Stanisław Reymont, *Chłopi* (fragmenty) MŁODA POLSKA

LEKCJA 4. **Zaśmiecona przestrzeń. Człowiek przeciwko naturze i w jej obronie** 105
• Marek Janczyk, *Antonówka* (fragmenty)

LEKCJA 5. **W przedziwnym ogrodzie. Natura jako wzór dobrego życia** 108
• Leopold Staff, *Ogród przedziwny* MŁODA POLSKA

LEKCJA 6. Bez słońca i deszczu. Wizja świata po katastrofie **110**
- Susan Beth Pfeffer, *Życie, które znaliśmy* (fragmenty)

Podsumowanie wiadomości **114**
Sprawdź swoją wiedzę **116**

Rozdział VI. Człowiek w mieście

LEKCJA 1. Miasto dla ludzi i przeciwko ludziom. Jak powinna wyglądać przyjazna przestrzeń miejska? **118**
- *Polska betonoza. Czy nasze miasta zamieniają się w pustynie?* (fragmenty)
- Ukryte w dziele sztuki: Eduardo Kobra, mural

LEKCJA 2. Miasto, człowiek, twórca. Pochwała miasta i ludzkiej pracy w wierszu Juliana Przybosia **122**
- Julian Przyboś, *Gmachy* **DWUDZIESTOLECIE MIĘDZYWOJENNE**
- Infografika: Filmowe miasta przyszłości (autor tekstu: Adrian Szczypiński)

LEKCJA 3. Miejskie przyjemności, miejskie włóczęgi. Uroki życia w wielkim mieście **126**
- Elizabeth Gilbert, *Jedz, módl się, kochaj* (fragmenty)

LEKCJA 4. Beztroska jazda. Poeta i miasto w wierszu Juliana Tuwima **129**
- Julian Tuwim, *Do krytyków* **DWUDZIESTOLECIE MIĘDZYWOJENNE**

LEKCJA 5. Z daleka i z bliska. Jak postrzegamy miasto z różnych perspektyw? **131**
- John Green, *Papierowe miasta* (fragmenty)

Podsumowanie wiadomości **134**
Sprawdź swoją wiedzę **136**

Rozdział VII. Człowiek w kryzysie

LEKCJA 1. I nagle rozpada się świat. Człowiek w sytuacji kryzysowej **138**
- Paul Harding, *Enon* (fragmenty)

LEKCJA 2. I rani mnie wszystko. Człowiek bezbronny w wierszu Kazimiery Iłłakowiczówny **141**
- Kazimiera Iłłakowiczówna, *Obrona* **DWUDZIESTOLECIE MIĘDZYWOJENNE**

LEKCJA 3. Tylko chłód. Doświadczanie świata po śmierci bliskiej osoby **143**
- Clare Furniss, *Rok szczura* (fragmenty)

LEKCJA 4. Wieczne niespełnienie. Miłosne złudzenia i bolesna wiedza w wierszu Jana Lechonia **146**
- Jan Lechoń, *Zazdrość* **DWUDZIESTOLECIE MIĘDZYWOJENNE**

LEKCJA 5. Co dalej? Spojrzenie w przeszłość w wierszu Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej ... **148**
- Maria Pawlikowska-Jasnorzewska, *Przebyta droga* **DWUDZIESTOLECIE MIĘDZYWOJENNE**
- Infografika: Czy ludzie potrzebują kryzysów?

LEKCJA 6. Świat w kryzysie. Wizja przyszłości w serialu „Rok za rokiem" **152**
- Mateusz Piesowicz, *Rok za rokiem, czyli (nie)wesoła przyszłość w brytyjskiej wersji – recenzja serialu BBC* (fragmenty)

Podsumowanie wiadomości **155**
Sprawdź swoją wiedzę **156**

Kilka słów o epokach: Od oświecenia do dwudziestolecia międzywojennego

OŚWIECENIE 158

ROMANTYZM 160

POZYTYWIZM 162

MŁODA POLSKA 164

DWUDZIESTOLECIE MIĘDZYWOJENNE 166

Kształcenie językowe: Strefa języka

LEKCJA 1. Dobrze mieć swój styl – także w mowie i piśmie. Style języka 170

LEKCJA 2. Trochę luźniej, mniej formalnie. Styl potoczny 175

LEKCJA 3. Między mową, pismem a obrazem. Język w internecie 179

LEKCJA 4. Reklama a rzeczywistość. Język reklamy 184

LEKCJA 5. Stylizacja – nie tylko w modzie. Rodzaje stylizacji językowej 188

LEKCJA 6. Mniej lub bardziej trwałe relacje. Związki frazeologiczne i ich pochodzenie 194

LEKCJA 7. Kto wyskoczył z konopi? Błędy frazeologiczne. Frazeologizmy a przysłowia 198

LEKCJA 8. Rozprawiamy się z rozprawką. Formy wypowiedzi: rozprawka 203

LEKCJA 9. Notatka zgodna z protokołem. Formy wypowiedzi: notatka syntetyzująca, protokół 207

LEKCJA 10. Moim zdaniem mogło być lepiej. Formy wypowiedzi: opinia, skarga 212

LEKCJA 11. W słowniku i encyklopedii. Formy wypowiedzi: definicja słownikowa, hasło encyklopedyczne 218

LEKCJA 12. Zostań arcymistrzem polskiej ortografii. Wielkie i małe litery. Pisownia łączna, rozdzielna i z łącznikiem 223

Indeks terminów

..... 229

WAŻNE INFORMACJE

Symbolem * oznaczono ćwiczenia trudniejsze, przeznaczone dla osób bardziej zainteresowanych przedmiotem.

Szanuj swój podręcznik – zadbaj o to, żeby za rok wyglądał tak jak teraz. Nie pisz w nim i nie rysuj, nie wykonuj zadań pisemnych, nie wpisuj brakujących treści i nie podkreślaj fragmentów tekstów.

Kształcenie literacko-kulturowe

Co ciekawego przed Wami?

Fragmenty książek, w których spotkacie bohaterów takich jak Wy.

LEKCJA **6** **Jak tu się nie z**

O emocjach i sztuce panowania nad

NA POCZĄTEK

Jakie znasz sposoby na osiągnięcie spokoju, wewnętrznej równo

TO SIĘ CZYTA!

Judith Orloff [czyt.: dżudif orlof]

Wolność emocjonalna. Wyzwól się z więzów negatywnych emocji i odmień swoje życie (fragmenty)

[...] Nasze społeczeństwo znajduje się w połowie drogi do całkowitego załamania emocjonalnego. Ludzie są niespokojni, niestabilni i wybuchają z byle powodu. W ubiegłym roku Prozac[1] został przepisany ponad 30 milionom osób. Jedna na sześć rodzin doświadcza przemocy domowej. Połowa kierow- , którym ktoś zajedzie drogę, reaguje trąbieniem, krzy- m, obscenicznymi[2] gestami [...]. 50% małżeństw kończy rozwodem.

A przecież nie tak chcielibyśmy żyć. To nasze społeczeń- o jest źródłem presji, to ono doprowadza nas do granic trzymałości emocjonalnej. N chnienie, odpoczynek od cc wo czuć się szczęśliwsi, ma ni ze sobą, mamy prawo two iązki z innymi ludźmi. [...] u, zmęczenia czy depresji to a, a mimo to wielu z nas właś ...] Czym jest wolność emocjo ększenie zdolności do kocha obie pozytywnych emocji, a t go dostrzegania i modyfikacj no własnych, jak i innych lu owa o znaczeniu fundame wyzbyć się strachu i zn u bez konieczności atakow

64

Joanna Jagiełło

Kawa z kardamonem[1] (fragmenty)

Impreza była na drugim końcu Warszawy. [...]

Wysiadły na pętli autobusowej. Musiały się przesiąść w jeszcze jeden autobus, który dowiózł je na miejsce. Dom na pewno był drogi i luksusowy, ale okazał się koszmarnym snem architekta. Białe kolumny jak w amerykańskim serialu podtrzymywały dach z pięcioma wieżyczkami. Każda zwieńczona była złotą kulką i flagą. Tuż przed szerokimi schodami prowadzącymi do wnętrza puszyła się fontanna [...] obiecująca przeżycia estetyczne szczególnej natury [...]. Wesoła gromada pasterzy i ich towarzyszy była gustownie uzupełniona przez stojący wyżej krąg złożony z żabek w koronach,

wol- owa d sy- a od- je się j ko- bar- ą sło- swo-

wolności, dopóki nie przejmiemy kontroli nad własn dziemy pozwalać, by to one nas kontrolowały. [...]

[...] Emocje odczuwamy wewnątrz, musimy mieć je ich energia wykracza poza nasze ciało, oddziałuje na i kształtuje nasze relacje z innymi. My sami również po wem energii emocjonalnej osób z naszego otoczenia.

[...] Wszyscy cierpimy z jakiegoś powodu. Jeśli ten f pienie ostatecznie zaszkodzi nie tylko nam, lecz także o czenia. Zbyt często mam okazję spotykać ludzi zdeform pienie. [...] Ale osiągnięcie wolności emocjonalnej nie stanem emocjonalnego znieczulenia, z tłamszeniem Wolność emocjonalna oznacza podejmowanie wysiłkó wszystkiego tego, co jest w nas pozytywne. [...]

Chcesz poznać samego siebie od strony psychologic ce nie pozwolą o sobie zapomnieć. Bez względu na to

W 2010 r. autobiograficzna książka Elizabeth Gilbert *Jedz, módl się, kochaj* doczekała się adaptacji filmowej. W amerykańskim filmie wyreżyserowanym przez Ryana Murphy'ego [czyt.: rajana merfiego] główną rolę zagrała Julia [czyt.: dżulia] Roberts.

INFOGRAFIKA

Czy ludzie potrzebują kryzysów?

Z czym się zmagamy na co dzień?

Fazy kryzysów

Kryzys rozumiany jako indywidualne doświadczenie danego człowieka może mieć kilka etapów:

1. Szok związany z wydarzeniem, które wywołało kryzys

2. Reakcja emocjonalna na zaistniałą sytuację

3. Mobilizacja

4. Nowa orientacja

Kryzys – trampolina

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

Przeprowadźcie w klasie rozmowę na temat tego, jak rozumiecie kryzys.

- Podzielcie się na grupy składające się z 4–5 osób.
- Zapiszcie na małych kartkach, czym jest dla Was kryzys.
- Odczytajcie swoje definicje pozostałym członkom grupy.
- Na dużej kartce wypiszcie wszystkie podobieństwa w Waszych przemyśleniach.

Czy udało Wam się stworzyć wspólną definicję kryzysu? Jakie trudności pojawiły się podczas wykonywania tego ćwiczenia? Jak sobie z nimi poradziliście?

Wybierzcie sobie, że macie wspólnikowi, czy dobrze wybraliście szkołę. Czy pozwoli Wam ona zdobyć dobry zawód i znaleźliście po niej pracę? Wypiszcie na dużej kartce wszystkie sposoby zarządzania ryzykiem kryzysowi. Co możecie zrobić? Jak możecie zmienić swoje nastawienie do tej sytuacji? Zadanie wykonujcie w zespołach składających się z 4–5 osób.

150 151

Przegląd popularnych **filmów i seriali,** żebyście wiedzieli, co się ogląda.

Infografiki, dzięki którym przekonacie się, że wątki znane z literatury pojawiają się w życiu każdego z nas.

Rozdział I

Ja i inni

TEMATY LEKCJI

1 **Globalne plemię w globalnej wiosce** s. 10–13
Relacje międzyludzkie w zmieniającym się świecie

2 **Trucizny i blizny** s. 14–15
Człowiek wobec ojczyzny w utworze Ignacego Krasickiego

3 **Wszędzie obcy** s. 16–18
O komplikacjach związanych z tożsamością narodową

4 **Niezła impreza?** s. 19–21
Młody człowiek wyobcowany wśród młodych ludzi

5 **Trzeźwe spojrzenie** s. 22–24
Człowiek i nałóg w satyrze Ignacego Krasickiego

Podsumowanie wiadomości s. 25

Sprawdź swoją wiedzę s. 26

LEKTURY OBOWIĄZKOWE

- Ignacy Krasicki, *Hymn do miłości ojczyzny*
- Ignacy Krasicki, *Pijaństwo*

TO SIĘ CZYTA!

- Kwame Anthony Appiah, *Kosmopolityzm. Etyka w świecie obcych*
- Hubert Klimko-Dobrzaniecki, *Grecy umierają w domu*
- Joanna Jagiełło, *Kawa z kardamonem*

LEKCJA 1

Globalne plemię w globalnej wiosce

Relacje międzyludzkie w zmieniającym się świecie

NA POCZĄTEK

W jaki sposób komunikują się ze sobą współcześni ludzie, za pomocą jakich urządzeń i technologii? A jak komunikowali się w przeszłości – kilkaset lub kilka tysięcy lat temu?

TO SIĘ CZYTA!

Kwame Anthony Appiah [czyt.: kłame antoni apja]

Kosmopolityzm[1]. Etyka[2] w świecie obcych (fragmenty)

Podtrzymać rozmowę

[...] Przez większość ludzkiej historii przychodziliśmy na świat w małych społecznościach kilkudziesięciu osób, w grupach łowców i zbieraczy, a w zwykły dzień widywaliśmy wyłącznie ludzi, których znaliśmy przez większość swojego życia. Wszystko, co nasi dawni przodkowie jedli, w co się ubierali, każde narzędzie, którego używali, [...] było stworzone w obrębie tej grupy. Ich wiedza pochodziła od przodków lub z własnego doświadczenia. To jest świat, który nas ukształtował, [...] w którym uformowano naszą naturę.

[...] Pomiędzy wtedy a dziś niektórzy z naszych przodków osiedlili się i nauczyli rolnictwa; stworzyli wsie, miasteczka, a w końcu miasta; odkryli potęgę słowa pisanego. Był to jednak proces powolny. Populacja Aten [...] pod koniec V wieku p.n.e. mogłaby pomieścić się w kilku dużych wieżowcach. [...] Kiedy w I wieku n.e. populacja mieszkańców Rzymu osiągnęła milion, było to pierwsze na świecie miasto tej wielkości. Żeby się wyżywić, Rzymianie musieli zbudować imperium [...]. Od tamtej pory musieli się nauczyć, jak żyć w bezpośredniej bliskości w społeczeństwach, w których większość mówiących znanym językiem i podległych tym samym prawom [...] było ludźmi, których nigdy by się nie poznało. [...]

[...] Tylko w minionych dwóch wiekach, kiedy każda ludzka wspólnota była stopniowo wciągana w jedną sieć handlu oraz globalną sieć informacji, doszliśmy do punktu, w którym każdy z nas może realnie wyobrazić sobie

[1] **Kosmopolityzm** – postawa wyrażająca się w przekonaniu, że ojczyzną człowieka jest cały świat i że ważniejsza niż podziały kulturowe, polityczne i terytorialne jest wspólnota wszystkich ludzi.

[2] **Etyka** – ogół zasad i norm postępowania przyjętych w danej epoce i w danym środowisku.

skontaktowanie się z każdym z naszych sześciu [miliardów] pobratymców i przesłanie tej osobie czegoś wartego posiadania: radia, antybiotyku, dobrego pomysłu. Na nieszczęście moglibyśmy też przesłać równie łatwo przez zaniedbanie co przez złośliwość rzeczy, które wyrządzają krzywdę: wirus, zanieczyszczenie powietrza, zły pomysł. [...] Razem możemy zrujnować biednych farmerów, eksportując po zaniżonej cenie nasze [...] zboże na ich rynki, szkodzić ich przemysłowi, narzucając taryfy karne, dostarczając broń, która będzie powodować śmierć tysięcy. Wspólnie możemy podnieść standardy życia, obierając nową politykę handlu oraz pomocy, [...] leczyć choroby szczepionkami i lekarstwami, podjąć działania zapobiegające globalnej zmianie klimatu, zachęcać do oporu przeciwko tyranii i do zwracania uwagi na wartość każdego ludzkiego życia.

A światowa sieć informacji – radio, telewizja, telefony oraz internet – znaczy oczywiście nie tylko, że możemy mieć wpływ na życie wszędzie, lecz także, że możemy dowiedzieć się o życiu wszędzie. Każda osoba, o której coś się wie i na którą można mieć wpływ, jest kimś, wobec kogo ma się obowiązki: stwierdzić to znaczy po prostu potwierdzić samą ideę moralności. Wyzwanie zatem polega na tym, żeby umysły i serca ukształtowane przez długie tysiąclecia życia w lokalnych gromadach wyposażyć w idee oraz instytucje, które pozwolą nam żyć razem jako globalne plemię, którym się staliśmy.

Przełożyła Joanna Klimczyk

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Co jest głównym tematem zamieszczonego tekstu?
2. Czym charakteryzował się świat, w którym żyli nasi przodkowie?
3. Co, według autora, zmieniło się w ludzkim świecie przez kolejne stulecia?
4. Co zmieniły w życiu ludzi powiązania handlowe i globalna sieć informacji? Jakie są oraz jakie mogą być dobre i złe skutki tych zmian?
5. Jak rozumiesz ostatnie zdanie tekstu? Jakie wyzwanie dla mieszkańców całego świata przedstawił autor w tym fragmencie?
6. Co oznacza tytuł zamieszczonego fragmentu? Kto z kim ma *podtrzymać rozmowę*? Na jaki temat?

Twoim zdaniem

7. Jakie korzyści przynosi – według Ciebie – globalna współpraca ludzi?
8. Dla kosmopolity ojczyzną jest cały świat. Co sądzisz o ograniczeniach swobody poruszania się po świecie, takich jak kontrole graniczne, konieczność posiadania paszportu czy wizy?

INFOGRAFIKA

Różni ludzie, różne tożsamości

Kim jestem? – to pytanie, które od wieków zadają sobie ludzie. Wielu z nas odpowiada: *jestem kobietą* lub *jestem mężczyzną*. Niektórzy wskazują na inne aspekty swojej tożsamości: *jestem Ukrainką, ojcem, fryzjerką, miłośnikiem zwierząt, muzułmanką...* Tożsamość to nie tylko dane zapisane w paszporcie czy dowodzie osobistym; to również świadomość siebie, swoich mocnych i słabych stron, a także cech wspólnych z innymi osobami – członkami społeczności, z którą się identyfikujemy. Kształtuje się ona przez całe życie w kontakcie z ludźmi i poprzez ludzi.

Obywatelstwo i narodowość

Ludzie są obywatelami określonych państw oraz należą do konkretnych narodów, np. są Polakami. Polakiem jest zarówno mieszkający w Polsce Ukrainiec lub Ormianin, który otrzymał polskie obywatelstwo, jak i ktoś, kto mieszka poza granicami Polski, ale ma polskie korzenie i identyfikuje się z narodowością polską. Obywatelstwo i narodowość to nie to samo. Pierwsze z tych pojęć oznacza przynależność do określonego państwa, a drugie – przynależność do narodu. Obywatelstwo otrzymujemy odgórnie, narodowość zaś wyraża nasz subiektywny związek – emocjonalny lub kulturowy – z określonym narodem.

Więzi rodzinne

Wielu psychologów twierdzi, że rodzina jest dla człowieka jedną z najważniejszych wartości. Odgrywa ona istotną rolę w kształtowaniu osobowości dziecka – dobrze funkcjonująca rodzina daje poczucie bezpieczeństwa. Współczesne rodziny mają zróżnicowaną strukturę: obok modelu 2 + 1 spotyka się np. bezdzietnych małżonków, rodziców samotnie wychowujących dzieci, pary opiekujące się wspólnie dziećmi z poprzednich związków (tzw. rodziny patchworkowe [czyt.: paczłorkowe]). Każdy z tych modeli jest równie dobry – o ile członkowie rodziny się szanują i wspierają.

W grupie rówieśniczej

W trakcie rozwoju ważnym punktem odniesienia dla dziecka stają się koleżanki i koledzy. Przynależność do grupy rówieśniczej jest też bardzo istotna dla nastolatków. Większość takich grup powstaje ze względu na podobne doświadczenia, np. uczęszczanie do tej samej klasy, mieszkanie w sąsiedztwie. Udział w życiu grupy rozwija takie cechy, jak towarzyskość czy solidarność, pobudza do rozwijania zainteresowań. Jednak wpływ rówieśników może być też negatywny: aby zyskać ich akceptację, nastolatki np. sięgają po alkohol lub dopuszczają się aktów przemocy.

Tożsamość zawodowa

Praca ma istotne znaczenie dla tożsamości człowieka. Ludzie identyfikują się z osobami, które wykonują to samo zajęcie co oni. Wyrazem tego może być słownictwo używane przez przedstawicieli danego zawodu. Przykładowo pracownicy służby zdrowia zamiast *udzielić pacjentowi pierwszej pomocy* mówią *zaopatrzyć pacjenta*, co dla osób spoza branży może być niezrozumiałe. Tożsamość zawodową buduje się już podczas nauki w szkole, kiedy uczeń poznaje środowisko profesjonalistów, w którym będzie funkcjonował w przyszłości.

Kryzys tożsamości

Wiele nastolatków przeżywa rozterki związane z własną tożsamością – z samookreśleniem się lub sensem przynależności do danej grupy. Jeśli to, w czym uczestniczysz, nie przynosi Ci satysfakcji, a każda odpowiedź na pytanie *kim jestem?* wydaje Ci się mało ważna, porozmawiaj z odpowiednią osobą – np. przyjacielem, członkiem rodziny lub psychologiem. Warto też pamiętać, że kryzys często towarzyszy zmianom dokonującym się w człowieku i rozwojowi osobowości.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. **Czym różni się model rodziny 2 + 1 od rodziny patchworkowej? Jak myślisz, jakie są wady i zalety życia w tego typu rodzinach? Uzasadnij swoje zdanie.**
2. **Wymień pozytywne i negatywne strony przynależności do grupy rówieśniczej.**
3. **Które elementy składające się na tożsamość człowieka są dla Ciebie najważniejsze? Dlaczego?**

LEKCJA 2

Trucizny i blizny

Człowiek wobec ojczyzny w utworze Ignacego Krasickiego

NA POCZĄTEK

Co łączy ludzi mieszkających w jednym kraju?

O UTWORZE

Hymn do miłości ojczyzny był debiutem literackim Ignacego Krasickiego. Powstał jako część większego utworu zatytułowanego *Myszeida*. Po raz pierwszy ukazał się jednak jako samodzielny wiersz w 1774 r. w piśmie „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne". Na silnie patriotyczną treść *Hymnu do miłości ojczyzny* wpłynęła sytuacja, w której znalazła się Polska w tamtym czasie – w 1772 r. Rosja, Prusy i Austria dokonały pierwszego rozbioru Rzeczypospolitej. Utwór zyskał wielką popularność. Rozpowszechniano go w formie ulotki patriotycznej, stał się oficjalną pieśnią Szkoły Rycerskiej, czyli pierwszej szkoły państwowej w Polsce.
Więcej o oświeceniu i literaturze oświeceniowej → s. 158–159

LEKTURA OBOWIĄZKOWA
OŚWIECENIE

Ignacy Krasicki

Hymn do miłości ojczyzny

Kto czuje miłość do ojczyzny?

Święta miłości kochanej ojczyzny,
Czują cię tylko umysły poczciwe[1]!

Poświęcenie, ból

Dla ciebie zjadłe[2] smakują trucizny,
Dla ciebie więzy, pęta[3] niezelżywe[4].

Wartości i korzyści związane z miłością do ojczyzny

Kształcisz[5] kalectwo przez chwalebne blizny,
Gnieździsz[6] w umyśle rozkoszy[7] prawdziwe,
Byle cię można wspomóc, byle wspierać,
Nie żal żyć w nędzy, nie żal i umierać.

Ignacy Krasicki (1735–1801)

Jeden z najwybitniejszych pisarzy oświeceniowych w Polsce, publicysta, poeta, prozaik. Był dostojnikiem kościelnym. Jego najważniejsze dzieła to *Satyry*, *Bajki i przypowieści*, *Myszeida* i *Monachomachia* oraz pierwsza polska powieść *Mikołaja Doświadczyńskiego przypadki*. Jako przedstawiciel kultury oświecenia głosił w swoich utworach ideały rozumu, piętnował kierowanie się w życiu przesądami i brak zasad moralnych. Był przekonany, że warunkiem silnego państwa jest dobrze wyedukowane społeczeństwo.

[1] **Poczciwe** – szlachetne, uczciwe, prawe.
[2] **Zjadłe** – zawierające jad, niszczące.
[3] **Pęta** – sznury, okowy, kajdany; symbol niewoli.
[4] **Niezelżywe** – niezniewalające, nieobelżywe. *Dla ciebie więzy, pęta niezelżywe* – nie znieważają cię, nie obrażają więzy, kajdany.
[5] **Kształcić** – tu: upiększać, zdobić.
[6] **Gnieździć** – tu: utrwalać.
[7] **Rozkoszy** – rozkosze.

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Hymn jest odmianą pieśni, utworem lirycznym o podniosłym, uroczystym nastroju. Dotyczy spraw uznawanych w danej społeczności za szczególnie ważne, opisuje wzniosłe uczucia, wyraża pochwałę lub sławi wartości, idee, czyny danego człowieka. Hymn może poruszać np. tematykę patriotyczną, religijną, filozoficzną.

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Apostrofą nazywamy bezpośredni, podniosły zwrot do adresata: idei, pojęcia, przedmiotu, osoby lub bóstwa, np. *Młodości! dodaj mi skrzydła!* (Adam Mickiewicz, *Oda do młodości*).

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Do kogo zwraca się podmiot liryczny?
2. Jaka grupa ludzi, zdaniem podmiotu lirycznego, czuje miłość do ojczyzny? Jakie wartości są ważne dla tej grupy?
3. Dlaczego podmiot liryczny określa miłość do ojczyzny jako świętą? Dlaczego odnajduje w tym uczuciu tyle niezwykłej mocy?
4. Co, według osoby mówiącej w wierszu, jest najważniejszym dobrem dla patrioty i jego obowiązkiem? Odpowiedz na podstawie dwóch ostatnich wersów utworu.
5. * Jak myślisz, o jakim stosunku poety do polskiego społeczeństwa świadczy to, że zdolność do patriotyzmu przypisał tylko wybranej grupie osób?

Język i styl

6. Przepisz do zeszytu podane wyrazy w dwóch kolumnach. Na podstawie utworu połącz je liniami w pary. Jakie skojarzenia wywołują słowa i wyrażenia zamieszczone w pierwszej kolumnie – pozytywne czy negatywne? W jaki sposób zmienia się ich sens, gdy połączymy je z wyrazami z drugiej kolumny?

   Pierwsza kolumna: blizny; więzy, pęta; umierać; zjadłe trucizny; kalectwo; żyć w nędzy.
   Druga kolumna: nie żal; kształcisz (upiększasz); niezelżywe; chwalebne; nie żal; smakują.

7. Wskaż w utworze apostrofę. Jak myślisz, w jakim celu poeta ją zastosował?

Twoim zdaniem

8. W czasach utraty niepodległości patriotyzm kojarzono z ofiarą, koniecznością poświęceń. Z czym kojarzony jest współcześnie?

LEKCJA 3

Wszędzie obcy

O komplikacjach związanych z tożsamością narodową

NA POCZĄTEK

Skąd wiemy, jaka jest nasza narodowość? Co sprawia, że utożsamiamy się z danym narodem?

TO SIĘ CZYTA!

Hubert Klimko-Dobrzaniecki

Grecy umierają w domu (fragmenty)

[...] W domu byłem Grekiem, w mieście, w którym się urodziłem, też byłem Grekiem[1]. Ojciec Grek, matka Greczynka, a w Grecji Polakiem byłem, i tak już zostało, z czasem człowiek się przyzwyczaja do pewnych rzeczy. Te, które usilnie neguje[2], odrzuca, na których istnienie się nie zgadza, po latach stają się częścią osobowości. Pewnie gdybym się urodził w Hiszpanii, zwaliby mnie Hiszpan. [...] tylko że w tamtych czasach Hiszpania nie przyjmowała takich jak mój Ojciec, takich jak moja Matka[3]. Polonos[4] to teraz nawet dobrze brzmi. Aby nie za często. [...]

Polakiem byłem, czyli obcym, a w Polsce byłem Grekiem, też obcym.

[...] Trochę mnie bolało, a na samym początku bardzo, że jestem bez tożsamości, że jestem Grekiem bez właściwości. Gdy starałem się [w Grecji] o jakąś pracę, zawsze pytali, skąd jestem. Mówiłem, że urodziłem się w Polsce, ale rodzice w Grecji. Polakiem byłem, czyli obcym, a w Polsce byłem Grekiem, też obcym. W szkole, jeszcze w pierwszej klasie, kiedy nauczycielka wyczytywała nazwiska dzieci z dziennika, zawsze musiała sobie dopowiedzieć, że Grek. Sakis nie wystarczało. Wystarczało Dariusz, Tomasz, Małgorzata, Halina, ale ja byłem Sakis, Grek. No wiadomo, że byłem Grekiem, tak samo jak oni byli Polakami, ale im nie wytykała tego Polaka. Kiedy jechałem do Grecji, nie miałem żadnego adresu, żadnego nazwiska krewnego czy znajomego rodziców, u którego mógłbym się zatrzymać. Miałem tylko siebie i ciśnienie w sobie ogromne, bo musiało mi się udać, musiałem się gdzieś zahaczyć, żeby

[1] O wydarzeniach opowiada osoba pochodzenia greckiego, która urodziła się w Polsce.

[2] **Negować** – zaprzeczać.

[3] W latach 1949–1951 po zakończeniu wojny domowej w Grecji wielu Greków musiało opuścić swoją ojczyznę. Polska przyjęła wówczas 14 tys. Greków i Macedończyków – uchodźców, którym w kraju ojczystym groziły prześladowania.

[4] **Polonos** – w języku greckim: polski.

Matce mojej pomóc. Miałem język, ale język to było za mało, żeby być. [...]

Mama, żeby nam się lepiej żyło, wymyśliła, że zacznie wyszywać obrusy. W greckie wzory miało to być, kanciaste, czarne labirynty na jasnym lnie. [...] Duży i długi ten obrus będzie, na stół weselny, ale czyj? Polski, grecki? Polsko-grecki? Na dwa metry długi i na metr szeroki. W dwa dni Mamine palce, tkaczki najlepszej, końce obrobiły. [...] Wszystko tak, jak chciała. Pięknie, tylko wzór wyraźny, granatowe paski. [...] Teraz Mateńka grecki wzór na lnie do magla[5] zanosi i znika na chwilę obrus weselny pomiędzy dwiema rurami, co kręcą się ku sobie. Z jednej strony kobieta siwa wkłada, z drugiej mąż jej wyciąga prasowane i sztywne morze greckie. I dopiero teraz widzę, jakie to piękne, jakie wielkie, jak porządnie wykonana ta mrówcza robota. [...] Kobieta z mężem w zachwyt też wpadają. Chcą wiedzieć, kto to zrobił, a może z paczki dostała, a może w peweksie[6] kupiła. „Nie, nie, ja sama to zrobiłam. Ja potrafię tak", Mama mówi. Kiedy wracamy do domu, Mamula patrzy na mnie. „A w sobotę pojedziemy do Wrocławia". „Do Wrocławia, po co?" „Sprzedać to, nie mamy w domu tak dużego stołu". Śmieje się. W sobotę wsiadamy w niebieski PKS[7]. Ten tańszy, zwykły, nie pośpieszny. Przez świat cały. Dwie godziny z hakiem [...] pokonujemy w męce i smrodzie te kilkadziesiąt kilometrów. Już na miejscu, na ulicy Świerczewskiego, stoi sklep Cepelii[8]. Wchodzimy do składu kołysek sosnowych, garnków glinianych ręcznie zdobionych, [...] pantofli skórzanych, rękawiczek wełnianych na drutach robionych, koników bujanych, zegarów z kukułką, koziołków ze słomy plecionych, białych koszul haftowanych, korali w różnym kształcie i różnej długości, [...] koszyków, krzeseł, foteli i stolików wiklinowych, zastaw stołowych, wiatraczków z zapałek, kogucików na patyku, ptaszków glinianych i innych cudeniek. Podchodzimy do sprzedawczyni. „W czymś pomóc?". Mama z torby wyjmuje swoje dzieło. Tamta ogląda. Mierzy wzrokiem. „To do komisu trzeba, my takich nie kupujemy. My tylko polskie". Druga podchodzi. A ta się zachwyca. „Jakie to śliczne, jak porządnie wyszyte, jaka dokładność. A to jest?". „To jest grecki wzór", pomaga jej Matula. „No właśnie, grecki, grecki. Śliczny ten obrus. Widzi pani, my tylko polską sztukę ludową sprzedajemy. Innej nam nie wolno". „Ale to jest grecka sztuka ludowa z Polski – mówi Mama. – Ja mieszkam w Polsce i ten obrus grecki w Polsce wyszyłam".

▲ Wykonane ręcznie greckie dywany z tradycyjnymi wzorami.

[5] **Magiel** – urządzenie wyposażone w specjalne walce, służące do wygładzania różnych materiałów, np. bielizny, obrusów, zasłon; także zakład, w którym znajduje się takie urządzenie.

[6] **Pewex, Peweks** – potocznie: sklep sieci Pewex, czyli Przedsiębiorstwa Eksportu Wewnętrznego, działającego w Polsce w latach 1972–1997. W placówkach tej sieci sprzedawano towary zagraniczne i krajowe, niedostępne w innych sklepach i uchodzące za luksusowe.

[7] **PKS** – autobus PKS, czyli Państwowej Komunikacji Samochodowej.

[8] **Cepelia** – Centrala Przemysłu Ludowego i Artystycznego; związek spółdzielni rękodzielniczych działający w Polsce w latach 1949–1990, prowadzący sprzedaż towarów inspirowanych sztuką ludową.

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Kim był narrator dla Polaków, a kim – dla Greków?
2. Jakie wspomnienie ze szkoły zachowała osoba opowiadająca w tekście?
3. Co wymyśliła matka Sakisa, aby poprawić warunki życia rodziny?
4. Jakie zastrzeżenia do rękodzieła Greczynki miały pracownice Cepelii?
5. Kim czuje się opowiadający – Grekiem czy Polakiem? Czy można jednoznacznie to określić? Uzasadnij odpowiedź, cytując odpowiednie fragmenty tekstu.
6. Jaki jest stosunek syna do matki? Odszukaj w tekście właściwe cytaty.
7. Dlaczego znajomość języka greckiego nie wystarczyła, aby Sakis był traktowany przez Greków żyjących w Grecji jako jeden z nich?

Język i styl

8. W której osobie prowadzona jest narracja? W jaki sposób wpływa to na odbiór tekstu?
9. Dlaczego określenia dotyczące rodziców głównego bohatera są w tekście zapisane od wielkich liter?

Poszukaj

10. Obejrzyj film *Moje wielkie greckie wesele*. W jaki sposób zostali w nim przedstawieni Grecy? Jakie ich cechy zostały wyolbrzymione? Czy – Twoim zdaniem – takie pokazywanie innych narodów jest właściwe? Dlaczego?

Twoim zdaniem

11. W tekście pojawiają się wątpliwości dotyczące obrusa wyszytego przez Greczynkę w Polsce. A jak Ty uważasz: był polski czy grecki? A może polsko-grecki? Uzasadnij swoją opinię.
12. Jak myślisz, czy sposób, w jaki widzą nas inni, to cała prawda o nas? Odpowiedź uzasadnij.

Twoja wypowiedź

13. Co sprawia, że czujesz więź z ludźmi, którzy mieszkają w kraju Twojego urodzenia? A co łączy Cię z ludźmi na całym świecie? Przygotuj tabelę, w której zapiszesz w punktach odpowiedzi na każde z tych pytań. Następnie porównaj odpowiedzi z obu kolumn tabeli i sformułuj pisemnie wnioski.

LEKCJA

4 Niezła impreza?

Młody człowiek wyobcowany wśród młodych ludzi

NA POCZĄTEK

Jakie zachowania i wypowiedzi, z którymi można zetknąć się na imprezach czy spotkaniach towarzyskich, są nieodpowiednie i krzywdzące? Dlaczego?

Joanna Jagiełło

Kawa z kardamonem[1] (fragmenty)

TO SIĘ CZYTA!

Impreza była na drugim końcu Warszawy. [...]

Wysiadły na pętli autobusowej. Musiały się przesiąść w jeszcze jeden autobus, który dowiózł je na miejsce. Dom na pewno był drogi i luksusowy, ale okazał się koszmarnym snem architekta. Białe kolumny jak w amerykańskim serialu podtrzymywały dach z pięcioma wieżyczkami. Każda zwieńczona była złotą kulką i flagą. Tuż przed szerokimi schodami prowadzącymi do wnętrza puszyła się fontanna [...] obiecująca przeżycia estetyczne szczególnej natury [...]. Wesoła gromada pasterzy i ich towarzyszy była gustownie uzupełniona przez stojący wyżej krąg złożony z żabek w koronach, a w środku stała podświetlona na różowo piramida. [...]

Zostały oprowadzone przez gospodarza po całym domu. [...]

W środku było mnóstwo ludzi, choć taki dom pomieściłby [...] dwa lub trzy razy tyle. Większości nie znała. Jacyś koledzy Norberta z puszkami piwa w dłoniach i mocno wymalowane dziewczyny. Było też parę osób z klasy, a wśród nich Natalia. Spojrzała na Linkę wrogo.

– Kogo my widzimy? Hrabianki przyszły – zachichotała.

– O co ci chodzi? – Linka wzruszyła ramionami.

– O nico – odpowiedziała Natalia. Trzeba przyznać, że wyglądała pięknie. Obcisłe wąskie rurki i półprzezroczysta złota bluzka haftowana w motyle. Odwróciła głowę i odpłynęła gdzieś z wysokim chłopakiem. Norbert podał dziewczynom dwie wysokie szklanki.

– Drink powitalny. Tequila sunrise [czyt.: tekila sanrajs].

Dziewczyny spojrzały po sobie z lekkim wahaniem, ale wzięły czerwone napoje. Nie wypadało odmówić. Sączyły je teraz wolno i rozglądały się ciekawie dokoła. Towarzystwo zbiło się w małe grupki. Zobaczyły parę dziewczyn z klasy i dołączyły do nich, ale te zaraz gdzieś znikły. Norbert pogłośnił

[1] **Kardamon** – tu: przyprawa, nasiona kardamonu, rośliny rosnącej dziko m.in. w Indiach.

muzykę i co odważniejsze dziewczyny zaczęły podrygiwać. Dwie blondynki z gołymi brzuchami wywijały coraz odważniej.

Po jakimś czasie Linka doszła do wniosku, że takie imprezy są po prostu nudne. No bo przecież ile godzin można jeść chipsy i prowadzić głupawe rozmowy? Po drinku trochę kręciło jej się w głowie. Nie czuła się za dobrze. Kaśka za to zdawała się być w swoim żywiole. Wyraźnie flirtowała z jakimś blondynem i piła już któregoś drinka z rzędu. W ogóle gdzie człowiek się nie obejrzał, wszędzie były jakieś migdalące się[2] pary. Natomiast Linka nie miała najmniejszej ochoty na amory[3]. [...]

[...] Na schodach minęła całującą się parę. Już miała tego dosyć. Spojrzała na zegarek i z ulgą stwierdziła, że do końca starego roku zostało ledwie pół godziny. Pomyślała, że po szampanie już będzie wypadało wracać do domu. [...]

Przyjaciółki nigdzie nie było. Po kolei zaglądała do różnych pomieszczeń. Wydawało się, że w tym domu jest ze sto pokojów. [...] W kuchni grupka podchmielonych chłopaków opowiadała sobie o imprezach, na których byli. [...]

– Ty, no mówię ci, zarąbiście było, ale najlepszy był ten kolo, co się wywiesił z balkonu, narąbany jak szpadel, bo jakaś laska go rzuciła, i dostał odpału. A potem Hanasowi dom zdemolował w napadzie szału.

– Ty, no, ale ty demolki nie widziałeś – powiedział łysy z tatuażem. – U Ryśka po remoncie wory z gipsem były, to całą wannę mu zagipsowali, a potem do tej wanny wlazł narąbany Gofer i ślady robił po całym domu. [...]

Linka z trudem przecisnęła się do lodówki. Otworzyła drzwiczki w poszukiwaniu czegoś chłodnego. [...]

Jezu, co za towarzystwo! Wszyscy wyglądali na znacznie starszych od niej. No i byli wyraźnie pijani. Wyjęła puszkę coli i zaczęła wycofywać się w stronę wyjścia, gdy nagle poczuła, że łysy chwyta ją wpół.

– Nie tak prędko. No co, nie posiedzisz z nami chwileczkę? – zachichotał. Próbowała się wyrwać, ale nie było to łatwe. Był znacznie silniejszy od niej i trzymał ją mocno. – No co, może zabawimy się troszeczkę?

Przybliżył się do niej i poczuła zapach alkoholu. Próbował ją pocałować, czuła, jak mokre wargi dotykają jej policzka i próbują znaleźć usta. Myślała, że zwymiotuje. Pozostali patrzyli i śmiali się. Teraz albo nigdy – pomyślała. Zebrała wszystkie siły i odepchnęła łysego. Rzuciła się w stronę drzwi, a potem pędem do salonu. Na szczęście była tam Kaśka. [...]

– Idziemy! - zawołała do niej.

– Dokąd? Zwariowałaś!

– Do domu! Rusz się.

– Chyba kompletnie ci odbiło, nigdzie nie idę.

Nie miała siły przekonywać przyjaciółki. No cóż, wydawało się, że się dobrze bawi. Machnęła tylko ręką, porwała z szafy płaszcz i wybiegła na zimne powietrze.

[2] **Migdalić się** – potocznie: okazywać sobie czułość, dotykać się, czulić się do siebie.

[3] **Amory** – potocznie: zaloty, flirt.

Na ulicy nie było nikogo. Postanowiła iść w stronę przystanku. Może są tu jakieś nocne autobusy. Nagle niebo zaczęło jaśnieć i wysoko pojawiły się pierwsze fajerwerki. No tak, dwunasta. Ładnie zaczynam Nowy Rok – pomyślała ze smutkiem i szczelniej otuliła się płaszczem. [...]

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Z jakiej okazji Norbert zorganizował w domu imprezę?
2. Co szczególnego było w wyglądzie domu, w którym odbywała się impreza?
3. Jaka relacja łączyła Linkę i Kaśkę?
4. Jak Linka czuła się wśród swoich rówieśników? Z jakich powodów?
5. Czego można się domyślać na podstawie zachowania Natalii i słów, którymi przywitała koleżanki? Jakie żywiła wobec nich uczucia? Dlaczego tego typu postępowanie i wypowiedzi są krzywdzące dla osób, których dotyczą?
6. Dlaczego podpici chłopcy w kuchni przechwalali się przed sobą nawzajem? Co chcieli w ten sposób osiągnąć? Jak oceniasz ich postępowanie – czy to dobry sposób na nawiązywanie relacji?
7. Jak zachował się wobec Linki jeden z chłopaków? Dlaczego jego zachowanie należy ocenić jako negatywne i raniące?
8. Dlaczego Linka oceniła początek Nowego Roku jako nieudany?

Język i styl

9. Odszukaj w tekście wyrażenia, które oddają negatywny stosunek narratora do opisywanego miejsca i ukazanych sytuacji.
10. Co sądzisz o języku, jakim młodzież posługuje się we fragmencie powieści? Dlaczego nie powinno się używać takiego języka w kontaktach z innymi ludźmi?

Twoim zdaniem

11. Dlaczego wielu młodych ludzi powiela negatywne zachowania dorosłych, zamiast wzorować się na tych, które są wartościowe?
12. Powiedz, jak należy się zachować, kiedy ktoś namawia nas do zrobienia czegoś, co nam nie odpowiada.

Twoja wypowiedź

13. Jakie zasady należy zachować, aby na imprezie jak najwięcej osób dobrze się czuło i bawiło? Zapisz odpowiedź w punktach.
14. Zredaguj zaproszenie na domową imprezę, skierowane do znajomych. Może mieć ono formę e-maila, wiadomości SMS lub posta w portalu społecznościowym. Zamieść w swojej wypowiedzi fragment dotyczący konieczności zachowania zasad kultury osobistej i szacunku do innych uczestników spotkania.

LEKCJA 5

Trzeźwe spojrzenie

Człowiek i nałóg w satyrze Ignacego Krasickiego

NA POCZĄTEK

Jak alkohol, zwłaszcza jego nadużywanie, wpływa na zachowanie człowieka i relacje międzyludzkie?

O UTWORZE

Satyry Ignacego Krasickiego ukazały się w dwóch częściach: w 1779 r. i w 1784 r. Utwory zawarte w zbiorach ukazują wady polskiego społeczeństwa szlacheckiego XVIII w. Poeta zaprezentował w nich galerię rozmaitych postaci: oszustów, nałogowych graczy i pijaków, ludzi rozrzutnych i osoby bezrefleksyjnie ulegające modom, prowadzące hulaszcze życie. Poruszył również ważne tematy społeczne i polityczne. Omawiane zjawiska autor przedstawił w krzywym zwierciadle – w komiczny sposób opisując wady rodaków. W ten sposób chciał edukować i umoralniać społeczeństwo.

Najbardziej znane satyry Ignacego Krasickiego to: *Do króla*, *Żona modna*, *Przestroga młodemu*, *Świat zepsuty* oraz *Pijaństwo*. Ten ostatni utwór ukazał się w zbiorze z 1779 r. Dotyczy nadużywania alkoholu, które było charakterystycznym elementem obyczajowości XVIII-wiecznej szlachty. Autor przedstawił portret szlachcica uzależnionego od alkoholu, który nie potrafi uwolnić się od nałogu, chociaż zdaje sobie sprawę z jego skutków.

Więcej o oświeceniu i literaturze oświeceniowej → s. 158–159

LEKTURA OBOWIĄZKOWA

OŚWIECENIE

Ignacy Krasicki

Pijaństwo (fragmenty)

Co dolega napotkanemu szlachcicowi?

„Skąd idziesz?" – „Ledwo chodzę". – „Słabyś?" –
„I jak jeszcze.
Wszak[1] wiesz, że się ja nigdy zbytecznie nie pieszczę[2],
Ale mi zbyt dokucza ból głowy okrutny".

Alkoholowe spotkania

– „Pewnieś wczoraj był wesół, dlategoś dziś smutny [...]."
„[...] Upiłem się onegdaj[3] dla imienin żony[4];

Jak pijący uzasadniają sięganie po alkohol?

Nie żal mi tego było. Dzień ten obchodzony
Musiał być uroczyście. Dobrego sąsiada
Nieźle czasem podpoić; jejmość[5] była rada,
Wina mieliśmy dosyć, a że dobre było,

[1] **Wszak** – przecież.

[2] **Pieścić się** – tu: przesadnie dbać o siebie.

[3] **Onegdaj** – tu: przedwczoraj. Także: dawniej, kiedyś.

[4] **Dla imienin żony** – z okazji imienin żony.

[5] **Jejmość** – dawny tytuł grzecznościowy, którego używano w odniesieniu do kobiet pochodzenia szlacheckiego.

Cieszyliśmy się pięknie i nieźle się piło.
Trwała uczta do świtu. W południe się budzę,
Cięży głowa jak ołów, krztuszę się i nudzę[6].
Jejmość radzi herbatę, lecz to trunek mdlący.
Jakoś koło apteczki[7] przeszedłem niechcący,
Hanyżek[8] mnie zaleciał, trochę nie zawadzi.
Napiłem się więc trochę, a czej[9] to poradzi;
Nudno przecie. Ja znowu, już mi raźniej było,
W tym dwóch z uczty wczorajszej kompanów przybyło.
Jakże nie poczęstować, gdy kto w dom przychodzi?
Jak częstować, a nie pić? I to się nie godzi. [...]
Zdrów i wesół wychodzę z moimi kompany:
W tym obiad zastaliśmy już przygotowany. [...]
Pan Wojciech, co się bardzo niestrawności boi,
Po szynce, cośmy jedli, trochę wina radzi:
Kieliszek jeden, drugi zdrowiu nie zawadzi,
A zwłaszcza kiedy wino wytrawione, czyste,
Przystajem[10] na takowe prawdy oczewiste. [...]
A butelka nieznacznie jakoś się wysusza.
Przyszła druga; a gdy nas żarliwość porusza,
Pełni pociech, że wszyscy przeciwnicy legli,
Trzeciej, czwartej i piątej aniśmy postrzegli.
Poszła szósta i siódma, za nimi dziesiąta. [...]
Bogdaj[11] w piekło przepadło obrzydłe pijaństwo.
Cóż w nim? Tylko niezdrowie, zwady, grubijaństwo.
Oto profit[12]: nudności i guzy, i plastry".
– „Dobrze mówisz, podłej to zabawa hałastry[13],
Brzydzi się nim człek prawy, jako rzeczą sprosną[14].
Z niego zwady, obmowy nieprzystojne rosną,
Pamięć się przez nie traci, rozumu użycie,
Zdrowie się nadwereża i ukraca życie.
Patrz na człeka, którego ujęła moc trunku,
Człowiekiem jest z pozoru, lecz w zwierząt gatunku
Godzien się mieścić, kiedy rozsądek zaleje
I w kontr[15] naturze postać bydlęcą przywdzieje. [...]
Mniejsza guzy i plastry, to zapłata zbrodni.
Większej kary, obelgi takowi są godni,
Co w dzikim zaślepieniu występni i zdrożni,
Rozum, który człowieka od bydlęcia rożni,
Śmią za lada przyczyną przytępiać lub tracić. [...]

Alkoholowe spotkania

Jak pijący uzasadniają sięganie po alkohol?

Skutki pijaństwa

Co człowiek traci, gdy nadużywa alkoholu?

[6] **Nudzić się** – mieć nudności.

[7] **Apteczka** – rodzaj spiżarni; pomieszczenie, w którym dawniej przechowywano przyprawy, przetwory domowe, alkohol i lekarstwa.

[8] **Hanyżek** – wódka na bazie owoców anyżu.

[9] **A czej** – a może.

[10] **Przystajem** – przystajemy, zgadzamy się.

[11] **Bogdaj** – bodaj; słowo wyrażające życzenie lub przekleństwo, jak np. *niech*.

[12] **Profit** – zysk; tu: słowo użyte ironicznie.

[13] **Hałastra** – zgraja, motłoch, hołota.

[14] **Sprosny, sprośny** – bez ogłady, ordynarny, chamski, wulgarny.

[15] **W kontr** – wbrew, przeciwko.

Korzyści z trzeźwości

Ci, co się na takowe nie udają zbytki[16],
Patrz, jakie swej trzeźwości odnoszą pożytki:
Zdrowie czerstwe[17], myśl u nich wesoła i wolna,
Moc i raźność niezwykła i do pracy zdolna,
Majętność w dobrym stanie, gospodarstwo rządne[18],
Dostatek na wydatki potrzebne, rozsądne.
Te są wstrzemięźliwości zaszczyty, pobudki,

Koniec rozmowy

Te są". – „Bądź zdrów!" – „Gdzież idziesz?" –
„Napiję się wódki".

[16] Tu: ci, co nie nadużywają alkoholu.

[17] **Czerstwe** – dobrze się trzymające, rześkie, dziarskie.

[18] **Rządne** – dobrze prowadzone, umiejętnie zarządzane.

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Satyra to utwór literacki, w którym krytykowane i ośmieszane są np. ludzkie wady, obyczaje, zachowania, niewłaściwe relacje społeczne, działalność władz. W satyrach często spotykamy się z komizmem, kpiną, szyderstwem i karykaturą. W utworach tego typu świat przedstawiony zwykle jest zdeformowany przez wyolbrzymienie, przejaskrawienie lub pomniejszenie pewnych zjawisk czy cech postaci. Satyry nie zawierają gotowych rozwiązań, a jedynie ośmieszają dane zjawisko, dzięki czemu czytelnik sam może dokonać osądu.

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Na co skarży się napotkany mężczyzna w odpowiedzi na pytanie znajomego?
2. O jakich wydarzeniach opowiada spotkany mężczyzna?
3. Jakie skutki nadużywania alkoholu zostały opisane w wypowiedziach obu postaci?
4. Jakie negatywne cechy szlachty zostały ukazane w satyrze?
5. W jaki sposób zachowują się wobec siebie osoby uczestniczące w opisanych alkoholowych spotkaniach? Czy można powiedzieć, że wciągają się wzajemnie w nałóg? Uzasadnij odpowiedź, odwołując się do odpowiednich fragmentów tekstu.
6. Jak według poety alkohol działa na człowieka?
7. Jak wyjaśnisz zakończenie utworu? Czy jest ono zaskakujące? Czy można powiedzieć, że rozmówcy się zrozumieli? Uzasadnij swoje odpowiedzi.

* 8. Które argumenty przeciw nadużywaniu alkoholu wymienione w satyrze wiążą się z założeniami i ideami oświecenia? W jaki sposób?

Język i styl

9. Jaką formę ma utwór Ignacego Krasickiego – to monolog czy dialog? Uzasadnij swoją odpowiedź. Jak myślisz, dlaczego autor zastosował właśnie taką formę?
10. Jakie cechy utworu *Pijaństwo* świadczą o tym, że jest on satyrą?

Podsumowanie wiadomości

Człowiek wobec innych ludzi

- Ludzkość jako globalne plemię – jak żyć w świecie bez granic?
- Płynność tożsamości, życie w nieokreśloności
- Obcość wśród swoich, samotność wśród bliskich
- Człowiek wobec wspólnoty narodowej

Patriotyzm radykalny: Ignacy Krasicki, *Hymn do miłości ojczyzny*

- Miłość do ojczyzny – tylko dla wybranych
- Gotowość do cierpienia i całkowitego poświęcenia
- Zapowiedź romantycznych wizji patriotyzmu

Krytycznie i satyrycznie: Ignacy Krasicki, *Pijaństwo*

- Czy można ulepszyć ludzi, wśród których żyjemy?
- Bez złudzeń i bezlitośnie o wadach rodaków
- Pouczenie przez ośmieszenie i karykaturę
- Rozmowa bez porozumienia – czy da się naprawić społeczeństwo?

WAŻNE WIADOMOŚCI

- Hymn – s. 15
- Apostrofa – s. 15
- Satyra – s. 24

Sprawdź swoją wiedzę

ĆWICZENIA PODSUMOWUJĄCE

1 **Na podstawie utworu Ignacego Krasickiego *Hymn do miłości ojczyzny* wymień cechy hymnu jako gatunku literackiego.**

2 **Jaka jest różnica między tożsamością narodową a obywatelstwem?**

3 **Jaki środek artystyczny został użyty w pierwszym wersie fragmentu wiersza?**

O wiosno! Pókiż będę cię prosił,
Gospodarz zewsząd stroskany?
Jużem dość ziemię łzami urosił,
Wróć mi urodzaj kochany!

Franciszek Karpiński, *Do Justyny. Tęskność na wiosnę*

4 **Przeczytaj podane sformułowania. Który gatunek literacki wyróżnia się tymi cechami?**

- Krytykuje i ośmiesza np. ludzkie wady, obyczaje, działania władz.
- Posługuje się ironią, szyderstwem, kpiną.
- Często przedstawia postaci, przejaskrawiając ich cechy.

5 **Jakie postawy i cechy ludzkie krytykował w swoich tekstach Ignacy Krasicki? Odpowiedz na podstawie wybranego utworu poety, poznanego w tym rozdziale lub w poprzednich klasach.**

6 **Wyjaśnij powiedzenie: *Uczyć, bawiąc*. Który utwór z rozdziału *Ja i inni* pełni taką funkcję?**

7 **Jak zachowują się ludzie, żeby poczuć się częścią wspólnoty? W odpowiedzi odwołaj się do tekstów z tego rozdziału oraz do własnych doświadczeń.**

Rozdział II

Człowiek zbuntowany

TEMATY LEKCJI

1 **Powiedzieć „nie”** s. 28–31
Na czym polega bunt?

2 **Stworzyć nowy świat** s. 32–35
Bunt i siła młodych ludzi w „Odzie do młodości” Adama Mickiewicza

3 **Przez chwilę być tylko sobą** s. 36–38
Czy wygląd może być wyrazem buntu?

4 **Cokolwiek powiesz, i tak będzie źle** s. 39–41
Dylemat: buntować się czy przystosować?

5 **Serce przeciw głowie** s. 42–46
Konflikt dwóch wizji świata w „Romantyczności” Adama Mickiewicza

Podsumowanie wiadomości s. 47

Sprawdź swoją wiedzę s. 48

LEKTURY OBOWIĄZKOWE

- Adam Mickiewicz, *Oda do młodości*
- Adam Mickiewicz, *Romantyczność*

TO SIĘ CZYTA!

- Tadeusz Paleczny, *Kontestacja. Formy buntu we współczesnym społeczeństwie*
- Cara Delevingne, Rowan Coleman, *Mirror, mirror*
- Anna Kańtoch, *Tajemnica godziny trzynastej*

LEKCJA 1

Powiedzieć „nie”

Na czym polega bunt?

NA POCZĄTEK

Kto jest – według Ciebie – buntownikiem? Dlaczego?

TO SIĘ CZYTA!

Tadeusz Paleczny

Kontestacja[1]. Formy buntu we współczesnym społeczeństwie (fragmenty)

[...] W potocznym odczuciu kontestator to ktoś, kto demonstracyjnie, wręcz celowo i prowokacyjnie narusza panujące normy, żyje niezgodnie z obyczajami i przepisami, zachowuje się dziwacznie i odmiennie od innych jednostek, ignoruje nakazy i zakazy, żyjąc według własnych, ekscentrycznych[2] reguł. [...] To ktoś, kto nie znajduje dla siebie miejsca w normalnym społeczeństwie i kogo wyróżnia negatywny stosunek względem wartości przyjętych przez większość. [...] Kontestator stanowi [...] obiekt nienawiści i strachu bądź kpin i staje się źródłem negatywnych uprzedzeń [...]. Znacznie rzadziej kontestator staje się bohaterem i wzorem do naśladowania [...]. Kontestatorzy wprowadzają w znane i bezpieczne mechanizmy życia społecznego nieład i zamieszanie. Powodują ferment[3] i budzą reakcję – najczęściej negatywną [...] – w każdym prawie typie społeczeństw. [...]

Trzeba mieć wiele determinacji[4] bądź odwagi, albo też jednego i drugiego, aby przeciwstawić się woli większości. Nie wystarczy do tego wyłącznie zwykła ekstrawagancja czy chęć wyróżnienia się. Aby powiedzieć „nie” obowiązującym normom, potrzeba czegoś więcej niż tylko zwykłej odmienności wyglądu, zachowań i stylu życia. Niezbędne jest przekonanie o słuszności swej postawy, sensowności działania. [...]

[...] Znaczna część zachowań kontestacyjnych bywa przy tym udziałem wieku młodzieńczego. Rodzicielska władza

[1] **Kontestacja** – sprzeciwianie się czemuś, protest, bunt, podawanie w wątpliwość tradycyjnych norm i poglądów.

[2] **Ekscentryczny** – odbiegający od zasad i zwyczajów uznawanych w danej społeczności za normę.

[3] **Ferment** – niepokój, wzburzenie, zamieszanie.

[4] **Determinacja** – tu: wytrwałość, zdecydowanie w zmierzaniu do celu, silne przekonanie o słuszności tego celu.

i autorytet [bywają podważane] równie często jak dyscyplina szkolna czy rygory instytucji wychowawczych. Wartości i normy ustanowione przez dorosłych bywają postrzegane jako anachroniczne[5] i dysfunkcjonalne[6] w kręgach ich dzieci. [...] Ci, którzy uczą i wychowują, przekazują tradycję i wzory, nakładają swoiste wędzidło kultury na dojrzewające dopiero osobniki, należą do pokolenia represjonującego[7], [...] młodzi [zaś] do pokolenia niezadowolonych, protestujących oraz zbuntowanych.

Wśród kontestatorów najliczniejszą kategorię stanowią ludzie młodzi, niezajmujący jeszcze określonego stałego miejsca w systemie społecznym [...]. W każdej epoce historycznej znane są przypadki tzw. konfliktu pokoleń, polegającego na zjawisku kontestowania przez „młodych” systemu stworzonego przez „starych”, odrzucaniu ustalonych i przestrzeganych przez jednych zasad postępowania, a ich ochronie i przestrzeganiu przez drugich.

[5] **Anachroniczny** – tu: przestarzały, nieaktualny, nieprzystający do współczesności.

[6] **Dysfunkcjonalny** – niedostosowany lub źle dostosowany do określonych warunków, zadań, oczekiwań, potrzeb.

[7] **Represjonować** – stosować represje, czyli środki przymusu, nacisku; tu: przymuszać do czegoś, zniewalać.

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Co jest tematem zamieszczonego fragmentu tekstu?
2. Czym charakteryzują się osoby, które można nazwać kontestatorami?
3. W jaki sposób działania kontestatorów i buntowników wpływają na społeczeństwo? Jak większość ludzi reaguje na te działania i dlaczego?
4. Dlaczego najczęściej buntują się ludzie młodzi?
* 5. Co autor tekstu ma na myśli, gdy pisze, że rodzice i nauczyciele *nakładają swoiste wędzidło kultury* na młode pokolenie?

Poszukaj

6. Kto – Twoim zdaniem – jest wzorem buntownika? Może to być postać rzeczywista lub fikcyjna, np. literacka, filmowa. Uzasadnij swój wybór.

Twoim zdaniem

7. Skąd bierze się w wielu młodych ludziach chęć przeciwstawienia się dorosłym i ustanawianym przez nich regułom? Jakie są konsekwencje takiego buntu?

Twoja wypowiedź

8. Przygotuj w zeszycie notatkę o wybranym aktualnym wydarzeniu, które jest wyrazem protestu przeciw określonemu porządkowi. Napisz w niej, dlaczego i przeciwko czemu buntują się uczestnicy tego wydarzenia. Skorzystaj np. z informacji dostępnych w mediach. Sprawdź zdobyte wiadomości w kilku rzetelnych źródłach.

INFOGRAFIKA

Różne oblicza buntu

Ludzie tworzą normy społeczne, które zawierają pewne wzorce postępowania i porządkują życie, m.in. w rodzinie, szkole, pracy. Choć normy służą zwykle usprawnieniu życia wspólnoty, niektórzy jej członkowie sprzeciwiają się obowiązującym zasadom, ponieważ np. dostrzegają ich nieaktualność w zmieniającym się świecie lub niezgodność z najnowszymi wyzwaniami. Buntują się przeciw zastanemu porządkowi – bunt bowiem wydaje się nieodłącznym elementem ludzkiej natury.

Bunt od najmłodszych lat

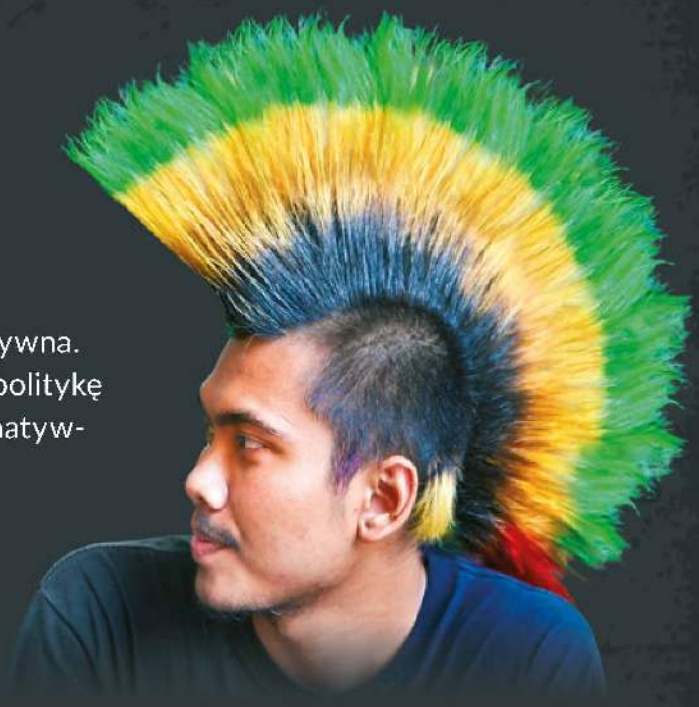
Pierwszy bunt, jeszcze nieświadomy, rodzi się w człowieku już we wczesnym dzieciństwie. Dwuletnie dziecko, które nie może dopiąć swego, złości się, a pomysły dorosłych kwituje słowem *nie*. Szczególnie burzliwym okresem w życiu człowieka jest dorastanie. Często dochodzi wówczas do tzw. konfliktu pokoleń: młodzież buntuje się przeciw poglądom i zachowaniom rodziców lub dziadków, którym z kolei nie podoba się np. styl ubierania się młodych ludzi czy sposób spędzania przez nich wolnego czasu.

Buntownicy zmieniają historię

Historia dostarcza wielu przykładów buntu przeciwko rządzącym i ustanowionym przez nich prawom. Jednym z najsłynniejszych takich buntów jest Wielka Rewolucja Francuska, w wyniku której pod koniec XVIII w. we Francji została obalona monarchia. Polacy z kolei organizowali powstania przeciw zaborcom, którzy w XIX w. starali się narzucić im swoją kulturę. W kolejnym stuleciu, w 1989 r., dzięki buntowi dużej części społeczeństwa polskiego obalono w kraju ustrój komunistyczny. W XXI w. ludzie także sprzeciwiają się nadużyciom władzy. Na przykład w 2013 r. bunt mieszkańców Ukrainy wobec działań rządzących, nazywany Euromajdanem, przerodził się w ogólnonarodową rewolucję.

Kultura alternatywna

Bunt nie jest tylko samym sprzeciwem – często niesie ze sobą propozycję zmiany. Osoby odrzucające wzorce kulturowe, dotyczące np. ubioru czy sposobu odżywiania się, zwykle proponują zastąpienie ich innymi wzorami i zasadami. W opozycji do kultury dominującej w danej społeczności powstaje kultura alternatywna. Oznacza ona odmienne spojrzenie na muzykę, politykę czy styl życia. W szeroko pojętej kulturze alternatywnej mieszczą się m.in. anarchizm – postulujący zlikwidowanie państwa oraz uznający wolność jednostki za największą wartość, postawy antykonsumpcjonistyczne, takie jak freeganizm, który m.in. polega na przygotowywaniu posiłków z produktów wyrzucanych przez sklepy spożywcze.

Połączeni w ważnej sprawie

Współczesnymi buntownikami są aktywiści, tacy jak Greta Thunberg [czyt.: grjeta tunberi], przeciwstawiający się m.in. działaniom człowieka powodującym zmiany klimatyczne lub ograniczaniu rozwoju wolnego oprogramowania na skutek zaostrzania prawa autorskiego w internecie. Często biorą oni udział w marszach, happeningach [czyt.: hepeningach] i protestach. Przygotowują transparenty przedstawiające wartości, o które walczą, niekiedy też zakładają charakterystyczne stroje wyróżniające ich z tłumu.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. **Wyjaśnij, dlaczego niektórzy ludzie buntują się przeciw prawom ustalonym przez innych. Które normy budzą Twój sprzeciw i dlaczego?**
2. **Podaj znaczenie słów *konserwatywny* i *alternatywny*. Wymień przykłady zachowań, które świadczą o tym, że ktoś jest konserwatywny lub postępuje alternatywnie.**
3. **Które działania podejmowane przez współczesnych aktywistów społecznych i politycznych są dla Ciebie ważne, a które uważasz za nieistotne lub wręcz szkodliwe? Uzasadnij swój wybór.**

LEKCJA 2

Stworzyć nowy świat

Bunt i siła młodych ludzi w „Odzie do młodości" Adama Mickiewicza

NA POCZĄTEK

W jaki sposób, według Ciebie, podchodzą do życia ludzie młodzi, a w jaki – ludzie starsi? Co ich łączy, a co różni?

O UTWORZE

Adam Mickiewicz napisał *Odę do młodości* w grudniu 1820 r. Był w tym czasie członkiem Towarzystwa Filomatów – tajnego stowarzyszenia utworzonego przez grupę studentów Uniwersytetu Wileńskiego pragnących rozwijać świadomość obywatelską społeczeństwa. Utwór wyrażał niezgodę młodych ludzi na zastany świat i rządzące nim zasady. Nawoływał do walki o nową, lepszą rzeczywistość. Był także wyrazem buntu przeciwko konserwatyzmowi starszych pokoleń. Z tych powodów *Oda do młodości* stała się manifestem pokolenia poety. Zawarte w niej entuzjastyczne wezwania i ukazanie młodości jako siły niemal boskiej zapowiadały nową epokę w kulturze polskiej – romantyzm. Mimo to w wierszu znajdziemy wiele cech charakterystycznych dla oświecenia, takich jak wiara w postęp, wezwanie do wspólnego działania i walki z przesądami, krytyka egoizmu.

Więcej o romantyzmie i literaturze romantycznej → s. 160–161

LEKTURA OBOWIĄZKOWA
ROMANTYZM

Adam Mickiewicz

Oda do młodości

Dwa światy: stary – pogrążony w letargu, i młody – pełen energii

Bez serc, bez ducha, to szkieletów ludy;
Młodości! dodaj mi skrzydła!
Niech nad martwym wzlecę światem
W rajską dziedzinę ułudy:
Kędy[1] zapał tworzy cudy,
Nowości potrząsa kwiatem,
I obleka w nadziei złote malowidła.

[1] **Kędy** – którędy.

Niechaj, kogo wiek zamroczy,
Chyląc ku ziemi poradlone[2] czoło,
Takie widzi świata koło,
Jakie tępymi zakreśla oczy.

Młodości! ty nad poziomy
Wylatuj, a okiem słońca,
Ludzkości całe ogromy
Przeniknij z końca do końca.

Dwa światy: stary – pogrążony w letargu, i młody – pełen energii

Patrz na dół — kędy wieczna mgła zaciemia[3]
Obszar gnuśności[4] zalany odmętem:
To ziemia!
Patrz, jak nad jej wody trupie,
Wzbił się jakiś płaz w skorupie,
Sam sobie sterem, żeglarzem, okrętem;
Goniąc za żywiołkami[5] drobniejszego płazu,
To się wzbija, to w głąb wali:
Nie lgnie do niego fala, ani on do fali;
A wtem jak bańka prysnął o szmat[6] głazu:
Nikt nie znał jego życia, nie zna jego zguby:
To samoluby!

Egoizm starszego pokolenia

Młodości! tobie nektar żywota
Natenczas[7] słodki, gdy z innymi dzielę:
Serca niebieskie poi wesele,
Kiedy je razem nić powiąże złota.

Razem, młodzi przyjaciele!...
W szczęściu wszystkiego[8] są wszystkich cele;
Jednością silni, rozumni szałem,
Razem, młodzi przyjaciele!...
I ten szczęśliwy, kto padł wśród zawodu[9],
Jeżeli poległym ciałem
Dał innym szczebel do sławy grodu.
Razem, młodzi przyjaciele!...
Choć droga stroma i śliska,
Gwałt i słabość bronią wchodu[10]:
Gwałt niech się gwałtem odciska,
A ze słabością łamać uczmy się za młodu!

Przyjaźń i wspólnota doświadczeń jako siła jednocząca ludzi

Adam Mickiewicz
(1798–1855)

Jest uznawany za jednego z najwybitniejszych polskich twórców epoki romantyzmu. Zalicza się go do grona tzw. trzech wieszczów – obok Juliusza Słowackiego i Zygmunta Krasińskiego. Był poetą, tłumaczem, publicystą, działaczem politycznym. Do jego najważniejszych dzieł należą zbiory poezji *Ballady i romanse*, *Sonety krymskie*, cykl dramatów *Dziady* oraz epopeja narodowa *Pan Tadeusz*.

[2] **Poradlony** – tu: pokryty zmarszczkami.

[3] **Zaciemia** – zaciemnia.

[4] **Gnuśność** – brak działania, aktywności, bezruch, ospałość.

[5] **Żywiołek** – niewielka istota, zwierzątko; zdrobnienie od słowa *żywioł* w dawnym znaczeniu: „istoty żyjące, szczególnie zwierzęta".

[6] **Szmat** – duża część pewnej powierzchni albo przestrzeni.

[7] **Natenczas** – wtedy, wówczas.

[8] **W szczęściu wszystkiego** – w szczęściu powszechnym, wspólnym; w szczęściu wszystkich.

[9] **Zawód** – tu: walka, dążenie do celu.

[10] **Bronić wchodu** – bronić wejścia, nie pozwalać wejść.

Nawiązania do mitologii greckiej

Pochwała potęgi młodości

Dzieckiem w kolebce kto łeb urwał Hydrze[11],
Ten młody zdusi Centaury[12];
Piekłu ofiarę wydrze,
Do nieba pójdzie po laury[13].
Tam sięgaj, gdzie wzrok nie sięga;
Łam, czego rozum nie złamie:
Młodości! orla twych lotów potęga,
Jako piorun twoje ramię.

Wezwanie do działania

Hej! ramię do ramienia! spólnymi łańcuchy
Opaszmy ziemskie kolisko!
Zestrzelmy myśli w jedno ognisko
I w jedno ognisko duchy!...
Dalej, bryło, z posad świata!
Nowymi cię pchniemy tory,
Aż opleśniałej zbywszy się kory,
Zielone przypomnisz lata.

Nadzieja na odmianę losu, wiara w nowy świat

Boska moc młodości

A jako w krajach zamętu i nocy
Skłóconych żywiołów waśnią[14],
Jednym s t a ń s i ę z bożej mocy
Świat rzeczy stanął na zrębie[15];
Szumią wichry, cieką[16] głębie,
A gwiazdy błękit rozjaśnią —

W krajach ludzkości jeszcze noc głucha:
Żywioły chęci[17] jeszcze są w wojnie;
Oto miłość ogniem zionie,
Wyjdzie z zamętu świat ducha:
Młodość go pocznie na swoim łonie,
A przyjaźń w wieczne skojarzy spojnie[18].

Pryskają[19] nieczułe lody,
I przesądy światło ćmiące[20].
Witaj, jutrzenko swobody,
Zbawienia za tobą słońce!

[11] **Hydra** – w mitologii greckiej: potwór o wielu głowach, po których odcięciu odrastały nowe.

[12] **Centaur** – w mitologii greckiej: pół koń, pół człowiek.

[13] **Laury** – w starożytnej Grecji zwycięzcy zawodów sportowych otrzymywali wieńce zrobione z liści laurowych, będące symbolem zwycięstwa; tu w znaczeniu: zaszczyty, sława, zwycięstwo.

[14] **Waśń** – kłótnia, spór, walka.

[15] **Zręb** – krawędź.

[16] **Cieką** – płyną.

[17] **Żywioły chęci** – ludzkie pragnienia i dążenia.

[18] **W wieczne skojarzy spojnie** – połączy, zespoli, tworząc wieczne więzi.

[19] **Pryskać** – rozpryskiwać się, rozpadać się.

[20] **Ćmić** – tu: przesłaniać, zaciemniać, osłabiać widoczność.

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Oda to utwór liryczny charakteryzujący się podniosłym stylem, poruszający poważny temat, sławiący np. wybitnych ludzi, ważne wydarzenia, wzniosłe idee. Gatunek ten wywodzi się ze starożytnych greckich pieśni chóralnych. Oda należała do najpopularniejszych form w literaturze oświeceniowej. Ody tworzyli także poeci romantyczni, jednak w bardziej swobodnej formie, często łamiąc zasady wypracowane w poprzedniej epoce.

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Jaki temat zapowiada tytuł utworu?
2. Kto wypowiada się w wierszu? W czyim imieniu mówi?
3. Do kogo kieruje swoją wypowiedź podmiot liryczny?
4. Czym, według podmiotu lirycznego, różni się świat młodych od rzeczywistości, w której żyje starsze pokolenie?
5. Do czego podmiot liryczny wzywa młode pokolenie? Wskaż odpowiednie wersy i wyjaśnij ich znaczenie.
6. Jaką moc ma młodość ukazana w utworze?
7. W jaki sposób młodzi mają zmienić zastany świat? Na jakich zasadach chcą budować nowy porządek?

Język i styl

8. Które zwroty w utworze kojarzą się z dynamizmem, energią i zapałem? Podaj trzy przykłady i wyjaśnij, w jakim celu poeta ich użył.

Poszukaj

9. Sprawdź w wiarygodnych źródłach, np. w słowniku mitologii greckiej, kto *dzieckiem w kolebce łeb urwał Hydrze*. Jak myślisz, dlaczego Adam Mickiewicz przywołał w *Odzie do młodości* właśnie tę postać?
10. Podaj przykład filmu ukazującego młodych ludzi przeciwstawiających się starszemu pokoleniu. Na czym polega przedstawiony w nim konflikt?

Twoim zdaniem

11. Do jakiego postrzegania świata i do jakich działań mają zachęcać słowa: *Tam sięgaj, gdzie wzrok nie sięga; / Łam, czego rozum nie złamie*? Czy te wezwania są aktualne? Uzasadnij swoją opinię.

Twoja wypowiedź

12. Zastanówcie się, przeciwko czemu mogłaby się zbuntować dzisiejsza młodzież, z jakimi postulatami wystąpić. Następnie przygotujcie pisemnie manifest współczesnego młodego pokolenia, wyrażający protest i zawierający te postulaty.

LEKCJA 3

Przez chwilę być tylko sobą

Czy wygląd może być wyrazem buntu?

NA POCZĄTEK

Dlaczego nastolatki często chcą się wyróżnić spośród innych, a jednocześnie nie czują się zbyt pewne siebie?

TO SIĘ CZYTA!

Cara Delevingne [czyt.: kara delewin], **Rowan Coleman** [czyt.: rołen kolmen]

Mirror, mirror (fragmenty)

Teraz w temacie tatuaży. Mam trzy, ale nikt o nich nie wie[1]. Nawet Rose i Leo. Nawet Nai. Pewnie kiedyś prawda wyjdzie na jaw, będą krzyki i żale, na razie jednak to tajemnica. Brak zainteresowania ze strony rodziców ma jednak pewne dobre strony.

W moim wieku jeszcze nie wolno robić sobie legalnie tatuaży. Pierwszy był [...] wykonany samodzielnie za pomocą igły i słoiczka z tuszem, na podstawie filmiku na YouTubie [czyt.: jutjubie]. Siedzi sobie na spodzie stopy na łuku podbicia. [...] wyszło badziewnie.

To miał być symbol nieskończoności, ale wygląda raczej jak pijana ósemka. Nawet nie wiem, po co mi on był, tyle że na chwilę dostarczył ciekawego zajęcia i satysfakcjonującej porcji bólu. Tamtego dnia wszystko mnie zresztą bolało, całe ciało przypominało jeden wielki siniec, na wierzchu i w środku. Fajnie było poczuć coś innego niż ciężki jak kamień ból w piersi.

Drugi tatuaż pojawił się tego samego dnia, kiedy fryzjer zgolił mi połowę włosów. Nie towarzyszył temu żaden plan, tylko wizja, jak wyglądam tak naprawdę, w mojej głowie. Ciało zmieniało się zgodnie z moimi oczekiwaniami, a styl do tej pory jakoś nie.

Pewnego dnia po przebudzeniu pojawiła się taka myśl: czy to jest uczciwe? Słuszne? Moje ciało wiele przeszło i nikogo, ale to nikogo to nie obchodzi. Ale jeśli zrobię sobie piercing[2] [czyt.: pirs-ing] czy obetnę włosy, rozpęta się trzecia wojna światowa. [...] Jeśli jest jedna rzecz na świecie,

[1] O wydarzeniach opowiada nastoletnia dziewczyna o pseudonimie Red.

[2] **Piercing** – ozdabianie ciała kolczykami.

którą mam prawo kontrolować, to z pewnością własny wygląd.

Kiedy włosy zniknęły, w lustrze pojawił się ktoś, kto wyglądał jak... ktoś naprawdę nowy, dopiero co poznany. Ogarnęła mnie chęć, by przez chwilę być tylko sobą, nie wracać do domu, odsunąć w czasie nieuchronną awanturę i żal, że nie jestem miłym, schludnie obciętym dzieckiem z klasy średniej, o jakim marzyli moi rodzice. Tak więc po drodze od fryzjera mój wzrok przykuła witryna salonu tatuażu. Zostało mi jeszcze sporo pieniędzy zarobionych dzięki pracy w soboty w supermarkecie, wystarczająca suma, żeby wybrać naprawdę ładny wzór. Kolejna myśl: cholera, wyglądam na jedenaście lat, na pewno mnie wywalą.

W lustrze pojawił się ktoś, kto wyglądał jak... ktoś naprawdę nowy, dopiero co poznany.

Może sprawiła to nowa fryzura, w każdym razie nie poprosili o dowód i mnie nie wywalili. Wielki gościu z siwą brodą sięgającą do pasa podawał mi kolejne albumy z wzorami i czekał. Mój wzrok przyciągnął rekin młot z symboli etnicznych[3]. Na pytanie, co znaczy ten wzór, facet odparł:

– To symbol siły. Opiekun i wojownik. Osoba, która zrobi wszystko dla ludzi, których kocha.

– Chcę go. – Na mojej twarzy pokazał się rumieniec, bo dotarło do mnie, że istnieje tylko jedno miejsce, w którym nikt go nie odkryje. – Na pośladku.

Tatuażysta patrzył na mnie, na pewno zastanawiając się, co ten mały rudzielec ma wspólnego z opiekuńczym wojownikiem, ale w końcu wzruszył ramionami i powiedział:

– Będzie bolało.

– Jakoś to zniosę.

– Spoko, to twoja skóra.

Nie kłamał. [...] Wibrowanie pistoletu przenikało aż do kości, skóra krzyczała, nerwy skręcały się i szarpały przy każdym dotknięciu i ciągnęło się to chyba całymi godzinami, aż wreszcie moje ciało jakoś zespoliło się z tym bólem, uczyniło go nierozerwalną częścią każdego mojego oddechu.

Kiedy facet wreszcie skończył i odłożył igłę, ostatkiem sił udało mi się zwlec ze stołu i podejść do lustra. Kolory ożyły, zielenie i błękity falowały i płynęły na mojej skórze i mięśniach i ogarnęło mnie uczucie pełne ciepła i spokoju. Nagle było mi dobrze we własnej kolorowej, naznaczonej

CIEKAWOSTKA

W 2017 r. Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej przeprowadziła wśród dorosłych Polaków badania dotyczące tatuaży. Okazało się, że przynajmniej jeden tatuaż ma ośmiu na stu Polaków. Głównymi powodami, dla których ludzie się tatuują, są: chęć wyróżnienia się spośród innych, potrzeba zwrócenia na siebie uwagi, podążanie za modą, dążenie do wyrażenia własnej indywidualności. Tatuaż był wyrazem buntu tylko dla 13% badanych.

[3] **Etniczny** – ludowy, folklorystyczny, związany z kulturą danego narodu.

tuszem skórze. I pojawiła się pewność, że to była dobra decyzja, ponieważ człowiek powinien pokazywać swoje prawdziwe oblicze, swoje prawdziwe kolory.

Jasne, bolało potem jeszcze długo, przez wiele dni, ale nie przeszkadzało mi to. Nawet mi się podobało. Podobał mi się mój ból i podobał mi się mój rekin, chociaż pozostawał ukryty, wystarczała mi sama świadomość, że tam jest. Oznaczał, że nikt tak naprawdę do końca mnie nie zna, nawet najbliższe mi osoby, a to też mi się podobało.

Przełożyła Zuzanna Byczek

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. W jakim okresie życia jest osoba opowiadająca o swoich przeżyciach? Jak wygląda?
2. Dlaczego dziewczyna sama zrobiła sobie pierwszy tatuaż?
3. W jaki sposób nastolatka zdobyła pieniądze na drugi tatuaż?
4. Czego obawiała się bohaterka, kiedy wchodziła do salonu tatuażu?
5. Jak czuła się dziewczyna w czasie zabiegu i po nim?
6. Czego brakowało w życiu bohaterce i co faktycznie sprawiało jej ból?
7. Co chciała w sobie zmienić dziewczyna przez obcięcie włosów, kolejny tatuaż i inne zmiany w wyglądzie? Przeciwko jakim oczekiwaniom swoich rodziców występowała?
8. Jak prawdopodobnie nastolatka zachowywała się na co dzień, skoro cieszyło ją posiadanie tajemnicy, o której nie wiedzą nawet najbliższe osoby?

Twoim zdaniem

9. Jak odbierasz ten fragment książki *Mirror, mirror* – czy opowieść jest dla ciebie wiarygodna? Uzasadnij swoją odpowiedź.
10. W jaki sposób można wyrażać swoją osobowość inaczej niż ingerując w swoje ciało i narażając się na ból?
11. Co sądzisz o sztuce tatuażu – czy jest to dla Ciebie sposób na wyrażenie siebie, moda, czy też rodzaj buntu wobec obowiązujących zasad społecznych? Podaj przynajmniej dwa argumenty na poparcie swojego stanowiska.

Twoja wypowiedź

12. Co jest dla Ciebie ważniejsze – wygląd czy osobowość i charakter człowieka? Napisz w zeszycie rozprawkę na ten temat. Twoja praca powinna składać się z co najmniej dwudziestu zdań.

LEKCJA

4 Cokolwiek powiesz, i tak będzie źle

Dylemat: buntować się czy przystosować?

NA POCZĄTEK

Kiedy i wobec czego ludzie się buntują? W jaki sposób wyrażają swoje niezadowolenie?

Anna Kańtoch

Tajemnica godziny trzynastej (fragmenty)

TO SIĘ CZYTA!

Nina Marczak – powiedziała siostra Anzelma, zaglądając do dziennika.

Była stara, miała co najmniej siedemdziesiąt lat, jeśli nie więcej, a siedzącej po drugiej stronie biurka prawie czternastolatce kojarzyła się nieodparcie z zasuszonym konikiem polnym. O ile oczywiście koniki polne mogłyby nosić habity i okulary w drucianych oprawkach, które zakonnica umieściła właśnie na nosie, by przyjrzeć się dziewczynie.

Nina czekała z rękoma na kolanach. W czystym granatowym mundurku i bereciku zsuniętym na lewe ucho dokładnie tak, jak nakazywał regulamin, wyglądała niczym wcielenie grzecznej uczennicy.

Siostra Anzelma chrząknęła.

– Rozumiesz, że muszę podjąć ważną decyzję, prawda? Wiesz, czemu tu jesteś?

– Nie, proszę siostry – odparła Nina. – Nikt nie był łaskawy niczego mi wyjaśnić. Siostra Joanna po prostu przyszła po mnie do klasy i kazała mi się tutaj zgłosić.

– Hmm... – Tym razem chrząknięcie było nieco dłuższe, po czym wzrok starej zakonnicy wrócił do dziennika. – Z matematyki i z polskiego, jak widzę, same piątki, z historii, fizyki i geografii też całkiem nieźle, za to z biologii słabo, a łacina... Chyba będziesz musiała więcej popracować nad łaciną, moja droga, to taki szlachetny język. Mówili nim pierwsi chrześcijanie. Ale ty podobno nie wierzysz w Boga. – Siostra zaakcentowała słowo „podobno", jakby spodziewała się, że dziewczyna zaprzeczy takim okropnym plotkom.

– Pierwsi chrześcijanie mówili raczej po aramejsku – skorygowała Nina. – I tak, nie wierzę w Boga.

Siostra Anzelma przyjrzała jej się uważnie.

– Jednak nie buntujesz się przeciwko chodzeniu do kościoła. Ciekawe.

– A dałoby to coś, gdybym się buntowała?

– Nie – przyznała zakonnica. – Wszystkie nasze uczennice raz w tygodniu muszą wziąć udział we mszy świętej. Takie mamy zasady. Ale spodziewałabym się z twojej strony... no cóż, więcej protestów, zwłaszcza że w niedzielę większość dziewcząt wolałaby się wyspać.

– Lubię kościoły. – Nina wzruszyła ramionami, a ponieważ siostra Anzelma patrzyła na nią podejrzliwie, dodała prędko: – Naprawdę. Zwłaszcza stare i zabytkowe. W naszym są bardzo piękne siedemnastowieczne witraże i barokowy obraz. A wczesne wstawanie nigdy mi nie przeszkadzało. Lubię siedzieć w ławce i myśleć o różnych rzeczach. Kościół zawsze nastraja mnie bardzo romantycznie, szczególnie kiedy grają organy, a słońce kładzie się barwnymi plamami na drewnianych ławkach...

– Próbujesz ze mnie kpić[1]?

– Nie, oczywiście, że nie. – Nina zaczerwieniła się lekko.

– To dobrze, bo widzę, że masz problemy z zachowaniem. Siostra Immaculata [czyt.: immakulata] skarżyła się, że jesteś bezczelna.

[1] **Kpić** – odnosić się do kogoś lub czegoś z lekceważeniem, żartować z kogoś.

– Siostra Immaculata uważa, że pójdę do piekła, powiedziałam jej więc, że skoro i tak spędzę tam wieczność, to przynajmniej na ziemi mogłaby mi dać trochę spokoju.

– To było bezczelne.

– Trochę było – przyznała Nina uczciwie. – Ale ona ciągle ma do mnie pretensje. I...

– Tak?

– Nic. – Dziewczyna zacisnęła usta.

– Podobno podważasz wiedzę siostry Immaculaty.

– Ona naprawdę wierzy, że Bóg stworzył świat w siedem dni i zrobił Ewę z żebra Adama. A przecież teoria ewolucji...

– Za moich czasów dzieci nie odzywały się niepytane. – Siostra Anzelma spojrzała na Ninę surowo. – Może ty też weźmiesz sobie tę zasadę do serca.

– To bardzo głupia zasada – zaprotestowała dziewczyna.

– Doprawdy? A dlaczegóż to?

– Powiedzmy, że budynek zacząłby się palić, a ja nie mogłabym o tym siostrze powiedzieć, dopóki siostra by mnie nie spytała. Albo gdybym umierała na jakąś nagłą chorobę...

– A umierasz?

– Nie, ale widzi siostra, tego się nie da tak całkiem przewidzieć, prawda? – Siostra znowu zmarszczyła brwi, więc Nina dorzuciła pośpiesznie: – Nie próbuję kpić, naprawdę.

To bardzo głupia zasada – zaprotestowała dziewczyna.

– W moich czasach – siostra Anzelma miała naprawdę ograniczony repertuar – bezczelne dzieci bito pasem. Na gołą skórę. To bardzo wyrabiało charakter, zapewniam cię.

– Nie wątpię. I pewnie też napełniało te dzieci prawdziwie chrześcijańską miłością do reszty świata. – Nina zastanowiła się. – Tym razem to była kpina. Przepraszam.

Pomarszczone policzki siostry Anzelmy spąsowiały.

– Wydaje ci się, że jesteś zabawna?

Nina milczała, bo miała wrażenie, że cokolwiek powie, i tak będzie źle.

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Wymień postacie występujące we fragmencie powieści.
2. Jak Nina wyjaśniła nielogiczność zasady, zgodnie z którą dzieci niepytane przez dorosłych nie powinny się odzywać?
3. W jaki sposób siostra Anzelma reagowała na odpowiedzi nastolatki?
4. Z jakimi poglądami zakonnic nie zgadzała się uczennica? Dlaczego jednak nie buntowała się przeciwko narzucanym przez nie zasadom, takim jak obowiązek chodzenia do kościoła?
5. Jaką postawę wobec siostry Anzelmy przyjęła dziewczyna? Podaj jak najwięcej przymiotników, którymi można określić sposób udzielania odpowiedzi przez nastolatkę.
6. Jakich cech osobowości u swoich podopiecznych oczekiwały siostry zakonne?
7. Dlaczego siostrze Anzelmie nie podobały się odpowiedzi Niny? O czym świadczyły reakcje zakonnicy?

Język i styl

8. Odszukaj w tekście fragmenty, które świadczą, że narrator nie jest całkowicie obiektywny, gdy relacjonuje przebieg rozmowy bohaterek.

Twoim zdaniem

9. Czy Nina faktycznie odzywała się w sposób bezczelny i kpiła z sióstr zakonnych – czy raczej starała się dyskutować w sposób racjonalny? Uargumentuj swoją opinię.
10. Dlaczego tak często ulegamy osobom, z którymi wcale się nie zgadzamy?

Twoja wypowiedź

11. Mahatma Ghandi [czyt.: gandi] powiedział: *Inni nie mogą nam zabrać naszego szacunku dla siebie, jeśli im go nie oddamy.* Jakie korzyści przynosi umiejętność bycia sobą i wyrażania własnego zdania? Zapisz w zeszycie kilkuzdaniową opinię na ten temat.

LEKCJA 5

Serce przeciw głowie

Konflikt dwóch wizji świata w „Romantyczności" Adama Mickiewicza

NA POCZĄTEK

Czym lepiej kierować się podczas podejmowania ważnych decyzji – rozumem, racjonalną oceną sytuacji czy raczej intuicją i emocjami? Dlaczego?

O UTWORZE

W 1822 r. ukazał się pierwszy tom *Poezyj* Adama Mickiewicza. Zbiór zawierał m.in. cykl czternastu utworów zatytułowany *Ballady i romanse*. Poeta ukazał w nich świat pełen duchów, cudowności, nadziemskich mocy, fantastycznych postaci, odwołań do ludowych wierzeń i opowieści. To, co znane i zwyczajne, spotykało się w balladach z tajemnicą, nadprzyrodzonymi zjawiskami, fantastyką. Taka wizja rzeczywistości zupełnie odbiegała od idei i założeń przyjętych w oświeceniu. Między innymi z tego powodu datę wydania tomu uznaje się za początek nowej epoki w polskiej kulturze – romantyzmu.
W utworze *Romantyczność*, pochodzącym z cyklu ballad, poeta przedstawił najważniejsze założenia romantyzmu i przeciwstawił je ideom poprzedniej epoki. Ważniejsze od rozumu i nauki były dla niego zdolność dostrzegania rzeczywistości niematerialnej, patrzenie na świat „oczyma duszy", kierowanie się intuicją i uczuciami.
Więcej o romantyzmie i literaturze romantycznej → s. 160–161

LEKTURA OBOWIĄZKOWA

ROMANTYZM

Adam Mickiewicz

Romantyczność

Methinks, I see... where?
– In my mind's eyes.
Shakespeare[1]
Zdaje mi się, że widzę... gdzie?
Przed oczyma duszy mojej.

Wizje dziewczyny

Słuchaj, dzieweczko!
– Ona nie słucha –
To dzień biały! to miasteczko!
Przy tobie nie ma żywego ducha.
Co tam wkoło siebie chwytasz?
Kogo wołasz, z kim się witasz?
– Ona nie słucha. –

[1] Motto pochodzi z *Hamleta* Williama Szekspira.

To jak martwa opoka[2]
Nie zwróci w stronę oka,
To strzela wkoło oczyma,
To się łzami zaleje;
Coś niby chwyta, coś niby trzyma;
Rozpłacze się i zaśmieje.

Spotkanie ze zmarłym

Jak zachowuje się Karusia?

„Tyżeś to w nocy? to ty, Jasieńku!
Ach! i po śmierci kocha!
Tutaj, tutaj, pomaleńku,
Czasem[3] usłyszy macocha!

Niech sobie słyszy, już nie ma ciebie!
Już po twoim pogrzebie!
Ty już umarłeś? Ach! ja się boję!
Czego się boję mego Jasieńka?
Ach, to on! lica[4] twoje, oczki twoje!
Twoja biała sukienka[5]!

I sam ty biały jak chusta,
Zimny, jakie zimne dłonie!
Tutaj połóż, tu na łonie,
Przyciśnij mnie, do ust usta!

Ach, jak tam zimno musi być w grobie!
Umarłeś! tak, dwa lata!
Weź mię, ja umrę przy tobie,
Nie lubię świata.

Źle mnie w złych ludzi tłumie,
Płaczę, a oni szydzą;
Mówię, nikt nie rozumie;
Widzę, oni nie widzą!

Śród dnia przyjdź kiedy... To może we śnie?
Nie, nie... trzymam ciebie w ręku.
Gdzie znikasz, gdzie, mój Jasieńku?
Jeszcze wcześnie, jeszcze wcześnie!

[2] **Opoka** – skała.
[3] **Czasem** – a nuż, przypadkiem.
[4] **Lico** – oblicze, twarz.
[5] **Sukienka** – tu: ubiór, ubranie.

Jak zachowuje się Karusia?

Mój Boże! kur[6] się odzywa,
Zorza błyska w okienku.
Gdzie znikłeś? Ach! stój, Jasieńku!
Ja nieszczęśliwa".

Tak się dziewczyna z kochankiem pieści.
Bieży[7] za nim, krzyczy, pada;

Reakcja zgromadzonych ludzi

Na ten upadek, na głos boleści,
Skupia się ludzi gromada.

Reakcja poety

„Mówcie pacierze! – krzyczy prostota –
Tu jego dusza być musi.
Jasio być musi przy swej Karusi,
On ją kochał za żywota[8]!"

I ja to słyszę, i ja tak wierzę,
Płaczę i mówię pacierze.

Starzec – oświeceniowy racjonalista poznający świat za pomocą „szkiełka i oka"

„Słuchaj, dzieweczko!" – krzyknie śród zgiełku
Starzec i na lud zawoła –
„Ufajcie memu oku i szkiełku,
Nic tu nie widzę dokoła.

Duchy karczemnej[9] tworem gawiedzi[10],
W głupstwa wywarzone[11] kuźni.
Dziewczyna duby smalone[12] bredzi,
A gmin[13] rozumowi bluźni".

Rozum i uczucia, „prawdy martwe" i „prawdy żywe"

„Dziewczyna czuje – odpowiadam skromnie –
A gawiedź wierzy głęboko;
Czucie i wiara silniej mówi do mnie
Niż mędrca szkiełko i oko.

Martwe znasz prawdy, nieznane dla ludu,
Widzisz świat w proszku, w każdej gwiazd iskierce.

Nie znasz prawd żywych, nie obaczysz cudu!
Miej serce i patrzaj w serce!"

WARTO PRZECZYTAĆ

- Lech Majewski, *Metafizyka*
- Daisy Johnson [czyt.: dejzi dżonson], *Pod powierzchnią*
- Olga Tokarczuk, *E.E.*

[6] **Kur** – kogut.
[7] **Bieży** – biegnie.
[8] **Żywot** – życie.
[9] **Karczemny** – tu: ordynarny, grubiański.
[10] **Gawiedź** – tu: tłum, większa grupa ludzi.
[11] **Wywarzone** – wygotowane, uzyskane przez gotowanie; tu: uzyskane, powstałe.
[12] **Duby smalone** – głupstwa, brednie, zmyślenia.
[13] **Gmin** – biedna, niewykształcona część społeczeństwa.

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Ballada to gatunek literacki łączący cechy epiki (fabuła), liryki (nastrojowość, silnie subiektywne przedstawienie przeżyć i wydarzeń) i dramatu (dialogi, akcja). Ballady zwykle opowiadają o niezwykłych, zagadkowych, fantastycznych zdarzeniach, w romantyzmie często zapożyczonych z ludowych wierzeń i legend.

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Kim jest główna bohaterka ballady?
2. Jak zachowuje się dziewczyna? Co widzi? Z kim rozmawia?
3. Jakie uczucia i reakcje zachowanie Karusi budzi w zgromadzonych ludziach? Które fragmenty ballady o tym świadczą?
4. O czym chce przekonać zgromadzonych starzec pojawiający się w tłumie?
5. Czym kieruje się starzec w postrzeganiu otaczającej go rzeczywistości? Co oznaczają *mędrca szkiełko i oko*?
6. Co myśli o zdarzeniu i jak zachowuje się narrator?
7. Jakie dwie wizje świata zostały ukazane w *Romantyczności*? Za którą z nich opowiada się osoba opisująca zdarzenia, a której się przeciwstawia? Jakie argumenty przedstawia, aby potwierdzić swoje stanowisko?
8. W jaki sposób motto zaczerpnięte z *Hamleta* Williama Szekspira wiąże się z treścią ballady?

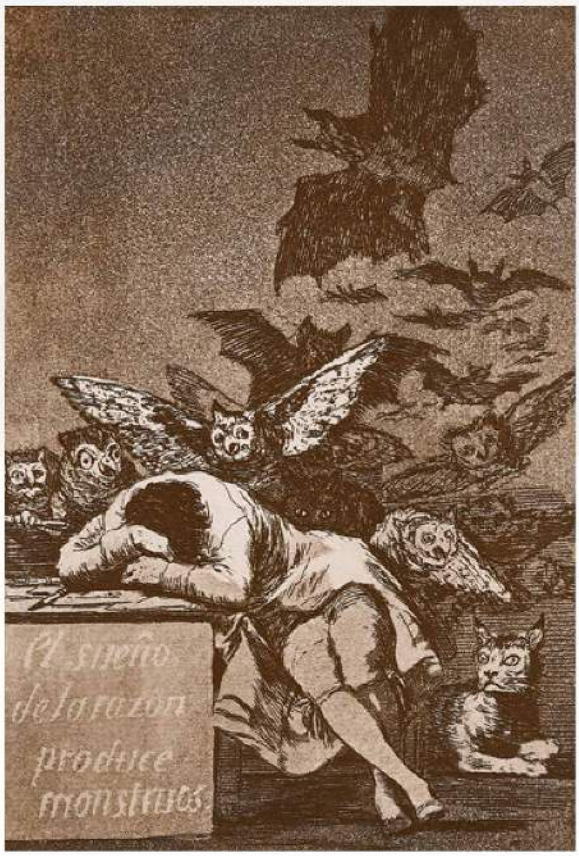
Język i styl

9. Które określenia w utworze Adama Mickiewicza tworzą atmosferę tajemniczości i wprowadzają niepokój?
10. Udowodnij, że *Romantyczność* – jako ballada – łączy cechy epiki, liryki i dramatu. W tym celu wskaż w utworze elementy charakterystyczne dla każdego z tych rodzajów literackich.
11. Jaką funkcję pełnią zdania pytające i wykrzyknikowe w wypowiedziach Karusi?

Twoim zdaniem

12. Jak byśmy zareagowali, gdyby w dzisiejszych czasach ktoś mówił i zachowywał się jak Karusia? Dlaczego?
13. Czy słowa: *Miej serce i patrzaj w serce* są aktualne? Czy warto kierować się wyrażoną w nich zasadą w relacjach międzyludzkich? Uzasadnij swoją odpowiedź.

Francisco Goya [czyt.: fransisko goja], ***Kiedy rozum śpi, budzą się demony***

1799 r.
akwaforta
Muzeum Narodowe Prado w Madrycie

Rysunek Francisca Goi jest jedną z 80 grafik z cyklu *Kaprysy*. Artysta ukazał na nich zarówno problemy nękające społeczeństwo, jak i wewnętrzne demony, z którymi zmaga się człowiek. Wszystkie prace z tego cyklu posługują się metaforami i symbolami.

PO OBEJRZENIU

1. Opisz postać ukazaną na pierwszym planie. Co robi? Co możesz wyczytać z mowy jej ciała?

2. Jakie zwierzęta przedstawiono w tle? Co mogą symbolizować? Dlaczego artysta wybrał akurat te istoty? Co je łączy?

3. Opisz nastrój rysunku. W jaki sposób artysta osiągnął taki efekt?

4. Artysta zamieścił na rysunku przesłanie będące zarazem jego tytułem: *Kiedy rozum śpi, budzą się demony*. Co – Twoim zdaniem – oznaczają te słowa i w jaki sposób malarz je zobrazował? Jak temat rozumu jest przedstawiony w *Romantyczności* Adama Mickiewicza? Czy dostrzegasz jakieś podobieństwa i różnice między tymi utworami?

Podsumowanie wiadomości

Bunt, niepokój, wrzenie

- Buntownik wobec społeczeństwa, społeczeństwo wobec buntownika
- Ciało zbuntowane – zmiany w wyglądzie jako bunt?
- Bunt i milczenie
- Dynamika młodości i bezruch zastanego świata

Wezwanie do przemiany: Adam Mickiewicz, *Oda do młodości*

- Bunt przeciwko ograniczeniom i schematom
- Młodość – siła boska i stwarzająca
- Między oświeceniem a romantyzmem – przeciwko przesądom, ale z gwałtownymi uczuciami

Romantyczny manifest: Adam Mickiewicz, *Romantyczność*

- Uczucia i intuicje przeciwko rozumowi
- Pełny ogląd świata – przez uczucia, przeczucia, a nawet szaleństwo
- Odejście od racjonalnej wizji rzeczywistości
- Konflikt romantyzmu z oświeceniem, uczuć z rozumem

WAŻNE WIADOMOŚCI

- Oda – s. 35
- Ballada – s. 45

Sprawdź swoją wiedzę

ĆWICZENIA PODSUMOWUJĄCE

1. Kim był Adam Mickiewicz? W jakiej epoce tworzył? W jaki sposób ujawnia się w jego utworach światopogląd tej epoki?

2. Przeczytaj podane sformułowania. Które z nich charakteryzują odę?

   utwór epicki, pisana lekkim stylem, wyróżnia się podniosłym stylem, żartobliwa tematyka, poważna tematyka, popularna w oświeceniu i romantyzmie, popularna w renesansie, utwór liryczny

3. Co jest głównym tematem *Ody do młodości* Adama Mickiewicza?

4. Dlaczego *Oda do młodości* jest uważana za manifest młodych ludzi z pokolenia poety? Podaj kilka argumentów.

5. Kiedy ukazał się pierwszy tom *Poezji* Adama Mickiewicza? Dlaczego datę jego wydania uznaje się za początek romantyzmu w Polsce?

6. Przypomnij sobie utwór *Romantyczność* Adama Mickiewicza i na jego podstawie wymień cechy ballady.

7. W jakim utworze Adama Mickiewicza występowała Karusia i kim była? Czy bohaterka może być uznana za typową postać epoki romantycznej? Uzasadnij swoje zdanie.

8. Jak rozumiesz słowa: *Miej serce i patrzaj w serce*? Czy oddają one światopogląd romantyczny? Wyjaśnij dlaczego.

9. Dlaczego ludzie się buntują? Co chcą osiągnąć poprzez bunt? Odpowiedz na podstawie tekstów z rozdziału oraz własnych przemyśleń.

10. Jak można wyrażać swój indywidualizm? Jak robią to bohaterowie utworów zamieszczonych w rozdziale *Człowiek zbuntowany*?

Rozdział III

Teraz uczucia!

TEMATY LEKCJI

1 **O co chodzi?** s. 50–53
Chaos uczuć i przeżyć w wieku dorastania

2 **Wiersz-płacz** s. 54–55
Smutek w wierszu Adama Mickiewicza

3 **W głębi serca** s. 56–58
Przeżycia człowieka tułacza w „Hymnie" Juliusza Słowackiego

4 **Paleta uczuć** s. 59–61
Obraz życia artysty w filmie Pedra Almodóvara

5 **Łzy czy kamienie?** s. 62–63
Uczucia i rozum, natura i ludzie w wierszu Cypriana Kamila Norwida

6 **Jak tu się nie załamać?** s. 64–66
O emocjach i sztuce panowania nad nimi

Podsumowanie wiadomości s. 67

Sprawdź swoją wiedzę s. 68

LEKTURY OBOWIĄZKOWE

- Adam Mickiewicz, *[Polały się łzy me czyste, rzęsiste...]*
- Juliusz Słowacki, *Hymn [Smutno mi, Boże!]*
- Cyprian Kamil Norwid, *W Weronie*

TO SIĘ CZYTA!

- Jordi Sierra i Fabra, *Krzyk*
- Judith Orloff, *Wolność emocjonalna*

TO SIĘ OGLĄDA!

- *Ból i blask*, reż. Pedro Almodóvar

LEKCJA 1

O co chodzi?

Chaos uczuć i przeżyć w wieku dorastania

NA POCZĄTEK

Jakie uczucia pojawiają się w Twoim życiu? Które z nich lubisz, a które są trudne?

TO SIĘ CZYTA!

Jordi [czyt.: dżordi] **Sierra i Fabra**

Krzyk (fragmenty)

Wściekłość.

Jestem wściekła.

Mówią mi, że to taki wiek, że przechodzę okres dojrzewania i nie wiem, co się ze mną dzieje. Mówią, że to moje najlepsze lata i któregoś dnia mimo wszystko będę je bardzo miło wspominać. Mówią, że najgorsze w okresie dojrzewania jest to, że tak szybko przemija i że przeminie, zanim się obejrzę, a wtedy... no właśnie, wtedy już przeminie i będę za nim tęsknić. [...]

Niestety, nic a nic mnie to nie obchodzi. Boli mnie tu i teraz, a co będzie jutro... będzie jutro. [...] Naprawdę zwisa mi i powiewa obietnica lepszego jutra, pełnego pięknych wspomnień. Mam dość okresu dojrzewania, dość złego nastroju, który nie wiadomo skąd się bierze. Mam dość tego, że chce mi się płakać i krzyczeć, i kochać, i tyle innych rzeczy, z niewiadomej przyczyny i w niewiadomym celu, jakby w mojej głowie tkwiła czarna dziura, przez którą ucieka energia.

Ciekawa sprawa z tym ględzeniem o okresie dojrzewania czy, jak się mówi, pokwitania. Kto w ogóle wpadł na tak nietrafione określenie? Wcale nie brzmi głupio! Po-kwi-ta-nie! Przywodzi na myśl sielankę, ale pod spodem czai się katastrofa. Niezła przykrywka. Nienawidzę okresu dojrzewania.

Muszę coś zrobić. Muszę coś zrobić. Muszę coś zrobić. I nie robię nic. A jeśli nic nie zrobię?

Chrzanić dojrzewanie! Co za nudziarstwo!

Mimo wszystko widzę jednak, jak bardzo się zmieniłam. Wiem, że jestem wściekła. Tyle właśnie wiem i tylko to się liczy, tylko to mnie obchodzi. Silny gniew, który mnie dławi, rządzi mną i sprawia, że jestem taka, jaka jestem, z tą miną, pozą, udręczeniem. Najlepsze lata życia nie powinny boleć tak bardzo, więc to niemożliwe, żebym przeżywała je właśnie teraz.

A co do tego, że szybko mijają... Mnie wydaje się raczej, że od wieków tkwię w jednym punkcie, odrętwiała, bez ruchu. To samo każdego dnia, tygodnia

czy miesiąca. [...] Nauka, codzienne awantury, zły nastrój, „zobaczymy, co powiesz jutro", „jeśli stale będziesz robiła taką minę...", „no, powiedz coś", „ucz się, ucz"... Wszystko obraca się przeciwko człowiekowi. Przeciwko mnie. Wszystko. A co znaczy „wszystko"? No, wszystko. Właśnie to: wszystko.

A co z tym, czego ja chcę? JA. Nie oni. JA. Co jeśli chcę żyć, pisać, śpiewać, podróżować, kochać i być kochaną... Chcę zdobyć świat, i to teraz. Czekanie mnie nie interesuje. „Trzeba swoje przecierpieć i zapracować na sukces", „na wszystko przyjdzie pora", „teraz powinnaś się uspokoić i budować podstawy na przyszłość; kiedy dorośniesz, będziesz robić, co ci się żywnie podoba". W nosie mam te utarte zwroty. To i powagę dorosłych, która...

Oni też mnie wkurzają.

Kocham ich, ale... uf! Chcę powiedzieć, że... hmm, nie wiem, czy dość jasno się wyrażam. Chyba nie. Byłoby łatwiej, gdybym potrafiła to wyjaśnić. Tak czy inaczej, wiem, jak się czuję, i kropka.

A czuję się osamotniona, wściekła, rozgorączkowana.

O co chodzi? O CO CHODZI?

Przełożyła Karolina Dąbrowska

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Kto wypowiada się w zamieszczonym tekście? W jakim jest okresie życia?
2. Jakie pragnienia i marzenia ma osoba opowiadająca?
3. Jakie uczucia opisuje narratorka? Które z nich jest najsilniejsze i dlaczego?
4. Co najbardziej męczy autorkę wyznań?
5. Kogo ma na myśli dziewczyna, gdy pisze *oni*? Czyje zwroty przytacza i nazywa *utartymi*? Dlaczego wypowiedzi tych osób tak ją poruszają?
6. Wyjaśnij, jak rozumiesz fragment: *Po-kwi-ta-nie! Przywodzi na myśl sielankę, ale pod spodem czai się katastrofa.*

Język i styl

*7. Jak pisarz oddał uczucia i chaos myśli nastolatki? Zwróć uwagę na typ narracji, słownictwo w opisach przeżyć oraz budowę zdań.

Twoim zdaniem

8. Co może pomóc dorastającemu człowiekowi w poradzeniu sobie z trudnymi, pełnymi napięcia przeżyciami?

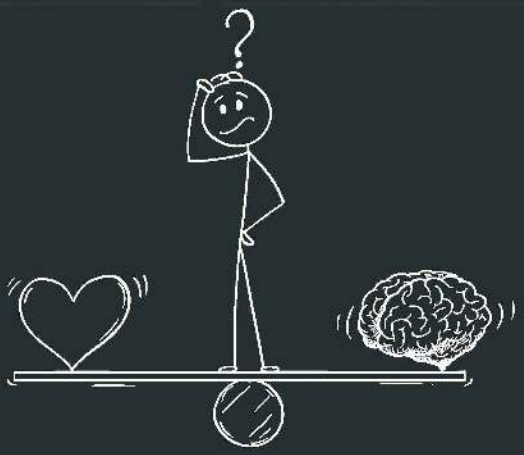
Twoja wypowiedź

9. Wybierz ze swojego życia szczególnie emocjonujący dzień. Stwórz w zeszycie wpis z pamiętnika – opisz ten dzień oraz związane z nim myśli i uczucia.

INFOGRAFIKA

Emocje pozytywne i negatywne

Psychologowie identyfikują przynajmniej cztery podstawowe emocje: radość, smutek, strach oraz gniew, niekiedy uzupełniane o inne, np. zaskoczenie i wstręt. Poza nimi można jednak wymienić jeszcze wiele innych: dumę, wstyd, irytację... Wszystkie one odpowiadają za nasze samopoczucie i są wskazówkami dotyczącymi tego, jak odbieramy świat.

Serce i rozum

Czy ludzie dzielą się na rozważnych – kierujących się rozumem – i romantycznych, czyli słuchających serca? Niektórzy naukowcy uważają, że sfery emocjonalna i racjonalna są ze sobą ściśle powiązane, gdyż emocje i doznania wpływają na wyższe funkcje poznawcze, np. podejmowanie decyzji, ocenę danego rozwiązania. Nawet osoby rozważne w najważniejszych momentach życia decydują „na gorąco", pod wpływem emocji, a nie wyłącznie chłodno kalkulując. Możemy więc być jednocześnie i emocjonalni, i rozsądni.

Co nam działa na nerwy?

Zdenerwowanie, irytacja – potocznie nazywane nerwami – to jedna z najbardziej charakterystycznych dla człowieka emocji. Podczas gdy jedni ludzie *trzymają nerwy na wodzy*, *mają nerwy jak postronki* lub *ze stali*, innym *nerwy puszczają* i są *cali w nerwach*. Irytację odczuwamy dziś częściej niż nasi przodkowie. Jest to spowodowane m.in. pośpiechem, w którym żyjemy. Z równowagi wyprowadzają nas często błahe sytuacje, takie jak stanie w korku. Czy warto jednak denerwować się czymś, na co nie mamy wpływu?

Różne wymiary tęsknoty

Tęsknota to odczuwanie żalu i smutku z powodu czyjejś nieobecności albo utraty czegoś, na czym nam zależy. Tęsknimy za dawnymi czasami, za bliskimi, którzy odeszli, za sukcesami, które przeminęły. Tęsknota może również oznaczać pragnienie, by coś się stało: tęsknimy np. za wakacjami i za wolnością. Szczególnym rodzajem tęsknoty jest nostalgia. Choć w potocznym rozumieniu pojęcia te znaczą to samo, warto wiedzieć, że nostalgia to przede wszystkim tęsknota za ojczyzną.

Wspólne emocje odbite w językach

Emocji jest tak wiele, że nie wszystkie zostały nazwane. Niektóre mają swoje nazwy tylko w poszczególnych językach. Przykładowo w języku duńskim istnieje słowo *hygge* [czyt.: hyge], które oznacza uczucie, jakiego doświadczamy w przytulnej atmosferze wygodnego domu, wiążące się z poczuciem bezpieczeństwa, wewnętrznej równowagi, spokoju. Emocja ta jest charakterystyczna dla społeczeństw skandynawskich. Z kolei w języku niemieckim znajdziemy pojęcie *Schadefreude* [czyt.: szadenfrojde] oznaczające radość z cudzego nieszczęścia. Niemieccy romantycy spopularyzowali słowo *Weltschmerz* [czyt.: weltszmerc], które można przetłumaczyć jako „ból świata". Ta emocja – nazywająca smutek z powodu niedoskonałości tego, co nas otacza – okazała się na tyle bliska Polakom, że przyjęli ją pod spolszczoną nazwą *weltszmerc*.

Internet pełen uczuć

Emocje towarzyszą nam nie tylko w bezpośrednich kontaktach z innymi ludźmi. Wyrażamy je także np. w komunikacji internetowej: na forach, portalach społecznościowych, w grupach dyskusyjnych. Często posługujemy się wówczas emotikonami. W niektórych użytkownikach internet wyzwala uczucia negatywne, postawy aspołeczne, na które być może nie pozwoliliby sobie w bezpośrednich kontaktach z innymi. Zjawiskiem silnie związanym z internetem jest bowiem hejt. Hejt to przejawianie agresji, wrogości, nienawiści wobec innych – zwykle niemające innego powodu niż czerpanie przyjemności z cudzej krzywdy.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. **Podaj przykłady sytuacji, które wzbudzają w Tobie radość, złość, strach i współczucie.**
2. **Odszukaj w tekście związki frazeologiczne ze słowem *nerwy* i wyjaśnij ich znaczenie. Jak myślisz, dlaczego tak wiele frazeologizmów zawiera właśnie ten wyraz?**
3. * **Opisz uczucie, które nie zostało w języku polskim nazwane, choć – Twoim zdaniem – zasługuje na osobną nazwę.**

LEKCJA 2

Wiersz-płacz

Smutek w wierszu Adama Mickiewicza

NA POCZĄTEK

Co może czuć człowiek, kiedy wspomina wcześniejsze okresy swojego życia i minione wydarzenia?

O UTWORZE

[Polały się łzy me czyste, rzęsiste...] to jeden z kilku wierszy Adama Mickiewicza zaliczanych do tzw. liryków lozańskich. Poeta napisał je w latach 1839–1840 podczas pobytu w szwajcarskim mieście Lozanna, gdzie zajmował stanowisko profesora literatury łacińskiej w miejscowej Akademii. Utwory zostały opublikowane dopiero po śmierci autora. W wierszach lozańskich twórca silniej niż dotychczas skupia się na życiu pojedynczego człowieka, ukazuje jego rozrachunki z przeszłością, nasycone smutkiem i samotnością. Pojawiają się w nich także sny i przeczucia rzeczywistości pozazmysłowej.
Liryki powstałe w Lozannie znacznie różnią się od wcześniejszej twórczości Adama Mickiewicza i są nowatorskie w formie: charakteryzują się skrótowością, oszczędnością słów, nie zawierają rozbudowanych opisów ani bogatych środków poetyckich.
[Polały się łzy me czyste, rzęsiste...] to wiersz, który składa się tylko z jednego zdania wyrażającego wielki żal za tym, co nigdy się nie powtórzy, zawierającego pełne goryczy podsumowanie dotychczasowych przeżyć.
Więcej o romantyzmie i literaturze romantycznej → s. 160–161

LEKTURA OBOWIĄZKOWA
ROMANTYZM

Adam Mickiewicz

[Polały się łzy me czyste, rzęsiste...]

Płacz Polały się łzy me czyste, rzęsiste,
Wspomnienia Na me dzieciństwo sielskie, anielskie,
Na moją młodość górną i durną[1],
Na mój wiek męski, wiek klęski;
Płacz Polały się łzy me czyste, rzęsiste.

[1] **Durny** – tu: zuchwały, dumny, a także nierozsądny, lekkomyślny.

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Anafora to powtórzenie tego samego wyrazu lub grupy wyrazów na początku następujących po sobie części wypowiedzi, np. zdań, wersów lub zwrotek.
Przykład anafory:
Mówią, że *to moje najlepsze lata i któregoś dnia mimo wszystko będę je bardzo miło wspominać.*
Mówią, że *najgorsze w okresie dojrzewania jest to, że tak szybko przemija i że przeminie, zanim się obejrzę, a wtedy...*

Jordi Sierra i Fabra, *Krzyk*

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Co jest przyczyną płaczu podmiotu lirycznego?
2. Który okres życia podmiot liryczny ocenia jako najbardziej szczęśliwy?
3. Na podstawie wiersza przyporządkuj podane określenia do kolejnych etapów życia: dzieciństwa, młodości, dorosłości. Zadanie wykonaj w zeszycie.

beztroska, wzniosłe ideały, nadzieja, gorzkie doświadczenia, żal, niewinność, zuchwałość, utrata złudzeń, pogodny nastrój, porażki, rozczarowanie, cierpienie, radość, bezpieczeństwo, swojskość, pewność siebie, poczucie klęski

4. Jak sądzisz, na jakim etapie życia znajduje się podmiot liryczny? Uzasadnij swoją opinię.
5. Jaką wymowę ma wiersz – optymistyczną czy pesymistyczną? Dlaczego?
* 6. Julian Przyboś, polski dwudziestowieczny poeta, nazwał utwór *[Polały się łzy me czyste, rzęsiste...]* wierszem-płaczem. Jak myślisz, z jakich powodów? Zwróć uwagę zarówno na treść utworu, jak i na jego formę.

Język i styl

7. Wskaż w każdym wersie utworu rymujące się wyrazy. Jak zastosowanie przez poetę takiego rozwiązania wpływa na rytm wiersza oraz na jego odbiór?
8. Jak sądzisz, dlaczego poeta powtórzył ten sam wers na początku i na końcu wiersza? Co chciał dzięki temu podkreślić?

Twoim zdaniem

9. Z kim warto porozmawiać, do kogo się zwrócić, kiedy człowieka ogarnia wielki, bezbrzeżny smutek?

Twoja wypowiedź

10. Czy wiersz *[Polały się łzy me czyste, rzęsiste...]* jest utworem uniwersalnym, opisującym doświadczenie łączące wielu ludzi? Uzasadnij swoją opinię w kilku zdaniach. Zadanie wykonaj w zeszycie.

LEKCJA 3

W głębi serca

Przeżycia człowieka tułacza w „Hymnie" Juliusza Słowackiego

NA POCZĄTEK

Co czujesz, kiedy znajdujesz się przez dłuższy czas daleko od domu?

O UTWORZE

Juliusz Słowacki w 1836 r. wyruszył w podróż na Wschód – do Grecji, Egiptu, Syrii i Palestyny. Wyprawa ta zainspirowała poetę do stworzenia takich ważnych dzieł, jak poemat *Podróż do Ziemi Świętej z Neapolu* czy wiersz *Hymn [Smutno mi, Boże!]*. Ten ostatni utwór powstał 20 października 1836 r. w czasie podróży morskiej z Grecji do Aleksandrii w Egipcie. W *Hymnie* twórca przedstawił odczucia i refleksje samotnika, wędrowca i wygnańca. Piękno krajobrazu nie jest w stanie zachwycić tułacza, ponieważ jego myśli stale krążą wokół ojczystego kraju.

Więcej o romantyzmie i literaturze romantycznej → s. 160–161

LEKTURA OBOWIĄZKOWA

ROMANTYZM

Juliusz Słowacki

Hymn

Morski krajobraz

Nieukojony smutek

Smutno mi, Boże! – Dla mnie na zachodzie
Rozlałeś tęczę blasków promienistą;
Przede mną gasisz w lazurowej[1] wodzie
Gwiazdę ognistą...
Choć mi tak niebo Ty złocisz i morze,
Smutno mi, Boże!

Obojętna twarz dla ludzi i pełna bólu „głąb serca"

Jak puste kłosy, z podniesioną głową,
Stoję rozkoszy próżen[2] i dosytu[3]...
Dla obcych ludzi mam twarz jednakową,
Ciszę błękitu:
Ale przed Tobą głąb serca otworzę,
Smutno mi, Boże!

[1] **Lazurowy** – jasnoniebieski, błękitny.

[2] **Próżen** – próżny, pozbawiony czegoś, daleki od czegoś.

[3] **Dosyt** – uczucie nasycenia, zaspokojenia.

Koniec dnia
Żal i rozedrganie

Jako na matki odejście się żali
Mała dziecina, tak ja płaczu bliski,
Patrząc na słońce, co mi rzuca z fali
Ostatnie błyski...
Choć wiem, że jutro błyśnie nowe zorze[4],
Smutno mi, Boże!

Tułacz, człowiek bez domu
Tęsknota i niepewność

Dzisiaj na wielkim morzu obłąkany[5],
Sto mil od brzegu i sto mil przed brzegiem,
Widziałem lotne w powietrzu bociany
Długim szeregiem.
Żem je znał kiedyś na polskim ugorze[6],
Smutno mi, Boże!

Żem często dumał nad mogiłą ludzi,
Żem prawie nie znał rodzinnego domu,
Żem był jak pielgrzym, co się w drodze trudzi
Przy blaskach gromu,
Że nie wiem, gdzie się w mogiłę położę,
Smutno mi, Boże!

Śmierć w obcym miejscu

Ty będziesz widział moje białe kości
W straż nie oddane kolumnowym czołom[7]:
Alem jest jako człowiek, co zazdrości
Mogił – popiołom...
Więc że mieć będę niespokojne łoże,
Smutno mi, Boże!

Nieskuteczne modlitwy

Kazano w kraju niewinnej dziecinie
Modlić się za mnie co dzień... a ja przecie
Wiem, że mój okręt nie do kraju płynie,
Płynąc po świecie...
Więc że modlitwa dziecka nic nie może,
Smutno mi, Boże!

Człowiek i nicość
Chwilowość życia

Na tęczę blasków, którą tak ogromnie
Anieli Twoi w niebie rozpostarli,
Nowi gdzieś ludzie w sto lat będą po mnie
Patrzący – marli.
Nim się przed moją nicością ukorzę,
Smutno mi, Boże!

Pisałem o zachodzie słońca, na morzu przed Aleksandrią.

Juliusz Słowacki (1809–1849)

Był poetą i dramaturgiem. Jest uznawany za jednego z najwybitniejszych polskich twórców okresu romantyzmu. Urodził się w Krzemieńcu na Wołyniu (obecnie Ukraina), a zmarł w Paryżu. Ukończył prawo na Uniwersytecie Wileńskim. W czasie powstania listopadowego wyjechał z misją dyplomatyczną do Paryża i Londynu, a po upadku powstania pozostał na emigracji. Wiele podróżował – był m.in. w Grecji, Egipcie, Syrii, Palestynie. Tworzył dramaty (np. *Kordian*, *Balladyna*, *Fantazy*), poematy (np. *Godzina myśli*, *Beniowski*), wiersze (m.in. *Rozłączenie*, *Hymn [Smutno mi, Boże!]*, *Rozmowa z piramidami*, *Testament mój*).

[4] **Zorze** – zorza, blask, światło na niebie.

[5] **Obłąkany** – tu: zbłąkany, zagubiony.

[6] **Ugór** – pole nieuprawiane przez dłuższy czas.

[7] **W straż nie oddane kolumnowym czołom** – niepochowane w grobowcu; kolumnowe czoła – głowice kolumn.

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Do kogo adresuje swoje słowa podmiot liryczny?
2. Gdzie znajduje się podmiot liryczny? Kim jest?
3. W jakim nastroju jest osoba mówiąca? Czy cieszy się z podróży? Dlaczego?
4. Co podmiot liryczny mówi o swojej przeszłości? Co sądzi o przyszłości?
5. Jakie wrażenia w osobie mówiącej budzi ogrom rozpościerającej się morskiej przestrzeni?
6. Nazwij uczucia, które poeta wyraził za pomocą porównań: *Jak puste kłosy, z podniesioną głową*; *Jako na matki odejście się żali / Mała dziecina*; *Żem był jak pielgrzym, co się w drodze trudzi*. Jakie inne uczucia zostały wyrażone w wierszu? Uzasadnij odpowiedź za pomocą odpowiednich fragmentów utworu.
7. Wyjaśnij słowa: *Dla obcych ludzi mam twarz jednakową, / Ciszę błękitu: / Ale przed Tobą głąb serca otworzę.*
8. Jakie uniwersalne refleksje na temat ludzkiego życia można odnaleźć w *Hymnie* Juliusza Słowackiego?

Język i styl

9. Jak sądzisz, czy wiersz Juliusza Słowackiego jest dialogiem czy monologiem? Uzasadnij swoją odpowiedź.
10. Jaki efekt uzyskał poeta dzięki powtarzaniu na końcu każdej zwrotki jednakowego zwrotu?

Twoim zdaniem

11. Którą zwrotkę wiersza uważasz za najbardziej dramatyczną? Dlaczego?
12. Czy dzieło Caspara Davida Friedricha [czyt.: kaspara dawida fridricha] mogłoby być ilustracją do *Hymnu* Juliusza Słowackiego? Uzasadnij swoją opinię, odwołując się do tematyki i nastroju obrazu.

Caspar David Friedrich, *Zachód słońca*, 1830–1835

LEKCJA

4 Paleta uczuć

Obraz życia artysty w filmie Pedra Almodóvara

NA POCZĄTEK

Który film poruszył Cię tak bardzo, że często wracasz do niego w myślach?

Joanna Roman

Ból i blask (fragmenty recenzji)

TO SIĘ OGLĄDA!

Najnowszy film Pedra Almodóvara *Ból i blask* zaiste olśniewa! [...] Wizualnie porażająco wręcz piękny stanowi opowieść głęboko refleksyjną, trzyma sam wobec siebie swego rodzaju dystans, który daje dojrzałość i perspektywa lat. Jest delikatny, wyważony, melancholijny, czuły, a jednocześnie podszyty leciutkim dowcipem czy nawet autoironią. [...]

W *Bólu i blasku* Almodóvar pokazał się po raz pierwszy jako twórca, który [...] wpuszcza nas do swojego intymnego świata z pozycji nie artysty, [...] ale człowieka z krwi i kości, który artystą – jedynie bywa. I przyznaję, że perspektywa ta wzruszyła mnie do głębi. [...] Spowodowała, że jako widz odebrałam *Ból i blask* całą sobą, do trzewi. Jest to film imponujący wrażliwością, szczerością, wyważeniem środków wyrazu. [...] *Ból i blask* jest niczym osobiste zwierzenie, list lub pamiętnik, który został nam ofiarowany w zaufaniu. Ujawnia skryte do tej pory lęki, obawy, frustracje, niepewności, cierpienia, niemożności, ukryte motywacje, marzenia i niespełnione plany. Z wiarą w to, że spotkają się z empatią. I że pozwolą nam one spojrzeć na ich autora tak, jak on sam patrzy na siebie. Swoje życie. Zmagania z nim, w tym twórcze. Jakby chciał nam powiedzieć: mój blask to także mój ból. Pamiętaj o tym... [...]

***

Choć *Ból i blask* nie jest filmem stricte[1] [czyt.: strikte] autobiograficznym, a jedynie luźno wplata pewne wątki z życia Pedra Almodóvara do opowieści o pewnym reżyserze filmowym [...] – trudno oglądając ten obraz, nie mieć poczucia, że hiszpański reżyser uczynił z postaci Salvadora Malla kogoś, kto stanowi jego alter ego[2]. [...]

[1] **Stricte** – dokładnie, ściśle.

[2] **Alter ego** – „drugi ja"; tu: postać fikcyjna (np. literacka, filmowa) utożsamiana z autorem dzieła.

Salvador Mallo [...] jest uznanym, szanowanym, kultowym hiszpańskim reżyserem filmowym. Poznajemy go w czasie dla niego bardzo szczególnym. Salvador od dawna cierpi na niemoc twórczą. Ale w zasadzie cierpi głównie fizycznie. Na szereg przypadłości. [...] każdy, kto jest twórcą, wie, że fizyczne cierpienie jedynie z rzadka uszlachetnia. I choć potrafi być paliwem dla aktów twórczych, częściej jednakże stanowi dla nich blokadę...

Salvador stroni od mediów i bardzo chroni swoją prywatność. Jego życie towarzyskie i społeczne jest zredukowane do minimum. [...] Mallo zdaje się być pogodzony z tym, że jego twórcza energia utknęła na mieliźnie (być może na zawsze) [...].

***

Od momentu, w którym obolały fizycznie, cierpiący Salvador zdecyduje się najpierw odwiedzić aktora: Alberta Crespa [czyt.: krespa], [...] z którym zerwał relacje lata temu w wyniku konfliktu na planie filmowym, będziemy śledzić jego dzisiejsze życie – „tu i teraz" – naprzemiennie z reminiscencjami[4] z najważniejszych wydarzeń z dzieciństwa. Wspomnienia relacji z ukochaną matką [...], siebie samego jako małego chłopca [...], miasteczka, do którego przeprowadziła się jego rodzina w poszukiwaniu lepszego życia, szkolnych zajęć [...] – będą się płynnie mieszać. [...] Obejrzymy jego oczyma spotkania i rozmowy z ludźmi, którzy stanowili kiedyś dla reżysera osoby niezwykle znaczące emocjonalnie. [...]

[...] Almodóvar pokazuje nam świat swojego bohatera na sposób bajeczny wizualnie – błyszczący najpełniejszym blaskiem stylistyki[5] tak znamiennej dla niego. [...] Acz jednocześnie niepozbawionej umiejętności obrazowania bólu, który przez nią przenika, jakby na stałe weń wsączony. A który wynika nie tylko z cielesnych niedyspozycji Salvadora, ale refleksji nad tym wszystkim, czym życie jest, nad jego przemijaniem, nad śladami, jakie w nas zostawia. I tym, w jaki sposób się odciskają. I czym stają się po latach. [...]

Ból i blask jest jednym z najpiękniejszych filmów o tym, czym jest życie artysty, twórcy [...]. Intymnym, szczerym, wspaniałym w swym „odsłonieniu się" portretem kogoś, kto dojrzał [zarówno] osobiście, jak i artystycznie do tego, by stanąć niejako ponad czy poza tym, czym jest jego sztuka. [...]

Tam gdzie jest wielka sztuka – zdaje się mówić swoim obrazem Almodóvar – za każdym blaskiem skryty jest jakiś ból.

I ja mu wierzę. Tak bardzo, jak bardzo nie wierzę w sztukę, za którą nie stoi [...] swego rodzaju bolesne zmaganie.

[3] **Mentalny** – umysłowy, dotyczący umysłu, np. sposobu myślenia i postrzegania świata.

[4] **Reminiscencja** – wspomnienie, obraz z przeszłości i związane z nimi myśli.

[5] **Stylistyka** – tu: styl charakterystyczny dla danego artysty.

KADR PO KADRZE

1. Wybitny reżyser cierpi na niemoc twórczą.

2. Po wielu latach postanawia wrócić do dawno zerwanych relacji.

3. Wydarzenia i przeżycia z „tu i teraz"...

4. ...zaczynają przenikać się ze wspomnieniami z dzieciństwa.

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Kim jest główny bohater filmu *Ból i blask* i na jakim etapie życia go poznajemy?
2. Z czyjego życia pochodzą wydarzenia, które reżyser wplata do swojego filmu?
3. Co jest głównym doświadczeniem bohatera filmu? Na czym polega to doświadczenie? Jakie uczucia i refleksje wywołuje w bohaterze?
4. Co oznaczają tytułowe *ból* i *blask*?
5. Jakie uczucia wywołał w recenzentce film *Ból i blask*? Dlaczego?

Język i styl

6. Wskaż określenia świadczące o silnie emocjonalnym stosunku autorki tekstu do opisywanego filmu.

Twoja wypowiedź

7. Wymień w punktach największe zalety filmu *Ból i blask* opisane we fragmencie recenzji.

LEKCJA 5

Łzy czy kamienie?

Uczucia i rozum, natura i ludzie w wierszu Cypriana Kamila Norwida

NA POCZĄTEK

Jak pod wpływem odkryć nauki zmienił się sposób postrzegania świata przez ludzi?

O UTWORZE

Wiersz *W Weronie* został wydrukowany po raz pierwszy w 1854 r. Pojawiają się w nim nawiązania do znanego dramatu Williama Szekspira *Romeo i Julia*. W 1843 r. Cyprian Kamil Norwid odwiedził rzekomy grób nieszczęśliwych kochanków na cmentarzu w Weronie, co zainspirowało go do stworzenia tekstu. W utworze poeta przeciwstawia naturę, reprezentującą współczucie i zrozumienie dla miłości bohaterów, ludziom, kierującym się w ocenie zjawisk zasadami racjonalizmu. Jednocześnie natura zostaje ukazana jako siła potężna i wieczna, a świat ludzki – jako kruchy i nietrwały. Wiersz znalazł się w zbiorze *Vade-mecum*, opublikowanym już po śmierci poety.

Więcej o romantyzmie i literaturze romantycznej → s. 160–161

LEKTURA OBOWIĄZKOWA

ROMANTYZM

Cyprian Kamil Norwid

W Weronie[1]

I

Obraz przestrzeni

Natura i świat ludzki

Nad Kapuletich i Montekich domem[2],
Spłukane deszczem, poruszone gromem,
Łagodne oko błękitu;

II

Patrzy na gruzy nieprzyjaznych grodów,
Na rozwalone bramy do ogrodów –
I gwiazdę[3] zrzuca ze szczytu;

[1] **Werona** – miasto we Włoszech. William Szekspir umieścił w nim akcję dramatu *Romeo i Julia*.

[2] **Kapuleti, Monteki** – skłócone rody Capulettich i Montecchich z dramatu Szekspira, z których pochodzili Julia i Romeo.

[3] **Gwiazda** – tu: meteor.

III

Cyprysy mówią, że to dla Julietty,
Że dla Romea – ta łza ta znad planety
Spada... i groby przecieka;

Co mówią cyprysy?

IV

A ludzie mówią, i mówią uczenie,
Że to nie łzy są, ale że kamienie,
I – że nikt na nie... nie czeka!

Co mówią ludzie?

Cyprian Kamil Norwid
(1821–1883)

Był poetą, dramaturgiem, prozaikiem, a także malarzem i rzeźbiarzem. Urodził się we wsi Laskowo-Głuchy na Mazowszu. W 1842 r. wyjechał na stałe za granicę. Podróżował po Europie, a pod koniec 1852 r. popłynął do Nowego Jorku. Po powrocie z Ameryki na stałe osiadł w Paryżu. Za życia był artystą niezrozumianym. Jego twórczość doceniona została dopiero na przełomie XIX i XX w. Najważniejsze dzieła Cypriana Norwida to m.in. wiersze tworzące zbiór *Vade-mecum*, dramat *Pierścień wielkiej damy*, cykl utworów prozatorskich *Czarne kwiaty*.

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Gdzie znajduje się podmiot liryczny? Wskaż fragmenty wiersza, w których opisano przestrzeń.
2. Które z wyrażeń świadczą o tym, że tragedia Szekspirowskich kochanków jest już odległą przeszłością?
3. Jakie zjawisko przyrodnicze obserwuje podmiot liryczny? Jaką postawę wobec tego zjawiska przyjmują cyprysy, a jaką – ludzie?
4. Jak sądzisz, w którym ze światów ukazanych w utworze – ludzi czy przyrody – ważniejsze są uczucia? Uzasadnij swoją odpowiedź.
5. Co podmiot liryczny sądzi o zaobserwowanej sytuacji? Po której stronie się opowiada? Które słowa wyraźnie oddają jego pogląd?
6. * Co wspólnego ma utwór Cypriana Kamila Norwida z wierszem Adama Mickiewicza *Romantyczność*?

Język i styl

7. Wyjaśnij metaforę: *Spłukane deszczem, poruszone gromem / Łagodne oko błękitu.* Jak wpływa ona na obraz przestrzeni ukazanej w utworze i na nastrój wiersza?
8. Odszukaj w wierszu przykłady personifikacji – środka polegającego na nadaniu zjawiskom, przedmiotom, pojęciom cech ludzkich. Dlaczego poeta ją zastosował?

Twoim zdaniem

9. Który sposób odbierania rzeczywistości – za pomocą uczuć czy rozumu – jest Ci bliższy? A może warto łączyć obydwa? Uzasadnij swoją odpowiedź.

LEKCJA 6

Jak tu się nie załamać?

O emocjach i sztuce panowania nad nimi

NA POCZĄTEK

Jakie znasz sposoby na osiągnięcie spokoju, wewnętrznej równowagi?

TO SIĘ CZYTA!

Judith Orloff [czyt.: dżudif orlof]

Wolność emocjonalna. Wyzwól się z więzów negatywnych emocji i odmień swoje życie (fragmenty)

[...] Nasze społeczeństwo znajduje się w połowie drogi do całkowitego załamania emocjonalnego. Ludzie są niespokojni, niestabilni i wybuchają z byle powodu. W ubiegłym roku Prozac[1] został przepisany ponad 30 milionom osób. Jedna na sześć rodzin doświadcza przemocy domowej. Połowa kierowców, którym ktoś zajedzie drogę, reaguje trąbieniem, krzykiem, obscenicznymi[2] gestami [...]. 50% małżeństw kończy się rozwodem.

▲ *Połowa kierowców, którym ktoś zajedzie drogę, reaguje trąbieniem, krzykiem, obscenicznymi gestami* [...].

A przecież nie tak chcielibyśmy żyć. To nasze społeczeństwo jest źródłem presji, to ono doprowadza nas do granic wytrzymałości emocjonalnej. Naprawdę należy nam się wytchnienie, odpoczynek od codziennego stresu. Mamy prawo czuć się szczęśliwsi, mamy prawo lepiej czuć się sami ze sobą, mamy prawo tworzyć bliskie i pełne ciepła związki z innymi ludźmi. [...] Akceptacja nieustannego lęku, zmęczenia czy depresji to przejaw czystego szaleństwa, a mimo to wielu z nas właśnie tak się zachowuje. [...]

[...] Czym jest wolność emocjonalna i co oznacza? Jest to zwiększenie zdolności do kochania poprzez kształtowanie w sobie pozytywnych emocji, a także umiejętność świadomego dostrzegania i modyfikacji negatywnych uczuć, zarówno własnych, jak i innych ludzi. Jest to kompetencja[3] życiowa o znaczeniu fundamentalnym[4], która pozwala nam wyzbyć się strachu i zmagać z przeciwnościami losu bez konieczności atakowania innych i bez utraty

[1] **Prozac, prozak** – lek psychotropowy stosowany głównie w leczeniu depresji.

[2] **Obsceniczny** – nieprzyzwoity, niestosowny, sprośny.

[3] **Kompetencja** – tu: umiejętność.

[4] **Fundamentalny** – podstawowy, będący podstawą czegoś.

emocjonalnej równowagi. [...] Dzięki prawdziwej wolności emocjonalnej możemy *świadomie* reagować w konstruktywny sposób. Nie tracimy kontroli nad sytuacją za każdym razem, gdy ktoś nadepnie nam na odcisk – a przecież właśnie w taki sposób zachowuje się większość ludzi. Możemy się znacznie skuteczniej komunikować, nabieramy większej pewności siebie i bardziej empatycznie[5] podchodzimy do innych. [...]

nie może być mowy o pełnej wolności, dopóki nie przejmiemy kontroli nad własnymi uczuciami

Wolność kojarzy nam się zazwyczaj z wolnością słowa, zniesieniem niewolnictwa, prawem głosu czy swobodami religijnymi, ale nie może być mowy o pełnej wolności, dopóki nie przejmiemy kontroli nad własnymi uczuciami i będziemy pozwalać, by to one nas kontrolowały. [...]

[...] Emocje odczuwamy wewnątrz, musimy mieć jednak świadomość, że ich energia wykracza poza nasze ciało, oddziałuje na otaczający nas świat i kształtuje nasze relacje z innymi. My sami również pozostajemy pod wpływem energii emocjonalnej osób z naszego otoczenia.

[...] Wszyscy cierpimy z jakiegoś powodu. Jeśli ten fakt zignorujemy, cierpienie ostatecznie zaszkodzi nie tylko nam, lecz także osobom z naszego otoczenia. Zbyt często mam okazję spotykać ludzi zdeformowanych przez cierpienie. [...] Ale osiągnięcie wolności emocjonalnej nie jest równoznaczne ze stanem emocjonalnego znieczulenia, z tłamszeniem w sobie emocji [...]. Wolność emocjonalna oznacza podejmowanie wysiłków na rzecz rozwijania wszystkiego tego, co jest w nas pozytywne. [...]

Chcesz poznać samego siebie od strony psychologicznej? Cóż, twoi rodzice nie pozwolą o sobie zapomnieć. Bez względu na to, czy ich kochasz, czy nie możesz ich znieść, to właśnie oni ukształtowali cię emocjonalnie. [...] Musisz stanąć oko w oko z tym wyzwaniem i zbadać własne relacje z rodzicami. Po co? Aby osiągnąć emocjonalną wolność. Musisz odciąć się od ich wad i przejąć wszystkie ich zalety.

[...] W okresie dorastania po prostu kopiujemy zachowania naszych rodziców. Stałeś się kopią ich zalet i wad. Jeśli na przykład twoja matka była nerwowa lub często się zamartwiała, można spodziewać się, że i ty będziesz przejawiał takie zachowania. [...]

Czasami podejmujemy próby emocjonalnego odróżnienia się od własnych rodziców – zaczynamy kształtować w sobie dokładnie przeciwne wzorce zachowań emocjonalnych. [...] Jeśli twój ojciec lubił krytykować wszystko i wszystkich, ty możesz mieć trudności z otwartym wyrażaniem opinii odmiennych od dominującej. [...]

W twoim życiu zdarzają się poważniejsze i bardziej błahe sytuacje, wymagające podjęcia starań w celu wyzbycia się ograniczeń charakterystycznych dla twoich rodziców.

[5] **Empatia** – zdolność wczuwania się w stan wewnętrzny i sytuację drugiego człowieka.

[...] Kiedy postanowisz sobie, że nie będziesz się bał jak twój ojciec, który w życiu kierował się głównie strachem, i nie będziesz ofiarą, jaką zawsze była twoja matka, doświadczysz prawdziwej emancypacji[6]. Emocjonalna wolność polega także na akceptowaniu pozytywnych elementów spadku odziedziczonego po rodzicach, czyli wszystkich pozytywnych cech, które nam przekazali. Z rodzicami tak już jest, że zawsze przekazują nam cechy gorsze i lepsze. Wolność emocjonalna wynika z podtrzymywania tych dobrych i stronienia od pozostałych.

Przełożyła Magda Witkowska

[6] **Emancypacja** – wyzwolenie, uwolnienie się od zależności, uniezależnienie.

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Czemu poświęcony jest tekst Judith Orloff?
2. Jakie zachowania ludzi świadczą o tym, że nie radzą sobie oni z emocjami?
3. Co, według autorki zamieszczonego fragmentu poradnika, jest źródłem presji i stresu w naszym codziennym życiu?
4. Jak emocje wpływają na nasze życie?
5. Na czym polega wolność emocjonalna?
6. Jaki wpływ na nasze życie emocjonalne mają rodzice?
7. Z jakich powodów warto rozwijać w sobie poczucie wolności emocjonalnej? Co dzięki niemu możemy zyskać?

Język i styl

8. Książka Judith Orloff jest poradnikiem. Odszukaj w tekście dwa zdania typowe dla tego rodzaju publikacji.
9. W której osobie i w jakiej liczbie wypowiada się autorka? W jaki sposób zwraca się do czytelnika? Jak sądzisz dlaczego?

Twoim zdaniem

10. Co najskuteczniej pomaga pozbyć się negatywnych myśli i zamienić emocje na pozytywne? W odpowiedzi możesz odwołać się do własnych doświadczeń.
11. Kto w większym stopniu decyduje o tym, w jaki sposób zachowuje się człowiek – on sam czy otaczający go ludzie? Przeprowadźcie w klasie dyskusję na ten temat.

Podsumowanie wiadomości

Odcienie uczuć

- Labirynt uczuć i emocji – jak go opisać, jak w nim przetrwać?
- Spojrzenie wstecz, płacz nad przeszłością
- Czułość świata, nieczułość człowieka
- Smutek oddalenia, tęsknota tułacza
- Dzieło jako zapis uczuć i jako ich źródło

Romantyczny podróżnik: Juliusz Słowacki, *Hymn*

- Wędrowiec tęskniący za domem
- Wygnanie, droga bez powrotu – czy to przeznaczenie każdego człowieka?

Wiersz-płacz: Adam Mickiewicz, *[Polały się łzy me czyste, rzęsiste...]*

- Wielki smutek i żal ukazane w utworze o skrótowej i oszczędnej formie
- Gorzkie podsumowanie życia

Uczucia i rozum: Cyprian K. Norwid, *W Weronie*

- Świat ludzki – chłodny, nieczuły; kruchy i nietrwały
- Natura – współczująca, wyrozumiała; potężna i wieczna

WAŻNE WIADOMOŚCI

- Anafora – s. 55

Sprawdź swoją wiedzę

ĆWICZENIA PODSUMOWUJĄCE

1. **Kto napisał *Liryki lozańskie*? Jakie tematy podejmują te wiersze i czym różnią się od wcześniejszej twórczości autora?**

2. **Dlaczego utwór *[Polały się łzy me czyste, rzęsiste...]* można nazwać wierszem-płaczem?**

3. **Jak nazywa się środek artystyczny polegający na powtórzeniu tego samego wyrazu lub grupy wyrazów np. na początku zdań, wersów, zwrotek? Wymień jeden utwór, w którym użyto tego środka.**

4. **Kim był Juliusz Słowacki? W jakiej epoce tworzył? W jaki sposób jego twórczość wiąże się ze światopoglądem i z nastrojami tej epoki?**

5. **Podaj tytułu utworu romantycznego, który zaczyna się słowami: *Smutno mi, Boże!* Kto jest jego autorem?**

6. **W jakich okolicznościach powstał *Hymn* Juliusza Słowackiego? Jaki jest główny temat tego wiersza?**

7. **Z jakiego utworu pochodzi podana zwrotka? Jaką tematykę porusza cały wiersz?**

   Nad Kapuletich i Montekich domem,
   Spłukane deszczem, poruszone gromem,
   Łagodne oko błękitu [...]

8. **Co wiesz o życiu i twórczości Cypriana Kamila Norwida? Skorzystaj z wiedzy zdobytej w tym rozdziale oraz w klasach poprzednich.**

9. **Którą epokę można nazwać *czasem rozumu*, a którą – *epoką serca*? Dlaczego?**

10. **Przeczytaj fragment tekstu i na jego podstawie wyjaśnij, czym są poradniki. Jakim językiem są one pisane? Podaj przynajmniej dwie cechy stylu publikacji tego typu.**

    Chcesz poznać samego siebie od strony psychologicznej? Cóż, twoi rodzice nie pozwolą o sobie zapomnieć. Bez względu na to, czy ich kochasz, czy nie możesz ich znieść, to właśnie oni ukształtowali cię emocjonalnie. [...] *Musisz stanąć oko w oko z tym wyzwaniem i zbadać własne relacje z rodzicami. Po co? Aby osiągnąć emocjonalną wolność.*

    Judith Orloff, *Wolność emocjonalna*

Rozdział IV

Człowiek pokonany, człowiek niepokonany

TEMATY LEKCJI

1 **Życie jak jazda kolejką górską** s. 70–71
O pięknie zwycięstw i porażek

2 **Nagłe odwrócenie ról** s. 72–76
Człowiek pokonany przez los w noweli Bolesława Prusa

3 **Podtrzymać nadzieję** s. 77–81
Literatura „ku pokrzepieniu serc" – o „Potopie" Henryka Sienkiewicza

4 **Bez wyjścia** s. 82–84
Pokonani przez reżim

5 **Zwyciężeni stają się zwycięzcami** s. 85–89
O noweli „Gloria victis" Elizy Orzeszkowej

Podsumowanie wiadomości s. 90–91

Sprawdź swoją wiedzę s. 92

LEKTURY OBOWIĄZKOWE

- Bolesław Prus, *Z legend dawnego Egiptu*
- Henryk Sienkiewicz, *Potop*
- Eliza Orzeszkowa, *Gloria victis*

TO SIĘ CZYTA!

- Elliot Aronson, *Przypadek to nie wszystko. Moje życie psychologa społecznego*
- Ele Fountain, *Uciekinier*

LEKCJA

1 Życie jak jazda kolejką górską

O pięknie zwycięstw i porażek

NA POCZĄTEK

Jaka metafora lub jakie porównanie najtrafniej – według Ciebie – oddaje zmienność ludzkiego życia? Dlaczego?

TO SIĘ CZYTA!

Elliot Aronson

Przypadek to nie wszystko. Moje życie psychologa społecznego[1] (fragmenty)

Kiedy miałem 12 lat, Jason [czyt.: dżejson] zabrał mnie na pierwszą przejażdżkę rollercoasterem[2] [czyt.: rolerkołsterem] [...]. Męczyłem go o to od ponad roku, ale kiedy ruszyliśmy – byłem przerażony. Jason, prawdziwy weteran rollercoastera, z ponad trzydziestoma zjazdami na koncie, zapewniał mnie, że nie mam się czego bać. Jak zwykle miał rację; to było porywające doświadczenie. Po wszystkim zapytałem go: „Co ci się najbardziej podobało?".

„Co tobie najbardziej się podobało?", odpowiedział pytaniem.

„Nie znoszę, kiedy to robisz!", powiedziałem.

Uśmiechnął się i zapytał: „Co robię?".

„I tego też nie znoszę!", krzyknąłem.

Byłem zdenerwowany na niego i postanowiłem się nie odzywać. Jednak miałem tak wielką ochotę porozmawiać o rollercoasterze, że moje milczenie potrwało około 34 sekund: „Najfajniej było wtedy, gdy zjechaliśmy ostro w dół i nagle znowu poderwaliśmy się do góry. Byłem tak podekscytowany, że czułem, jak serce podchodzi mi do gardła".

„Tak. Wiem, co masz na myśli", odparł. „Kiedyś to była też moja ulubiona część. Ale wiesz co? Po paru zjazdach pojąłem, że nie cieszyłem się resztą, ponieważ cały czas czekałem na ten jeden moment. Wtedy postanowiłem zastosować pewną sztuczkę. Udawałem, że najbardziej podoba mi się chwila, kiedy znajdujemy się jeszcze na dole tego stromego podjazdu. Ale wtedy okazało się, że czekam

[1] Książka, z której pochodzi zamieszczony fragment, jest autobiografią autora – wybitnego amerykańskiego psychologa.

[2] **Rollercoaster** – kolejka w wesołym miasteczku poruszająca się z dużą prędkością po szynach ułożonych w pętle.

właśnie na nią i nie cieszę się resztą jazdy. Zatem znowu przesunąłem swój ulubiony moment i udawałem, że najbardziej podoba mi się wjazd na górę... Wtedy zdałem sobie sprawę, że to głupie mieć ulubioną część. Bo przecież taki jest rollercoaster – wzloty i spadki, podjazdy i zjazdy, łagodne zakręty i ostre zwroty. Na tym to polega".

Mój brat miał wtedy tylko 14 lat. Choć pewnie sam nie zdawał sobie z tego w pełni sprawy, teraz rozumiem, że być może użył rollercoastera jako metafory życia.

Czy mam jakiś ulubiony etap jazdy rollercoasterem, jaką odbywam od 78 lat? Jak nauczył mnie mój czternastoletni mentor[3], nie ma takiego etapu. Mogę też odpowiedzieć inaczej: uwielbiam wszystkie – utratę wzroku, radość towarzyszącą wygłoszeniu fascynującego wykładu czy dokonaniu ważnego odkrycia naukowego, ciepło płynące z kochania i bycia kochanym przez żonę, dzieci, wnuki i przyjaciół. Gdybym musiał wybrać ulubiony etap, powiedziałbym, że jest właśnie teraz. Sądzę jednak, że moja odpowiedź byłaby taka sama w każdym miejscu na tej drodze.

[3] **Mentor** – mądra, doświadczona osoba, będąca dla kogoś doradcą, nauczycielem, wychowawcą.

Przełożyli: Agnieszka Chrzanowska, Piotr Żak

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. O jakim ważnym doświadczeniu z dzieciństwa opowiada narrator?
2. Kim był dla narratora Jason? W jaki sposób traktował Elliota?
3. Jakie wydarzenia ze swojego życia narrator opisuje jako istotne i satysfakcjonujące?
4. Czego Elliot nauczył się od brata?
5. Dlaczego jazda rollercoasterem jest dla narratora trafną metaforą życia?
6. O czym stara się przekonać czytelnika narrator w ostatnim akapicie tekstu?

Język i styl

7. Które sformułowania i informacje zawarte w tekście świadczą o tym, że dotyczy on życia autora?

Poszukaj

8. Co łączy postawę, którą wobec życia przyjął Elliot Aronson, z etyką stoicką?

Twoja wypowiedź

9. Wyobraź sobie, że przeprowadzasz wywiad z autorem tekstu dotyczący jego stosunku do życia. Ułóż pięć pytań, które warto byłoby mu zadać. Zadanie wykonaj w zeszycie.

LEKCJA 2

Nagłe odwrócenie ról

Człowiek pokonany przez los w noweli Bolesława Prusa

NA POCZĄTEK

W jakim stopniu człowiek jest w stanie przewidzieć i zaplanować własną przyszłość?

O UTWORZE

Z legend dawnego Egiptu to nowela Bolesława Prusa, która ukazała się w 1888 r. Pisarz na przykładzie dziejów dwóch postaci z rodu faraonów, ojca i syna, przedstawia w niej refleksję filozoficzną nad ludzkim losem i jego nieprzewidywalnością. W utworze pojawiają się elementy przypowieści (paraboli).

Więcej o pozytywizmie i literaturze tego okresu → s. 162–163

LEKTURA OBOWIĄZKOWA

POZYTYWIZM

Bolesław Prus

Z legend dawnego Egiptu (fragmenty)

Ramzes – umierający władca

Patrzcie, jak marne są ludzkie nadzieje wobec porządku świata; patrzcie, jak marne są wobec wyroków, które ognistymi znakami wypisał na niebie Przedwieczny!...

Stuletni Ramzes, potężny władca Egiptu, dogorywał. [...] A surowy nawet dla siebie, zawołał najmędrszego lekarza ze świątyni w Karnaku[1] i rzekł:

– Wiem, że znasz tęgie lekarstwa, które albo zabijają, albo od razu leczą. Przyrządź mi jedno z nich, właściwe mojej chorobie, i niech mi się to raz skończy... tak albo owak. [...] Żyje przecież trzydziestoletni wnuk mój i następca, Horus. Egipt zaś nie może mieć władcy, który by nie dosiadł wozu i nie dźwignął oszczepu. [...]

– Zaprowadźcie – rzekł Ramzes cichnącym już głosem – Horusa do sali faraonów; niech tam czeka na moje ostatnie słowa i na pierścień[2], ażeby w sprawowaniu władzy ani na chwilę nie było przerwy.

Horus – następca czekający na przekazanie władzy

Zapłakał Horus (miał on serce pełne litości) nad bliską śmiercią dziada[3]; ale że w sprawowaniu władzy nie mogło być przerwy, więc poszedł do sali faraonów, otoczony liczną zgrają służby.

[1] **Karnak** – miejscowość w Egipcie położona na wschodnim brzegu Nilu; słynęła z rozległego zespołu świątyń.

[2] Pierścień był symbolem władzy faraona.

[3] **Dziad** – tu: dziadek.

Usiadł na ganku, którego marmurowe schody biegły w dół, aż do rzeki, i pełen nieokreślonych smutków przypatrywał się okolicy. [...]

– Czemu oni tak się gromadzą? – spytał Horus jednego z dworzan, wskazując na niezmierzone łany głów ludzkich.

– Chcą w tobie, panie, przywitać nowego faraona i z twoich ust usłyszeć o dobrodziejstwach, jakie im przeznaczyłeś.

W tej chwili pierwszy raz o serce księcia uderzyła duma wielkości, jak o stromy brzeg uderza nadbiegające morze. [...]

Horus – następca czekający na przekazanie władzy

Nagle syknął z bólu.

– Co ci jest, Horusie?

– Pszczoła ukąsiła mię w nogę – odparł pobladły książę.

Dworzanin przy zielonawym blasku księżyca obejrzał mu nogę.

– Podziękuj Ozyrysowi[4] – rzekł – że to nie pająk, których jad o tej porze bywa śmiertelny.

Ukąszenie

O! jakże marne są ludzkie nadzieje wobec niecofnionych wyroków...

W tej chwili wszedł wódz armii i skłoniwszy się Horusowi powiedział:

– Wielki Ramzes czując, że mu już stygnie ciało, wysłał mnie do ciebie z rozkazem: „Idź do Horusa, bo mnie niedługo na świecie, i spełniaj jego wolę [...]. Choćby kazał ci ustąpić Górny Egipt Etiopom i zawrzeć z tymi wrogami braterski sojusz, wykonaj to, gdy mój pierścień ujrzysz na jego ręce [...]".

– Nie oddam Egiptu Etiopom – rzekł książę – ale zawrę pokój, bo mi żal krwi mego ludu; napisz zaraz edykt[5] i trzymaj w garści konnych gońców, aby, gdy błysną pierwsze ognie na cześć moją, polecieli w stronę południowego słońca i zanieśli łaskę Etiopom. I napisz jeszcze drugi edykt, że od tej godziny aż do końca czasów żadnemu jeńcowi nie ma być wyrywany język z ust jego na polu bitwy. Tak powiedziałem... [...]

Edykty przyszłego władcy

Teraz wszedł do sali kanclerz państwa i skłoniwszy się księciu, mówił:

– Potężny Ramzes widząc, że już mu się wzrok zaćmiewa, odesłał mnie do ciebie z rozkazem: „Idź do Horusa i ślepo spełniaj jego wolę. Choćby ci kazał spuścić z łańcucha niewolników, a lud obdarować wszystką ziemią,

Bolesław Prus (1847–1912)

Właściwie: Aleksander Głowacki. Był autorem powieści, nowel i opowiadań, publicystą, dziennikarzem. Odegrał przełomową rolę w unowocześnieniu polskiej powieści, np. w nowatorski sposób łączył w jednym utworze różne rodzaje narracji. Napisał m.in. nowele: *Katarynka*, *Antek*, *Kamizelka* oraz powieści: *Lalka*, *Emancypantki*, *Faraon*. Przez kilka dziesięcioleci w prasie warszawskiej ukazywały się jego *Kroniki tygodniowe*, w których poruszał m.in. sprawy związane z ówczesnym życiem w Warszawie oraz ważne kwestie społeczne.

[4] **Ozyrys** – jeden z głównych bogów religii starożytnego Egiptu, władca świata zmarłych.

[5] **Edykt** – zarządzenie wydane przez władcę.

Edykty przyszłego władcy

uczynisz to, gdy zobaczysz na jego ręce mój święty pierścień, bo przez usta władców mówi nieśmiertelny Ozyrys".

– Tak daleko nie sięga serce moje – rzekł Horus. – Ale zaraz napisz mi edykt, jako ludowi zniża się czynsz dzierżawny i podatki o połowę, a niewolnicy będą mieli trzy dni na tydzień wolne od pracy i bez wyroku sądowego nie będą bici kijem po grzbietach. I jeszcze napisz edykt, odwołujący z wygnania mego nauczyciela Jetrona, który jest najmędrszym i najszlachetniejszym z Egipcjan. Tak powiedziałem...

Kanclerz upadł na twarz, lecz nim zdążył cofnąć się dla napisania edyktów, wszedł arcykapłan.

– Horusie – rzekł – lada chwila wielki Ramzes odejdzie do państwa cieniów [...]. Gdy zaś święty pierścień faraonów błyśnie na twojej ręce, rozkazuj, a słuchać cię będę, choćbyś obalić miał cudowną świątynię Amona[6], bo przez usta władców mówi nieśmiertelny Ozyrys.

– Nie burzyć – odparł Horus – ale wznosić będę nowe świątynie i zwiększać skarbiec kapłański. Żądam tylko, abyś napisał edykt o uroczystym przewiezieniu zwłok matki mojej Zefory do katakumb[7], i drugi edykt... o uwolnieniu ukochanej Bereniki z klasztornego więzienia. Tak powiedziałem... [...]

Nagły zwrot akcji

Wszedł najmędrszy lekarz z Karnaku.

– Horusie – rzekł – nie dziwi mnie twoja bladość, gdyż Ramzes, dziad twój, już kona. Nie mógł znieść potęgi lekarstwa, którego mu dać nie chciałem, ten mocarz nad mocarze. Został więc przy nim tylko zastępca arcykapłana, aby, gdy umrze, zdjąć święty pierścień z jego ręki i tobie go oddać na znak nieograniczonej władzy. Ale ty bledniesz coraz mocniej, Horusie?... – dodał.

– Obejrzyj mi nogę – jęknął Horus i upadł na złote krzesło [...].

Lekarz ukląkł, obejrzał nogę i cofnął się przerażony.

– Horusie – szepnął – ciebie ukąsił pająk bardzo jadowity.

– Miałżebym umrzeć?... W takiej chwili?... – spytał ledwie dosłyszalnym głosem Horus. [...]

Oczekiwanie na pierścień

Rezygnacja z kolejnych edyktów

– Dożyj, Horusie, wieku twego dziada! – odparł kanclerz. – Lecz gdybyś nawet zaraz po nim stanął przed sądem Ozyrysa, każdy twój edykt będzie wykonany, byleś go dotknął świętym pierścieniem faraonów.

– Pierścieniem! – powtórzył Horus – ale gdzie on jest?...

– Mówił mi jeden z dworzan – szepnął naczelny wódz – że wielki Ramzes już wydaje ostatnie tchnienie.

[6] **Amon** – jeden z najważniejszych bogów w religii starożytnego Egiptu, uosobienie boskiej siły twórczej i życiodajnej.

[7] **Katakumby** – w starożytności rozległe podziemne budowle cmentarne z rozbudowanym systemem korytarzy. Tu: grobowce faraonów i ich rodzin.

– Posłałem do mego zastępcy – dodał arcykapłan – aby natychmiast, gdy Ramzesowi serce bić przestanie, zdjął pierścień. [...]

Oczekiwanie na pierścień

– Śmierć jest od ciebie na tysiąc kroków żołnierskiego chodu – odparł smutno lekarz.

Rezygnacja z kolejnych edyktów

– Nie słyszycież, nikt stamtąd nie idzie?... – mówił Horus.

Milczenie.

Księżyc zbliżał się do palmy i już dotknął pierwszych jej liści; miałki piasek cicho szeleścił w klepsydrach[8].

– Daleko?... – szepnął Horus.

– Osiemset kroków – odparł lekarz – nie wiem, Horusie, czy zdążysz dotknąć wszystkich edyktów świętym pierścieniem, choćby ci go zaraz przynieśli...

– Podajcie mi edykty – rzekł książę nasłuchując, czy nie biegnie kto z pokojów Ramzesa. – A ty, kapłanie – zwrócił się do lekarza – mów, ile mi życia zostaje, abym mógł zatwierdzić przynajmniej najdroższe mi zlecenia.

– Sześćset kroków – szepnął lekarz.

Edykt o zmniejszeniu czynszów ludowi i pracy niewolnikom wypadł z rąk Horusa na ziemię.

– Pięćset...

Edykt o pokoju z Etiopami zsunął się z kolan księcia.

– Nie idzie kto?...

– Czterysta... – odpowiedział lekarz.

Horus zamyślił się i... spadł rozkaz o przeniesieniu zwłok Zefory.

– Trzysta...

Ten sam los spotkał edykt o odwołaniu Jetrona z wygnania.

– Dwieście...

Horusowi zsiniały usta. Skurczoną ręką rzucił na ziemię edykt o niewyrywaniu języków wziętym do niewoli jeńcom, a zostawił tylko... rozkaz oswobodzenia Bereniki.

– Sto...

Powrót Ramzesa do życia, śmierć Horusa

[...] Do sali wbiegł zastępca arcykapłana. Horus wyciągnął rękę.

– Cud!... – zawołał przybyły. – Wielki Ramzes odzyskał zdrowie... Podniósł się krzepko z łoża i o wschodzie słońca chce jechać na lwy... Ciebie zaś Horusie, na znak łaski, wzywa, abyś mu towarzyszył...

WARTO WIEDZIEĆ

Bolesława Prusa do napisania noweli zainspirowały współczesne mu wydarzenia: pod koniec 1887 r. konserwatywny niemiecki cesarz Wilhelm I poważnie zachorował. Przypuszczano, że niebawem umrze. Tron po nim miał objąć jego syn, Fryderyk III Hohenzollern [czyt.: hoencolern], znany z postępowych poglądów. Wprawdzie po śmierci ojca Fryderyk III został cesarzem, ale wkrótce zmarł – panował jedynie 99 dni. Prus śledził te wydarzenia w prasie i komentował w swoich kronikach. Napisał nowelę *Z legend dawnego Egiptu* przed śmiercią obu cesarzy, nie wiedząc jeszcze, jak potoczą się ich losy.

[8] **Klepsydra** – tu: przyrząd do mierzenia czasu, złożony z dwóch naczyń połączonych wąskim kanalikiem, przez który przesypuje się piasek lub przesącza woda.

Powrót Ramzesa do życia, śmierć Horusa

Horus spojrzał gasnącym wzrokiem za Nil, gdzie błyszczało światło w więzieniu Bereniki, i dwie łzy, krwawe łzy, stoczyły mu się po twarzy.

– Nie odpowiadasz, Horusie?... – spytał zdziwiony posłaniec Ramzesa.

– Czyliż nie widzisz, że umarł?... – szepnął najmędrszy lekarz z Karnaku.

Patrzcie tedy, że marne są ludzkie nadzieje wobec wyroków, które Przedwieczny ognistymi znakami wypisuje na niebie.

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Nowela to krótki utwór epicki napisany prozą, o prostej, zwykle jednowątkowej fabule i zwartej kompozycji. Ukazane w niej wydarzenia dynamicznie się rozwijają i zmierzają w stronę wyrazistego punktu kulminacyjnego, decydującego dla losu bohatera. Nowela kończy się puentą.

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. W jakiej epoce i w jakim miejscu rozgrywają się opisane wydarzenia? Które szczegóły dotyczące bohaterów, państwa, obyczajów, religii i krajobrazu o tym świadczą?
2. Kto jest głównym bohaterem noweli?
3. Jaką funkcję pełni w utworze motyw pierścienia?
4. Które z rozkazów Ramzesa chciał zmienić Horus?
5. Jaka sytuacja została opisana w początkowych fragmentach utworu? Jak się zmienia w miarę rozwoju akcji? Jak myślisz, dlaczego autor przedstawił wydarzenia w ten sposób?
6. Wskaż w tekście punkt kulminacyjny i uzasadnij, dlaczego ten moment uznajesz za najważniejszy w akcji.
7. O czym świadczy kolejność, w jakiej umierający Horus odrzuca przygotowane edykty? Który edykt był dla niego najważniejszy i dlaczego?
8. Jakie cechy reprezentuje Ramzes, a jakie Horus? Sporządź w zeszycie listę przeciwstawnych określeń, np. *stary – młody, despotyczny – liberalny.*

* 9. Jaką rolę w utworze odgrywa czas?

Język i styl

10. W jaki sposób narrator komentuje wydarzenia? Do kogo kieruje swoje słowa? Jak myślisz, czemu służy ten zabieg?

Poszukaj

11. Odszukaj definicję terminu *przypowieść* (*parabola*). Następnie wskaż w noweli Bolesława Prusa elementy tego gatunku.

LEKCJA 3

Podtrzymać nadzieję

Literatura „ku pokrzepieniu serc" – o „Potopie" Henryka Sienkiewicza

NA POCZĄTEK

„Idealizować przeszłość" – co to, według Ciebie, znaczy? Kiedy i dlaczego ludzie idealizują przeszłość?

O UTWORZE

Potop ukazał się w 1886 r. Jest środkową częścią *Trylogii* – cyklu powieści historycznych, w którego skład wchodzą także *Ogniem i mieczem* (1884) oraz *Pan Wołodyjowski* (1888). Akcja *Potopu* rozgrywa się w latach 1655–1657 i jest oparta na faktach. Obejmuje trzy lata wojny szwedzko-polskiej. Wątki wojenne, pełne opisów bitew i pojedynków, przeplatają się w utworze z wątkami romansowymi i przygodowymi, obfitującymi w porwania, ucieczki, pogonie. Główny wątek dotyczy Andrzeja Kmicica – młodego szlachcica, który przechodzi przemianę moralną, porzuca awanturniczy tryb życia i staje się żarliwym patriotą. Henryk Sienkiewicz podczas tworzenia dzieła korzystał z wielu źródeł historycznych i tekstów literackich, m.in. *Pamiętników* Jana Chryzostoma Paska. Traktował je jednak w sposób wybiórczy, eliminując pewne wydarzenia, umniejszając klęski i wyolbrzymiając sukcesy wojsk polskich. *Potop*, jak dwie pozostałe części *Trylogii*, był bowiem pisany „ku pokrzepieniu serc" Polaków pozbawionych ojczyzny.

Więcej o pozytywizmie i literaturze tego okresu → s. 162–163

Henryk Sienkiewicz

Potop (fragmenty)

LEKTURA OBOWIĄZKOWA

POZYTYWIZM

Rozdział XVIII

Wioska zaatakowana i rabowana przez Szwedów

Dojechawszy bliżej wsi zwolnili kroku i ujrzeli szeroką ulicę oświeconą tak płomieniem, iż szpilki można by na niej zbierać, bo po obu stronach paliło się kilka chałup, a inne zajmowały się od nich z wolna, gdyż wiatr był dość silny i niósł iskry, ba! całe snopki, podobne do ptaków ognistych, na przyległe dachy. [...] Krzyk ludzki mieszał się z odgłosem dzwonów ukrytego wśród drzew kościoła, z rykiem bydła, ze szczekaniem psów i rzadkimi wystrzałami z broni palnej.

Wioska zaatakowana i rabowana przez Szwedów

Podjechawszy bliżej, żołnierze pana Wołodyjowskiego ujrzeli rajtarów[1] przybranych w koliste kapelusze, ale niezbyt wielu. Niektórzy ucierali się z gromadami chłopów zbrojnych w cepy[2] i widły, strzelając do nich z pistoletów i wypierając za chałupy, na ogrody; inni wypędzali na drogę rapierami[3] woły, krowy i owce. [...] Kilkunastu trzymało konie, każdy po dwa lub trzy, należące do towarzyszów, zajętych widocznie rabunkiem chałup. [...]

Pożar nad wioską trząsł całą grzywą płomienia i huczał coraz straszliwiej.

Ruchy wrogich oddziałów przed bitwą

Pan Wołodyjowski, zbliżywszy się z chorągwią[4] do roztwartego na oścież kołowrotu, kazał zwolnić kroku. Mógł on uderzyć i jednym zamachem zgnieść niespodziewających się niczego napastników; ale mały rycerz postanowił sobie „pokosztować Szwedów" w bitwie otwartej, zupełnej, więc naumyślnie czynił tak, aby go spostrzeżono.

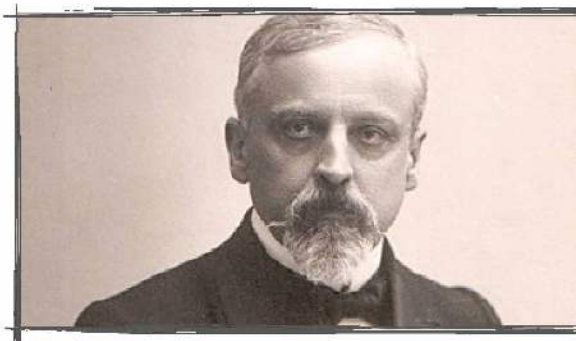
Jakoż kilku rajtarów [...] spostrzegło naprzód zbliżającą się chorągiew. Jeden z nich skoczył do oficera, który stał z gołym rapierem wśród większej kupy jeźdźców na środku drogi, i począł mówić coś do niego, ukazując ręką w tę stronę, z której spuszczał się[5] ze swymi ludźmi pan Wołodyjowski. Oficer przysłonił oczy ręką i patrzył przez chwilę, następnie skinął i wnet donośny odgłos trąbki zabrzmiał wśród rozmaitych krzyków ludzkich i zwierzęcych.

A tu rycerze nasi mogli podziwiać sprawność szwedzkiego żołnierza; zaledwie bowiem rozległy się pierwsze tony, gdy jedni z rajtarów poczęli wypadać co duchu z chałup, drudzy porzucali zrabowane rzeczy, woły, owce i biegli do koni.

W mgnieniu oka stanęli w sprawnym szeregu, na którego widok wezbrało podziwem serce małego rycerza, tak lud był dobrany. [...]

– A wypal no który ku nim z garłacza[6] – rzekł mały rycerz – aby wiedzieli, czego się mają od nas spodziewać!

Strzał huknął, ale siekańce[7] nie doszły, bo było zbyt daleko. Oficer widocznie myślał jeszcze, iż to jakieś nieporozumienie, gdyż począł tylko mocniej krzyczeć i kapeluszem machać.

Henryk Sienkiewicz (1846–1916)

Najwybitniejszy, obok Bolesława Prusa, polski pisarz II połowy XIX w. Tworzył powieści i nowele, zajmował się publicystyką i krytyką literacką. Jego książki przetłumaczono na wiele języków. W Polsce cieszył się wielkim autorytetem społecznym, zwłaszcza dzięki patriotycznym dziełom historycznym. Napisał m.in. powieści *Ogniem i mieczem*, *Potop*, *Pan Wołodyjowski*, *Krzyżacy*, nowele *Szkice węglem*, *Janko Muzykant*, *Za chlebem*, *Latarnik*. W 1905 r. otrzymał Literacką Nagrodę Nobla za całokształt twórczości.

[1] **Rajtar** – żołnierz wojska konnego.

[2] **Cep** – narzędzie do ręcznego młócenia zboża.

[3] **Rapier** – biała broń o długiej, prostej i obosiecznej klindze.

[4] **Chorągiew** – podstawowa jednostka organizacyjna wojska od XIV do XVIII w.

[5] **Spuszczać się** – tu: zjeżdżać.

[6] **Garłacz** – broń palna z rozszerzeniem lufy przy wylocie.

[7] **Siekaniec** – pocisk wykonany z ołowiu.

Ruchy wrogich oddziałów przed bitwą

– Dajcież mu drugi raz! – zakrzyknął pan Wołodyjowski.

Po drugim strzale oficer zawrócił i ruszył, choć niezbyt pospiesznie, ku swoim [...].

Oficer szwedzki zakrzyknął, dojeżdżając, na swoich ludzi; rapiery, sterczące aż do tej chwili przy ramionach rajtarów, pochyliły się [...] – natomiast wszyscy naraz wydobyli pistolety z olster[8] i wsparli je na kulach od kulbak[9], trzymając lufy do góry.

– Doskonały żołnierz! – mruknął Wołodyjowski, widząc szybkość i jednoczesność prawie mechaniczną ich ruchów.

Bitwa

To rzekłszy, obejrzał się na swoich ludzi, czy szeregi w porządku, poprawił się w kulbace i krzyknął:

– Naprzód! [...]

Pierwszy impet[10] nie zdołał rozerwać Szwedów, lecz zepchnął ich w tył, tak, iż poczęli się cofać, siekąc i bodąc rapierami, laudańscy[11] zaś parli ich zapamiętale przed sobą wzdłuż ulicy. Trup począł padać gęsto. Ciżba[12] czyniła się coraz większa; szczęk szabel wypłoszył chłopstwo z szerokiej ulicy, w której gorąco od płonących domów było nie do wytrzymania [...].

Szwedzi, parci coraz potężniej, cofali się z wolna, ale zawsze w dobrym porządku. Trudno im zresztą było się rozproszyć, ponieważ silne płoty zamykały drogę z obu stron. [...]

Pan Wołodyjowski [...] używał do woli w pierwszym szeregu. I co chwila jakiś kapelusz szwedzki zapadał przed nim w ciżbę, jakoby nurka dawał pod ziemię; czasami rapier, wytrącony z rąk rajtara, wylatywał furkocząc nad szereg, a jednocześnie odzywał się krzyk ludzki przeraźliwy i znów kapelusz zapadał; zastępował go drugi, drugiego trzeci, lecz pan Wołodyjowski posuwał się ciągle naprzód, małe jego oczki świeciły jak dwie skry złowrogie i nie unosił się i nie zapamiętywał, nie machał szablą jak cepem; chwilami, gdy nie miał nikogo na długość szabli przed sobą, zwracał twarz i klingę[13] nieco w prawo lub w lewo i strącał w mgnieniu oka rajtara ruchem na pozór nieznacznym, i straszny był przez te ruchy małe, a błyskawiczne, prawie nieczłowiecze. [...]

Przegrana Szwedów

[...] Lewe skrzydło, na które uderzył Skrzetuski, nie zdążyło się sformować i rozproszyło się najpierwej; prawe, w którym był sam oficer, dłużej dawało opór, lecz rozciągnięte zbytecznie, poczęło się łamać, mieszać, na koniec poszło za przykładem lewego. [...]

Rozproszeni tedy Szwedzi biegali wkoło, a laudańscy upędzali się za nimi. Gdzieniegdzie bito się większemi kupami, po kilkunastu na

[8] **Olstro** – futerał przywiązany do siodła.

[9] **Kulbaka** – skórzane siodło wojskowe.

[10] **Impet** – tu: natarcie, atak, uderzenie.

[11] **Laudańscy** – szlachta mieszkająca w regionie położonym na północ od Kowna, przez który przepływała niewielka rzeka Lauda.

[12] **Ciżba** – tłum.

[13] **Klinga** – tnąca część broni, np. miecza.

Przegrana Szwedów

szable i rapiery, gdzieniegdzie bitwa zmieniła się w szereg pojedynków i mąż potykał się z mężem, rapier krzyżował się z szablą, czasem strzał pistoletowy buchnął. [...]

Lecz już powszechnie poczęli Szwedzi ulegać bieglejszej w szermierce i pojedynczej walce szlachcie. Niektórzy, chwytając za ostrza rapierów, wyciągali je rękojeścią ku przeciwnikom, inni rzucali broń pod nogi: słowo „pardon[14] [czyt.: pardą]!" brzmiało coraz częściej na pobojowisku. Lecz nie zważano na to, bo pan Michał kilku tylko kazał oszczędzić [...].

W godzinę później docinano ostatków.

Chłopstwo rzuciło się hurmem, drogą ode wsi, na wirydarz[15], chwytać konie, dobijać rannych i obdzierać poległych.

Tak skończyło się pierwsze spotkanie Litwinów ze Szwedami.

Rozmowa o bitwie

[Tymczasem pan] Zagłoba coraz był niespokojniejszy. [...]

– Oj! a czy to jeno nasi? Podjadę albo co?

To rzekłszy, pan Zagłoba spuścił szablę na temblak[16], wziął pistolet w garść i ruszył naprzód. Wkrótce zobaczył przed sobą czarniawą masę, poruszającą się z wolna drogą; jednocześnie doszedł go gwar rozmów.

Na przedzie jechało kilku ludzi, rozprawiając z sobą głośno, i wnet o uszy pana Zagłoby odbił się znany mu głos pana Michała, który mówił:

– Dobre pachołki! Nie wiem, jaka tam piechota, ale i jazda doskonała!

Zagłoba uderzył konia ostrogami.

– Jak się macie?! Jak się macie?! Już mnie niecierpliwość brała i chciałem w ogień lecieć... A nie ranny który?

– Wszyscy zdrowi, chwała Bogu! – odrzekł pan Michał – aleśmy dwudziestu kilku dobrych żołnierzy stracili.

– A Szwedzi?

– Położyliśmy ich mostem.

– Panie Michale, musiałeś tam używać jak pies w studni. A godziło się to mnie, starego, na straży tu zostawiać? Mało dusza ze mnie nie wyszła, tak mi się chciało szwedziny. Surowych bym ich jadł!

– Możesz waćpan dostać i pieczonych, bo się tam kilkunastu w ogniu przypaliło.

[14] ***Pardon*** – w języku francuskim: przebaczenie. Tu: prośba o darowanie życia.

[15] **Wirydarz** – tu: plac przed kościołem.

[16] **Temblak** – tu: pętla u rękojeści np. miecza, szabli, umożliwiająca zawieszenie broni na przegubie ręki.

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Jako **powieść historyczną** określa się powieść, której świat przedstawiony i akcja są umieszczone w przeszłości – zakończonym okresie historycznym. Powieść taka może być mniej lub bardziej zgodna z prawdziwymi zdarzeniami, zwykle jednak dąży do oddania charakterystycznych cech danego okresu. Obok postaci autentycznych występują w niej bohaterowie fikcyjni. Ich dzieje i przygody łączą się z wydarzeniami historycznymi. Język powieści historycznej często zawiera archaizmy.

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Streść wydarzenie opisane we fragmencie powieści.
2. Dlaczego Wołodyjowski decyduje się doprowadzić do starcia ze szwedzkimi rajtarami?
3. Jak długo trwała bitwa? Jaki był jej finał?
4. Jak zachowywali się chłopi, kiedy ludzie Wołodyjowskiego pokonali szwedzki oddział?
5. Która strona w bitwie przejawia większą waleczność – polskie rycerstwo czy szwedzcy żołnierze? Jak myślisz, dlaczego autor właśnie w taki sposób ukazał przebieg bitwy?
6. Jakie cechy zostały przez narratora przypisane panu Wołodyjowskiemu?
7. Jak bardzo Wołodyjowski przejmuje się mieszkańcami spalonej wsi i swoimi żołnierzami, którzy stracili życie w bitwie? Uzasadnij swoją odpowiedź, odwołując się do odpowiednich fragmentów tekstu.
8. Co sądzisz o rozmowie, którą prowadzą Zagłoba i mały rycerz po skończonej bitwie? Zwróć uwagę na to, w jaki sposób mówią o pokonanych wrogach i ich śmierci.

Język i styl

9. O jakim stosunku narratora i bohaterów do śmierci żołnierzy świadczą zamieszczone fragmenty tekstu? Jak oceniasz takie przedstawianie przemocy i śmierci?
   - *Trup począł padać gęsto.*
   - […] *i znów kapelusz zapadał; zastępował go drugi, drugiego trzeci, lecz pan Wołodyjowski posuwał się ciągle naprzód* […].
   - […] *strącał w mgnieniu oka rajtara* […].
   - […] *marli, jak na żołnierzy przystało* […].
   - *W godzinę później docinano ostatków.*
   - *– A Szwedzi? – Położyliśmy ich mostem.*
   - *Możesz waćpan dostać i pieczonych, bo się tam kilkunastu w ogniu przypaliło.*
10. Jaką funkcję pełnią w *Potopie* – jako powieści historycznej – archaizmy? W jakim celu pisarz je zastosował?

Poszukaj

11. Dlaczego powieści historyczne Henryka Sienkiewicza cieszyły się w II połowie XIX w. ogromną popularnością? Jaki wpływ miała na to sytuacja polityczna i społeczna, w której byli wtedy Polacy?

* 12. Dlaczego Stanisław Brzozowski, młodopolski filozof i krytyk literacki, nazwał Henryka Sienkiewicza *klasykiem polskiej ciemnoty, szlacheckiego nieuctwa*?

Twoja wypowiedź

13. Jak uważasz, czy *Potop* jest raczej powieścią o charakterze sensacyjno-awanturniczym czy też wiernym obrazem życia w XVII-wiecznej Polsce? Zapisz w punktach argumenty, za pomocą których uzasadnisz swoje stanowisko. Zadanie wykonaj w zeszycie.

LEKCJA

4 Bez wyjścia

Pokonani przez reżim

NA POCZĄTEK

W jaki sposób system polityczny wpływa na sposób życia obywateli? Podaj przykłady różnych sytuacji, pochodzące np. z mediów, filmów czy literatury.

TO SIĘ CZYTA!

Ele Fountain [czyt.: el fałtyn]

Uciekinier[1] (fragmenty)

Jestem dobry z matmy, ale Bini jest jeszcze lepszy. [...]

Zamierzam być inżynierem, a odkąd pamiętam, Bini chce być lekarzem. Kiedy byliśmy bardzo mali, kazał mi kłaść się na podłodze, żeby posłuchać, jak bije mi serce. A może wątroba. Wtedy jeszcze Bini nie był pewien. A kiedy podrośliśmy, zaczął zadawać pytania w rodzaju „Skąd bierze się pot?". Albo: „Dlaczego serce nie przestaje bić, kiedy zasypiamy?". [...]

[...] Nasze domy zbudowano na niskim, podłużnym tarasie na skraju miasta. Są parterowe. Każdy z nich ma po dwa pokoje, zagracone do niemożliwości niezbędnymi sprzętami. W tych pokojach się śpi, je, gotuje i odrabia lekcje. My z Binim spędzamy u siebie tyle czasu, że w zasadzie można by wywalić dziurę w ścianie oddzielającej nasze mieszkania i wstawić w nią drzwi. [...]

Następnego ranka mama wychodzi z domu przede mną. Jest ostatnio bardzo zajęta, co ma dobre i złe strony. [...]

Dwie minuty później puka Bini. Łapię torbę i idziemy w stronę szkoły. [...]

Około stu metrów od wejścia do szkoły stoi wojskowa ciężarówka. Na pace siedzi czterech żołnierzy z karabinami na kolanach i przygląda się wchodzącym do szkoły chłopakom. [...]

Wracamy ze szkoły w milczeniu. [...]

[...] Mamy i Lemlem[2] wciąż nie ma w domu, co oznacza, że mama kończy jakieś duże zamówienie – może suknię ślubną albo ubranie dla jakiegoś rządowego oficjela. [...]

Burczy mi w brzuchu. Na drzwiach kredensu nie wisi torebka z gotową do jedzenia indżerą[3]. O tej porze prawie nigdzie nie da się jej już kupić, a wiem, że samym tsebhi[4] się nie najem.

Nie wolno mi było wychodzić z domu po zmroku. Liczę do dwudziestu, a kiedy wciąż nie słyszę kroków nadchodzącej

[1] Wydarzenia rozgrywają się w Erytrei, państwie o ustroju totalitarnym, leżącym we wschodniej Afryce.

[2] Lemlem jest młodszą siostrą głównego bohatera.

[3] **Indżera (yndżera)** – płaskie pieczywo przypominające naleśniki, tradycyjne danie w Etiopii i Erytrei.

[4] **Tsebhi** – rodzaj sosu lub gulaszu.

mamy, uznaję, że ciemność nie ma znaczenia. Ze starej puszki po mleku wyjmuję pięć *nakfa*[5] i pustą drogą idę w kierunku najbliższego sklepiku. [...]

Rzucam się do ucieczki. [...] U wylotu ulicy dudnią już ciężkie buty.

Niespodziewanie na ulicy rozlega się warkot nadjeżdżającego pojazdu. Pełne zaskoczenie! Po zmroku ruch uliczny prawie całkiem zamiera, szczególnie tu, na obrzeżach miasta. Wyglądam przez drzwi, ale nagłe przejście z oświetlonego mocną żarówką wnętrza w ciemność ulicy sprawia, że dostrzegam tylko zarys wojskowej ciężarówki i niewyraźne sylwetki trzech uzbrojonych żołnierzy wyskakujących na ziemię. Zgrzyta żwir rozgniatany ich buciorami. Błyskawicznie wracam do jasnego sklepu, żeby mnie nie zauważyli. Słyszę, jak jeden z żołnierzy wali w drzwi domu, przed którym zatrzymał się samochód. [...]

Zabieram torbę i powoli wracam do siebie. Z wnętrza jednego z domów dochodzi podniesiony głos. Zaraz potem słyszę „Hej, ty!" [...].

Instynktownie wiem, że krzyk skierowany jest do mnie. Nie zrobiłem nic złego, ale każdy wystrzega się kontaktu z wojskiem jak ognia. Rzucam się do ucieczki. [...] W końcu dopadam drzwi. [...] U wylotu ulicy dudnią już ciężkie buty. Przy pomocy obu rąk trafiam nareszcie kluczem w zamek i zataczając się, wpadam do środka. [...]

[...] Jak przez mgłę dociera do mnie głos mamy. [...]

– Shif [czyt.: szif]! – zaczyna mama, gdy Lemlem znika. – Żołnierze, których widziałeś [...], robili nalot na okoliczne domy. To była giffa. – I jakby czytając mi w myślach, wyjaśnia. – Wyłapują chłopców i dziewczyny, których podejrzewają o próbę ucieczki przed wojskiem. Czasem działają na podstawie czyjegoś donosu, a czasem biorą każdego, kto według nich ma dość lat, żeby go wcielić.

– Dlaczego muszą łapać ludzi? Myślałem, że do armii idą wszyscy.

– Shif, zapomnij o tym, czego uczono was w szkole o wojsku. Zapomnij wszystko. W wojsku uczą tylko maszerować. I sprzątać. Przez dwa lata nie dostaniesz przepustki, a mnie nie będzie wolno cię odwiedzać. Nie będzie żadnej matematyki. W ogóle nie będzie żadnej nauki. Tak traktują każdego młodego człowieka. Ale tobie zmienią życie w koszmar, ponieważ jesteś synem zdrajcy. [...]

– Tato nie jest zdrajcą.

– Oczywiście, że nie jest zdrajcą [...]. Ale oni twierdzą, że jest. Jak inaczej rząd uzasadni to, co zrobił? I to, co wciąż robi?

– Kiedy miałaś zamiar mi o tym powiedzieć? Jak będę w drodze do jednostki?

Mama siedzi nieporuszona. Ujawniona nareszcie prawda dodała jej sił. [...]

– [...] Kiedy wyszedłeś po indżerę, żołnierze cię wypatrzyli. Teraz próbują cię wytropić. Wrócą tu. Może nawet

[5] **Nakfa** – waluta w Erytrei.

w tym tygodniu. A kiedy się pojawią, zorientują się, że obok mieszka Bini i jego też zgarną. Dlatego musicie zaraz wyjechać.

– Dokąd?

– Trzeba uciekać z kraju.

– A twoja szwalnia, mamo? A moja szkoła?

– Shif! Szkoła nie jest ważna, bo tu chodzi o twoją wolność. [...]

Świat wiruje mi przed oczami. Mam wrażenie, że wszystko dookoła mnie powoli rozpada się na kawałki, a ja stoję, patrzę na to i wiem, że nie mogę tego wstrzymać. [...]

– Shif, musisz jechać. [...] Musisz wyjechać pierwszy, ponieważ to ty jesteś teraz w niebezpieczeństwie. Wszystko załatwiłam. Jutro przyjdzie tu po ciebie i Biniego paru mężczyzn. To szmuglerzy[6]. Przemycają ludzi. [...] Doprowadzą was do granicy i tam przekażą następnym, którzy przerzucą was na północ nad morze. Stamtąd ruszycie łodzią do Europy.

Przełożyła Iwona Libucha

[6] **Szmugler** – osoba zajmująca się przemytem towarów lub nielegalnym przeprowadzaniem ludzi przez granice państw.

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Gdzie i z kim mieszka chłopiec, który opowiada o wydarzeniach?
2. Kim Shif chciałby zostać, kiedy będzie dorosły, a jakie plany ma jego kolega, Bini?
3. Kogo wyłapują żołnierze? W jakim celu?
4. Dlaczego chłopcy musieli uciekać z kraju?
5. Dlaczego chłopakowi nie wolno było wychodzić z domu po zmierzchu?
6. Co poczuł Shif, kiedy dowiedział się od matki, że musi opuścić dom?
7. Co przeżywały matki chłopców zagrożonych przymusowym wcieleniem do wojska?
* 8. W jaki sposób sytuacja w kraju pokrzyżowała plany Shifa na przyszłość?

Język i styl

9. W której osobie i z użyciem jakiego czasu jest prowadzona narracja w tekście? Jak to rozwiązanie wpływa na odbiór tekstu przez czytelnika?

Poszukaj

10. Jakie organizacje międzynarodowe pomagają ludziom, którzy zostali zmuszeni do ucieczki ze swojego kraju? W jaki sposób?

Twoja wypowiedź

11. Co mogło stać się z chłopcami po ucieczce? Napisz w zeszycie krótkie opowiadanie o ich dalszych losach. Zastosuj w nim narrację pierwszoosobową. Twoja praca powinna składać się z co najmniej dwudziestu zdań.

LEKCJA 5

Zwyciężeni stają się zwycięzcami

O noweli „Gloria victis" Elizy Orzeszkowej

NA POCZĄTEK

Jak rozumiesz powiedzenie: *Trzeba przegrać, aby wygrać*? Czy zgadasz się z zawartą w nim myślą? Dlaczego?

O UTWORZE

Gloria victis [czyt.: wiktis] w języku łacińskim znaczy „chwała zwyciężonym". Utwór znalazł się w zbiorze nowel pod tym samym tytułem, opublikowanym w 1910 r. W tekstach tworzących cykl pisarka wróciła do wydarzeń z powstania styczniowego (1863–1864). Chciała oddać hołd poległym, przywrócić pamięć o bohaterstwie i dramatycznych dziejach powstańców, ukazać sens ich poświęcenia.
W opowiadaniach występują postacie zarówno historyczne, np. Romuald Traugutt, przywódca powstania styczniowego, jak i fikcyjne.
Więcej o pozytywizmie i literaturze tego okresu → s. 162–163

Eliza Orzeszkowa

Gloria victis (fragmenty)

LEKTURA OBOWIĄZKOWA
POZYTYWIZM

Rozmowa wiatru i drzew

Leciał wiatr światem ciekawy [...] i – szumiał. Szumiał o wszystkim, co widział, [...] aż przyleciał do krainy, w wody, trawy i drzewa bogatej, która nazywa się Polesie litewskie. [...]

Mogiła bezimiennych

I wleciał wiatr do lasu uradowany, zwinny, przelatywał wśród świerków, brzóz, olch, dębów, ramionami owijając pnie starych przyjaciół i skrzydłami na ich konarach składając pocałunki przywitalne.

– Jak się macie? – szemrał i szeptał. – Coście przez czas ten widziały, słyszały? Co się tu u was, dokoła was działo, stawało?

A stare świerki, dęby, brzozy rozłożyste, ramionami powiewając, odpowiadały:

– Działy się tu i stawały rzeczy dziwne, rzeczy głośne, dzwoniące, płaczące, rozlegające się krzykami, jękami... [...]

Drzewa milczały, tylko po ich gałęziach przebiegł dreszcz lekki, krótki, jakby z zimna nagłego powstały, co dziwne było w ten ciepły dzień letni.

Rozmowa wiatru i drzew

Mogiła bezimiennych

A właśnie w tej chwili wiatr z gwałtownością u niego niezwykłą, z szumem namiętnym zapytywać począł:

– A toż co? A to co jest takiego? Tego natura nie uczyniła! [...] A tenże krzyżyk na pagórku, wśród liliowych dzwonków, Boże, jak mały, prosty, biedny! – Co znaczy? Mówcie, drzewa, o mówcie, błagam!

Wtedy dąb wyniosły i silny, [...] brzoza wysmukła i cała w długich, ku ziemi opadających warkoczach, świerk wyprostowany [...] odpowiedzieli chórem przyciszonym szumów:

– To jest mogiła!

– Taka wielka, taka wielka, taka wielka mogiła! – zadziwił się wiatr. [...]

Nabożnie wiatr wyszeptał pytanie:

– Jestże to mogiła bohaterów?

– Bezimiennych – odpowiedział świerk.

A dzwonki liliowe, gęsto dokoła krzyżyka rosnące, cicho zadzwoniły:

– Pomarłych młodo, młodo... [...]

Eliza Orzeszkowa (1841–1910)

Jedna z najwybitniejszych pisarek okresu pozytywizmu, autorka powieści i nowel, publicystka, a także działaczka społeczna, propagatorka haseł emancypacji kobiet. Stworzyła m.in. powieści: *Marta*, *Meir Ezofowicz*, *Nad Niemnem*, *Cham*, zbiory nowel i opowiadań: *Z różnych sfer*, *Melancholicy*, *Gloria victis*. W 1905 i 1909 r. wysuwano kandydaturę Orzeszkowej do Nagrody Nobla.

Opowieść dębu: oddział powstańczy, przyjaźń trojga młodych ludzi

Stary, potężny dąb [...] tak szumieć zaczął:

– Przyszli tu w kilkuset ludzi i rozłożyli się obozem gwarnym, tłumnym, pstrym od odzieży rozmaitej, pobłyskującym orężem rozmaitym. [...]

Wodzem ich był człowiek świętego imienia, które brzmiało: Romuald Traugutt. [...]

Na czele jazdy wybór wodza postawił młodzieńca o postawie wyniosłej i czarnym, iskrzącym się oku. [...] Spod zielonych bluszczów wyszedł, tutaj przybył i z posłuszeństwem dziecka, z pośpiechem kochanka biegł na swym strojnym, ognistym arabie, ilekroć rozległ się głos wodza, wołający:

– Jagmin! [...]

Ale ten mój, ten mój mały... (małym Tarłowskim nazywano go w obozie) ani tak silny był, ani tak urodziwy, ani nawet tak bogaty, aby na drogocennym, strojnie przybranym biegunie[1] tu przybyć. Dlatego właśnie ulubieńcem moim stał się, że był wątły, drobny, na twarzy różowy i biały, a oczy miał jak u dziewczyny łagodne, nieśmiałe, czyste i tak błękitne, jak te niezapominajki, które tu czasem u stóp moich rosną. [...] Wcale też niedawno minęło mu lat dwadzieścia. [...]

Urodził się nie w tych stronach, kędyś daleko, a w te strony przywiał go ów prąd górny, który wówczas światem płynął i ludzi wysokich

[1] **Biegun** – dawniej: szybki koń do jazdy.

Opowieść dębu: oddział powstańczy, przyjaźń trojga młodych ludzi

rzucał w ramiona i pod stopy maluczkich. On, ten mały, wysoki był wiedzą i myślą. [...] Był młodym uczonym [...].

Przyjechał był do pobliskiego stąd miasteczka i uwił tam sobie gniazdo nieduże, codziennie napełniające się szczebiotaniem piskląt ludzkich. [...] Przywiózł ze sobą dziewczynę, siostrę młodszą, w sposób bajeczny, prawie aż zabawny do niego podobną. Ta sama drobność wzrostów, wątłość kształtów, te same rysy cery i na rysach rozlane wyrazy. I kochaliż się, kochali! Podobno odumarli im wszyscy bliscy i byli na świecie tylko we dwoje. [...] Pracowali razem. Brat uczył siostrę, siostra pomagała bratu i zawsze byli razem, we dwoje: w szkole, w domu, na ulicach miasteczka, na drogach polnych i leśnych. [...] Ona go nazywała Marysiem, a on ją Anielką.

[...] Towarzyszem ich często bywać zaczął ów młodzieniec spod zielonych bluszczów, z postawą wyniosłą, silną i ze śniadym profilem Rzymianina, który to potem na tej polanie miał dowodzić jazdą. [...]

Dalsza opowieść dębu: bitwa, śmierć powstańców

– Aż nadszedł straszny dzień. [...]

[...] Plan bitwy był podobno kunsztowny, biegły. Obrona i zarazem napaść. [...]

Po obu stronach padały trupy. Lecz nie wszyscy upadający byli trupami. Upadł stąd niedaleko i rozciągnął się na paprociach mały Tarłowski. Ale żył...

Od początku bitwy, za rosochatą[2] olchą na jedno kolano klęcząc, nabijał strzelbę, celował i strzelał, bez ustanku, zapamiętale, szybko, z wprawą, którą obdarzyły go ćwiczenia obozowe. [...]

Wtem nadleciało coś [...] i w ramię go ugodziło. Ramię to zwisło u boku, strzelba z ręki wypadła, chciał porwać się z klęczek, zachwiał się i na wysokie paprocie upadł. Ale żył i po długiej chwili dwie pary silnych ramion zdjęły go z okrwawionych paproci i wniosły do tego namiotu, u stóp moich stojącego, który już nie był pusty. [...]

Zza gęstwiny olch i osin, zza tej, co to, widzisz, naprzeciw mnie, spośród krzaczastych zarośli wyrasta, wysunął się oddział wojska konnego, lasem pik długich nad głowami najeżony, nad końskimi grzbietami pochylony i krzyk wydając przeraźliwy, począł przez pustą polanę ku temu namiotowi pędzić. Zoczył namiot ten ludzi pełen i pędzić ku niemu

CIEKAWOSTKA

W książce *Sekretne życie drzew* Peter Wohlleben [czyt.: wolejben], niemiecki leśnik, przytacza wyniki ostatnich badań naukowych, z których wynika, że rośliny czują i porozumiewają się między sobą. Przekonuje czytelników, że drzewa są istotami społecznymi, komunikują się ze sobą, doświadczają wrażeń, mają uczucia i pamięć.

[2] **Rosochaty** – rozłożysty, mocno rozgałęziony.

Dalsza opowieść dębu: bitwa, śmierć powstańców

począł, ku namiotowi, w którym sił i broni pozbawieni leżeli ludzie ranni, a nad nimi z rękoma czynnymi klęczeli lekarze.

Pędził oddział, zbrojny w piki[3], na koniach chyżych pochylony, z krzykami przeraźliwymi, z twarzami opalonymi w ogniu bitwy, i szalała mu w żyłach wściekłość lwia... [...]

O, Jezu! Nie było już w namiocie rannych ani lekarzy. Były tylko trupy w krwi broczące i jeszcze otrzymujące nowe rany, umilkłe albo w strasznym konaniu charczące. [...] Na ostrzach kilku pik osadzony i wysoko wzniesiony w powietrze mały Tarłowski twarz białą jak chusta wystawiał na rdzawo-czerwony blask słońca. Męczeńska twarz ta, o umierających oczach, z czerwonym sznurkiem krwi od złotych włosów do ust konwulsją[4] wstrząsanych, poznała jednak przyjaciela, ręka szybkim ruchem rzuciła ku niemu jakiś przedmiot czerwony i głos mdlejący zawołał:

– Jagmin! Siostrze!

[...] Jak ptak czerwony chusta krwią ociekająca zleciała na szeroką pierś dowódcy jazdy, lecz w tejże chwili upadł pod nim koń jego, kulą ugodzony i on sam wśród tłoku, dymu, wrzasku, stuku wystrzałów, ulewy ognistych błyskawic – zniknął!... [...]

Pokonani stają się zwycięzcami

Przywracanie pamięci o zapomnianych

– [...] Płynęły wiosny za wiosnami, zimy za zimami...

I dwie rzeczy były niezmienne. Zawsze stała tu wysoka od ziemi do nieba samotność z obliczem niemym.

I ciągle płynął tędy nieśmiertelny strumień czasu, niestrudzenie szemrząc: *Vae victis* [czyt.: wee wiktis][5] *vae victis! vae victis!...*

...Wiatr prędki już nie płakał. [...]

[...] roztoczył skrzydła latawca-olbrzyma, na las cały rzucając okrzyk:

– *Gloria victis!*

I zerwał się z mogiły, wzleciał nad las, szlakiem powietrznym dotarł ciemnego nieba i do gwiazd mrugających, do srebrzystych dróg mlecznych zawołał:

– *Gloria victis!* [...]

A wiatr prędki od nieznanej, bezimiennej, wielkiej mogiły leśnej leciał i leciał, niosąc i niosąc w przestrzeń, w czas, w pamięci, w serca, w przyszłość świata triumfem dalekiej przyszłości rozbrzmiewający okrzyk:

– *Gloria victis!*

▲ Artur Grottger, *Bitwa* – rysunek z cyklu *Polonia*, ukazującego sceny z powstania styczniowego, 1863 r.

[3] **Pika** – dawna broń; długi drzewiec z umieszczonym na końcu metalowym ostrym grotem.

[4] **Konwulsja** – mimowolne, silne skurcze mięśni.

[5] ***Vae victis*** – w języku łacińskim: biada zwyciężonym.

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Antropomorfizacja to przypisywanie cech ludzkich siłom i zjawiskom przyrody, zwierzętom, przedmiotom i pojęciom. Jest szczególnym rodzajem animizacji, czyli metafory, w której przedmiotom nieożywionym, pojęciom, zjawiskom nadaje się cechy istot żywych. Przykład antropomorfizacji:

Nabożnie wiatr wyszeptał pytanie:
– Jestże to mogiła bohaterów?
– Bezimiennych – odpowiedział świerk.
Eliza Orzeszkowa, *Gloria victis*

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Kto opowiada o wydarzeniach przedstawionych we fragmentach utworu?
2. Co wzbudza zainteresowanie wiatru, który wpada między drzewa rosnące w lesie?
3. Jakie postacie ludzkie występują w noweli? Czego się o nich dowiadujemy?
4. Czym różnili się Maryś i Jagmin?
5. W jaki sposób zachowali się ludzie z wrogiego oddziału wobec rannych i opiekujących się nimi lekarzy?
6. Co zrobił w ostatnim momencie życia młody Tarłowski? Dlaczego tak postąpił?
7. Dlaczego wiatr zmienił rzymską maksymę *biada zwyciężonym* w słowa *chwała zwyciężonym*?
8. Komu wiatr poniósł swoje przesłanie?
9. Jaką funkcję pełni las w noweli *Gloria victis*? Co symbolizuje?
10. Jaką rolę odgrywa w utworze mogiła bezimiennych bohaterów?

Język i styl

11. Jakie cechy ma natura opisana w noweli? Jak nazywa się środek artystyczny polegający na nadaniu przyrodzie takich cech?
12. Język, którym posługuje się pisarka, można nazwać poetycką prozą. Wskaż co najmniej jedno zdanie, które uzasadnia takie stwierdzenie.

Twoim zdaniem

13. W jakich okolicznościach i dlaczego przegrana nie zawsze oznacza klęskę?

Podsumowanie wiadomości

Opowieść bez złudzeń: Bolesław Prus, *Z legend dawnego Egiptu*

- Niespodziewane odwrócenie ról i klęska ludzkich planów
- Przegrany wyścig z nieubłaganym czasem
- Dwie koncepcje władzy – despotyzm i liberalizm
- Nowela jako precyzyjnie skonstruowana przypowieść – refleksja o bezsilności człowieka wobec tego, co go określa i ogranicza

Baśniowa opowieść o historii: Henryk Sienkiewicz, *Potop*

- Idealizacja przeszłości, idealizacja narodu – przeszłość jako źródło pokrzepienia
- Wydarzenia historyczne splecione z wątkami przygodowymi, romansowymi i sensacyjnymi – przeszłość jako źródło rozrywki
- Elementy okrucieństwa i makabry
- Bohaterowie o niezwykłej sprawności i sile – jak starożytni herosi

WAŻNE WIADOMOŚCI

- Nowela – s. 76
- Powieść historyczna – s. 80
- Antropomorfizacja – s. 89

Sprawdź swoją wiedzę

ĆWICZENIA PODSUMOWUJĄCE

1. Przedstaw cechy noweli na przykładzie wybranego utworu, np. *Z legend dawnego Egiptu* Bolesława Prusa.

2. Jaki jest główny temat utworu *Z legend dawnego Egiptu*?

3. Opisz krótko bohaterów tekstu Bolesława Prusa: Ramzesa i Horusa. Jakie są podobieństwa i różnice między tymi postaciami?

4. Jakie symbole pojawiają się w utworze *Z legend dawnego Egiptu*? Co oznaczają?

5. Czym jest powieść historyczna? Odpowiedz na podstawie *Potopu* Henryka Sienkiewicza lub wybranego utworu.

6. Scharakteryzuj krótko Michała Wołodyjowskiego. Kto stworzył tę postać?

7. Co oznacza sformułowanie, że powieści historyczne Henryka Sienkiewicza powstawały *ku pokrzepieniu serc*? Odpowiedz na podstawie przykładów z tego rozdziału oraz swojej wiedzy historycznej na temat czasów, w których pisarz żył i tworzył.

8. Podaj tytuł i autora utworu, który opisuje dzieje i bohaterów powstania styczniowego.

9. Co oznacza tytuł noweli Elizy Orzeszkowej *Gloria victis*? Dlaczego pisarka nadała swojemu tekstowi właśnie ten tytuł?

10. Jaki zabieg artystyczny został zastosowany we fragmencie noweli? Na czym on polega?

I wleciał wiatr do lasu uradowany, zwinny, przelatywał wśród świerków, brzóz, olch, dębów, ramionami owijając pnie starych przyjaciół i skrzydłami na ich konarach składając pocałunki przywitalne.

– Jak się macie? – szemrał i szeptał.

Eliza Orzeszkowa, *Gloria victis*

Rozdział V

Człowiek i natura

TEMATY LEKCJI

1 **Być eko – moda czy konieczność?** s. 94–99
Współczesny człowiek i natura w piosenkach i działaniach artystycznych

2 **Taniec mgieł** s. 100–101
Górski pejzaż w wierszu Kazimierza Przerwy-Tetmajera

3 **Zanurzeni w naturze** s. 102–104
Obraz wsi w „Chłopach" Władysława Stanisława Reymonta

4 **Zaśmiecona przestrzeń** s. 105–107
Człowiek przeciwko naturze i w jej obronie

5 **W przedziwnym ogrodzie** s. 108–109
Natura jako wzór dobrego życia

6 **Bez słońca i deszczu** s. 110–113
Wizja świata po katastrofie

Podsumowanie wiadomości s. 114–115

Sprawdź swoją wiedzę s. 116

LEKTURY OBOWIĄZKOWE

- Kazimierz Przerwa-Tetmajer, *Melodia mgieł nocnych*
- Władysław Stanisław Reymont, *Chłopi (Jesień)*
- Leopold Staff, *Ogród przedziwny*

TO SIĘ CZYTA!

- Konrad Wojciechowski, *Evergreeny w obronie przyrody*
- Marek Janczyk, *Antonówka*
- Susan Beth Pfeffer, *Życie, które znaliśmy*

LEKCJA

1 Być eko – moda czy konieczność?

Współczesny człowiek i natura w piosenkach i działaniach artystycznych

NA POCZĄTEK

Co sądzisz o zmianach klimatu oraz o ostrzeżeniach naukowców przed degradacją środowiska naturalnego?

TO SIĘ CZYTA!

Konrad Wojciechowski

Evergreeny [czyt.: ewergriny] **w obronie przyrody** (fragmenty)

W latach 60. znana i wpływowa w kręgach kontrkulturowych[1] piosenkarka Joni Mitchell [czyt.: dżoni miczel] wybrała się na Hawaje. Gdy wyjrzała przez hotelowe okno, zobaczyła palmy rosnące na brzegu oceanu. Ale gdy opuściła wzrok, ujrzała brzydki, betonowy parking. „Zabetonowali raj i wybudowali plac parkingowy" – ta refleksja trafiła do piosenki *Big Yellow Taxi* [czyt.: big jeloł taksi], która stała się szlagierem[2]. Czy, jak kto woli, evergreenem – „wiecznie zielonym", niestarzejącym się kawałkiem. W tym przypadku podwójnie „zielonym", bo również proekologicznym[3].

Polską wersję utworu zaśpiewała kilka lat temu Martyna Jakubowicz. W *Dużej żółtej taksówce* artystka wieszczy[4] nadejście świata, w którym zielone bogactwo będzie tylko skomercjalizowaną[5] pamiątką: „Nie ma już drzew / Dziś obejrzysz je w muzeum / Tylko dolar za dzień / Kasa jest przy samym wejściu". – Po przeprowadzce na wieś lepiej pojęłam prawa rządzące naturą – tłumaczyła wokalistka. – To system zamknięty, w którym wszystko do czegoś służy i nic się nie marnuje. Dzięki temu natura może się cały czas odnawiać, bo dąży do harmonii, którą człowiek próbuje zakłócać. Chcemy żyć wygodnie, mieć dużo wszystkiego, kupować w sklepach pełnych jedzenia. To nieważne, że ono się psuje i trzeba je wyrzucać [...].

[1] **Kontrkultura** – zjawisko przeciwstawiania się zastanym wzorcom, normom, zasadom; tu: początki tego ruchu związane przede wszystkim z działalnością amerykańskich hipisów.

[2] **Szlagier** – przebój.

[3] **Proekologiczny** – sprzyjający ekologii, ochronie środowiska naturalnego, zachowaniu równowagi w przyrodzie.

[4] **Wieszczyć** – przepowiadać przyszłość, przewidywać.

[5] **Skomercjalizowana** – przeznaczona na sprzedaż, by przynosić zyski.

W Polsce wysyp „zielonych" piosenek nastąpił wraz z nastaniem nowego milenium[6]. [...]

Kiedy w grudniu 2016 r. przeszła przez Sejm zmiana ustawy o lasach, która zwiększała uprawnienia właścicieli nieruchomości do usuwania drzew i krzewów na ich posesjach, protestowali nie tylko zorganizowani obrońcy przyrody, lecz także artyści oddani „zielonym ideałom". Tym sposobem z miłości do Lasów Państwowych powstała piosenka *Lovelasy* autorstwa Włodzimierza „Paprodziada" Dembowskiego z zespołu Łąki Łan. „Niezależnie od gatunków i rasy wszyscy jesteśmy lovelasy[7]" – tak brzmiało motto utworu.

Piosenka apel w obronie karczowanych świerków, dębów czy sosen miała uświadomić ludziom, że do szczęścia człowiek bardziej potrzebuje lasu i zieleni niż kieszonkowej elektroniki. [...]

Pod koniec ubiegłego roku WWF Polska[8] [...] opublikował alarmujący raport *2050 Polska dla pokoleń*. Liczby są bezwzględne: co roku 46 tys. Polek i Polaków przedwcześnie umiera z powodu smogu; 9 mld zł kosztują nas anomalie[9] pogodowe; 4 mln ludzi mieszka na terenach zalewowych, a w ciągu najbliższych stu lat – z powodu nadmiernej ilości fosforu i azotu – 10-krotnie zwiększy się obszar martwych stref w Bałtyku. Zmiany klimatyczne będą skutkować m.in. depopulacją[10]. W 2050 r. [...] populacja[11] będzie niższa o 12 procent.

W lutym br. hiphopowy zespół PRO8L3M przygotował instalację multimedialną OUTPOST [czyt.: ałtpost] na warszawskim Targówku. Każdy, kto przestąpił próg tej postindustrialnej[12] przestrzeni, mógł przeżyć podróż do przyszłości, właśnie do roku 2050, o którym mowa w raporcie. Uczestnicy instalacji zobaczyli wirtualny świat, w którym jedyną formą przetrwania jest ucieczka w wirtualną rzeczywistość, bo tylko tam nie dusi smog, nie grozi pożar, powódź czy trzęsienie ziemi.

To, co wydaje się odległym problemem, tak naprawdę zagraża światu już teraz. [...]

W kawałku *VI katastrofa* Oskar Tuszyński rapuje: „Nie mogę wziąć oddechu, bo powietrze parne, żrące / Gdy wychodzę na ulicę, nad nią świeci czarne słońce". Dalej jest o ludziach w maskach chroniących przed smogiem, którzy wyglądają jak Lord Vader [czyt.: wejder] z *Gwiezdnych wojen* oraz o opadzie kwaśnych deszczy. – Należy o takich

▲ Zanieczyszczone powietrze w Krakowie zimą 2017 r. (widok z kopca Kościuszki).

[6] **Milenium** – tysiąclecie.

[7] **Lovelas** – gra słowna z wykorzystaniem polskich słów *las* i *lowelas* oraz angielskiego słowa *love* – „miłość" lub „kochać"; tu: człowiek kochający las.

[8] **WWF** – skrót angielskiej nazwy: World Wide Fund for Nature [czyt.: łorlt łajd fand for nejczer], czyli Światowy Fundusz na rzecz Przyrody; pozarządowa ekologiczna organizacja pożytku publicznego działająca od 1961 r.

[9] **Anomalia** – nieprawidłowość, odchylenie od normy.

[10] **Depopulacja** – znaczne zmniejszenie się liczby ludzi na danym terenie.

[11] **Populacja** – tu: liczba ludzi żyjących na tym samym obszarze, w tym samym czasie.

[12] **Postindustrialny** – tu: poprzemysłowy, pofabryczny, pozostały po okresie intensywnego rozwoju przemysłu w danym miejscu.

Świat nie zniknie w jeden dzień. To byłoby za łatwe.

rzeczach mówić w sposób przerysowany, bo ludzie w dzisiejszym świecie mają stępioną wrażliwość i jak im powiesz wprost, że zdechnie 500 tys. ryb w Bałtyku, to ich tak bardzo to nie przerazi. Ale nie chcemy nikogo straszyć, że za chwilę spadnie na Ziemię ognista kula i wszyscy spłoniemy żywcem. Świat nie zniknie w jeden dzień. To byłoby za łatwe. Chodzi o to, że jeśli nie zaczniemy zwracać uwagi na takie zagadnienia, jak zmiany klimatyczne, zagrożenie gatunków w Bałtyku czy masowe wycinanie drzew, zgotujemy sobie piekło na Ziemi. Sobie i naszym dzieciom oraz wnukom – mówi Piotr „Steez" [czyt.: stiz] Szulc, producent muzyczny duetu PRO8L3M.

PRO8L3M nie pierwszy raz zabiera głos w sprawach związanych z ekologią. Na debiutanckiej płycie w numerze *2040* muzycy przestrzegali przed globalnym ociepleniem. („A pogoda od trzech dni / Tropikalny sztorm nad Polską") i zgubną polityką rządu dotyczącą gospodarowania odpadami („Koniec plastiku / Wszystko z kompozytów rozkładalnych / Użyj i zjedz / Koniec śmietników"). Teraz do jednej z limitowanych wersji płyty *Widmo* duet dorzucił gadżet w postaci maski antysmogowej. – Chodzenie w masce nie jest ani wygodne, ani estetyczne – przyznaje Oskar. – Ale robi się konieczne. Mieszkam na warszawskim Targówku i od listopada do marca nie otwieram okien w domu. Wiadomo, czuć spaliny samochodowe i wyziewy z kominów fabrycznych, ale swoje dokładają do pieca – w przenośni i w praktyce – właściciele domków jednorodzinnych. Opalają mieszkania czym popadnie, zatruwając powietrze, które wdychamy. Mam nadzieję, że maski uświadomią naszym fanom skalę tego zjawiska.

▲ Zespół PRO8L3M podczas koncertu w Nowym Jorku.

Pytam Oskara i Steeza, co oprócz rapowania o problemach środowiska sami robią, aby chronić przyrodę. Steez: – Nie leję wody hektolitrami, oszczędzam energię, używając LED-owego oświetlenia, razem z dziewczyną segregowaliśmy śmieci, na długo zanim wprowadzono taki wymóg. Próbuję być odpowiedzialnym obywatelem i nie obciążać planety, tylko ją odciążać.

Oskar: – Mnie bardzo razi używanie plastiku. Staram się nie kupować napojów w knajpach, gdzie podają plastikowe słomki. Co robię dla Ziemi? Robię za mało, ale raport WWF otworzył mi oczy. Nie chcemy

WARTO PRZECZYTAĆ

- Will McCallum [czyt.: łyl mekkalum], *Jak zerwać z plastikiem*
- *O jeden las za daleko. Demokracja, kapitalizm i nieposłuszeństwo ekologiczne w Polsce*, red. Przemysław Czapliński, Joanna B. Bednarek, Dawid Gostyński
- Marcin Popkiewicz, *Świat na rozdrożu*

tym kawałkiem nikogo przymuszać do proekologicznego stylu życia. Ale właśnie szerzej otwierać ludziom oczy na pomijane przez masowe media kwestie. [...]

Na nowej płycie *Twarzova* swój proekologiczny apel formułuje także raper Piotr „Vienio" Więcławski. W kawałku *Warstwa plastiku* nazywa rzeczy po imieniu: jego zdaniem przeciętny człowiek to szkodnik i egoista, który żyje tylko własnymi problemami i ma w głębokim poważaniu losy planety. Przestrzega więc młode pokolenie przed utonięciem w śmieciach. I wieszczy koniec ludzkości, po której zostanie wspomniana warstwa plastiku.

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Określ w co najmniej trzech zdaniach tematykę artykułu.
2. Co oznacza angielskie słowo *evergreen*?
3. Na jakie problemy zwracają uwagę w swoich utworach artyści przywołani w tekście Konrada Wojciechowskiego?
4. Co robią na co dzień Oskar i Steez, aby chronić przyrodę?
5. W jakim celu członkowie zespołu PRO8L3M przygotowali instalację multimedialną umożliwiającą wirtualną podróż do 2050 r.? Jak myślisz, co nimi kierowało?
6. O czym świadczą dane opublikowane w raporcie *2050 Polska dla pokoleń*?
7. Kogo najbardziej powinien zaniepokoić raport WWF Polska? Dlaczego?
8. Jakie jest przesłanie artykułu? Do jakich działań autor tekstu chce zachęcić czytelników?

Poszukaj

9. Kim jest i czym się zajmuje Greta Thunberg?
10. Znajdź piosenkę o treści ekologicznej. Zapisz w zeszycie jej tytuł, imię i nazwisko kompozytora, autora tekstu oraz wykonawcy. Napisz swoimi słowami, czego dotyczy i do jakich zachowań zachęca ten utwór.

Twoim zdaniem

11. W jaki sposób każdy z nas może dbać o środowisko naturalne? Wymień co najmniej cztery sposoby.

Twoja wypowiedź

12. Stwórzcie plakat z hasłami nawołującymi rówieśników do zmiany zachowań na proekologiczne.

INFOGRAFIKA

Natura w sztuce, sztuka w naturze

Ludzie i ich działania nie zawsze występują przeciwko naturze. Wielu współczesnych artystów tworzy w bliskości z przyrodą: wkomponowuje swoje dzieła w środowisko naturalne, wykorzystuje w pracach fragmenty przyrody albo wprost wzoruje się na jej elementach. W XXI w. sztuka i natura żyją nadal w harmonii i symbiozie.

Land art, czyli sztuka ziemi

W XX w. w sztuce powstał kierunek określany jako land art, polegający na łączeniu działań artystycznych ze środowiskiem naturalnym. Artyści tworzący w tym nurcie wykorzystują dany teren albo fragment krajobrazu jako tło lub materiał dla swoich dzieł. W Polsce jednym z przedstawicieli land artu jest Jarosław Koziara. Lubelski twórca w 2011 r. stworzył na polach między miejscowościami Horodyszcze i Waręż wizerunki ogromnych ryb, widoczne w całości tylko z lotu ptaka. W ten symboliczny sposób chciał połączyć ziemie leżące w dwóch różnych państwach: w Polsce i na Ukrainie.

Architektura przyszłości?

Wyobraźnia projektantów domów nie ma ograniczeń. Doskonałym tego przykładem jest apartamentowiec w Turynie stworzony przez włoskiego architekta Luciano Pia [czyt.: luczjano pija]. Twórca chciał pokazać, że człowiek i przyroda mogą harmonijnie żyć obok siebie w przestrzeni miejskiej. Poszczególne elementy budynku nawiązują kształtami do roślin i skał, a w samym domu, na tarasach i podwórzu, znajduje się prawie 200 drzew. Pochłaniają one zanieczyszczenia i wytwarzają tlen oraz regulują temperaturę w różnych porach roku, dzięki czemu w budynku panuje swoisty mikroklimat.

Artyści i drzewa

Warszawski artysta Bruno Althamer na początku 2019 r. wykonał w Warszawie mural upamiętniający zmarłą w 2018 r. Korę. Integralną częścią dzieła przedstawiającego piosenkarkę jest rosnący obok kasztanowiec. Twórca tak namalował obraz, że gałęzie drzewa stanowią włosy Kory. Portret wokalistki zmienia się więc wraz z kolejnymi porami roku.

Miasto ogrodów

Wyjątkowym sposobem na połączenie nowoczesnych konstrukcji i elementów przyrody są Gardens by the Bay [czyt.: gardens baj dy bej], czyli Ogrody nad Zatoką w Singapurze. Na ponad 100 ha zbudowano niezwykłe konstrukcje przypominające drzewa oraz szklarnie wzorowane na wodospadach, a to wszystko połączono z prawdziwą roślinnością: drzewami i kwiatami. W ogrodach zastosowano również różne rozwiązania ekologiczne, m.in. źródła energii odnawialnej.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. **W jaki sposób artyści wykorzystują elementy natury w swojej sztuce? Podaj kilka przykładów. Możesz również podzielić się własnymi pomysłami na połączenie działań artystycznych i przyrody.**

2. **Jak sądzisz, dlaczego artyści tworzą dzieła, których elementem lub tworzywem jest przyroda? Co chcą w ten sposób wyrazić?**

3. **Wyobraź sobie, że tworzysz dowolne dzieło sztuki: obraz, rzeźbę, projekt budynku czy film, w którym połączysz świat sztuki i natury. Jak wyglądałaby Twoja praca? Co byłoby jej tematem?**

LEKCJA 2

Taniec mgieł

Górski pejzaż w wierszu Kazimierza Przerwy-Tetmajera

NA POCZĄTEK

Jakich wrażeń ludzie szukają w kontakcie z naturą?

O UTWORZE

Wiersz pochodzi z II serii *Poezji* Kazimierza Przerwy-Tetmajera opublikowanej w 1894 r. Poeta zastosował w nim technikę impresjonizmu literackiego polegającą na ukazaniu chwilowych, ulotnych wrażeń, ruchliwości i zmienności pejzażu, gry świateł, cieni i kolorów. W opisie tatrzańskiego krajobrazu wykorzystał środki artystyczne odwołujące się do efektów muzycznych, m.in. wyrazy dźwiękonaśladowcze, oraz plastycznych: określenia dotyczące barw i kształtów.

Więcej o Młodej Polsce i literaturze tego okresu → s. 164–165

LEKTURA OBOWIĄZKOWA

MŁODA POLSKA

Kazimierz Przerwa-Tetmajer

Melodia mgieł nocnych

(Nad Czarnym Stawem Gąsienicowym[1])

Cisza, ruch wiatru i mgieł
Cicho, cicho, nie budźmy śpiącej wody w kotlinie,
lekko z wiatrem pląsajmy po przestworów głębinie...

Nocne niebo
Okręcajmy się wstęgą naokoło księżyca,
co nam ciała przezrocze[2] tęczą blasków nasyca,

Dźwięki
i wchłaniajmy potoków szmer, co toną w jeziorze,
i limb[3] szumy powiewne, i w smrekowym[4] szept borze,

Barwy i zapachy
pijmy kwiatów woń rzeźwą[5], co na zboczach gór kwitną,

Zbocza gór
dźwięczne, barwne i wonne, w głąb zlatujmy błękitną.

Cisza, ruch wiatru i mgieł
Cicho, cicho, nie budźmy śpiącej wody w kotlinie,
lekko z wiatrem pląsajmy po przestworów głębinie...

Nocne niebo
Oto gwiazdę, co spada, lećmy chwycić w ramiona,
lećmy, lećmy ją żegnać, zanim spadnie i skona,

Kazimierz Przerwa-Tetmajer
(1865–1940)

Był poetą, dramatopisarzem, autorem powieści i opowiadań. Jest uznawany za jednego z najbardziej charakterystycznych przedstawicieli literatury Młodej Polski. W utworach wyrażał typowe dla epoki nastroje dekadenckie – poczucie znużenia, rozczarowania, bezsensu istnienia, zwątpienia we wszelkie systemy wartości. Jest autorem wierszy, takich jak *Nie wierzę w nic*, *Koniec wieku XIX*, *Hymn do Nirwany* oraz gawęd *Na skalnym Podhalu* napisanych gwarą góralską.

[1] **Czarny Staw Gąsienicowy** – jezioro w Tatrach Wysokich.

[2] **Przezroczy** – przezroczysty.

puchem mlecza się bawmy i ćmy błoną przezroczą,
i sów pierzem puszystym, co w powietrzu krąg toczą,
nietoperza ścigajmy, co po cichu tak leci,
jak my same, i w nikłe oplątajmy go sieci,
z szczytu na szczyt przerzućmy się jak mosty wiszące,
gwiazd promienie przybiją do skał mostów tych końce,
a wiatr na nich na chwilę uciszony odpocznie,
nim je zerwie i w pląsy pogoni nas skocznie...

Latające istoty

Kruchość i delikatność

Cały górski świat we mgle

[3] **Limba** – gatunek sosny występujący w wysokich partiach gór.

[4] **Smrek** – w gwarze góralskiej: świerk.

[5] **Rzeźwa** – rześka, orzeźwiająca, świeża.

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Kto lub co mówi w wierszu? Wskaż w utworze odpowiednie sformułowania. Weź także pod uwagę jego tytuł. Jak myślisz, dlaczego poeta zastosował takie rozwiązanie?
2. Jakie miejsce i jaka pora doby zostały ukazane w wierszu?
3. Jak zachowują się mgły? W jakim kierunku się poruszają? Jak sposób poruszania się mgieł wpływa na obraz przestrzeni opisanej w wierszu?
4. Jaki jest obraz przyrody w *Melodii mgieł nocnych* – statyczny czy dynamiczny? Uzasadnij swoją odpowiedź, odwołując się do odpowiednich fragmentów wiersza.
5. Jakie zmysły ma poruszyć obraz natury przedstawiony przez poetę? Które fragmenty utworu o tym świadczą?

Język i styl

6. Odszukaj w tekście słowa i wyrażenia, za pomocą których poeta oddaje ruch, dźwięki i kolory ukazanej przestrzeni. Narysuj w zeszycie tabelę według wzoru i uzupełnij ją odpowiednimi fragmentami wiersza.

Ruch	Dźwięki	Kolory
?	?	?

* Do jakiego stylu malarskiego można porównać pejzaż przedstawiony w *Melodii mgieł nocnych*? Dlaczego?

Poszukaj

7. Odszukaj w internecie fotografie lub obrazy ukazujące góry, mogące stanowić ilustrację do wiersza. Uzasadnij swój wybór.

Twoja wypowiedź

8. Opisz krajobraz, który zrobił na Tobie największe wrażenie. Uwzględnij takie elementy, jak: położenie i ukształtowanie terenu, pora (dnia i/lub roku), elementy pejzażu, np. obiekty, zjawiska, rośliny, stworzenia, a także kolory, zapachy, dźwięki. Zadanie wykonaj w zeszycie. Twoja praca powinna składać się z co najmniej dziesięciu zdań.

LEKCJA 3

Zanurzeni w naturze

Obraz wsi w „Chłopach" Władysława Reymonta

NA POCZĄTEK

W jaki sposób nasze codzienne życie wiąże się z tym, co się dzieje w świecie przyrody?

O UTWORZE

Powieść *Chłopi*, która w 1924 r. przyniosła Władysławowi Stanisławowi Reymontowi Nagrodę Nobla, należy do najbardziej znanych na świecie dzieł literatury polskiej. Ukazywała się w częściach w latach 1902–1909. Składa się z czterech tomów odpowiadających czterem porom roku.

Pisarz umieścił akcję *Chłopów* we wsi Lipce, leżącej pod Skierniewicami. Jego celem było stworzenie jak najpełniejszego obrazu życia społeczności wiejskiej, ujętego w rytm jednego roku. Dzięki temu poznajemy różnorodną zbiorowość mieszkańców wsi, ich życie i zwyczaje, specyficzny system wartości. Człowiek w *Chłopach* jest częścią zamkniętej grupy, podporządkowanej rytmowi natury oraz rytmowi świąt i wydarzeń religijnych.

Więcej o Młodej Polsce i literaturze tego okresu → s. 164–165

LEKTURA OBOWIĄZKOWA

MŁODA POLSKA

Władysław Stanisław Reymont

Chłopi

Część pierwsza. Jesień

(fragmenty)

I

Koniec lata

[...] Cicho było, ciepło i nieco sennie.

Słońce, chociaż to był już koniec września, przygrzewało jeszcze niezgorzej – wisiało w połowie drogi między południem a zachodem nad lasami, że już krze[1] i kamionki[2], i grusze po polach, a nawet zeschłe twarde skiby kładły za się cienie mocne i chłodne. [...]

Prace rolne

Dźwięki w przestrzeni

...Rzędy kobiet czerwieniły się[3] na kopaniskach... rozlegał się grochot zsypywanych do wozów kartofli... miejscami orano jeszcze pod

Władysław Stanisław Reymont (1867–1925)

Był autorem powieści, nowel i opowiadań, jednym z najwybitniejszych pisarzy młodopolskich. W 1924 r. otrzymał Nagrodę Nobla w dziedzinie literatury. Napisał m.in. *Ziemię obiecaną* – powieść ukazującą społeczeństwo dynamicznie rozwijającego się wielkiego miasta, oraz *Chłopów* – powieść o społeczności wiejskiej. Jest także autorem powieści grozy *Wampir* i trylogii historycznej *Rok 1794*.

[1] **Krze** – krzaki; liczba mnoga słowa *kierz* – krzak.

[2] **Kamionka** – tu: kopiec usypany z kamieni, stos kamieni zebranych z pola.

[3] Kobiety ubierały się w stroje koloru czerwonego.

siew... [...] krowa gdzieś zaryczała... ogniska się paliły i długie, niebieskie warkocze dymów ciągnęły się nad zagonami... Wóz zaturkotał albo pług zgrzytnął o kamienie... to cisza znowu obejmowała ziemię na chwilę, że słychać było głuchy bełkot rzeki i turkot młyna, schowanego za wsią, w zbitym gąszczu drzew pożółkłych... to znowu śpiewka się zerwała lub krzyk nie wiadomo skąd powstały leciał nisko, tłukł się po bruzdach i dołach i tonął bez echa w jesiennej szarości, na ścierniskach oprzędzonych srebrnymi pajęczynami, w pustych sennych drogach, nad którymi pochylały się jarzębiny o krwawych, ciężkich głowach... to włóczono role[4] i tuman szarego, przesłonecznionego kurzu podnosił się za bronami, wydłużał i pełzał aż na wzgórze i opadał, a spod niego niby z obłoku wychylał się bosy chłop, z gołą głową, przewiązany płachtą – szedł wolno, nabierał ziarna z płachty i siał ruchem monotonnym, nabożnym i błogosławiącym ziemi, dochodził do końca zagonów, nabierał z worka zboża, nawracał i z wolna podchodził pod wzgórze, że najpierw głowa rozczochrana, potem ramiona, a w końcu już był cały widny na tle słońca z tym samym błogosławiącym ruchem siejby[5]; z tym samym świętym rzutem rozrzucał zboże, co jak złoty pył kolistym wirem padało na ziemię. [...]

Prace rolne

Dźwięki w przestrzeni

Rytuał siewu

Słońce już się przetaczało na zachód i jakby rozżarzone biegiem szalonym czerwieniło się kołem ogromnym i zsuwało za czarne, wysokie lasy. Mrok gęstniał i pełzał już po polach; sunął bruzdami, czaił się po rowach, wzbierał w gąszczach i z wolna rozlewał się po ziemi, przygaszał, ogarniał i tłumił barwy [...].

A niektórzy ściągali już z pól do domów.

Głosy ludzkie, rżenia, porykiwania, turkoty wozów coraz ostrzej brzmiały w cichym, omroczonym powietrzu. [...]

Koniec dnia

▲ Władysław Stanisław Reymont

VI

Deszcze się rozpadały na dobre. [...]

Szły nieskończone, zimne, przenikające szarugi jesienne.

Nadejście jesieni

Siwe, lodowate bicze deszczów siekły bezustannie ziemię i przemiękały do głębi, aż drzewo każde, źdźbło każde dygotało w bezmiernym bólu.

A spod ciężkich chmur, skłębionych nad ziemią, spod zielonawych szarug wychylały się chwilami szmaty pól poczerniałych, przemiękłych, rozpłaszczonych – to wybłyskiwały strugi spienionej wody, płynącej bruzdami, albo czerniały drzewa samotne na miedzach[6] –

Natura cierpiąca, natura w rozpaczy

[4] **Włóczyć role** – bronować, czyli spulchniać i wyrównywać glebę za pomocą brony.

[5] **Siejba** – siew.

[6] **Miedza** – pas niezaoranej ziemi, oddzielający pola uprawne.

Natura cierpiąca...

jak przygięte, nabrzmiałe wilgocią, trzęsły ostatnimi łachmanami liści i szamotały się rozpacznie, niby psy na uwięzi.

Pustka, ciemność, cisza

Drogi opustoszałe rozlały się w błotniste, gnijące kałuże.

Krótkie, smutne, bezsłoneczne dni wlekły się ciężko przegniłymi smugami światła, a noce zapadały czarne, głuche, rozpaczliwe bezustannym, monotonnym chlupotem...

Przerażająca cichość ogarnęła ziemię.

Umilkły pola, przycichły wsie, ogłuchły bory.

Lęk i smutek ogarniający świat

Wsie poczerniały i jakby silniej przywarły do ziemi, do płotów, do tych sadów nagich, poskręcanych i jęczących z cicha.

Szara kurzawa deszczów przysłoniła świat, wypiła barwy, zgasiła światła i zatopiła w mrokach ziemię, że wszystko wydało się jakby sennym majaczeniem, a smutek wstawał z pól przegniłych, z borów zdrętwiałych, z pustek obumarłych i wlókł się ciężkim tumanem; przystawał na głuchych rozstajach, pod krzyżami, co wyciągały rozpacznie ramiona, na pustych drogach, gdzie nagie drzewa trzęsły się z zimna i łkały w męce – do opuszczonych gniazd zaglądał pustymi oczami, do rozwalonych chałup – na umarłych cmentarzach tłukł się wśród mogił zapomnianych i krzyży pogniłych i płynął światem całym; przez nagie, odarte, splugawione pola, przez wsie zapadłe i zaglądał do chat, do obór, do sadów, aż bydło ryczało z trwogi, drzewa się przyginały z głuchym jękiem, a ludzie wzdychali żałośnie w strasznej tęsknocie – w nieutulonej tęsknocie za słońcem.

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Gdzie i o jakiej porze roku rozgrywają się ukazane wydarzenia?
2. Jakie zajęcia mieszkańców wsi zostały opisane we fragmentach I rozdziału?
3. Jak zmienia się wiejski krajobraz, gdy nastaje jesień?
4. Jak zmienia się życie mieszkańców wsi wraz z przemianami zachodzącymi w przyrodzie? Jak przyroda na nich wpływa?
5. Dlaczego pisarz koncentruje uwagę odbiorcy na obrazie pracy chłopskiej i przyrody? Co chce w ten sposób przekazać?
6. Które fragmenty tekstu wskazują, że dotyczy on dawnej wsi, a nie współczesnej?

Język i styl

7. Wskaż fragmenty, w których narrator nadaje elementom przyrody i zjawiskom cechy ludzkie. Jakie nastroje i stany psychiczne im przypisuje? W jakim celu zastosował takie rozwiązanie?

LEKCJA

4 Zaśmiecona przestrzeń

Człowiek przeciwko naturze i w jej obronie

NA POCZĄTEK

Na czym, Twoim zdaniem, polega edukacja ekologiczna i dlaczego jest potrzebna?

Marek Janczyk

Antonówka (fragmenty)

TO SIĘ CZYTA!

Zza płotu dały się słyszeć skrzypiące dźwięki. [...] pojazd okazał się wozem wypełnionym po brzegi gruzem i ciemnymi foliowymi workami z niewiadomą zawartością, na których siedział przygarbiony woźnica. Ładunek dopełniały przeróżne graty, od starego pieca począwszy, a skończywszy na metalowej skrzyni jednego z pierwszych modeli pralek automatycznych. Wóz, ciągnięty z niemałym wysiłkiem przez zaniedbanego konia, o prześwitującej spod kurzu brązowej maści, przechylał się ryzykownie na szerszych od kół koleinach.

Gniady napęd pojazdu uniósł ogon i zostawił na szlaku kilka końskich pączków, napinając widoczne pod cienką skórą mięśnie, a następnie przeczłapał obojętnie obok zaskoczonych tym widokiem Juliana i rodziców.

– Dzień dobry panu! – powiedziała mama, uśmiechając się sztucznie.

– Dobry, dobry! – odburknął powożący o trudnym do określenia wieku, podobnie jak koń zaniedbany, i zaciąwszy zwierzę batem, zasugerował mu głośnym cmoknięciem szybsze tempo jazdy.

– Dokąd on się z tym wybiera? – zapytał Julian, wciągając w nozdrza silną woń końskiego wysiłku i zawartości furmanki.

– Droga kończy się ścieżką przez łąkę, a za łąką jest... Wywali to w lesie, skurczybyk – powiedział ojciec, rozglądając się za czymkolwiek, czym mógłby zestrzelić wrogi środowisku obiekt. Nie dysponując jednak niczym takim, stał bezradnie z wkrętakiem w ręku i z politowaniem kiwał głową.

– Julek, co ty wyprawiasz? Gdzie się wybierasz? Zostań! Zwariowałeś? To nic nie da!

Julian jednak nie miał zamiaru tym razem posłuchać matki. Pchnął rower i błyskawicznie wskoczywszy na siodełko, zmienił przełożenie przerzutki na ułatwiające jazdę po piasku. Furmanka, kołysząc się na nierównościach,

▲ Problem zaśmiecenia dotyczy także mórz i oceanów. Na zdjęciu plastikowe śmieci na Oceanie Spokojnym w pobliżu Indonezji.

zbliżała się do lasu, a ścigająca ją pochylona sylwetka śmiesznie szybko kręciła pedałami roweru.

Mama z wyrzutem spojrzała na męża.

– No co? Nic mu nie będzie – powiedział ojciec Julka, jednocześnie asekuracyjnie[1] otwierając bramę, by w razie konieczności móc wyjechać samochodem. – Jaki zawzięty. Widziałaś? – dodał z udawanym zatroskaniem.

Tymczasem mama nerwowo kręciła się wzdłuż płotu, od czasu do czasu wychodząc na ścieżkę, i z przyłożoną do czoła dłonią wypatrywała syna.

Mijały długie minuty, aż na łące, a potem na piaszczystej drodze, poruszając się jednak w przeciwnym kierunku, pojawiła się sylwetka strudzonego konia i nadal wypełniony po brzegi wóz. Nieco z boku, trzymając bezpieczny dystans, powoli jechał rowerem Julian. Wóz zbliżył się do bramy, przy której stali odbierający defiladę rodzice. Woźnica jednak nie oddał należnego honoru. Przeciwnie, spluwając i tnąc batem nieświadomego możliwości buntu konia, wymamrotał:

– Zasrane ekologi, szwendaki miastowe!

– Nie znam cię, śmieciarzu, choć to moja rodzinna wieś! A śmieci wywoź na wysypisko! Jak cię jeszcze raz tu zobaczę...

– Jaka zawzięta! Widziałeś? – powiedział ze wspartymi o biodra rękami ojciec.

– Nigdy nie ścigaj takiego typa bez wsparcia. Mógł ci coś zrobić.

– Mamo! A skąd! Trzymałem się z daleka. Ale to bardzo wrażliwy człowiek. Strasznie peszy go obiektyw – skwitował Julian z szyderczym uśmiechem, wyjmując z kieszeni komórkę.

[1] **Asekuracyjnie** – tu: na wszelki wypadek, zabezpieczając się przed możliwymi skutkami ryzykownych działań.

WARTO OBEJRZEĆ

- *Wielki błękit*, reż. Luc Besson [czyt.: luk besą]
- *Człowiek i orki*, reż. Jean-François Barthod [czyt.: żan frąsła barto]
- *Czarnobyl*, reż. Johan Renck [czyt.: johan renk]

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Gdzie rozgrywają się opisane wydarzenia?
2. Co miał zamiar zrobić woźnica jadący do lasu?
3. W jaki sposób Julian zniechęcił mieszkańca wsi do realizacji zamiarów?
4. Dlaczego mężczyzna obrzucił wyzwiskami rodziców Juliana, kiedy wracał z lasu?

5. Jak myślisz, o jakim postrzeganiu przyrody i stosunku do świata świadczy postępowanie woźnicy?
6. Określ, jakie emocje wywołała u rodziców Juliana ukazana sytuacja. Dlaczego właśnie takie?

Język i styl

7. Które wyrazy i sformułowania świadczą o poczuciu humoru osoby opowiadającej i jej ironicznym stosunku do ukazanych wydarzeń?

Poszukaj

8. Kto i w jaki sposób walczy w Polsce z zaśmiecaniem naszego otoczenia i środowiska naturalnego?

Twoim zdaniem

9. Jak sądzisz, czy Julian postąpił rozważnie? W jaki inny sposób chłopak i jego rodzice mogliby zareagować na sytuację opisaną w tekście?
10. Czy warto reagować, gdy jesteśmy świadkami zaśmiecania i niszczenia środowiska? Przeprowadźcie w klasie dyskusję na ten temat.
11. Przeczytaj zamieszczony tekst i odpowiedz na pytania.

Pozostawione przez ludzi w lesie śmieci, np. butelki – nie tylko szpecą krajobraz, ale też mogą być śmiertelną pułapką dla małych zwierząt. Giną w nich gryzonie, jaszczurki i liczne owady – twierdzą naukowcy, którzy sprawdzili skalę tego zjawiska w polskich lasach.

„Zaśmiecanie środowiska to powszechny proceder[1]. Problemu nie rozwiązało nawet wprowadzenie nowej ustawy śmieciowej. Polacy śmiecą na potęgę, a do środowiska trafia cała masa niebezpiecznych odpadów. Niemal wszędzie – od przydrożnych rowów, przez parki, lasy, po okolice stawów i jezior – leżą butelki i puszki po napojach. Ich wpływ na środowisko może być większy, niż się wydaje" – zauważa Krzysztof Kolenda z Instytutu Biologii Środowiskowej Uniwersytetu Wrocławskiego, który bada wpływ śmieci na faunę.

Anna Ślązak, *Nabici w butelkę: śmieci wpływają na bioróżnorodność lasów*

[1] Proceder – tu: negatywne zjawisko, działanie o szkodliwych skutkach.

- Czy powinniśmy przejmować się tym, w jaki sposób działania człowieka wpływają na zwierzęta zamieszkujące las? Uzasadnij swoją odpowiedź.
- Czy zgadasz się ze stwierdzeniem, że *Polacy śmiecą na potęgę*? Uzasadnij swoją odpowiedź.

Twoja wypowiedź

12. Napisz, jak oceniasz zachowanie ludzi, którzy zaśmiecają wspólną przestrzeń i środowisko naturalne.

LEKCJA 5

W przedziwnym ogrodzie

Natura jako wzór dobrego życia

NA POCZĄTEK

Jak – według Ciebie – powinien wyglądać świat, w którym wszyscy czuliby się szczęśliwi? Czy jest możliwe stworzenie takiego świata?

O UTWORZE

Ogród przedziwny pochodzi z tomu *Uśmiechy godzin* wydanego w 1910 r. Leopold Staff odwołuje się w wierszu do różnych znaczeń i obrazów ogrodu, zarówno rozumianego dosłownie, jak i metaforycznie, np. raju biblijnego, ogrodu jako symbolu szczęścia i piękna życia, ale też ogrodów ozdobnych i użytkowych. Łączy je w jeden spójny i prosty obraz, podkreślając zarazem niezwykłość ukazanego miejsca.
Prawdopodobnie tytuł utworu oraz jego treść stanowią nawiązanie do znanego obrazu Józefa Mehoffera *Dziwny ogród*.
Więcej o Młodej Polsce i literaturze tego okresu → s. 164–165

LEKTURA OBOWIĄZKOWA
MŁODA POLSKA

Leopold Staff

Ogród przedziwny

Kto mieszka w przedziwnym ogrodzie?

W przedziwnym mieszkam ogrodzie,
Gdzie żyją kwiaty i dzieci
I gdzie po słońca zachodzie
Uśmiech nam z oczu świeci.

Wodotrysk i krzew oliwny – źródła życia i harmonii

Wodotrysk[1] bije tu dziwny,
Co śpiewa jak śmiech i łkanie;
Krzew nad nim rośnie oliwny[2]
Cichy jak pojednanie.

[1] W dawnych kulturach wodotrysk symbolizował źródło życia. Był także częstym elementem ogrodów ozdobnych.
[2] Krzew oliwny jest w Biblii symbolem pojednania.

Różom[3], co cały rok wiernie
Kwitną i słodycz ślą woni,
Obwiązujemy lnem ciernie,
By nie raniły nam dłoni.

Róże i ciernie

Żywim rój ptaków, co budzi
Ze snu nas rannym powiewem,
Ucząc nas iść między ludzi
Z dobrą nowiną[4] i śpiewem.

Czego nas uczą ptaki?

I mamy ule bartnicze[5],
Co każą w pszczół nam iść ślady
I zbierać jeno słodycze
Z kwiatów, co kryją i jady.

Nauka od pszczół

I pielęgnujem murawę,
Plewiąc z niej chwasty i osty,
By każdy, patrząc na trawę,
Duszą, jak trawa, był prosty.

Być jak trawa

Leopold Staff (1878–1957)

Był poetą, dramatopisarzem, tłumaczem. Już jego pierwszy zbiór poetycki *Sny o potędze*, wydany w 1901 r., postawił go w rzędzie najwybitniejszych poetów Młodej Polski. Tworzył także w kolejnych okresach literackich, z sukcesem zmieniając styl i formę swojej poezji oraz stosując nowe rozwiązania artystyczne. Oprócz *Snów o potędze* wydał m.in. tomy poezji: *Uśmiechy godzin*, *Gałąź kwitnąca*, w okresie międzywojennym – *Wysokie drzewa*, *Barwa miodu*, a po II wojnie – *Wiklina*.

[3] Róża jest m.in. symbolem miłości.
[4] Nawiązanie do Ewangelii (w języku greckim ewangelia to „dobra nowina").
[5] **Bartniczy** – związany z hodowlą pszczół w barciach, czyli specjalnie wydrążonych komorach w pniach drzew; ul bartniczy – tu: barć.

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. W której osobie wypowiada się podmiot liryczny? W czyim imieniu mówi? Kto oprócz niego mieszka w przedziwnym ogrodzie?
2. Jaki jest stosunek podmiotu lirycznego do innych mieszkańców ogrodu? Uzasadnij odpowiedź, cytując odpowiednie fragmenty wiersza.
3. Jakie żywe istoty – zwierzęta i rośliny – zamieszkują ogród? Czego uczą się od nich ludzie?
4. Wymień elementy przestrzeni, którą opisuje podmiot liryczny. Jak myślisz, czy należy je odczytywać dosłownie czy raczej metaforycznie? Dlaczego?
5. Jaki jest ogród przedziwny – prawdziwy czy fantastyczny? Uargumentuj swoją wypowiedź.
6. Czego symbolem może być miejsce opisywane przez poetę?

Twoja wypowiedź

7. Przy pomocy aparatu w telefonie zrób serię zdjęć, które będą ilustracją do *Ogrodu przedziwnego*. Krótko opisz, jaki był Twój pomysł na tę serię fotografii i powiązanie ich z wierszem Leopolda Staffa.

LEKCJA 6

Bez słońca i deszczu

Wizja świata po katastrofie

NA POCZĄTEK

Co człowiekowi jest niezbędne do przeżycia?

TO SIĘ CZYTA!

Susan Beth Pfeffer [czyt.: suzyn bef fefer]

Życie, które znaliśmy (fragmenty)

16 maja

Ni z tego, ni z owego ten Księżyc stał się najgorętszym tematem tygodnia.

[...] Nigdy nie przyszło mi do głowy, że patrzę na ten sam Księżyc, który widzieli Szekspir, Maria Antonina[1], Jerzy Waszyngton[2] i Kleopatra[3]. Że już nie wspomnę o milionach ludzi, o których w życiu nie słyszałam. Tylu homo sapiens[4] i neandertalczyków[5] patrzyło na ten sam Księżyc. Pojawiał się i znikał także na ich niebie. [...]

Ta sprawa z Księżycem ma się wydarzyć w środę, koło 21.30. Mama zainteresowała się na tyle, że dzisiaj oglądaliśmy wiadomości. Mówili, że asteroidy[6] często wpadają na Księżyc – stąd obecność kraterów na jego powierzchni, ale ten jest olbrzymi i jeśli nie będzie chmur, da się zobaczyć, jakie wyrządzi szkody. Może niekoniecznie gołym okiem, ale przez teleskop na pewno. [...]

Mama oglądała też wiadomości lokalne, czego nie robi prawie nigdy, bo mówi, że zawsze ma po nich doła. Okazuje się, że prognozy pogody są dobre. Temperatura koło 15 stopni, czyste, bezchmurne niebo. Mówili, że w Nowym Jorku ludzie organizują imprezy i pikniki w Central [czyt.: sentral] Parku i na dachach wieżowców. [...]

Nie wiem, czy to naprawdę będzie takie ciekawe, ale w moim nudnym życiu wydarzy się przynajmniej coś innego niż zwykle. [...]

18 maja

[...] Chyba wszyscy wylegli na ulicę. Niektórzy zostali na tarasach, grillowali, ale większość sąsiadów wyszła przed domy, jak my. [...]

[1] **Maria Antonina** – królowa Francji, żona Ludwika XVI. Żyła w latach 1755–1793.

[2] **Jerzy Waszyngton** – pierwszy prezydent Stanów Zjednoczonych. Żył w latach 1732–1799.

[3] **Kleopatra** – właściwie: Kleopatra VII, władczyni Egiptu. Żyła w latach 69–30 p.n.e.

[4] ***Homo sapiens*** – człowiek rozumny, jedyny występujący obecnie przedstawiciel gatunku *Homo*.

[5] **Neandertalczyk** – gatunek człowieka wymarły ok. 30 tys. lat temu.

[6] **Asteroida** – niewielkie ciało niebieskie krążące wokół Słońca; inaczej: planetoida.

W miarę jak zbliżała się 21.30, robiło się coraz ciszej. Wszyscy wpatrywaliśmy się w niebo, wyciągaliśmy szyje. Jonny [czyt.: dżoni], z okiem przy teleskopie, jako pierwszy krzyknął, że nadlatuje asteroida. Widział ją – a po chwili widzieliśmy już wszyscy; wyglądała jak ogromna spadająca gwiazda, mniejsza niż Księżyc, ale większa niż wszystko, co do tej pory obserwowałam na niebie. Zdawała się płonąć, a gapie zaczęli wiwatować, gdy się pojawiła.

Przez chwilę rozmyślałam o całym mnóstwie ludzi, którzy widzieli kometę Halleya[7] [czyt.: haleja] i nie pojmowali, czym jest, ogarniał ich jedynie strach oraz respekt. Przez ułamek sekundy czułam się jak szesnastolatka ze średniowiecza, wpatrzona w niebo, pełna zachwytu dla jego tajemnic. A może dziewczyna z ludu Azteków[8] czy Apaczów[9]. Byłam po prostu każdą szesnastolatką w historii, taką, która nie wie, jaka przyszłość jest jej pisana w gwiazdach.

I wtedy doszło do zderzenia. Wiedzieliśmy, że nastąpi, a jednak przeżyliśmy szok, gdy asteroida walnęła w Księżyc. W nasz Księżyc. W tej chwili chyba wszyscy poczuliśmy, że to nasz Księżyc i że atak na Księżyc to atak na nas. [...]

Lecz Księżyc już nie był półksiężycem. Przechylił się, nagle ukazał się w trzech czwartych, duży, bardzo duży, jakby wschodził na horyzoncie, chociaż przecież nie wschodził. [...]

Nadal świecił nasz Księżyc, nadal pozostał kawałem skały na niebie, ale nie był już łagodny, nieszkodliwy. Wisiał pod dziwnym kątem. Był przerażający, więc wyczuwało się narastającą dokoła panikę. Niektórzy biegli do samochodów i odjeżdżali. Inni płakali, modlili się. Ktoś zaintonował hymn amerykański. [...]

Chwilami z telewizora znikał obraz, stacje kablowe nadal znajdowały się poza zasięgiem. W końcu Jonny wpadł na genialny pomysł i przyniósł radio. Nie udało nam się złapać stacji z Nowego Jorku, ale świetnie słyszeliśmy Filadelfię. [...]

Zanim jednak kolejny astronom wszedł na antenę i wyjaśnił, co poszło nie tak, zapowiedzieli serwis informacyjny. Najpierw w radiu, potem udało nam się również złapać wiadomości w telewizji, więc wyłączyliśmy radioodbiornik. [...]

Prezenter odchrząknął, jakby kilka sekund zwłoki miało zmienić treść komunikatu.

– Docierają do nas informacje o potężnych falach tsunami[10] – powiedział. – Jak wiadomo, Księżyc reguluje siłę pływów. A Księżyc... No cóż, to, co nastąpiło dzisiaj, o dwudziestej pierwszej trzydzieści siedem – cóż, właściwie

WARTO WIEDZIEĆ

Utwór przedstawiający katastroficzny i mroczny obraz przyszłości określa się jako dystopię. Autorzy dystopii tworzą swoje wizje na podstawie współczesnych negatywnych zjawisk. W ten sposób chcą zachęcić czytelników do refleksji nad możliwymi niebezpieczeństwami i zagrożeniami.

[7] **Kometa Halleya** – kometa okrążająca Słońce, pojawiająca się na niebie co kilkadziesiąt lat. Jej ponowne pojawienie się w 1758 r. przewidział w 1705 r. angielski astronom Edmond Halley.

[8] **Aztekowie** – nazwa indiańskiego ludu zamieszkującego środkowy Meksyk, podbitego w XVI wieku przez Hiszpanów.

[9] **Apacze** – Indianie z Ameryki Północnej.

[10] **Tsunami** – długie fale morskie lub oceaniczne, wywołane najczęściej podwodnymi trzęsieniami ziemi lub wybuchami podwodnych wulkanów.

nie do końca wiemy, co się stało, ale wiemy, że miało to wpływ na pływy. [...] Na wschodnim wybrzeżu dochodzi do ogromnych powodzi. [...]

– Otrzymujemy potwierdzenia – oznajmił spiker. – Potwierdzono fale powodziowe w Nowym Jorku. Doszło do awarii elektryczności, więc mamy tylko częściowe dane. Powodzie przybierają na sile. Według Associated Press[4] [czyt.: esos-ijejted pres] Statuę Wolności zmyło na pełne morze.

Mama zaczęła płakać. [...]

28 maja

[...] Dziwnie się teraz żyje. Nie wyobrażam sobie, by to miało jeszcze długo potrwać. Z drugiej strony, już zapominam dawne czasy, gdy zegary chodziły bez problemów, światło zapalało się jednym ruchem, działały Internet, latarnie, supermarket, McDonald [...].

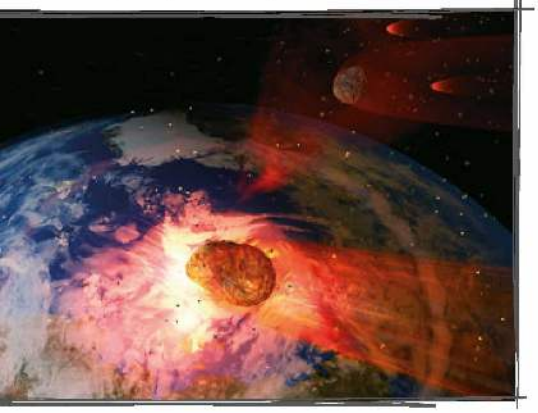
Matt stwierdził, że bez względu na to, co przyniesie przyszłość, żyjemy w historycznych czasach. [...]

22 sierpnia

[...] Od miesiąca nie oglądaliśmy Słońca, uprawy marnieją. [...] Więc w sumie zamarzniemy, a poza tym umrzemy z głodu bez względu na fakt, gdzie znajduje się nasz dom. [...]

CIEKAWOSTKA

Asteroida Apophis [czyt.: apofis] z własnym księżycem zbliża się do Ziemi. Naukowcy obliczyli, że 13 kwietnia 2029 roku znajdzie się w odległości 31 tysięcy kilometrów od naszej planety, co może spowodować zakłócenia w ruchu wód i powietrza, a także doprowadzić do klęsk żywiołowych.

28 sierpnia

[...] Dawniej wystarczyło, bym wyjrzała przez okno i mniej więcej wiedziałam, która jest godzina. No, niedokładnie, ale jednak świt znacznie się różnił od północy.

Teraz, gdy niebo pozostaje wiecznie szare, trudniej się zorientować. Owszem, widać, że niebo się przetarło, ale czegoś takiego jak wschód słońca nie widziałam od dawna. Więc w łóżku nie mam pojęcia, która jest godzina.

[...] Z drzew już opadają liście, rośliny wymarzły. Wszyscy mają wrażenie, że to już koniec października. Cóż, skoro to dopiero sierpień, czeka nas ciężka zima.

Mama zebrała, co się dało, z wiosennych nasadzeń, ale oczywiście niewiele wyrosło. Malutkie pomidorki. Miniaturowe cukinie. Byliśmy jednak zachwyceni – usmażone na oliwie z oliwek okazały się po prostu wspaniałe. Mama jednak musiała pożegnać się z nadzieją na wekowanie wielkich ilości warzyw. Wiem, że martwi się zapasami na zimę.

Dzisiaj wykopaliśmy wszystkie bulwy, które zasadziła – ziemniaki, marchewki, rzepy. Też są mniejsze niż zazwyczaj,

[4] **Associated Press** – amerykańska agencja prasowa założona w 1846 r.

ale przynajmniej mamy dość świeżych warzyw na kilka dni, więc zdołamy zaoszczędzić trochę puszek. [...]

Od miesięcy nie słuchałam wiadomości. Nie chciałam słyszeć więcej, niż to konieczne, ale wiem, że mama słucha co rano przez kilka minut i mówi nam to, co jej zdaniem powinniśmy wiedzieć.

Teraz już się nie dowiemy niczego. Pewnie stacje radiowe padły z braku prądu. [...]

Niewiedza, co się dzieje na świecie, sprawia, że bardzo łatwo o tym świecie zapomnieć, uwierzyć, że zostało już tylko nasze miasteczko Howell [czyt.: hałol] w Pensylwanii.

Przełożyła Ewa Spirydowicz

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Gdzie i kiedy rozgrywają się opisane wydarzenia?
2. Kto opowiada o zdarzeniach?
3. Jak zmieniło się zachowanie ludzi po zderzeniu asteroidy z Księżycem?
4. Jakie były następstwa uderzenia asteroidy w Księżyc?
5. Co ma na myśli osoba opowiadająca, gdy mówi: *dziwnie się teraz żyje*?
6. Jakie zależności człowieka od natury zostały ukazane w zamieszczonych fragmentach powieści?

Język i styl

7. Jaki gatunek wykorzystała autorka w zamieszczonym fragmencie: reportaż, pamiętnik czy dziennik? Uzasadnij swoją odpowiedź.

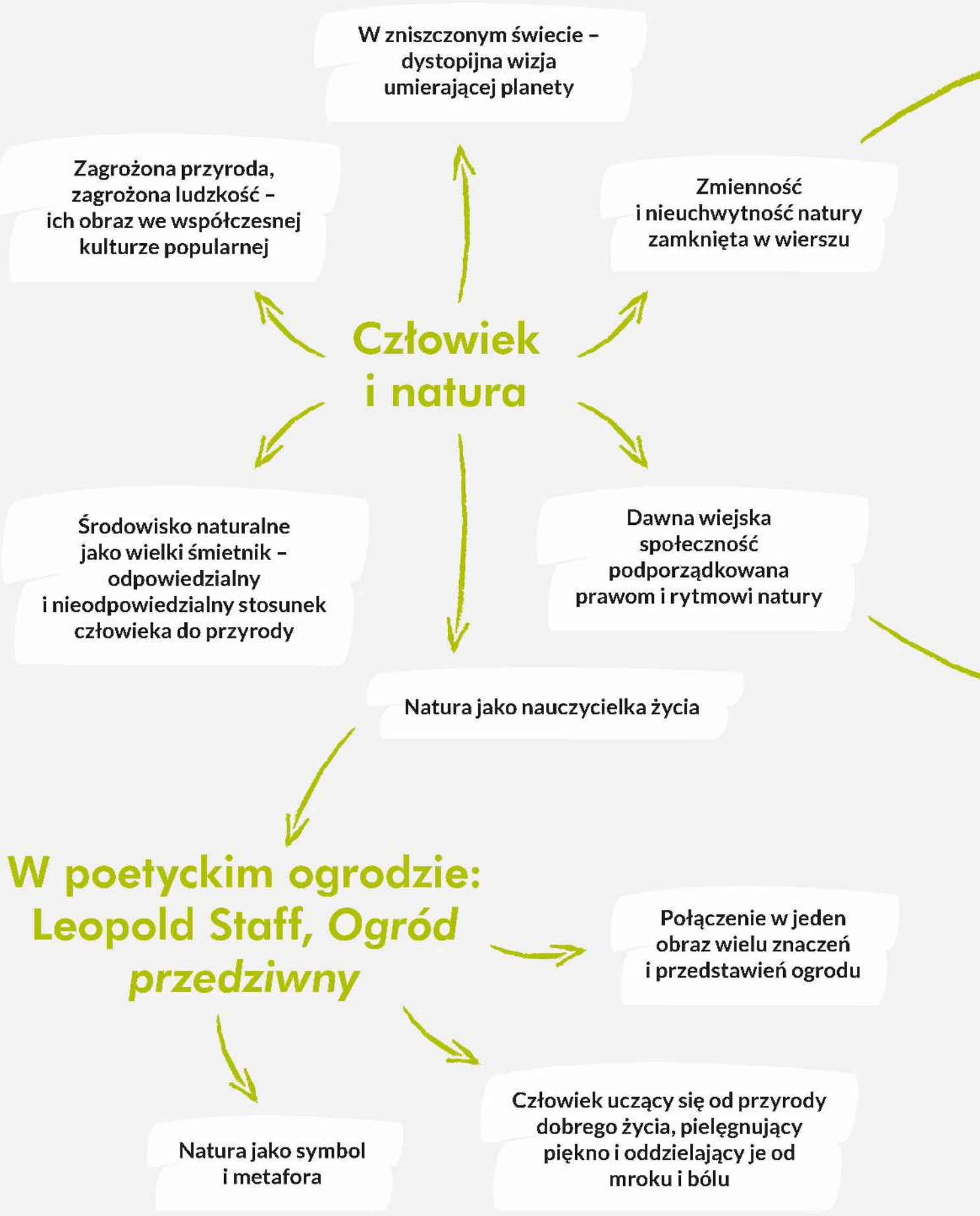
Twoim zdaniem

8. Jaka wiedza i jakie umiejętności mogą się przydać człowiekowi do przetrwania, gdy zdarza się coś nieprzewidywalnego, np. klęska żywiołowa?

Twoja wypowiedź

9. Wyobraź sobie dalszy przebieg wydarzeń i opisz w kilku zdaniach, co zaszło w miasteczku Howell 20 września. Zadanie wykonaj w zeszycie.
10. Wyobraź sobie, że żyjesz w świecie po kosmicznej katastrofie. Opisz w formie dziennika trzy pierwsze dni po tym wydarzeniu. Zadanie wykonaj w zeszycie.

Podsumowanie wiadomości

Wiersz-impresja: Kazimierz Przerwa-Tetmajer, *Melodia mgieł nocnych*

- Łączenie wrażeń i odczuć – dźwięki, obrazy, zapachy
- Natura jako podmiot liryczny wiersza
- Młodopolski impresjonizm – poetycka wizja pejzażu, próba oddania jego zmienności, ulotności

Epopeja o życiu wsi: Władysław Reymont, *Chłopi*

- Zamysł pisarza – pokazać jak najpełniejszy obraz różnorodnej społeczności
- Zbiorowość o wyraźnej strukturze, określonych normach, obyczajach i rytuałach
- Przyroda uczłowieczona – antropomorfizacja, przypisywanie naturze ludzkich odczuć i stanów
- Człowiek ściśle związany z naturą i od niej zależny

Sprawdź swoją wiedzę

ĆWICZENIA PODSUMOWUJĄCE

1. Kto jest autorem wiersza *Melodia mgieł nocnych*? W jakiej epoce powstał utwór? W jaki sposób jego tematyka wiąże się ze światopoglądem i z nastrojami tej epoki?

2. Jaki krajobraz został przedstawiony w *Melodii mgieł nocnych*? W jaki sposób opisał go poeta? Jakich środków artystycznych użył?

3. Co jest głównym tematem powieści *Chłopi*?

4. Jak Władysław Reymont opisał w swoim dziele życie mieszkańców wsi? Czemu służyło takie ukazanie wiejskiej społeczności?

5. Dlaczego ogród ukazany w wierszu Leopolda Staffa jest nietypowy i *przedziwny*?

6. Czym charakteryzują się współczesne relacje człowieka i natury? Odpowiedz na podstawie tekstów i przykładów zamieszczonych w rozdziale. Możesz odwołać się także do własnych przemyśleń i spostrzeżeń.

7. Co mogą zrobić ludzie, żeby nie stracić kontaktu z naturą?

8. Jakie emocje i nastroje dominowały w poezji młodopolskiej? W jaki sposób odzwierciedlały one atmosferę epoki?

Rozdział VI

Człowiek w mieście

TEMATY LEKCJI

1 **Miasto dla ludzi i przeciwko ludziom** s. 118–121
Jak powinna wyglądać przyjazna przestrzeń miejska?

2 **Miasto – człowiek – twórca** s. 122–125
Pochwała miasta i ludzkiej pracy w wierszu Juliana Przybosia

3 **Miejskie przyjemności, miejskie włóczęgi** s. 126–128
Uroki życia w wielkim mieście

4 **Beztroska jazda** s. 129–130
Poeta i miasto w wierszu Juliana Tuwima

5 **Z daleka i z bliska** s. 131–133
Jak postrzegamy miasto z różnych perspektyw?

Podsumowanie wiadomości s. 134–135

Sprawdź swoją wiedzę s. 136

LEKTURY OBOWIĄZKOWE

- Julian Przyboś, *Gmachy*
- Julian Tuwim, *Do krytyków*

TO SIĘ CZYTA!

- Redakcja „Kultury Liberalnej", *Polska betonoza. Czy nasze miasta zamieniają się w pustynie?*
- Elizabeth Gilbert, *Jedz, módl się, kochaj*
- John Green, *Papierowe miasta*

LEKCJA 1

Miasto dla ludzi i przeciwko ludziom

Jak powinna wyglądać przyjazna przestrzeń miejska?

NA POCZĄTEK

Czym – według Ciebie – powinna się charakteryzować miejska przestrzeń, aby była jak najbardziej przyjazna dla ludzi?

TO SIĘ CZYTA!

Redakcja „Kultury Liberalnej"

Polska betonoza. Czy nasze miasta zamieniają się w pustynie?

Czy z betonem będzie jak ze smogiem?

Chociaż i jedno, i drugie otacza nas od dekad, dopiero od niedawna zwracamy na nie uwagę. I dochodzimy do wniosku, że nie tylko szpecą nasze miasta i obniżają jakość naszego życia, ale również szkodzą... środowisku.

Polska betonem stoi, a sam materiał okazuje się nie tylko surowcem budowlanym, [lecz także] źródłem inspiracji artystycznej. „To opowieść o tym, co tu dzieje się naprawdę, / [...] Opowieść o marzeniach, / Opowieść ze świata, gdzie zieleń zastąpił beton", śpiewał 18 lat temu Eldo, jeden z najbardziej znanych warszawskich raperów i bohater słynnego dokumentu Sylwestra Latkowskiego *Blokersi*. Dekadę wcześniej w bodaj największym przeboju grupy T. Love [czyt.: ti law] Muniek Staszczyk nazywał Warszawę „betonu stolicą". [...]

Obaj artyści, opisując Warszawę, jednocześnie mieli rację i całkowicie się mylili. Po pierwsze, o tytuł stolicy betonu mogłoby z miastem stołecznym rywalizować wiele innych mniejszych i większych ośrodków. Szczególnie tych, których centra podlegają obecnie „rewitalizacji[1]", nierzadko za pozyskane z Unii Europejskiej pieniądze. Jan Mencwel, aktywista miejski ze Stowarzyszenia Miasto Jest Nasze, dokumentuje w mediach społecznościowych kolejne przypadki zamieniania miejskich parków i placów w betonowe pustynie. Na określenie tego zjawiska ukuł nowy termin: „betonoza". Co to takiego?

[1] **Rewitalizacja** – tu: odnowienie lub odbudowa zniszczonych budowli bądź części miasta.

„To niezrozumiała skłonność do betonowania w przestrzeni publicznej wszystkiego, co się da – w centrach miast, poza centrami, a nawet poza miastami", mówi Mencwel [...]. I dodaje, że „betonoza rozprzestrzenia się w sposób nieprzewidywalny. Ludzie nagle orientują się, że zabetonowano im rynek i właściwie nie wiadomo, kto za to odpowiada".

niezrozumiała skłonność do betonowania w przestrzeni publicznej wszystkiego, co się da

[...] lokalne władze często nie wybierają lepszych i bardziej „zielonych" projektów, bo „betonoza jest często rozwiązaniem tańszym, nie tylko na etapie projektowym, ale [...] również w trakcie eksploatacji. A dofinansowania z funduszy europejskich często nie obejmują tych ostatnich".

To dowód krótkowzroczności, bowiem „betonoza" generuje inne, często niemałe koszty, wykraczające poza pieniądze potrzebne na utrzymanie inwestycji. „Bardzo często mamy w Polsce do czynienia z tak zwanymi powodziami miejskimi – zalewane są ulice, piwnice, chodniki. Skąd się to bierze? Z tego, że mamy nawalne deszcze i beton. Kanalizacja nie jest w stanie odprowadzić tej wody", mówił niedawno w rozmowie z nami Sergiusz Kieruzel, rzecznik Państwowego Gospodarstwa Wodnego Wody Polskie.

Ale miłość do betonu w setkach polskich miast ma także wpływ na – i tak bardzo skromne – zasoby wody w całym kraju. Dlatego wielu ekspertów apeluje, by nie betonować parkingów, parków i trawników, bo o ile tereny zielone pozwalają w jakimś stopniu absorbować[2] wodę, to beton nie absorbuje jej wcale. Po ulewnych deszczach fala zalewa nam więc mieszkania i piwnice, ale potem szybko spływa dalej i nie zostaje z nami na dłużej.

To jedna z przyczyn – obok wyższych temperatur oraz rzadszych i bardziej intensywnych opadów – dla których coraz częściej w wielu polskich miastach zaczyna brakować wody. Można mieć nadzieję, że – podobnie jak w przypadku smogu – poprawiająca się świadomość problemów ekologicznych zwróci naszą uwagę na coś, co do tej pory uznawaliśmy za naturalny stan rzeczy.

Kłopot w tym, że za betonozę odpowiada jeszcze co najmniej jeden czynnik, a mianowicie nasze niewyrobione poczucie estetyki. Tak przynajmniej twierdzi Filip Springer, dziennikarz, reporter i autor rozmaitych książek dokumentujących grzechy rodzimej architektury i planowania przestrzennego (a właściwie jego braku).

„Wybetonowanie miasta, nawet w efektowny sposób, dodanie fontanny i czegoś tam jeszcze jest łatwiejsze w sensie projektowym, utrzymaniowym i mentalnym niż coś złożonego. Mądre, współczesne miasto wymaga zamysłu, wieloletniego planu, który sięga dalej niż jedna kadencja", mówi Springer [...].

[2] **Absorbować** – tu: pochłaniać, wchłaniać.

WARTO OBEJRZEĆ
- *Dystrykt 9*, reż. Neill Blomkamp [czyt.: nil blomkamp]
- *Jestem legendą*, reż. Francis Lawrence [czyt.: frensis lorens]
- *Między słowami*, reż. Sofia Coppola [czyt.: sofija kopola]

[...] przywołani na początku artyści jednocześnie mieli rację i głęboko się mylili. Owszem, polskie miasta już przed laty były wybetonowane, ale prawdziwymi „betonu stolicami" stają się dopiero dzisiaj. Jeśli tak dalej pójdzie, nie tylko „blokersi", ale my wszyscy będziemy smażyć się w gorącym kraju bez wody, „gdzie zieleń zastąpił beton".

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Co oznacza pojęcie *betonoza*? Kto i dlaczego wymyślił tę nazwę?
2. Jaki wpływ na jakość życia, środowisko naturalne i wygląd miejscowości ma betonowanie coraz większych powierzchni w miastach?
3. Dzięki czemu – według Filipa Springera – współczesne miasto staje się *mądre*?
4. Kto – według autora – odpowiada za brak przemyślanego planowania przestrzennego w polskich miastach?
5. Czym kierują się ludzie, którzy podejmują decyzje o sposobie rewitalizacji terenów miejskich? Jakie są rezultaty tych decyzji dla mieszkańców?
6. Jak rozumiesz sformułowanie: *niewyrobione poczucie estetyki*? Kogo, zdaniem Filipa Springera, dotyczy ta cecha i w jaki sposób wpływa na wygląd przestrzeni miejskiej?

Język i styl

7. W czyim imieniu wypowiada się autor artykułu? Zwróć uwagę na formy czasowników i zaimków.
8. Dlaczego autor tekstu zapisał termin *rewitalizacja* w cudzysłowie? Co chciał w ten sposób podkreślić?

Poszukaj

9. Odszukaj trzy najlepsze przykłady zagospodarowania miejskiej przestrzeni w Polsce. Krótko opowiedz o jednym z tych miejsc.
10. Jakie rozwiązania dla współczesnych metropolii proponują specjaliści zajmujący się przestrzenią miejską? Podaj trzy przykłady.

Twoja wypowiedź

11. Ułóżcie dwie zwrotki piosenki wyrażającej protest przeciwko „betonozie". Zadanie wykonajcie wspólnie na forum klasy lub w kilkuosobowych grupach.

Eduardo [czyt.: edłardo] **Kobra, mural**

2014 r. graffiti Brooklyn [czyt.: bruklin]

Malowidło ścienne brazylijskiego twórcy przedstawia dwóch wybitnych artystów XX w.: Andy'ego Warhola [czyt.: endjego łorhola] i Jeana-Michela Basquiata [czyt.: żana miszela baskjata]. Mural znajduje się na ścianie budynku w jednej z dzielnic Nowego Jorku. Eduardo Kobra jest przedstawicielem sztuki ulicy (ang. *street art*). Twórcy uprawiający ten rodzaj sztuki wykorzystują przestrzeń miejską m.in. do wyrażania swoich manifestów artystycznych.

PO OBEJRZENIU

1. Opisz postacie namalowane przez artystę. Zwróć uwagę na sposób ich ukazania: mimikę i strój. Co – Twoim zdaniem – może oznaczać takie przedstawienie Warhola i Basquiata?

2. Jak mural wpływa na przestrzeń, w której został umieszczony?

3. Czym jest *street art*? Czy taki rodzaj sztuki może sprawiać, że zabetonowana przestrzeń miejska staje się bardziej przyjazna i estetyczna? Odpowiedz na podstawie własnych doświadczeń i przemyśleń.

4. Kiedy malowanie w przestrzeni publicznej jest sztuką, a kiedy – aktem wandalizmu? Przeprowadźcie w klasie dyskusję na ten temat.

LEKCJA 2

Miasto, człowiek, twórca

Pochwała miasta i ludzkiej pracy w wierszu Juliana Przybosia

NA POCZĄTEK

Jakiego typu miejską przestrzeń i architekturę lubisz najbardziej? Dlaczego?

O UTWORZE

Wiersz *Gmachy* pochodzi z tomu *Sponad* wydanego w 1930 r. Julian Przyboś wyraża w utworze fascynację i zachwyt przestrzenią miejską, podziw dla precyzyjnej konstrukcji tworzących ją elementów, a także dla pracy i trudu budowniczych, dzięki którym miasto powstało.

Więcej o dwudziestoleciu międzywojennym i literaturze tego okresu → s. 166–167

LEKTURA OBOWIĄZKOWA

DWUDZIESTOLECIE MIĘDZYWOJENNE

Julian Przyboś

Gmachy

Rola poety

Poeta,
wykrzyknik ulicy!

Gmachy – między ruchem i bezruchem, precyzyjna konstrukcja, dzieło człowieka

Masy współzatrzymane, z których budowniczy
uprowadził ruch: znieruchomiałe piętra.
Dachy
przerwane w skłonie.
Mury
wynikłe ściśle.
Góry naładowane trudem człowieczym:
gmachy.

Budynki i ludzki trud

Pomyśleć:
Każda cegła spoczywa na wyjętej dłoni.

Julian Przyboś (1901–1970)

Poeta i eseista. Był współtwórcą i jednym z najważniejszych przedstawicieli Awangardy Krakowskiej – powstałej w 1922 r. grupy poetów zafascynowanych nowoczesną cywilizacją i myślą techniczną, stosujących nowe rozwiązania poetyckie, tworzących wiersze zdyscyplinowane i precyzyjnie skonstruowane. Najważniejsze tomy poetyckie Juliana Przybosia to: *Śruby*, *Sponad*, *W głąb las*, *Równanie serca*, *Miejsce na ziemi*, *Próba całości*. Jest on także autorem zbioru esejów *Czytając Mickiewicza* poświęconego twórczości wybitnego romantycznego poety.

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Wymień elementy przestrzeni ukazanej w utworze.
2. W jaki sposób poeta przedstawił budynki i ich elementy? Jakie ich cechy podkreślił? Odpowiedz na podstawie drugiej części wiersza.
3. Kim, według podmiotu lirycznego, ma być poeta? Jakie jest jego miejsce w świecie? Jaką ma odgrywać rolę? Wyjaśnij na podstawie pierwszej części wiersza.
4. Które z wersów utworu zawierają pochwałę pracy zbiorowej? Które opisują siłę i geniusz człowieka?
5. * Kolejne wersy utworu można porównać do zbliżeń w następujących po sobie ujęciach kamery. Jakie obrazy zostały zatrzymane w poszczególnych „kadrach" wiersza? Czemu służy taki sposób budowania tekstu?

Język i styl

6. * *Masy współzatrzymane, z których budowniczy / uprowadził ruch; Góry naładowane trudem człowieczym* – nazwij środki stylistyczne zastosowane przez poetę do opisu budowli. Jaki efekt dzięki nim uzyskał?
7. Zapoznaj się z definicjami wiersza białego i wiersza wolnego. Następnie określ, czy utwór *Gmachy* można zaliczyć do każdego z tych rodzajów wiersza. Uzasadnij odpowiedź.

Wiersz biały to wiersz, w którym nie występują rymy, np.:

Zachciało mu się szczęścia,
zachciało mu się prawdy,
zachciało mu się wieczności,
patrzcie go!
Wisława Szymborska, *Sto pociech*

Wiersz wolny to wiersz, w którym nie ma regularności w budowie wersów, np. równej liczby sylab, podobnego rozłożenia akcentów, powtarzalnego rytmu. Składa się z wersów o różnej długości i bardziej swobodnej budowie, ułożonych jednak w przemyślany i celowy sposób.

CIEKAWOSTKA

Julian Przyboś w wierszach często – niczym fotograf – ujmuje w kolejne kadry elementy obserwowanej przestrzeni. Czesław Miłosz napisał o twórcy: [...] *jako poeta najczęściej jawił się on niby jakiś aparat złożony z olbrzymich soczewek, które pochłaniały i deformowały rzeczy widzialne.*

Twoja wypowiedź

8. Stań się na chwilę obserwatorem ulicy: uważnie oglądaj i słuchaj. Następnie krótko opisz wybrane uliczne zdarzenie, którego udało Ci się być świadkiem. Zadanie wykonaj w zeszycie. Twoja praca powinna składać się z co najmniej dziesięciu zdań.

INFOGRAFIKA

Adrian Szczypiński

Filmowe miasta przyszłości

Filmowe miasta przyszłości doskonale zadomowiły się w świadomości widzów. Wywiedzione z literatury SF potężne wizje niekończących się aglomeracji z powodzeniem zostały przeniesione na ekran [...]. W ich wizualizacji wydatnie pomógł komiks, którego autorzy nie znają ograniczeń, poza pułapem własnej wyobraźni.

Metropolis (1927), reż. Fritz Lang [czyt.: fryc lan]

Film Langa swą dosłowną wielkość zawdzięcza monumentalnej wizji tytułowego miasta, które [...] nie tylko zachwyca architekturą naziemną, pełną fantazyjnych drapaczy chmur, lecz także posiada swe piekło, pod postacią industrialnych podziemi. [...] Metropolis na ekranie naprawdę żyje [...], a tłumy statystów w burych ubraniach dopełniają widoku jednej z najsugestywniejszych wizji miasta w historii kina.

Łowca androidów (1982), reż. Ridley Scott [czyt.: ridlej skot]

Twórcy filmu wyszli z założenia, że do starych budynków będą stopniowo dobudowywane kolejne [...]. Poziom „zerowy" to współczesne, ciężkie budownictwo, noszące [...] znaki wielu różnych stylów. Tu właśnie toczy się całe miejskie życie, tu słychać wiele języków naraz, obraz tonie w parze i deszczu. Nad tym wielokulturowym, hałaśliwym i kolorowym tyglem piętrzą się szare, martwe wieżowce, ze ścianami zakrytymi olbrzymimi reklamowymi neonami. Nad miastem zaś górują monumentalne sylwetki budynków korporacji Tyrella. [...] Ridley Scott był jak najdalej od czystych, sterylnych [...] kadrów. W zamian zaproponował wielki, pulsujący energią śmietnik, na którym żerują resztki ludzkości.

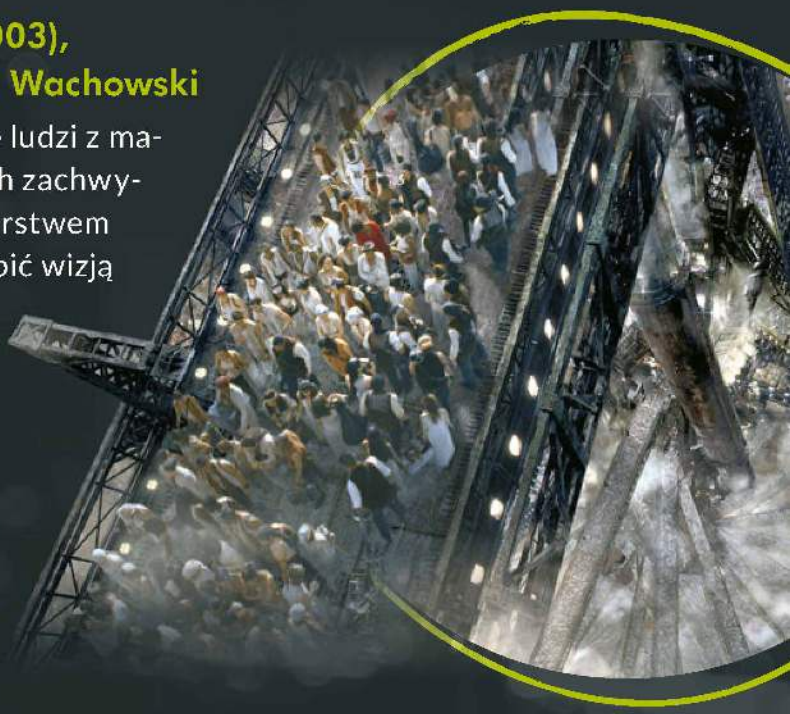

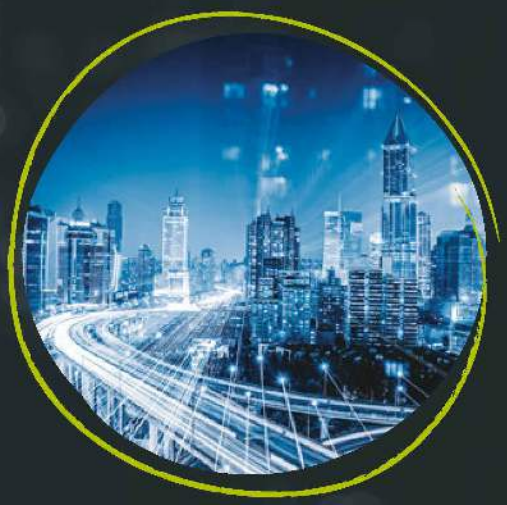
Batman (1989), reż. Tim Burton [czyt.: berton]

[...] wizja Gotham City to iście upiorny, emanujący niezdrową intensywnością koktajl, złożony z elementów współczesnych, industrialnych, w stylu retro i przefiltrowanych przez niezwykłą wyobraźnię twórców [...]. Gotham City to niejako komiksowa wersja Metropolis, z równie zatłoczonymi ulicami i spiętrzonymi przy ciasnych ulicach budynkami, tworzącymi nad arteriami pajęczynę własnych połączeń. [...] Miasto Burtona jest jednostajnie brudne, zatłoczone i niemal nierzeczywiste od dachów aż po kanały.

Matrix – Reaktywacja i *Rewolucje* (2003), reż. Lana Wachowski, Lilly [czyt.: lili] Wachowski

[...] dwie pozostałe odsłony epopei o walce ludzi z maszynami nie wywołały tak jednobrzmiących zachwytów. Zabrakło szoku, wywołanego nowatorstwem pierwszego filmu [...], co starano się nadrobić wizją plastyczną [...]. Jednym z jej imponujących składników uczyniono Zion, monstrualne, podziemne miasto, skrywające ostatni bastion ludzkości. [...] Niemal namacalny jest surowy ogrom niekończących się stalowych konstrukcji, przez skórę można poczuć duszną atmosferę tego gigantycznego bunkra. [...]

Odwrócić wzrok od ekranu

Zresztą zawsze można odwrócić wzrok od ekranu i spojrzeć przez okno. [...] Dzisiaj możemy już wejść do budynków, które nasi przodkowie widzieli tylko na papierze lub na ekranie. Po ulicach jeżdżą samochody, których wymyślne linie do niedawna były domeną scenografów zatrudnionych przy filmach SF. Przyszłość dzieje się na naszych oczach. Wzrastające tempo życia coraz szybciej wiedzie nas do miejsc podziwianych dotąd na ekranie. Rzeczywistość coraz zacieklej ściga się z fikcją [...].

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. **Co łączy wizje miasta ukazane w wymienionych filmach? Jak myślisz, dlaczego przestrzeń miejska często jest przedstawiana w filmach science fiction właśnie w taki sposób?**

2. **Czy zgadzasz się ze stwierdzeniem, że współczesne miasta coraz bardziej przypominają wizje ukazane w filmach science fiction? Uzasadnij odpowiedź.**

LEKCJA

3 Miejskie przyjemności, miejskie włóczęgi

Uroki życia w wielkim mieście

NA POCZĄTEK

Do której światowej metropolii warto byłoby – według Ciebie – pojechać? Dlaczego?

TO SIĘ CZYTA!

Elizabeth [czyt.: elizabet] **Gilbert**

Jedz, módl się, kochaj (fragmenty)

W każdym z ważniejszych miast Zachodu niektóre rzeczy zawsze wyglądają tak samo. Tacy sami Afrykanie sprzedają podróbki torebek i okularów słonecznych tych samych projektantów, a tacy sami gwatemalscy muzycy grają na bambusowych fujarkach [...]. A jednak pewne rzeczy spotykamy tylko w Rzymie. Na przykład sprzedawcę kanapek, który w sposób zupełnie naturalny zwraca się do mnie „piękna" za każdym razem, kiedy rozmawiamy. „Życzysz sobie panino[1] z grilla czy na zimno, bella[2]?". [...]

I fontanny. Pliniusz Starszy napisał kiedyś: „Jeśli ktoś zastanowi się nad ilością wody dostarczanej do Rzymu dla celów publicznych, do łaźni, zbiorników, kanałów, domów, ogrodów, willi, i rozważy odległość, jaką pokonuje ona po wysokich łukach akweduktów, przez przebite góry, ponad dolinami... przyzna, że na całym świecie nie istniało nigdy nic cudowniejszego".

Prawie dwadzieścia wieków później mam kilka konkurentek do miana mojej ulubionej rzymskiej fontanny. Jedna znajduje się w willi Borghese [czyt.: borgieze]. Pośrodku tej fontanny stoi baraszkująca[3] rodzinka z brązu. Tata jest faunem[4], mama zwyczajną kobietą. Jest z nimi dziecko, które zajada winogrono. Mama i tata przyjęli dziwne pozy – przodem do siebie, trzymając się wzajemnie za nadgarstki, odchylają się do tyłu. Trudno powiedzieć, czy szarpią się za ręce w walce, czy kręcą wesoło w kółko, niemniej widać, że kipią energią. Tak czy owak, dziecię przysiadło sobie na ich wyciągniętych rękach, obojętne na ich rozbawienie czy zmagania, objada winogrona z kiści i wymachuje kopytkami. (Ma je po tatusiu.)

Jest początek września 2003 roku. Ciepły i rozleniwiający. Dotychczas, a to już czwarty dzień w Rzymie, moja stopa

[1] **Panino** – inaczej: panini, w języku włoskim: kanapka.

[2] **Bella** – w języku włoskim: piękna.

[3] **Baraszkować** – beztrosko się bawić.

[4] **Faun** – w mitologii rzymskiej: bożek leśny.

nie przekroczyła progu żadnego kościoła ani muzeum, nie zajrzałam też jeszcze do przewodnika. Włóczyłam się tylko bez końca i bez celu, aż natrafiłam na malutki lokalik, gdzie, jak poinformował mnie życzliwy kierowca autobusu, mają najlepsze lody w Rzymie. [...] Spróbowałam miodowych i orzechowych. Nieco później tego samego dnia wróciłam po grejpfrutowe i melonowe. Wieczorem, po kolacji, wybrałam się tam raz jeszcze, pieszo, żeby spróbować cynamonowo-imbirowych. [...]

W 2010 r. autobiograficzna książka Elizabeth Gilbert *Jedz, módl się, kochaj* doczekała się adaptacji filmowej. W amerykańskim filmie wyreżyserowanym przez Ryana Murphy'ego [czyt.: rajana merfiego] główną rolę zagrała Julia [czyt.: dżulia] Roberts.

Czuję się tutaj niczym w jakiejś krainie z bajki. Dla kogoś, kto zawsze chciał znać włoski, cóż może być lepszego od Rzymu? Zupełnie jakby ktoś wymyślił miasto w pełni odpowiadające moim konkretnym potrzebom, w którym wszyscy (nawet dzieci, nawet taksówkarze, nawet aktorzy w reklamach!) posługują się tym magicznym językiem. Jakby ludzie zmówili się, żeby nauczyć mnie włoskiego. Gotowi są nawet drukować gazety po włosku, co im szkodzi!, tak długo, jak tu będę. Są tutaj księgarnie, które sprzedają w y ł ą c z n i e książki napisane w języku włoskim! Wczoraj natrafiłam na taką jedną i czułam się, jakbym weszła do czarodziejskiego pałacu. Wszystko było po włosku... [...]. Obeszłam wnętrze, dotykając książek, w nadziei, że każdy, kto na mnie spojrzy, pomyśli sobie, że włoski to mój język ojczysty. Och, jak bardzo bym chciała, żeby włoski otworzył się przede mną całkowicie! To uczucie przypomniało mi czas, kiedy miałam cztery lata i nie potrafiłam jeszcze czytać, ale marzyłam, żeby się nauczyć. [...]

Później tego samego dnia znalazłam bibliotekę. Ojej, jak ja to lubię. Ponieważ jesteśmy w Rzymie, ta biblioteka to istne stareńkie cacko. W jej wnętrzu znajduje się dziedziniec z ogrodem, którego istnienia nigdy byście nie odgadli, patrząc na ten dom z ulicy. Idealnie kwadratowy ogród, obsadzony drzewkami pomarańczowymi, ma w samym środku fontannę. Ta fontanna dołączy do rywalizujących o miano mojej ulubionej. Od razu to wiedziałam, choć nie przypominała żadnej, jakie dotąd widziałam. Przede wszystkim nie była wyrzeźbiona ze szlachetnego marmuru. Była małą, zieloną, omszałą, naturalną fontanną. Przypominała zmierzwioną, przeciekającą kępę paproci. [...] Woda tryskała z samego środka tego kwitnącego krzaka i spadała deszczem na liście, z melancholijnym, rozkosznym dźwiękiem, który rozchodził się po całym dziedzińcu. [...]

W Europie toczy się walka o władzę. Kilka miast współzawodniczy o to, które z nich stanie się wielką europejską metropolią dwudziestego pierwszego wieku. Czy będzie to

CIEKAWOSTKA

Rzym przoduje wśród stolic europejskich pod względem liczby atrakcji turystycznych na metr kwadratowy, a w jego architekturze mieszają się style i kierunki z różnych epok – od starożytności do współczesności.

Londyn? Paryż? Berlin? Zurych [czyt.: curych]? Może Bruksela, centrum młodej unii? Wszystkie chcą wyprzedzić pozostałe w sprawach kultury, architektury, polityki, finansów, Rzym jednak, trzeba to tutaj powiedzieć, nie dołączył do tego wyścigu. Rzym nie współzawodniczy. Rzym przygląda się temu zamieszaniu i zmaganiom kompletnie niespeszony, z obojętną miną: *Hej... róbcie sobie, co chcecie, ja i tak pozostanę Rzymem.* Porywa mnie królewska pewność siebie tego miasta, tak mocno zakorzenionego i uładzonego, tak rozbawionego i monumentalnego, świadomego, że tkwi bezpiecznie w uścisku historii. Jako starsza pani chciałabym być taka jak Rzym.

Przełożyła Marta Jabłońska-Majchrzak

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Czego dowiadujemy się o narratorce na podstawie fragmentu powieści?
2. Co osobie opowiadającej spodobało się w stolicy Włoch?
3. Czym wyróżnia się Rzym spośród innych metropolii europejskich?
4. Na czym polega współzawodnictwo europejskich metropolii opisane w tekście?
5. Co osoba opowiadająca ma na myśli, gdy stwierdza, że Rzym nie rywalizuje z innymi miastami i *tkwi bezpiecznie w uścisku historii*?
6. Jak myślisz, dlaczego narratorka chciałaby na starość być taka jak Rzym? W czym miałoby się przejawiać to podobieństwo?

Język i styl

7. W jaki sposób narratorka opisuje odwiedzane miejsca, aby zainteresować czytelnika?
8. Wskaż fragment tekstu, w którym bohaterka mówi o mieście jak o człowieku. Jak nazywa się taki zabieg? Jak myślisz, w jakim celu został zastosowany?

Twoim zdaniem

9. Jeśli jesteś po raz pierwszy w danym mieście, na co zwracasz szczególną uwagę? Dlaczego?
10. Jak odbiera i ocenia życie w słynnej metropolii turysta, a jak – jej stały mieszkaniec? Z czego wynikają te różnice?
11. Czy fragment powieści zachęcił Cię do odwiedzenia Rzymu? Uzasadnij swoją odpowiedź.

Twoja wypowiedź

12. Opisz ulubione miejsce w wybranym przez siebie mieście. Zwróć uwagę na szczegóły architektoniczne, kolory, zapachy i dźwięki. Zadanie wykonaj w zeszycie. Twoja praca powinna składać się z co najmniej dziesięciu zdań.

LEKCJA

4 Beztroska jazda

Poeta i miasto w wierszu Juliana Tuwima

NA POCZĄTEK

Jaki sposób poruszania się po mieście jest dla Ciebie najprzyjemniejszy? Dlaczego?

O UTWORZE

Wiersz *Do krytyków* pochodzi z tomu *Sokrates tańczący* opublikowanego w 1920 r. Należy więc do wczesnego okresu twórczości Juliana Tuwima. Poeta, podobnie jak inni młodzi twórcy skupieni wokół grupy Skamander, buntował się wtedy przeciwko młodopolskiej literaturze – jej nastrojowości i symbolice. Używał w swoich wierszach języka potocznego, niekiedy nawet wulgarnego. Często dawał wyraz nieokiełznanej radości życia, beztrosce, młodzieńczemu optymizmowi, upojeniu wolnością, chęci aktywnego działania. Podmiotem lirycznym w jego utworach był często zwykły człowiek, mieszkaniec miasta, „jeden z wielu", skupiony na codziennych doświadczeniach i teraźniejszości, przeżywający radości, ale też tragedie i smutki.

Więcej o dwudziestoleciu międzywojennym i literaturze tego okresu → s. 166–167

Julian Tuwim

Do krytyków[1]

LEKTURA OBOWIĄZKOWA

DWUDZIESTOLECIE MIĘDZYWOJENNE

Tramwajem po mieście

A w maju
Zwykłem jeździć, szanowni panowie,
Na przedniej platformie tramwaju!
Miasto na wskroś[2] mnie przeszywa!

Radość i euforia miejskiego człowieka

Co się tam dzieje w mej głowie:
Pędy, zapędy, ognie, ogniwa,
Wesoło w czubie i w piętach,
A najweselej na skrętach!
Na skrętach – koliście
Zagarniam zachwytem ramienia,

Julian Tuwim (1894–1953)

Jeden z najwybitniejszych poetów polskich XX w. Był także tłumaczem, satyrykiem, kierownikiem literackim kilku kabaretów. Wraz z innymi twórcami założył grupę poetycką Skamander. Julian Tuwim wydał m.in. zbiory wierszy: *Czyhanie na Boga*, *Sokrates tańczący*, *Rzecz czarnoleska*, *Biblia cygańska*, poematy, np. *Bal w Operze* i *Kwiaty polskie*, satyry – *Jarmark rymów*. Jest także autorem słynnych utworów dla dzieci, np. *Lokomotywy*, *Okularów*, *Zosi Samosi*.

[1] **Krytyk** – osoba zajmująca się analizą i oceną dzieł literackich, muzycznych, filmowych.

[2] **Na wskroś** – całkowicie, zupełnie, do głębi.

Wiosna w mieście
Radość i euforia miejskiej natury

A drzewa w porywie natchnienia
Szaleją wiosenną wonią,
Z radości pęka pąkowie,
Ulice na alarm dzwonią,
Maju, maju! – –

Tramwajem po mieście

Tak to jadę na przedniej platformie tramwaju,
Wielce szanowni panowie!...

▲ W Łodzi na ulicy Piotrkowskiej znajduje się Ławeczka Tuwima – pomnik autorstwa Wojciecha Gryniewicza.

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Co jest tematem wiersza?
2. Kim jest podmiot liryczny? Gdzie się znajduje? Co robi? Na jakiej podstawie wysnuwasz takie wnioski?
3. Jaka pora roku została ukazana w utworze? W jaki sposób wpływa na nastrój podmiotu lirycznego?
4. Czym się zachwyca osoba mówiąca w wierszu?
5. Do kogo kieruje swoje słowa podmiot liryczny? Zwróć uwagę na apostrofy z drugiego i ostatniego wersu oraz na tytuł utworu.
6. Jaki stosunek ma podmiot liryczny do osób, do których się zwraca? Które zwroty pozwalają to stwierdzić?
7. Wyjaśnij, jak rozumiesz słowa: *Miasto na wskroś mnie przeszywa!*.
8. Które z podanych określeń najbardziej pasują do utworu? Uzasadnij swój wybór.

żart poetycki, przewrotny komentarz, odezwa młodego do starych, wyznanie „szarego człowieka", manifest poetycki młodego twórcy, pochwała miejskiego życia

Język i styl

9. Wskaż w utworze wykrzyknienia i apostrofy. W jakim celu poeta je zastosował?
10. Odszukaj w wierszu personifikację. Jak myślisz, dlaczego autor użył w wierszu tego środka artystycznego?

Poszukaj

11. Sprawdź, jakie tematy porusza blog zatytułowany *Przednia platforma tramwaju*. Jak sądzisz, dlaczego jego autor nawiązał w nazwie blogu do wiersza Juliana Tuwima?
12. Kto śpiewał piosenki do słów napisanych przez Juliana Tuwima? Wymień trzy utwory oraz ich wykonawców. Co myślisz o tych piosenkach?

LEKCJA

5 Z daleka i z bliska

Jak postrzegamy miasto z różnych perspektyw?

NA POCZĄTEK

Co widać, a czego nie widać, kiedy patrzymy na miasto z góry – np. z punktu widokowego, okien bardzo wysokiego budynku lub z okna samolotu?

John Green [czyt.: dżon grin]

Papierowe miasta (fragmenty)

TO SIĘ CZYTA!

[...] Margo zaczęła wspinać się po dwa schody naraz, jedną ręką podciągając się w górę po poręczy, a ja starałem się dotrzymać jej kroku, ale nie mogłem. Margo nie uprawiała żadnego sportu, ale lubiła biegać – czasem widywałem ją w Parku Jeffersona [czyt.: dżefersona], jak biega samotnie, słuchając muzyki. Tymczasem ja nie lubiłem biegać. Ani, na dobrą sprawę, angażować się w jakąkolwiek formę fizycznego wysiłku. Teraz jednak usiłowałem utrzymywać równe tempo, ocierając sobie pot z czoła i ignorując palący ból w nogach. Kiedy dotarłem na dwudzieste piąte piętro, Margo czekała już na mnie na podeście schodów.

▲ W 2015 r. w kinach pojawił się film *Papierowe miasta* stworzony na podstawie powieści Johna Greena. Role Margo i Quentina zagrali w nim Cara Delevingne i Nat Wolff [czyt.: łulf].

– Popatrz na to – powiedziała. Otworzyła drzwi klatki schodowej i znaleźliśmy się w ogromnym pokoju z dębowym stołem długości dwóch samochodów i długim rzędem okien sięgających od podłogi do sufitu. – Sala konferencyjna – oznajmiła. – Jest z niej najlepszy widok w całym budynku. – Zaczęła iść wzdłuż okien, więc ruszyłem za nią. – Okej, no więc tam – powiedziała, wskazując palcem – jest Jefferson Park. Widzisz nasze domy? Światła są nadal zgaszone, to dobrze. [...]

Zamilkła na chwilę, podeszła do samej szyby i oparła o nią czoło. Trzymałem się z tyłu, ale złapała mnie za T-shirt i pociągnęła do przodu. Nie chciałem, by nasz wspólny ciężar napierał na pojedynczą taflę szkła, ale Margo nie przestawała mnie ciągnąć do przodu, aż w końcu oparłem czoło o szybę najdelikatniej, jak to możliwe, i rozejrzałem się.

Widziane z góry Orlando[1] było dość dobrze oświetlone. Pod nami ujrzałem migające znaki STOP na skrzyżowaniach i niezliczone miejskie latarnie tworzące idealną siatkę

[1] **Orlando** – miasto w USA, w stanie Floryda.

prostopadłych linii aż do granic śródmieścia, gdzie zaczynały się kręte ulice i ślepe zaułki niekończących się peryferii Orlando.

Miałem tu wszystko – cały mój świat.

– Piękne – powiedziałem.

Margo prychnęła:

– Serio? Naprawdę tak uważasz?

– No może... może nie... – bąknąłem, choć widok był piękny. Kiedy patrzyłem na Orlando z samolotu, wyglądało jak konstrukcja z lego zatopiona w oceanie zieleni. Stąd, w nocy, wyglądało jak prawdziwe miejsce – i po raz pierwszy takie je zobaczyłem. Spacerując wokół sali konferencyjnej, a potem po innych biurach na piętrze, miałem wszystko jak na dłoni: tam była szkoła; tam był Jefferson Park. Tam, w oddali, Disney World [czyt.: disnej łorlt]. Tam był wodny park rozrywki [...]. Miałem tu wszystko – cały mój świat, a mogłem go zobaczyć, krążąc po jednym tylko budynku. – Robi większe wrażenie – powiedziałem na głos. – No wiesz, z pewnej odległości. Nigdzie nie widać oznak upływu czasu. Nie widać rdzy ani chwastów, ani odpryśniętej farby. Możesz zobaczyć to miejsce takie, jakie ktoś je sobie kiedyś wyobraził, rozumiesz?

– Z bliska wszystko jest brzydsze – odparła Margo.

– Nie ty – wypaliłem, nim zdążyłem się zastanowić, co mówię.

Nie odrywając czoła od szyby, spojrzała w moją stronę i się uśmiechnęła.

– Powiem tak: jesteś uroczy, kiedy okazujesz pewność siebie. A mniej, kiedy jej nie okazujesz. – Zanim zdołałem cokolwiek odpowiedzieć, jej oczy powędrowały z powrotem na panoramę i zaczęła mówić: – Oto, co nie jest w tym piękne: stąd nie możesz zobaczyć rdzy ani popękanej farby, ani całej reszty, ale możesz stwierdzić, jakie to miejsce jest naprawdę. Możesz się przekonać, jakie to wszystko jest sztuczne. Nie jest nawet na tyle trwałe, by je nazwać miastem z plastiku. To papierowe miasto. Mówię ci, tylko popatrz, Q[2]: popatrz na te wszystkie ślepe zaułki, ulice, które zawracają same na siebie, wszystkie te domy wybudowane po to, aby się rozpaść. Na wszystkich tych papierowych ludzi mieszkających w swych papierowych domkach i wypalających swoją przyszłość, byle tylko siedzieć w cieple. Na wszystkie te papierowe dzieciaki pijące piwo, które kupił im jakiś menel w papierowym całodobowym. Każdy opętany jest manią posiadania przedmiotów. Cienkich jak papier i jak papier kruchych. No i wszyscy ci ludzie. Mieszkam tu osiemnaście lat i ani razu w swoim życiu nie spotkałam kogoś, komu zależałoby na czymkolwiek istotnym.

– Postaram się nie wziąć tych słów do siebie – powiedziałem. Oboje wpatrywaliśmy się w atramentową dal, ślepe uliczki i działki jak spod sztancy. [...]

Przełożyła Renata Biniek

[2] Skrót od imienia bohatera: Quentin [czyt.: kłentin].

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Jak się nazywało miasto, w którym mieszkali bohaterowie?
2. Z którego piętra oglądali ulice i budynki Q i Margo?
3. Czego nie można było dostrzec w mieście, patrząc na nie z wysoka?
4. Jakie wrażenie zrobił widok Orlando na chłopaku, a jakie – na Margo? Na co zwróciła uwagę dziewczyna, a czego nie dostrzegł jej przyjaciel? Czym się różnią te dwa sposoby patrzenia na miasto?
5. Dlaczego Margo określa miasto jako papierowe?
6. Jak bohaterka ocenia życie mieszkańców miasta?
7. Jak sądzisz, co miała na myśli Margo, kiedy stwierdziła, że ani razu nie spotkała w Orlando nikogo, komu zależałoby na czymkolwiek istotnym?

Język i styl

8. Jaki charakter ma wypowiedź dziewczyny dotycząca miasta i życia jego mieszkańców? Wybierz najtrafniejsze określenia. Uzasadnij swój wybór.

bezmyślny, optymistyczny, refleksyjny, krytyczny, pesymistyczny, ironiczny, realistyczny, ośmieszający, buntowniczy

Twoim zdaniem

9. Które miejsca w Twojej miejscowości należałoby zmienić, aby również z bliska wyglądały pięknie?
10. Na co należy zwracać uwagę w życiu, aby nie stało się „papierowe”?
11. Artyści na całym świecie wykonują swoje prace również z papieru. Jak myślisz, co w ten sposób chcą wyrazić? Dlaczego wybierają takie tworzywo?

Festiwal sztuki papierowej we Włoszech w 2018 r.

Twoja wypowiedź

12. Wyobraź sobie, że sterujesz dronem nad miejscowością, w której mieszkasz. Opisz, co widzisz. Co Ci się podoba, a co warto zmienić? Zadanie wykonaj w zeszycie.

Podsumowanie wiadomości

Zachwyt dla twórców i budowniczych: Julian Przyboś, *Gmachy*

- Pochwała pracy i twórczości architektów, budowniczych i artystów
- Miasto jako misterna konstrukcja stworzona przez człowieka, naładowana jego energią i wysiłkiem
- Poeta – uczestnik, współtwórca i wyraziciel miejskiego życia, rzecznik wartości ludzkiej pracy i powstających dzięki niej dzieł
- Wiersz zbudowany na wzór fragmentów miasta, miasto skonstruowane jak dzieło poetyckie
- Poeta – twórca wiersza, budowniczy – twórca miasta

Mała miejska ekstaza: Julian Tuwim, *Do krytyków*

- Zachwyt przestrzenią miejską, przyjemność szybkiego przemieszczania się po niej
- Poezja jako wyraz radości życia
- Radość z codzienności, wzniosłość i zwyczajność, poezja i potoczność
- Rozkwitająca wiosna, rozkwitające miasto, rozkwitający człowiek

Sprawdź swoją wiedzę

ĆWICZENIA PODSUMOWUJĄCE

1. Którzy z poetów tworzyli w dwudziestoleciu międzywojennym? Wskaż artystów tego okresu. Następnie wybierz jednego z nich i odpowiedz, czym wyróżniała się jego twórczość oraz w jaki sposób odbijały się w niej charakterystyczne cechy epoki.
   - Juliusz Słowacki
   - Julian Przyboś
   - Kazimierz Przerwa-Tetmajer
   - Julian Tuwim
2. Co jest głównym tematem wiersza *Gmachy*?
3. Wyjaśnij, jak rozumiesz metaforę *Poeta, / wykrzyknik ulicy!* (Julian Przyboś, *Gmachy*).
4. Opisz nastrój utworu *Do krytyków*. Czym zachwyca się podmiot liryczny tego wiersza?
5. Jakie tematy w swojej poezji poruszał Julian Tuwim? Czym charakteryzował się język, którego poeta używał w wierszach?
6. Jaki był stosunek poetów dwudziestolecia międzywojennego do miasta i wynalazków cywilizacyjnych? Powołaj się na wybrany utwór poznany w tym rozdziale.
7. Opowiedz krótko o wybranym filmie lub serialu, w którym jednym z bohaterów jest miasto. Jaką funkcję pełni ono w tym dziele? Możesz odpowiedzieć na podstawie filmów, o których jest mowa w rozdziale VI podręcznika, albo innych znanych Ci dzieł filmowych.

Rozdział VII

Człowiek w kryzysie

TEMATY LEKCJI

1 **I nagle rozpada się świat** s. 138–140
Człowiek w sytuacji kryzysowej

2 **I rani mnie wszystko** s. 141–142
Człowiek bezbronny w wierszu Kazimiery Iłłakowiczówny

3 **Tylko chłód** s. 143–145
Doświadczanie świata po śmierci bliskiej osoby

4 **Wieczne niespełnienie** s. 146–147
Miłosne złudzenia i bolesna wiedza w wierszu Jana Lechonia

5 **Co dalej?** s. 148–151
Spojrzenie w przeszłość w wierszu Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej

6 **Świat w kryzysie** s. 152–154
Wizja przyszłości w serialu „Rok za rokiem”

Podsumowanie wiadomości s. 155

Sprawdź swoją wiedzę s. 156

LEKTURY OBOWIĄZKOWE

- Kazimiera Iłłakowiczówna, *Obrona*
- Jan Lechoń, *Zazdrość*
- Maria Pawlikowska-Jasnorzewska, *Przebyta droga*

TO SIĘ CZYTA!

- Paul Harding, *Enon*
- Clare Furniss, *Rok szczura*

TO SIĘ OGLĄDA!

- *Rok za rokiem*, twórca: Russell T. Davies

LEKCJA 1

I nagle rozpada się świat

Człowiek w sytuacji kryzysowej

NA POCZĄTEK

Co to znaczy, że ktoś się czuje, jakby rozpadał się na kawałki? Jakie sytuacje i doświadczenia mogą wywołać takie uczucie?

TO SIĘ CZYTA!

Paul Harding [czyt.: pol hardin]

Enon[1] (fragment)

Cały dzień spędziłem na wałęsaniu się po rezerwacie. Przez Enon od tygodnia przechodziła fala upałów, a poprzedniego wieczora do późna oglądałem mistrzostwa baseballowe Zachodniego Wybrzeża, szedłem więc powoli, kryjąc się w cieniu. Rozmyślałem o Kate [czyt.: kejt], która, jak to zwykle bywa latem, wybrała się na plażę popracować nad swoją opalenizną: nagle zaczęła dbać o wygląd, chociaż nigdy wcześniej tego nie robiła. [...] Po niebie płynęły burzowe chmury, srebrne i purpurowe, wznosząc się strzelistymi masywami. Delikatny wietrzyk muskał wrzosy, wirował ponad łąkami, unosił ważki nad wysoką trawę. Trzmiele mozoliły się przy więdnących dzikich kwiatach. Miałem nadzieję, że spadnie deszcz i zakończy upał.

[...] Robiło się już późno, a musiałem jeszcze zajrzeć do sklepu i kupić coś na kolację. Pomyślałem, że razem z Kate przyjedzie też Carrie [czyt.: keri], chyba że za bardzo się zmęczą opalaniem i jazdą na rowerze. Postanowiłem kupić łososia, szparagi, cytrynę oraz sałatkę ziemniaczaną, a do tego jeszcze kukurydzę, o którą prosiła Kate. Uznałem, że jeśli zjawi się zgrzana i znużona, chętnie zje coś lekkiego. Doszedłem do wniosku, że będzie to też smakowało Susan [czyt.: suzyn]. Do tego karton lemoniady, najlepiej różowej. Kate twierdziła, że taka jest mniej cierpka niż żółta, ale ja nie wyczuwałem żadnej różnicy.

[...] ruszyłem w stronę samochodu, ciesząc się perspektywą przyrządzania dla Kate dobrego posiłku, który wzmocni ją po długim dniu.

Wyszedłem z lasu i powędrowałem wiodącą wzdłuż łąki ścieżką. Wisiało przy niej mnóstwo budek dla ptaków,

[1] **Enon** – niewielkie miasto w Stanach Zjednoczonych.

w których co roku zamieszkiwały jaskółki. Słońce jaśniało zza piętrzących się burzowych chmur, wyostrzając ich kontury. Niebo ponad nimi było jasne, żółtobiałe. Budki dla ptaków, astry i trojeść kąpały się w ziarnistym, złotym i przykurzonym świetle, jaskółki zataczały koła, polując na niesione wiatrem owady. Dotarłem do żwirowego parkingu i uśmiechnąłem się do jakiejś kobiety, która popędzała synka, przemierzając wraz z nim ostatnie kilka metrów dzielące ich od samochodu. Chłopiec wyglądał na trzy, cztery lata. Ociągał się i płakał. Wreszcie kobieta przestała prosić i podniosła go. Wyszeptała coś kojącego, przytuliła malca, pocałowała w policzek, a następnie przeniosła. Przeszedłem przez parking do swojego kombi i sięgnąłem do kieszeni po kluczyki. Wtedy zobaczyłem leżącą na fotelu pasażera komórkę. [...]

Nad łąką rozjarzył się zygzak błyskawicy, nad parkingiem przetoczył się grzmot. Chłopczyk i jego matka krzyknęli. Deszcz lunął z nieba jak z przewróconej cysterny.

Otworzyłem drzwiczki i wślizgnąłem się do auta. Deszcz dudnił niczym całe wiadra gwoździ wysypywanych na dach. Miałem zesztywniałe mięśnie nóg, jak zwykle po spacerze. Wyświetlacz telefonu informował o wiadomości od Susan. Wybrałem numer skrzynki głosowej i wcisnąłem komórkę między ucho a ramię, by wolnymi rękami móc odkręcić pozostawioną w aucie butelkę wody mineralnej. Woda zagrzała się w upale, smakowała nieświeżo, wydawała się trochę stęchła. Telefon zagrał sekwencję dźwięków towarzyszącą odebraniu wiadomości głosowej. Zakręciłem butelkę i rzuciłem ją na fotel pasażera.

– Ech – mruknąłem zirytowany, biorąc telefon do ręki.

Wrzuciłem wsteczny bieg i wykręciłem autem, chcąc wyjechać z parkingu. Ze słuchawki dobiegł głos Susan. Z powodu ulewy i bębniącego w samochód deszczu trudno było dosłyszeć, co mówi.

„Charlie [czyt.: czarli]. Kate nie żyje. Charlie, jechała na rowerze, obok jeziora, jakiś samochód ją potrącił i zabił" – głos Susan się załamał. Za mną rozległ się klakson czyjegoś auta, usłyszałem kobiecy krzyk. Mój wóz wciąż jechał do tyłu. Wcisnąłem hamulec. W szybę załomotała stojąca w strugach deszczu kobieta z włosami ściągniętymi w koński ogon; nie wiedzieć czemu wciąż była w okularach przeciwsłonecznych.

– Co pan wyprawia, do cholery?! Zwariował pan?! – wrzasnęła na mnie. – O mało nie przejechał pan matki z dzieckiem!

Nie, nie, nie, to nie może być prawda

W słuchawce znowu odezwał się głos Susan mówiącej, żebym wracał do domu, że już tam czeka z dwoma policjantami. Kobieta stojąca w deszczu wyglądała dziko – jej włosy, ubranie i drogie trampki nasiąknęły wodą. Czułem się, jakby uderzono mnie w głowę i mój mózg jeszcze nie przestał się trząść.

Kobieta znowu zastukała w szybę. Spojrzałem na nią i chociaż rozumiałem, co mówił głos Susan, chociaż właśnie myślałem: „Nie, nie, nie, to nie może być prawda", jednocześnie stwierdziłem, że ta kobieta nie spocznie, dopóki się nie wyżyje.

Tupnęła w błotnistym żwirze, gwałtownym ruchem zdjęła okulary, wycelowała we mnie palec i wrzasnęła:

– Niech pan opuści tę cholerną szybę!

[...] Opuściłem szybę, spojrzałem kobiecie w oczy. Deszcz zaczął wlatywać przez okno do wnętrza auta, rozchlapując się na kierownicy i desce rozdzielczej. Moczył mnie. Kobieta chyba dostrzegła coś w wyrazie mojej twarzy, bo nie wygłosiła tyrady[2], która wyraźnie już cisnęła się jej na usta. Uniosłem telefon, nie dbając o to, że pada na niego deszcz, jak gdyby widok komórki stanowił wystarczające wyjaśnienie.

– Moja córka – powiedziałem. – To znaczy... moja żona mówi, że nasza córka właśnie umarła.

[2] **Tyrada** – tu: długa wypowiedź, męcząca dla odbiorcy.

Przełożył Maciej Nowak-Kreyer

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Jaka sytuacja została przedstawiona w zamieszczonym fragmencie powieści?
2. Kim jest narrator? Kim są dla niego Susan i Kate?
3. O czym rozmyśla Charlie, kiedy spaceruje po rezerwacie?
4. O jakiej porze roku rozgrywają się opisane wydarzenia?
5. W jaki sposób ojciec dowiaduje się o śmierci córki?
6. Co się dzieje z mężczyzną, kiedy żona przekazuje mu tragiczną wiadomość? Przytocz odpowiednie fragmenty tekstu.
7. Określ nastrój wspomnień i myśli, od których rozpoczyna się tekst. Dlaczego autor zamieścił takie fragmenty tuż przed opisem dramatycznych, bolesnych wydarzeń? Co chciał w ten sposób podkreślić, jaki efekt uzyskać?
8. * Jak zmienia się pogoda podczas ukazanych wydarzeń? W jaki sposób opis tych zmian łączy się z tym, czego doświadcza bohater?

Język i styl

9. Jakiego czasu i jakiej osoby używa narrator, gdy opowiada o wydarzeniach? Jak taki sposób narracji wpływa na odbiór tekstu przez czytelnika?

Twoim zdaniem

10. Co przeżywa i jak się zachowuje człowiek, kiedy doświadcza bolesnych wydarzeń, takich jak utrata bliskiej osoby?

LEKCJA 2

I rani mnie wszystko

Człowiek bezbronny w wierszu Kazimiery Iłłakowiczówny

NA POCZĄTEK

W jakich sytuacjach i wobec jakich wydarzeń można być bezbronnym?

O UTWORZE

Wiersz *Obrona* pochodzi z tomu *Z głębi serca* wydanego w 1928 r. W zbiorze tym Kazimiera Iłłakowiczówna porusza wątki religijne, ukazane przede wszystkim z perspektywy osobistych odczuć i przeżyć pojedynczego człowieka. Wraca także do obrazów utraconej ojczyzny – Litwy, na której spędziła dzieciństwo.

Więcej o dwudziestoleciu międzywojennym i literaturze tego okresu → s. 166–167

Kazimiera Iłłakowiczówna

Obrona

LEKTURA OBOWIĄZKOWA

DWUDZIESTOLECIE MIĘDZYWOJENNE

Chwiejna stoję, migocąca i majacząca, — *Rozchwianie, zranienie*
i rani mnie wszystko, i każdy mnie potrąca;
ci, którzy mnie kochają, gwałtowni i prości, — *Cierpienie od kochających*
nie mają nade mną litości,
a którzy nienawidzą mnie – są źli i są olbrzymi, — *Cierpienie od nienawidzących*
i wiedzą, że drżę przed nimi.
Więc jedno tylko jest pomiędzy mną a grozą — *Groza świata*
świata: — *Bezbronność człowieka*
skrzydła i ręce przezroczyste, z rąk i skrzydeł
krata,
leciutkie szkielety widm jak weneckie szkiełka[1]
kruche,
kosteczki szeleszczące i błony skrzydeł suche.

[1] **Szkło weneckie** – artystyczne wyroby ze szkła produkowane w Wenecji od czasów średniowiecza, charakteryzujące się różnorodnością kolorów i form, bogatymi zdobieniami, dbałością o szczegóły.

Kazimiera Iłłakowiczówna (1888–1983)

Była poetką, dramatopisarką, tłumaczką. W II Rzeczypospolitej pracowała w Ministerstwie Spraw Zagranicznych i Ministerstwie Spraw Wojskowych, m.in. jako sekretarka Józefa Piłsudskiego. Należała do najwybitniejszych postaci warszawskiego życia literackiego w dwudziestoleciu międzywojennym. Wydała m.in. tomy wierszy: *Śmierć Feniksa*, *Obrazy imion wróżebne*, *Połów*, *Z głębi serca*, *Popiół i perły*.

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Na podstawie pierwszego i drugiego wersu odpowiedz, co czuje i przeżywa podmiot liryczny.
2. Co w zachowaniu najbliższych sprawia ból osobie mówiącej?
3. Jak podmiot liryczny postrzega osoby okazujące mu nienawiść? Co wobec nich czuje?
4. Jak podmiot liryczny odbiera otaczający go świat? O czym to świadczy?
5. Jaka wizja świata oraz relacji człowieka z tym światem została ukazana w ostatnich czterech wersach utworu?
6. Czy wiersz pozwala określić, co jest przyczyną stanu przeżywanego przez podmiot liryczny? Jak myślisz dlaczego?
7. Jak można zrozumieć tytuł wiersza przed przeczytaniem utworu? Jak zmienia się rozumienie tego tytułu po zapoznaniu się z tekstem?

CIEKAWOSTKA

Kazimiera Iłłakowiczówna była wnuczką Tomasza Zana, poety, przyjaciela Adama Mickiewicza, współzałożyciela Towarzystwa Filomatów.

Język i styl

8. Wskaż w utworze określenia, które wzmacniają dramatyczność wyznania i przeżyć podmiotu lirycznego.

Poszukaj

9. Dlaczego Kazimiera Iłłakowiczówna uważana była za osobę kontrowersyjną i ekscentryczną? Jakie życiowe kryzysy ukształtowały osobowość poetki i wpłynęły na jej zachowanie?

Twoim zdaniem

10. Przeczytaj zamieszczony fragment tekstu. Z jakimi korzyściami – według przytoczonych badań – wiąże się poczucie bezbronności? Czy zgadzasz się z tym stwierdzeniem? Dlaczego?

Najbardziej bezbronni czujemy się wtedy, gdy pragniemy nawiązać więź z innymi. [...] Bezbronność pojawia się, kiedy zdobywamy się na odwagę, aby poprosić o coś, czego potrzebujemy, kiedy mówimy: „Zależy mi na tym i chciałbym, żeby tobie również na tym zależało". Pojawia się, kiedy się do czegoś zobowiązujemy – „Kocham cię", „Ufam ci" – albo przyznajemy się do odczuwania czułości, uszczęśliwienia, przerażenia. Przypomina wiatr świszczący w klatce piersiowej. Może być nieprzyjemna. Obnażająca. [...]
W ciągu ostatnich dziecięciu lat psychologowie i socjologowie zaczęli się interesować bezbronnością. Ich badania pozwoliły ustalić, że chwile, kiedy mamy poczucie, jakbyśmy byli nadzy i bezbronni, odgrywają najważniejszą rolę w rozwoju intymności, budują w nas poczucie tożsamości i podtrzymują poczucie własnej wartości.

Tiffany Watt Smith [czyt.: tyfani łot smyf], *Księga ludzkich uczuć*

LEKCJA

3 Tylko chłód

Doświadczanie świata po śmierci bliskiej osoby

NA POCZĄTEK

Co może czuć i myśleć człowiek, który nagle straci bliską osobę?

Clare Furniss [czyt.: kler fernis]

Rok szczura (fragmenty)

TO SIĘ CZYTA!

W kościele jest zimno. Wsuwam ręce głębiej w rękawy, żeby je rozgrzać, ale w trakcie nabożeństwa coraz bardziej lodowacieję od środka. Wyobrażam sobie, jak krew zamarza mi w żyłach i powstają kryształki lodu. Wszyscy wokół mnie płaczą, ale ja nic nie czuję. Tylko chłód.

Wszystko jest źle. Nie tak, jak by chciała mama. Ponura muzyka, monotonny głos księdza. Słów nie słucham. Ciągle się zastanawiam, skąd się tu właściwie wzięłam. Jak to się stało, że świat nagle wywrócił się do góry nogami, a ja wypadłam ze swego wygodnego, przewidywalnego życia i wylądowałam tu – w tym zimnym i obcym miejscu.

wypadłam ze swego wygodnego, przewidywalnego życia

Wreszcie koniec. Zebrani śpiewają posępną pieśń na wyjście, a ja nie mogę do nich dołączyć. Tylko stoję. Zaciskam szczękę i czuję, jak narasta we mnie panika. Dlaczego nie płaczę? Czy ludzie to zauważą i pomyślą, że nie jest mi smutno? Wysuwam włosy zza uszu i zasłaniam nimi twarz niczym długą, ciemną kurtyną. Wynoszą trumnę przez środek, widzę wypolerowany mosiądz i lilie. Pachną ciężko, oszałamiająco. Czemu akurat lilie? Są takie sztywne i oficjalne. Mama uwielbiała kwiaty, ale dzikie, takie które rosną, gdzie chcą. Żółtawo-różowawy wiciokrzew, wplątany w żywopłoty. Jaskrawe maki na skraju autostrady.

I nagle wiem, że ona tu jest. Że jeśli się odwrócę, zobaczę ją w ostatniej ławce, tylko ją, a ona mi pomacha, uśmiechnie się szeroko i prześle całusa. Tak samo jak wtedy, gdy miałam pięć lat i w przedszkolu występowałam w jasełkach. Serce mi wali i kręci mi się w głowie. Trzęsą mi się ręce.

Odwracam się. [...]

Ostatnia ławka jest pusta.

Na dworze już nie pada. Stoję i wdycham świeże, wilgotne powietrze. Ludzie ubrani na czarno otaczają tatę, a ja staram się nikomu nie rzucać w oczy. Wysoka kobieta w kapeluszu podobnym do zdechłej wrony mówi tacie, jak bardzo jej przykro. Ale on jej nie słucha, Widzę, jak wsuwa rękę do kieszeni, jak ledwie się powstrzymuje, by nie wyciągnąć telefonu. Chce zadzwonić do szpitala i spytać o stan dziecka, wiem o tym. Jeżeli nie tkwi tam, przy inkubatorze, co się zdarza wyjątkowo rzadko, to dzwoni co godzinę. Wiem, że to przez panikę. Wydaje mu się, że jeśli nie zadzwoni, stanie się coś złego. Nawet teraz, kiedy powinien myśleć tylko o mamie. [...]

Zawsze byliśmy ze sobą tak blisko, tata i ja. Nie cierpiałam, kiedy ktoś go nazywał moim ojczymem. Odkąd pamiętam, był moim tatą. I nie sądziłam, by cokolwiek mogło to zmienić.

Dziś potrafię dokładnie wskazać moment, kiedy to nastąpiło. Staliśmy wtedy obok inkubatora. Od śmierci mamy minęły dwie godziny.

– Spójrz tylko na nią – szepnął. Nie wiedziałam, czy mówi do siebie, czy do mnie. Mimo że nie chciałam, mimo że ręce mi drżały i mdłości podchodziły do gardła, zmusiłam się i podniosłam wzrok.

Od chwili, gdy mama mi powiedziała, że jest w ciąży, wyobrażałam sobie pulchne jasnowłose niemowlę żywcem wyjęte z reklamy pieluszek. [...]

A teraz je zobaczyłam. Skojarzenie było natychmiastowe. Przed oczami stanął mi dzień, kiedy okociła się nasza kotka Sadza. Miałam wtedy pięć lat i czekałam na tę chwilę od wielu tygodni. Pochwaliłam się wszystkim koleżankom, że będziemy mieli w domu małe kotki, a mama kupiła mi specjalną książkę o tym, jak się nimi zajmować. Każdego wieczora przed zaśnięciem patrzyłam na zdjęcia puszystych kulek ze ślicznymi, szeroko otwartymi oczkami. Aż pewnego dnia mama zaprowadziła mnie do schowka i pokazała otwartą dolną szufladę komody. Wiły się w niej bezładnie ohydne różowe, pomarszczone szczurki. Spojrzałam na mamę z przerażeniem. Myślałam, że to jakaś pomyłka, ale ona tylko się uśmiechała. Nic nie rozumiała. Wybiegłam stamtąd z płaczem. Nienawidziłam tych stworzeń.

Teraz, patrząc na to kłębowisko rurek, pergaminową skórę z przeświturającymi fioletowymi żyłkami i ogólnie na chude, dziwaczne stworzenie w inkubatorze, zdałam sobie sprawę, że to nie z szoku tak się trzęsę. I nie ze smutku. Trzęsłam się z nienawiści – wielkiej, mrocznej i straszliwej. Czułam się tak, jakbym się miała zaraz przewrócić. Musiałam się o coś oprzeć, byłam przerażona, odwróciłam się do taty i...

I zobaczyłam, jak nachyla się nad tym szczurzym dzieckiem, przyczyną śmierci mamy. Był na nim całkowicie skupiony. Jakby świat się na nim kończył i zaczynał.

Miałam ochotę zrobić tylko jedno – zranić go.

– Kochasz ją bardziej niż mnie, prawda? – Mój głos brzmiał ostro i wyraźnie. – Bo... bo ona jest twoja, a ja nie.

Podziałało. Skrzywił się. Jakbym go uderzyła.

– Jak możesz tak myśleć? – Oczy miał okrągłe jak spodki. Wziął mnie za ręce. – Jesteś moją córką. Wiesz, że nikogo nie kocham bardziej od ciebie.

I miał rację. Dawniej zawsze o tym wiedziałam. Biologia nie miała tu żadnego znaczenia. Ale teraz...

Wyrwałam mu ręce i odwróciłam się. Co mnie teraz obchodziły jego łzy?

Kochał ją.

Przełożyła Katarzyna Rosłan

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. O jakich wydarzeniach opowiada zamieszczony tekst?
2. Czego dowiadujemy się o narratorce na podstawie zamieszczonego fragmentu powieści?
3. O czym myślała i jakie wrażenia fizyczne miała dziewczyna podczas ceremonii pogrzebowej? Skąd wzięły się te myśli i odczucia?
4. Czy sytuację, w jakiej znalazł się ojczym bohaterki, można określić jako kryzysową? Uzasadnij swoją odpowiedź.
5. Jaką postawę przyjęła bohaterka wobec ojczyma? Dlaczego chciała go zranić?
6. O co dziewczyna obwiniała swoją nowo narodzoną siostrę? Czy słusznie?

Język i styl

7. Zwróć uwagę na długość zdań we fragmencie powieści: jakiego typu wypowiedzenia w nim przeważają? Jak sądzisz, jaki ma to wpływ na odbiór tekstu?

Poszukaj

8. Jakie znasz inne utwory – np. filmy, powieści, komiksy – które opowiadają o utracie najbliższej osoby? Który z nich wywarł na Tobie największe wrażenie i dlaczego?

Twoim zdaniem

9. W jakich krytycznych momentach życia zdarza się ludziom ranić najbliższych za pomocą słów? Co jest tego przyczyną?

Twoja wypowiedź

10. Jak można próbować pomóc bliskiej osobie w najtrudniejszych chwilach, takich jak śmierć kogoś szczególnie ważnego dla tej osoby? Sformułuj kilka wskazówek.

LEKCJA 4

Wieczne niespełnienie

Miłosne złudzenia i bolesna wiedza w wierszu Jana Lechonia

NA POCZĄTEK

Czy – Twoim zdaniem – istnieje coś takiego jak wieczna miłość? Dlaczego?

O UTWORZE

Wiersz *Zazdrość* należy do cyklu *Siedem grzechów głównych*, który wszedł w skład tomu *Srebrne i czarne* wydanego w 1924 r. Ten zbiór Jana Lechonia jest uznawany za jedno z najwybitniejszych dzieł dwudziestolecia międzywojennego w Polsce oraz za jedną z najbardziej pesymistycznych książek w historii literatury polskiej. Dwa podstawowe tematy *Srebrnego i czarnego* to śmierć i miłość. Poeta ukazuje człowieka świadomego nieuchronności przemijania, rozdartego, pragnącego miłości, jako jedynej siły nadającej sens życiu, i zarazem wiedzącego, że nigdy nie będzie ona spełniona. W tomie można odnaleźć wpływy literatury poprzednich epok – m.in. baroku i Młodej Polski.

Więcej o dwudziestoleciu międzywojennym i literaturze tego okresu → s. 166–167

LEKTURA OBOWIĄZKOWA

DWUDZIESTOLECIE MIĘDZYWOJENNE

Jan Lechoń

Zazdrość

Smutek, mroczne myśli

Jest mi dzisiaj źle bardzo, jest mi bardzo smutno,
Myśli mam zwiędłe, chore, jak kwiaty na grobie,
Za oknem wisi niebo niby szare płótno.
Nie mogę cię dziś kochać i myśleć o tobie.

Przepaść między kochankami

Między nami jest przepaść, przepaść niezgłębiona,
I choćbyśmy wykochać po brzeg dusze chcieli,
To wszystko, co nas łączy, jest miłość szalona,
A wszystko, co jest prawdą, na wieki nas dzieli.

Bolesna świadomość

Niemożliwość połączenia

Wiem teraz: to jest jasne jak słońce na niebie,
I musi skonać serce pod ciężką żałobą,
Bo nigdy cię nie wezmę na wieczność dla siebie.
Ty nigdy mną nie będziesz, a ja nigdy tobą.

Jan Lechoń (1899–1956)

Właściwie: Leszek Serafinowicz. Był poetą, tłumaczem, publicystą, krytykiem literackim i teatralnym, współtwórcą grupy poetyckiej Skamander. Debiutancki tomik wierszy opublikował w 1913 r. – jeszcze jako uczeń gimnazjum. W dwudziestoleciu międzywojennym wydał dwa ważne zbiory poezji: *Karmazynowy poemat* (1920) oraz *Srebrne i czarne* (1924).

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. W jakim stanie emocjonalnym znajduje się podmiot liryczny?
2. O czym rozmyśla osoba mówiąca w wierszu?
3. Do kogo podmiot liryczny kieruje swoje słowa?
4. Czego podmiot liryczny oczekuje od miłości i związku z drugą osobą? Czy możliwe jest spełnienie tego pragnienia? Dlaczego?
5. W jaki sposób został opisany widok z okna w pierwszej zwrotce? Jak myślisz, jaki jest związek tego widoku ze stanem wewnętrznym podmiotu lirycznego?
6. W jaki sposób miłość wpływa na osobę mówiącą w wierszu?
7. Czego podmiot liryczny dowiaduje się o miłości i jak oddziałuje na niego ta wiedza? Odpowiedz na podstawie ostatniej zwrotki.

Język i styl

8. Jaki nastrój ma utwór? Wskaż określenia, dzięki którym poeta osiągnął taki efekt.
9. Odszukaj porównania w pierwszej zwrotce. Jak myślisz, jaką pełnią funkcję?

Poszukaj

10. Odszukaj w internecie kilka recytacji *Zazdrości* Jana Lechonia. Która z nich – Twoim zdaniem – najtrafniej oddaje intencje poety? Dlaczego?

* 11. Przyjrzyj się reprodukcji obrazu Edvarda Muncha [czyt.: edwarda munka] *Zazdrość*. Jak sądzisz, czy dzieło to mogłoby być ilustracją do wiersza Jana Lechonia? Uzasadnij swoją odpowiedź.

◂ Edvard Munch, *Zazdrość*, 1895 r.

Twoja wypowiedź

12. Czy miłość oznacza pragnienie całkowitego połączenia się z drugim człowiekiem? Zapisz argumenty, za pomocą których uzasadnisz swoją opinię.

LEKCJA 5

Co dalej?

Spojrzenie w przeszłość w wierszu Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej

NA POCZĄTEK

W jaki sposób wydarzenia z przeszłości mogą wpływać na nasze życie?

O UTWORZE

Przebyta droga to jeden z wierszy, które ukazały się w zbiorze *Pocałunki* w 1926 r. W tomiku tym Maria Pawlikowska-Jasnorzewska wyraźniej niż w poprzednich książkach zwracała uwagę na upływ czasu i przemijanie, przedstawiała obserwacje z codziennego życia i refleksje – często gorzkie i pesymistyczne. Większość utworów zawartych w *Pocałunkach* to krótkie czterowersowe miniatury poetyckie, oszczędne w słowach i zarazem bardzo precyzyjne.

Więcej o dwudziestoleciu międzywojennym i literaturze tego okresu → s. 166–167

LEKTURA OBOWIĄZKOWA

DWUDZIESTOLECIE MIĘDZYWOJENNE

Maria Pawlikowska-Jasnorzewska

Przebyta droga

Słońce stanęło w zenicie[1]:
Oglądam się na przebytą drogę:
to ma być moje życie?
Patrzeć się na to nie mogę!

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Miniatura poetycka to krótki, maksymalnie zwięzły wiersz, często zawierający zaskakującą, ironiczną puentę. Jest przykładem realizacji założenia: *minimum słów, maksimum treści.*

Maria Janina Pawlikowska-Jasnorzewska (1891–1945)

Poetka, dramatopisarka, mistrzyni miniatury poetyckiej. Była związana z grupą poetycką Skamander. Wprowadziła do poezji polskiej nowy typ bohaterki lirycznej: kobiety wrażliwej i zarazem niezależnej, ukazującej doświadczenia i obserwacje w sposób naturalny, bez wzniosłości, często z wdziękiem i lekkością oraz powściągliwością. Debiutowała w 1922 r. tomem wierszy *Niebieskie migdały*. Do roku 1939 wydała kilkanaście zbiorów poezji, m.in. *Różowa magia*, *Pocałunki*, *Cisza leśna*, *Profil białej damy*.

[1] **Zenit** – punkt na niebie leżący najwyżej nad obserwatorem.

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Kim może być osoba mówiąca w wierszu? Na jakiej podstawie można to stwierdzić?
2. Jak rozumiesz pierwszy wers utworu? Czy można go odczytywać metaforycznie? Wyjaśnij dlaczego.
3. Jakie przekonanie o swoim dotychczasowym życiu ma podmiot liryczny? Jak myślisz, na jakim etapie życia się znajduje? Czym charakteryzuje się ten etap?
4. Nazwij uczucia wyrażone w utworze.
5. Jakie ważne zagadnienie życiowe porusza poetka w wierszu?

▲ Maria Pawlikowska-Jasnorzewska

Język i styl

6. Wskaż w utworze puentę. W jaki sposób wpływa ona na znaczenie i odbiór tekstu?
7. Podaj trzy wyrazy lub wyrażenia, którymi można określić styl i formę wiersza.

Poszukaj

8. Odszukaj w internecie informacje, które utwory Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej były wykonywane jako piosenki. Kto je śpiewał? Podaj trzy przykłady. Jak myślisz, skąd bierze się popularność tych wierszy?

Twoim zdaniem

9. Czy kryzys może stać się momentem pozytywnego przełomu w życiu? Dlaczego? Co należy zrobić, aby tak się stało?

Twoja wypowiedź

10. Wypisz w kilku punktach rady dla kogoś, kto przeżywa kryzys związany z doświadczeniami z przeszłości, np. z czasów dzieciństwa. Staraj się nie pouczać, ale pokazać różne aspekty tej sytuacji. Zadanie wykonaj w zeszycie.

WARTO PRZECZYTAĆ

- Maria Pawlikowska-Jasnorzewska, *Wojnę szatan spłodził. Zapiski 1939–1945*

CIEKAWOSTKA

W 1982 r. odkryto planetoidę, którą nazwano *Jasnorzewska* na cześć autorki *Pocałunków*.

INFOGRAFIKA

Czy ludzie potrzebują kryzysów?

Greckie słowo *krisis* ma już wiele tysięcy lat. Pochodzi od wyrazu *krino* oznaczającego wybór, podejmowanie decyzji, walkę, w której konieczne jest działanie pod presją czasu. *Słownik języka polskiego* z połowy XX w. zawierał trzy znaczenia wyrazu *kryzys*. W *Słowniku języka polskiego* PWN z 2019 r. jest już ich pięć. Czyżby współczesny świat potrzebował coraz więcej definicji kryzysu?

Z czym się zmagamy na co dzień?

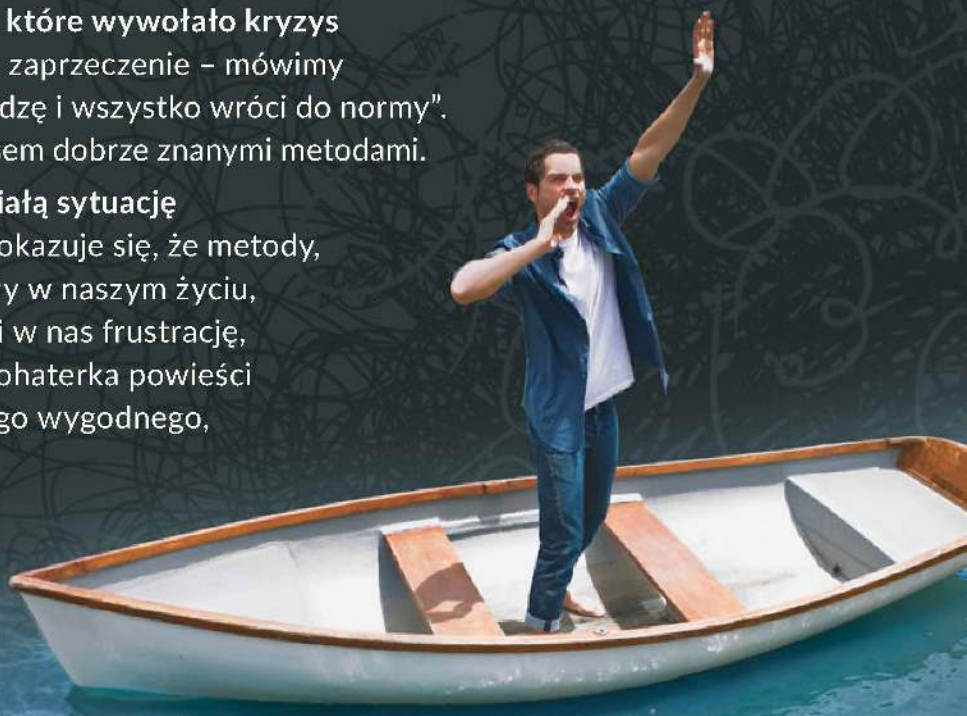

Wśród najczęstszych kryzysów młodych ludzi wymieniane są: przechodzenie z domu rodzinnego do samodzielnego życia i podejmowanie ról typowych dla człowieka dorosłego, problemy emocjonalne wynikające z dojrzewania i przemian w ciele, trudności związane z dorastaniem społecznym, m.in. wybór szkoły czy przyszłego zawodu, przemiana osobowości i kryzys tożsamości. Warto pamiętać, że z wielu trudnych sytuacji jest wyjście. Czasem możemy je znaleźć sami, czasem potrzebujemy do tego pomocy bliskich lub specjalistów: psychologów, terapeutów.

Fazy kryzysów

Kryzys rozumiany jako indywidualne doświadczenie danego człowieka może mieć kilka etapów:

1. **Szok związany z wydarzeniem, które wywołało kryzys**
   Na tym etapie często następuje zaprzeczenie – mówimy sobie: „To zły sen. Jutro się obudzę i wszystko wróci do normy". Próbujemy sobie radzić z kryzysem dobrze znanymi metodami.
2. **Reakcja emocjonalna na zaistniałą sytuację**
   Stawiamy czoła kryzysowi, ale okazuje się, że metody, które dotychczas się sprawdzały w naszym życiu, tym razem nie działają. To rodzi w nas frustrację, niezgodę, a nawet gniew. Jak bohaterka powieści *Rok szczura* wypadamy „ze swego wygodnego, przewidywalnego życia".

3. **Mobilizacja**
   Świadomi nieskuteczności dotychczasowych metod szukamy nowych sposobów na poradzenie sobie z tym, co nas spotkało.
4. **Nowa orientacja**
   Stopniowo zaczynamy kontrolować sytuację za pomocą świadomych i skutecznych metod. Na tym etapie często dochodzi do zmiany sposobu postrzegania siebie i świata.

Poszczególne fazy mogą się przenikać i u każdego z nas wyglądać nieco inaczej.

Kryzys – trampoliną

Wielu psychologów przekonuje, że kryzys może zapoczątkować ważne zmiany w człowieku i być swoistą trampoliną do lepszego, bardziej świadomego i pełnego życia. Trudną sytuację warto bowiem wykorzystać do zmiany dotychczasowego myślenia, poszerzenia horyzontów, wypróbowania nowych rozwiązań. Jak napisał ponad czterysta lat temu Jan Kochanowski, *po złej chwili piękny dzień przychodzi*.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. **Przeprowadźcie w klasie rozmowę na temat tego, jak rozumiecie kryzys.**
   - **Podzielcie się na grupy składające się z 4–5 osób.**
   - **Zapiszcie na małych kartkach, czym jest dla Was kryzys.**
   - **Odczytajcie swoje definicje pozostałym członkom grupy.**
   - **Na dużej kartce wypiszcie wszystkie podobieństwa w Waszych przemyśleniach.**

   Czy udało Wam się stworzyć wspólną definicję kryzysu? Jakie trudności pojawiły się podczas wykonywania tego ćwiczenia? Jak sobie z nimi poradziliście?

2. **Wyobraźcie sobie, że macie wątpliwości, czy dobrze wybraliście szkołę. Czy pozwoli Wam ona zdobyć dobry zawód i znajdziecie po niej pracę? Wypiszcie na dużej kartce wszystkie sposoby zaradzenia takiemu kryzysowi. Co możecie zrobić? Jak możecie zmienić swoje nastawienie do tej sytuacji? Zadanie wykonajcie w zespołach składających się z 4–5 osób.**

LEKCJA

6 Świat w kryzysie

Wizja przyszłości w serialu „Rok za rokiem”

NA POCZĄTEK

Czy któreś ze współczesnych wydarzeń politycznych i działań rządów mogą wywoływać poczucie niepokoju? Jakie i dlaczego?

TO SIĘ OGLĄDA!

Mateusz Piesowicz

Rok za rokiem, czyli (nie)wesoła przyszłość w brytyjskiej wersji – recenzja serialu BBC[1]

Wyobraźcie sobie, że z każdym rokiem świat staje się coraz bardziej szalony. A potem jeszcze trochę. Dzięki serialowi *Rok za rokiem* możemy tę wizję ujrzeć na własne oczy. [...]

Rok za rokiem – rodzinna saga na przyspieszeniu

Rok za rokiem [...] zaczyna się w 2019 roku i szybko przeskakując przez kolejne lata, tworzy swoją własną wizję przyszłości. Tę śledzimy [z perspektywy] pochodzącej z Manchesteru [czyt.: manczesteru] rodziny Lyonsów [czyt.: lajonsów] – zwykłych Brytyjczyków, ale reprezentujących tak szeroki przekrój społeczeństwa, jak tylko się dało.

[...] choć Lyonsowie to liczna rodzinka, są na tyle wyraziści, że szybko zorientujecie się, kto jest kim. Tym bardziej że na bliższe zapoznawanie się z bohaterami zwyczajnie nie będzie czasu, ponieważ fabuła *Roku za rokiem* nie należy do tych powoli się rozkręcających. Przeciwnie, gdy już za sprawą szeregu istotnych wydarzeń z ich życia poznamy wszystkich bohaterów, akcja przeskakuje o kolejne lata naprzód, pokrótce wykładając nam, jak w tym czasie zmienia się otaczająca ich rzeczywistość pod względem politycznym, obyczajowym czy technologicznym. A nie jest to szczególnie miły widok.

[1] **BBC** [czyt.: bibis-i] – skrót od nazwy: British Broadcasting Corporation [czyt.: britisz brodkasting korporejszen], czyli Brytyjska Korporacja Radiofoniczna; publiczne radio i telewizja w Wielkiej Brytanii.

Rok za rokiem, czyli świat w bliskiej przyszłości

Choć bynajmniej nieoderwany kompletnie od rzeczywistości. [...] mimo że twórca serialu postawił na pójście w skrajności, w większości są to scenariusze, których spełnienie nie wydaje się absurdalne. Oddalająca się od reszty Europy Wielka Brytania? Druga kadencja Donalda Trumpa [czyt.: trampa]? Rosnące w siłę Chiny? Rosjanie mieszający się do spraw Ukrainy? Wygląda prawdopodobnie, czyż nie?

W takich okolicznościach jeszcze bardziej możliwe wydaje się także dojście do głosu niekompetentnych, ale głoszących chwytliwe hasła populistycznych[2] polityków. Ot, choćby takich w stylu niejakiej Vivienne Rook [czyt.: wiwien ruk] [...], stopniowo wspinającej się po szczeblach kariery bizneswoman [czyt.: biznesłomen], która ku przerażeniu jednych, ale i rosnącemu entuzjazmowi innych, zdobywa coraz większe poparcie. To już zdecydowanie nie te piękne czasy, gdy polityka była nudna i mało kogo obchodziła.

Tym bardziej że, jak zobaczymy w *Roku za rokiem*, ważne wydarzenia na Wyspach i całym świecie mają realny wpływ na życie szarych obywateli [...].

Czy *Rok za rokiem* ostrzega, co nas czeka?

A jednak, choć będzie ono nieco karykaturalne [...], ciągle możemy w serialowym świecie zobaczyć odbicie naszej własnej rzeczywistości. Tej z technologią wypełniającą coraz większą część codzienności, skutkami politycznych niepokojów widocznymi choćby w falach uchodźców czy szybko zmieniającym się klimatem. My jednak [...] możemy (co nie znaczy, że powinniśmy) jeszcze odsuwać od siebie konsekwencje tego wszystkiego – bohaterowie *Roku za rokiem* tego komfortu nie posiadają.

Stąd też ich życie jest dalekie od sielanki, komplikując się jeszcze bardziej po zwrocie akcji, jaki twórcy serwują nam pod koniec premierowego odcinka. [...]

Rok za rokiem – serial z brytyjskim znakiem jakości

Można rzecz jasna traktować *Rok za rokiem* jako ostrzeżenie lub wskazanie kierunku, w jakim nieuchronnie zmierzamy i na pewno nie będzie to dalekie od prawdy. Bardzo istotne jest jednak podejście Russella T. Daviesa[3] [czyt.: rasela ti dejwisa], który przede wszystkim doskonale bawi się swoim konceptem, na każdym kroku zaskakując jego pomysłowym wcielaniem w życie. Powiecie, że zabawa tak poważnymi i bliskimi nam tematami jest dość wątpliwa,

[2] **Populizm** – głoszenie prostych, chwytliwych haseł, zgodnych z oczekiwaniami i potocznymi przekonaniami większości społeczeństwa, w celu zdobycia jak największego poparcia i władzy.

[3] **Russell T. Davies** – twórca serialu, walijski scenarzysta i producent telewizyjny.

ale sądzę, że póki nie zostaną przekroczone pewne granice, to twórcy wypada tylko pogratulować błyskotliwości.

Zwłaszcza gdy przy okazji potrafi umiejętnie obśmiać absurdy naszego świata, choćby w kwestii idiotycznych mechanizmów rządzących polityką [...]. Twórca serialu w pierwszej kolejności nie podsyca naszych lęków, jak choćby robi to Charlie Brooker [czyt.: czarli bruker] w *Black Mirror*, ale nie unikając ich, jest w stanie wydobyć ze wszystkich jakąś jasną stronę. Bo cokolwiek by się nie działo, ludzie ciągle będą ludźmi (przynajmniej w jakimś stopniu).

Będą zatem zmienni, niekiedy głupi i potwornie naiwni, a kiedy indziej w pełni świadomi. Reagujący emocjonalnie, obracający wszystko w żart lub przerażeni nie na żarty. Zmierzający ku zagładzie jako gatunek, a mimo to potrafiący oddać się bezpretensjonalnej zabawie, jakby świat obok nie miał żadnego znaczenia. Jest w tym szczerość, jest coś podnoszącego na duchu, ciepłego i zabawnego, ale nie brakuje też momentów, gdy serce staje w gardle.

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Jaki czas obejmuje fabuła *Roku za rokiem*?
2. Czyje losy śledzimy w kolejnych odcinkach serialu?
3. Jakie istotne wydarzenia polityczne są tłem dla historii bohaterów?
4. Czym charakteryzuje się wizja przyszłości przedstawiona w serialu? Co sprawia, że wydaje się bliska rzeczywistości, w której żyjemy?
5. Z jakimi problemami zmagają się bohaterowie serialu? Które z nich znane są w dzisiejszym świecie?
6. Przed czym przestrzega i jakie zagrożenia dla ludzkości ukazuje twórca *Roku za rokiem*?

Język i styl

7. Odszukaj w tekście po jednym przykładzie wypowiedzi będącej informacją oraz wypowiedzi zawierającej ocenę serialu.

Poszukaj

8. Podaj przykład innego utworu – np. filmu, powieści, komiksu – pokazującego wizję przyszłości. Jaka rzeczywistość została w nim ukazana?

Twoim zdaniem

9. Jak sądzisz, dlaczego literackie i filmowe wyobrażenia przyszłości bardzo często są pesymistyczne?
10. Które ze stwierdzeń autora recenzji na temat ludzkiej kondycji uważasz za najbardziej trafne? Dlaczego?

Podsumowanie wiadomości

Bolesne odsłonięcie: Kazimiera Iłłakowiczówna, *Obrona*

Kruchość człowieka i krucha bariera między człowiekiem a światem

Gdy wszystko przynosi cierpienie, gdy istnienie staje się bólem

Bez bariery ochronnej – poetycki obraz bezbronności i nadwrażliwości na świat

Życiowe, literackie i filmowe kryzysy

Moment rozpadu – co się wówczas dzieje z człowiekiem?

Wobec śmierci najbliższej osoby – od obojętności do bólu

Gdy dotychczasowe życie okazuje się pomyłką

Świadomość złudzeń, miłość jako fikcja

Wizja ludzkości pogrążonej w politycznym i społecznym chaosie – to jeszcze science fiction czy już sprawy bieżące?

Przepaść bez miłości: Jan Lechoń, *Zazdrość*

Czy miłość spełniona jest możliwa?

Pragnienie niemożliwego – całkowicie połączyć się z ukochaną osobą

Krótko i dobitnie: Maria Pawlikowska-Jasnorzewska, *Przebyta droga*

Droga jako metafora życia

Bezlitosne spojrzenie na własną przeszłość

WAŻNE WIADOMOŚCI

- Miniatura poetycka – s. 148

Sprawdź swoją wiedzę

ĆWICZENIA PODSUMOWUJĄCE

1. Które z podanych określeń opisują tematykę wiersza *Obrona* Kazimiery Iłłakowiczówny? Wskaż przynajmniej trzy.

rozchwianie, zranienie; tramwajem po mieście; groza świata;
wiosna w mieście; radość i euforia miejskiej natury;
cierpienie od kochających i nienawidzących; bezbronność człowieka

2. Jakie emocje opisuje w utworze *Zazdrość* podmiot liryczny? O czym jest mowa w utworze?

3. O jakim gatunku literackim mówi się, że realizuje założenie *minimum słów, maksimum treści*? Kto tworzył tego typu wiersze w dwudziestoleciu międzywojennym?

4. Na czym polegała wyjątkowość poezji Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej?

5. O czym jest mowa w wierszu *Przebyta droga*? Jak rozumiesz tytuł utworu?

6. Jakie tematy poruszała literatura dwudziestolecia międzywojennego? Opisz dwa wybrane motywy na podstawie przykładów z tego i poprzedniego rozdziału podręcznika.

7. Czym jest kryzys? Jakie może przybierać formy? Powołaj się na wybrane teksty z rozdziału *Człowiek w kryzysie* oraz na inne, znane Ci utwory, np. filmy, komiksy, dzieła literackie.

Kilka słów o epokach

Od oświecenia do dwudziestolecia międzywojennego

1 Oświecenie

koniec XVII w. – koniec XVIII w.

s. 158–159

- **1774 r.** – Ignacy Krasicki, *Hymn do miłości ojczyzny*
- **1779 r.** – Ignacy Krasicki, *Satyry*, cz. I

2 Romantyzm

koniec XVIII w. – koniec I połowy XIX w.

s. 160–161

- **1820 r.** – Adam Mickiewicz, *Oda do młodości*
- **1822 r.** – Adam Mickiewicz, I tom *Poezji*
- **1836 r.** – Juliusz Słowacki, *Hymn*
- **1839–1840** – Adam Mickiewicz, *Liryki lozańskie*
- **1854 r.** – Cyprian Kamil Norwid, *W Weronie*

3 Pozytywizm

ok. 1863 r. – ok. 1890 r.

s. 162–163

- **1886 r.** – Henryk Sienkiewicz, *Potop*
- **1888 r.** – Bolesław Prus, *Z legend dawnego Egiptu*
- **1910 r.** – Eliza Orzeszkowa, *Gloria victis*

4 Młoda Polska

ok. 1890 r. – ok. 1918 r.

s. 164–165

- **1894 r.** – Kazimierz Przerwa-Tetmajer, II seria *Poezji*
- **1902–1909** – Władysław Stanisław Reymont, *Chłopi*
- **1910 r.** – Leopold Staff, *Ogród przedziwny*

5 Dwudziestolecie międzywojenne

1918 r. – 1939 r.

s. 166–167

- **1920 r.** – Julian Tuwim, *Sokrates tańczący*
- **1924 r.** – Jan Lechoń, *Srebrne i czarne*
- **1926 r.** – Maria Pawlikowska-Jasnorzewska, *Przebyta droga*
- **1928 r.** – Kazimiera Iłłakowiczówna, *Z głębi serca*
- **1930 r.** – Julian Przyboś, *Sponad*

KILKA SŁÓW O EPOKACH

Oświecenie

Oświecenie w Europie rozpoczęło się w ostatnich latach XVII w. i trwało do schyłku XVIII stulecia. W Polsce idee oświeceniowe zaczęły się pojawiać w latach 40. XVIII w., a ich rozkwit nastąpił za panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego – reformatora, miłośnika sztuki i nauki, inicjatora obiadów czwartkowych. Za symboliczny koniec epoki w Polsce uznaje się wydanie I tomu *Poezji* Adama Mickiewicza. Oświecenie jest określane jako wiek filozofów oraz wiek rozumu. Nazwy te podkreślają główne cechy epoki: dążenie do oświecania ludzkich umysłów, walkę z zabobonami, intensywny rozwój filozofii i nauki oraz powrót do dominacji rozumu nad emocjami. Dzieła tamtych czasów nawiązywały do kultury i filozofii klasycznej.

ok. 1740 r.
początek epoki w Polsce

1774 r.
Ignacy Krasicki, *Hymn do miłości ojczyzny*

koniec XVIII w.
koniec epoki

koniec XVII w.
początek epoki

1779 r.
Ignacy Krasicki, *Satyry*, cz. I

1822 r.
koniec epoki w Polsce

Literatura oświecenia

W literaturze dominowała tematyka obyczajowa, społeczna i polityczna. Pisarze chętnie komentowali rzeczywistość, krytykowali ludzkie słabości i złe nawyki, odnosili się do sytuacji politycznej. Za godne pochwały uważali umiar, posługiwanie się rozumem i tolerancję. Chętnie sięgali po gatunki literackie popularne w starożytności: bajki, satyry, ody i pieśni. Swój krytyczny stosunek do nietolerancji i niesprawiedliwości oraz przesądów i niechęci do nauki przedstawiali również w różnych gatunkach dramatycznych.

Ważne tematy w literaturze oświeceniowej

REFORMY

Oświeceniowi autorzy często prezentowali w tekstach propozycje reform, które miały poprawić funkcjonowanie społeczeństwa i państwa. Polscy twórcy, szczególnie po pierwszym rozbiorze, podkreślali znaczenie świadomego patriotyzmu, gotowości do poświęceń i wyrzeczeń dla dobra państwa, jak Ignacy Krasicki w *Hymnie do miłości ojczyzny*.

KRYTYKA LUDZKICH WAD

Zadaniem tekstów było m.in. nauczanie, wskazywanie postaw nagannych i godnych pochwały. Dlatego w utworach często pojawiają się antybohaterowie: utracjusze i hulacy, którym przeciwstawiani są bohaterowie wzorcowi: obywatele-patrioci i uczeni. Pisarze krytykowali takie zachowania, jak nadmierna dbałość o indywidualne interesy, dewocja, a pochwalali rozwagę, umiarkowanie, świadomą postawę obywatelską.

UTOPIA

W dziełach często przedstawiano państwa i społeczeństwa idealne. Takie utwory, ukazujące wzorowo zorganizowany świat, określa się jako utopie. Elementy utopii zawiera jedna z najbardziej znanych oświeceniowych powieści – *Podróże Guliwera* Jonathana Swifta [czyt.: dżonatana stifta] – a także pierwsza polska powieść, czyli *Mikołaja Doświadczyńskiego przypadki* Ignacego Krasickiego.

Od myślenia do wolności

Oświecenie to czas filozofii i wielkich filozofów. John Locke [czyt.: dżon lok], Wolter, Jean-Jacques Rousseau [czyt.: żon żak ruso] czy Immanuel Kant są twórcami teorii, które ukształtowały ówczesne światopogląd i kulturę. Wielu myślicieli epoki uważało, że poznanie należy opierać na rozumie (racjonalizm) i doświadczeniu (empiryzm). Tylko one zapewnią dotarcie do obiektywnej prawdy. Światopogląd racjonalny doprowadził do postawienia pytań o Boga i jego rolę w życiu ludzi. Popularny stał się deizm, czyli pogląd mówiący o tym, że Bóg istnieje, ale po stworzeniu świata nie ingeruje w jego dalsze losy, oraz ateizm – pogląd negujący istnienie Boga. Swoboda myślenia skutkowała pojawieniem się liberalizmu – koncepcji głoszącej, że wolność i niezależność jednostek zapewnią najlepszy rozwój społeczeństwa.

Sztuka oświecenia

Główny styl w sztuce oświeceniowej, czyli klasycyzm, nawiązywał do wzorców antycznych. Cechował się umiłowaniem ładu i harmonii, oszczędnością w używaniu środków artystycznych. Malarze i rzeźbiarze klasycystyczni poszukiwali idealnych proporcji, doskonałości i ideału piękna. W połowie XVIII w. powstał nowy styl w sztukach plastycznych – sentymentalizm. Wyróżniał się on uczuciowością i nastrojowością. W dziełach zaczęły się również pojawiać motywy ludowe. Wiek XVIII to także narodziny rokoka – stylu w sztuce charakteryzującego się lekkością i dekoracyjnością oraz wykorzystaniem motywów orientalnych.

Przykładowe dzieło klasycystyczne: Panteon w Paryżu

- Budowla jest masywna i okazała.
- Elementy architektoniczne nawiązują do sztuki antyku (kolumny, portyk, tympanon) oraz renesansu (kopuła).
- Konstrukcja budynku charakteryzuje się uporządkowaniem i harmonią.

II połowa XVIII w.

KILKA SŁÓW O EPOKACH

Romantyzm

Za początek romantyzmu uważa się lata 90. XVIII w. Wówczas w Europie nasiliły się dążenia do walki ze zniewoleniem człowieka i narodów, niesprawiedliwością społeczną. W Polsce umowną datą rozpoczęcia epoki jest 1822 r., kiedy ukazał się I tom *Poezji* Adama Mickiewicza. Zakończenie epoki na świecie to koniec I połowy XIX w. i nadejście Wiosny Ludów – rewolucji, która objęła wiele europejskich narodów. W Polsce za koniec epoki uznaje się powstanie styczniowe. Romantyzm, jako epoka uczuć i intuicji, odrzucił oświeceniowy racjonalizm. Najważniejsze stały się subiektywne odczucia i indywidualizm. Wierzono, że istnieją rzeczy, których nie można wyjaśnić za pomocą nauki. Niezwykłą rolę przypisywano ludowej wrażliwości.

koniec XVIII w.
początek epoki

1820 r.
Adam Mickiewicz, *Oda do młodości*

1822 r.
początek epoki w Polsce, Adam Mickiewicz, *Poezje*, t. 1

1836 r.
Juliusz Słowacki, *Hymn*

1839–1840
Adam Mickiewicz, *Liryki lozańskie*

1854 r.
Cyprian Kamil Norwid, *W Weronie*

I połowa XIX w.
koniec epoki

1863 r.
koniec epoki w Polsce

Literatura romantyzmu

Pisarze romantyczni wprowadzili nowy typ bohatera – indywidualistę targanego uczuciami. Poruszali również tematy patriotyczne, głównie związane z walką o wolność narodów i odzyskaniem niepodległości. Chętnie sięgali do mitologii, np. celtyckich czy słowiańskich, i utworów ludowych. Odzwierciedleniem romantycznego indywidualizmu było swobodne podejście do tradycyjnych gatunków literackich – pisarze często wzbogacali je o nowe rozwiązania albo łączyli ze sobą, tworząc formy mieszane, np. powieść poetycką.

Ważne tematy w literaturze romantycznej

INDYWIDUALIZM
W dziełach romantycznych spotkamy takich bohaterów, jak buntownicy, nieszczęśliwi kochankowie, natchnieni poeci, powstańcy, szaleńcy. Targają nimi sprzeczne uczucia: wola walki i bezsilność, ukochanie ziemi ojczystej i chęć poznawania całego świata, potrzeba działania we wspólnocie i pragnienie zachowania niezależności.

ŚWIAT POZA ROZUMEM
Pisarze nie chcieli opisywać tylko świata dostępnego zmysłom i intelektowi. Uważali, że poza nim istnieje rzeczywistość bardziej różnorodna, duchowa, której można doświadczyć w postrzeganiu pozazmysłowym, nieracjonalnym, przez podświadomość. Dostęp do tego świata mieli głównie ludzie młodzi i dzieci, proste osoby z ludu oraz artyści.

KULTURA LUDOWA
Romantycy ważną rolę przypisywali kulturze ludowej. Odnajdywali w niej takie cechy, jak naturalność, uczuciowość, fantastyka. Była dla nich także źródłem natchnienia. W dziełach pojawiały się wątki zaczerpnięte z podań, baśni ludowych, mitologii różnych krajów. Często bohaterem romantycznych utworów był człowiek z ludu, jak Karusia w *Romantyczności*.

Fascynacja Wschodem

Romantyczni artyści zachwycali się Orientem, czyli krajami Wschodu. Fascynowała ich odmienna kultura, historia, religia i obyczajowość. Dlatego chętnie podróżowali na Wschód i tam szukali inspiracji. Poeci opisywali niezwykłą przyrodę i związane z nią przeżycia, np. Adam Mickiewicz w *Sonetach krymskich*, a malarze ukazywali m.in. odmienność kulturową, np. Eugène Delacroix [czyt.: eżen delakrua] na obrazie *Kobiety algierskie*.

Sztuka romantyczna

Artyści czerpali z wielu epok, a także z twórczości ludowej i kultury Wschodu. Malarze tworzyli nastrojowe, tajemnicze, dynamiczne i bogate kolorystycznie obrazy – często symboliczne. Ważnym motywem były również wątki wolnościowe. Rzeźby wyróżniał dynamizm i posługiwanie się symbolami. Architektura łączyła w sobie różne style, np. gotycki i klasycystyczny, oraz motywy orientalne. Popularne stały się ogrody angielskie – pozornie nieokiełznane, z tajemniczymi zakątkami i sztucznymi ruinami.

Przykładowe dzieło: William Turner [czyt.: ŧiliam terner], *Burza śnieżna (Parowiec wychodzący z portu)*

- Głównym tematem pejzażu są nieposkromione żywioły: burza i morze.
- Kompozycja dzieła jest dynamiczna, wydaje się wirować. Plany obrazu przenikają się.
- Bardzo ważną rolę odgrywa światło – uwydatniające centralny element kompozycji i rozproszone w pozostałych miejscach.
- Obraz jest niezwykle nastrojowy i tajemniczy.
- W swoim dziele artysta chciał przedstawiać krótką, ulotną chwilę – Williama Turnera często uważa się za jednego z pierwszych malarzy impresjonistycznych.

1842 r.

malarstwo, farby olejne na płótnie

Tate w Londynie

KILKA SŁÓW O EPOKACH

Pozytywizm

Okres w literaturze polskiej między 1863 a 1890 r. to pozytywizm. Jego nazwa pochodzi od kierunku filozoficznego stworzonego przez Augusta Comte'a [czyt.: ogusta kąta] – francuskiego myśliciela i socjologa. Słowa *pozytywny* używano w znaczeniu *rzeczywisty, praktyczny, pożyteczny.* W pozytywizmie intuicję i uczucia zastąpiło naukowe i doświadczalne poznawanie świata, skupienie się na faktach. W początkowej fazie epoki literatura miała pełnić funkcje użyteczne: ukazywać, w jaki sposób człowiek powinien funkcjonować w społeczności i przyczyniać się do jej rozwoju. Później pisarze zwrócili się w stronę realizmu, czyli jak najwierniejszego odtwarzania rzeczywistości.

1863 r.
początek epoki

1886 r.
Henryk Sienkiewicz, *Potop*

1888 r.
Bolesław Prus, *Z legend dawnego Egiptu*

1890 r.
koniec epoki

1910 r.
Eliza Orzeszkowa, *Gloria victis* (utwór zaliczany do literatury pozytywistycznej)

Literatura pozytywizmu

W literaturze tego okresu dominował realizm. Miała ona jak najwierniej odtwarzać rzeczywistość, być obiektywna i przekazywać rzetelną wiedzę. Stąd popularność utworów prozatorskich – powieści, opowiadań i nowel. Wielu pisarzy za pomocą dzieł chciało także uczyć czytelników i pokazywać im dobre przykłady. Jako wzór przedstawiano człowieka aktywnego społecznie, uczciwego i szlachetnego.

Ważne tematy w literaturze pozytywistycznej

PRACA

Ówczesna literatura przyniosła dwa ważne pojęcia: pracy organicznej – idei głoszącej, że społeczeństwo jest jak jeden organizm, zatem działania zmierzające do poprawy poziomu życia muszą być podejmowane przez wszystkie warstwy społeczne, a także pracy u podstaw – stawiającej sobie za główny cel podwyższenie poziomu życia warstw najuboższych, np. chłopów, oraz ich wykształcenie.

EMANCYPACJA KOBIET

Ważną kwestią stało się równouprawnienie kobiet. Sytuacja społeczna sprawiła, że kobiety musiały samodzielnie utrzymywać rodziny i podejmować pracę zarobkową. Było to dla nich trudne m.in. ze względu na stereotypowy wizerunek kobiety pochodzący z poprzednich epok. Pozytywizm to epoka nowych bohaterek – kobiet silnych i świadomych. Takie postaci możemy spotkać m.in. w utworach Elizy Orzeszkowej.

PRZESZŁOŚĆ I PRZYSZŁOŚĆ

Pisarze przedstawiali także dawne czasy, traktując je jako przykład bohaterskich czynów Polaków oraz inspirację do podejmowania aktywnych działań w teraźniejszości. Dzieła historyczne tworzono również „ku pokrzepieniu serc" – miały one dawać nadzieję narodowi polskiemu stłamszonemu przez zaborców. Za mistrza powieści historycznej uważa się Henryka Sienkiewicza.

Epoka wynalazków

Lata 60.–80. XIX w. to okres intensywnego rozwoju różnych dziedzin nauki i przełomowych wynalazków. W tym czasie Alfred Nobel wynalazł dynamit, Dmitrij Mendelejew stworzył układ okresowy pierwiastków chemicznych, a Aleksander Graham Bell skonstruował telefon i wykonał pierwszą w historii rozmowę telefoniczną. Dokonywano także wybitnych odkryć w medycynie (penicylina), biologii (teoria ewolucji) oraz archeologii (odkrycie Troi). Pod koniec stulecia bracia Lumière [czyt.: lumjer] stworzyli kinematograf, który na zawsze zmienił oblicze świata.

Sztuka pozytywistyczna

Malarzom i rzeźbiarzom przyświecał jeden główny cel: jak najdokładniej odwzorować rzeczywistość. W malarstwie przeważały sceny sytuacyjne ukazujące życie codzienne, m.in. ludzi podczas pracy, pospolite święta i tradycje oraz rytuały, a także portrety prostych ludzi. Rzeźbiarze skupili się na ukazywaniu osób ważnych dla epoki: naukowców, artystów. Architektura to głównie budynki użytkowe.

Przykładowe dzieło: Aleksander Gierymski, *Piaskarze*

- Obraz przedstawia pracujących mężczyzn, przerzucających piasek z łodzi na pobrzeże.
- Scena została ukazana realistycznie, z wielką dbałością o detale. Dzięki temu można było określić, że artysta namalował ludzi pracujących na Wiśle, w okolicach Powiśla.
- Kompozycja jest rytmiczna – uwagę przyciąga lewa strona płótna i powtarzające się elementy: kopce z piasku, postacie mężczyzn i poziome deski. Jednocześnie dostrzegalna jest wyraźna asymetria kompozycyjna: po lewej stronie znajduje się znacznie więcej elementów niż po prawej.
- Malarz zastosował chłodną gamę barw: szarości i błękity. Nawet pomarańczowy kolor piasku wydaje się zimny.

1887 r.

malarstwo, farby olejne na płótnie

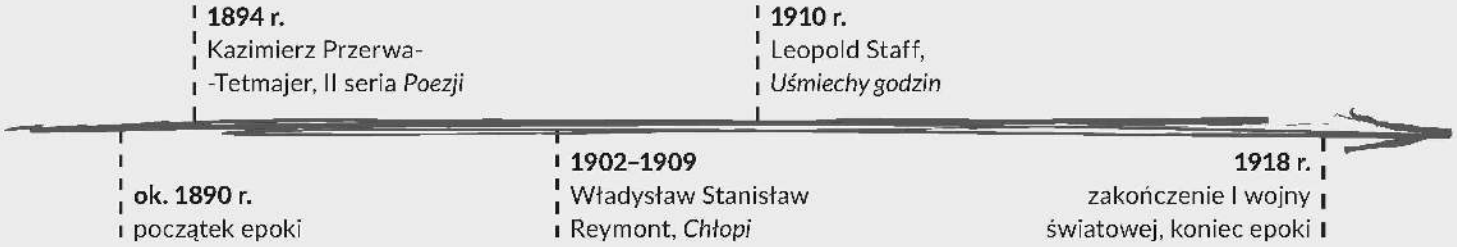
Muzeum Narodowe w Warszawie

KILKA SŁÓW O EPOKACH

Młoda Polska

Pod koniec XIX w. w polskiej kulturze rozpoczęła się Młoda Polska, określana także jako modernizm lub neoromantyzm. Nazwa epoki nawiązywała do kierunków i zjawisk artystycznych, które pojawiły się wówczas w innych krajach europejskich (np. Młode Niemcy, Młoda Skandynawia). Pozytywistyczny kult nauki i użyteczności spowodował, że świat przypominał wielką fabrykę. Dodatkowo koniec stulecia wzmagał pesymistyczne nastroje i przeczucie rychłego końca cywilizacji. To zrodziło potrzebę powrotu do natury, metafizyki oraz spuścizny romantyzmu. Ponownie szczególną rolę przypisywano artystom, którzy byli postrzegani jako jednostki ponadprzeciętne, odróżniające się od tłumu. Za datę zamykającą epokę uznaje się 1918 r. – koniec I wojny światowej.

Literatura Młodej Polski

Według twórców młodopolskich literatura miała przede wszystkim wyrażać przeżycia i sytuację artysty. Wielu pisarzy odeszło od realizmu na rzecz impresjonizmu, czyli opisywania ulotnych chwil, wyrażania kolorów, zapachów i dźwięków. Ponownie pojawili się bohaterowie rozdarci uczuciami. Tak narodził się ekspresjonizm – skupiający się na oddaniu emocji za pomocą środków artystycznych. Ważną rolę odgrywał również symbolizm – pokazujący rzeczywistość nie wprost, chętnie operujący symbolem i metaforą.

Ważne tematy w literaturze młodopolskiej

NATURA

To właśnie w niej artyści szukali ukojenia, pociechy i ucieczki od uprzemysłowionego świata i pesymistycznych odczuć. Elementom przyrody nadawano znaczenie symboliczne, a ukazywane krajobrazy oddawały w niedosłowny sposób różne stany wewnętrzne człowieka. Naturę łączono też z takimi wartościami, jak uczciwość, wiara, pracowitość.

MIŁOŚĆ

Zatracenie się w miłosnych uniesieniach uważano za jeden ze sposobów ucieczki przed pesymistycznymi nastrojami. Ważną rolę w rozwoju liryki miłosnej odegrał Kazimierz Przerwa-Tetmajer, który wprowadził do swojej poezji tematy ciała i miłości zmysłowej.

KONIEC ŚWIATA

Zbliżający się koniec XIX w. oraz niepokojąca sytuacja polityczna w Europie odbijały się również w literaturze. Wielu pisarzy przewidywało upadek cywilizacji zachodniej i nawiązywało w utworach do wizji apokaliptycznych. Jednym z bardziej znanych tekstów młodopolskich tego typu jest wiersz Jana Kasprowicza *Dies irae* [czyt.: dijes ire], co oznacza w języku łacińskim „dzień gniewu".

Od dekadentyzmu do aktywizmu

Dekadentyzmem nazwano ruch światopoglądowy i artystyczny, który rozwinął się w ostatniej dekadzie XIX w. Jego źródłem było przekonanie, że wraz z końcem stulecia nadszedł kryzys wszelkich wartości moralnych, etycznych i kulturowych. Dekadenci wierzyli, że kultura chyli się ku upadkowi, zatem nie widzieli sensu w podejmowaniu jakichkolwiek działań i negowali celowość życia. Często ograniczali się do głoszenia pesymistycznych haseł oraz ostentacyjnej bierności. Po 1900 r. nastroje dekadenckie stopniowo były wypierane przez tendencje aktywistyczne, podkreślające rolę działania i samodzielnego kreowania własnego życia.

Sztuka modernizmu

W sztuce tego okresu występowały sprzeczne tendencje. Obok siebie funkcjonowały realizm, dążący do wiernego przedstawienia rzeczywistości, i impresjonizm, skupiający się na wywołanym przez rzeczywistość wrażeniu. Ważną rolę w malarstwie, rzeźbie i architekturze odgrywały symbolizm oraz ekspresjonizm. Na przełomie XIX i XX w. narodził się kolejny nurt – secesja, wyróżniająca się częstym stosowaniem motywów roślinnych i abstrakcyjnych, swobodną kompozycją i asymetrią.

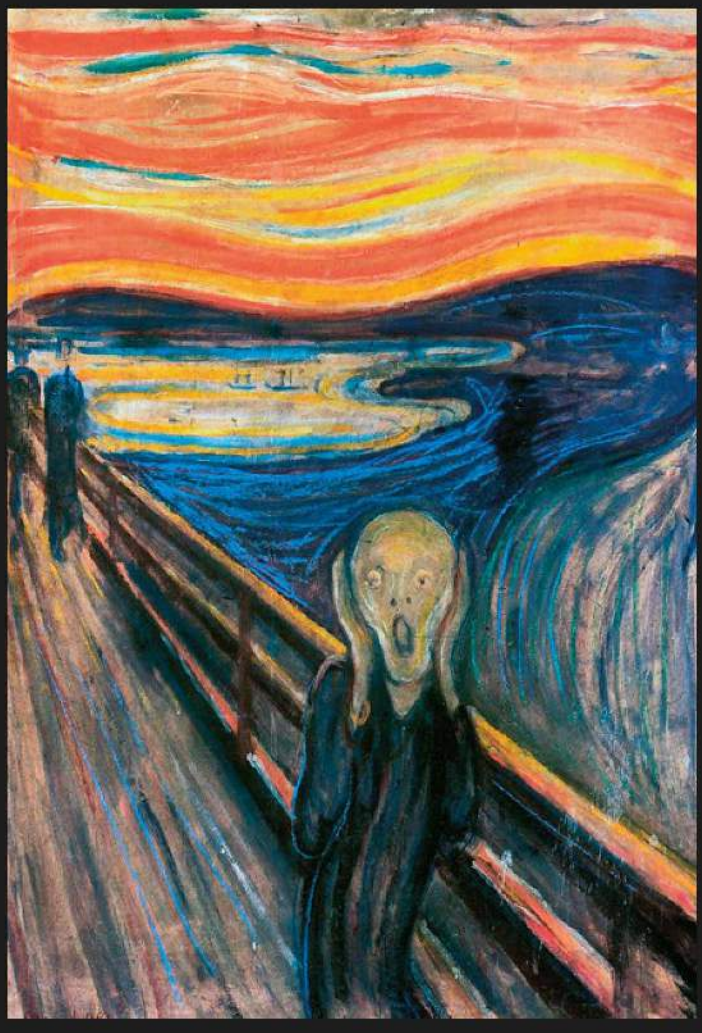
Przykładowe dzieło: Edvard Munch [czyt.: edward munk], *Krzyk*

- Inspiracją dla stworzenia obrazu był spacer w okolicach fiordów w Oslo, podczas którego artysta doświadczył nagłej melancholii.
- Na pierwszym planie widać człowieka o zdeformowanej twarzy. Mimika i gesty postaci wydają się wyrażać gwałtowne uczucia: strach, gniew, bezradność.
- Obraz jest bardzo dynamiczny – malarz przedstawił poszczególne elementy za pomocą falujących, miękkich linii. Użył także wyrazistych barw.
- Odejście od realistycznego przedstawienia świata zewnętrznego odzwierciedla poszukiwanie nowych form wyrazu, które oddawałyby niepokój wewnętrzny człowieka. Dzieło Muncha było zapowiedzią nowego kierunku w malarstwie – ekspresjonizmu.

1893 r.

malarstwo, farby olejne, tempery, pastele na kartonie

Galeria Narodowa w Oslo

KILKA SŁÓW O EPOKACH

Dwudziestolecie międzywojenne

Początek i koniec epoki wyznaczają dwie wojny. Rok 1918 – zakończenie I wojny światowej – przyniósł niezwykły skok cywilizacyjny: zmianę ustrojów z monarchii na demokracje, rozwój technologii i przemysłu oraz emancypację kobiet. Przemiany objęły także sztukę – artyści odrzucali tradycję, poszukiwali nowych sposobów na ukazanie skomplikowanej rzeczywistości. I wojna światowa wstrząsnęła światem i ludźmi. Uzmysłowiła im, jak łatwo zburzyć harmonię, i wprowadziła stały lęk przed powtórną katastrofą wojenną. Obawy te potwierdził wybuch II wojny światowej, który zakończył epokę.

1918 r.
początek epoki

1920 r.
Julian Tuwim, *Sokrates tańczący*

1924 r.
Jan Lechoń, *Srebrne i czarne*

1926 r.
Maria Pawlikowska-Jasnorzewska, *Pocałunki*

1928 r.
Kazimiera Iłłakowiczówna, *Z głębi serca*

1930 r.
Julian Przyboś, *Sponad*

1939 r.
koniec epoki

Literatura dwudziestolecia międzywojennego

Zmiany zachodzące w społeczeństwie oraz nowe kierunki w kulturze i filozofii znalazły odzwierciedlenie w literaturze. Poeci coraz częściej tematem swoich wierszy czynili szeroko pojętą codzienność. Głosili pochwałę prostego życia i związanych z nim radości. Chętnie pisali o miastach i ich mieszkańcach. W tym okresie rozwinęła się także powieść, np. psychologiczna, z wyrazistymi głównymi bohaterami, i społeczno-obyczajowa. Autorzy nierzadko poruszali też tematy polityczne.

Ważne tematy w literaturze dwudziestolecia międzywojennego

CODZIENNOŚĆ

Pisarze skupiali się na pokazywaniu różnych aspektów życia, zarówno tych radosnych, jak i bardziej mrocznych. Bohaterami utworów byli zwyczajni ludzie i ich uczucia wyrażane nowym językiem – często bliskim potocznemu. Takie tendencje widać w twórczości artystów związanych z grupą poetycką Skamander, utworzoną w 1919 r.

WEWNĘTRZNE KOMPLIKACJE

W literaturze pojawili się bohaterowie wyróżniający się bogatym życiem wewnętrznym, niejednoznaczni psychologicznie. Często występowali oni przeciwko normom społecznym, obyczajowym czy moralnym. Pisarze poszukiwali nowych sposobów przedstawienia psychiki człowieka.

MIASTO, MASA, MASZYNA

Dwudziestolecie to czasy rozwoju miast i technologii. Pisarze chętnie opisywali miejskie pejzaże oraz nowinki technologiczne. Często rezygnowali z tradycyjnych gatunków na rzecz eksperymentów ze słowem i formą. Tak postępowali m.in. poeci tworzący grupę określaną jako Awangarda Krakowska, np. Tadeusz Peiper i Julian Przyboś.

Magia kina

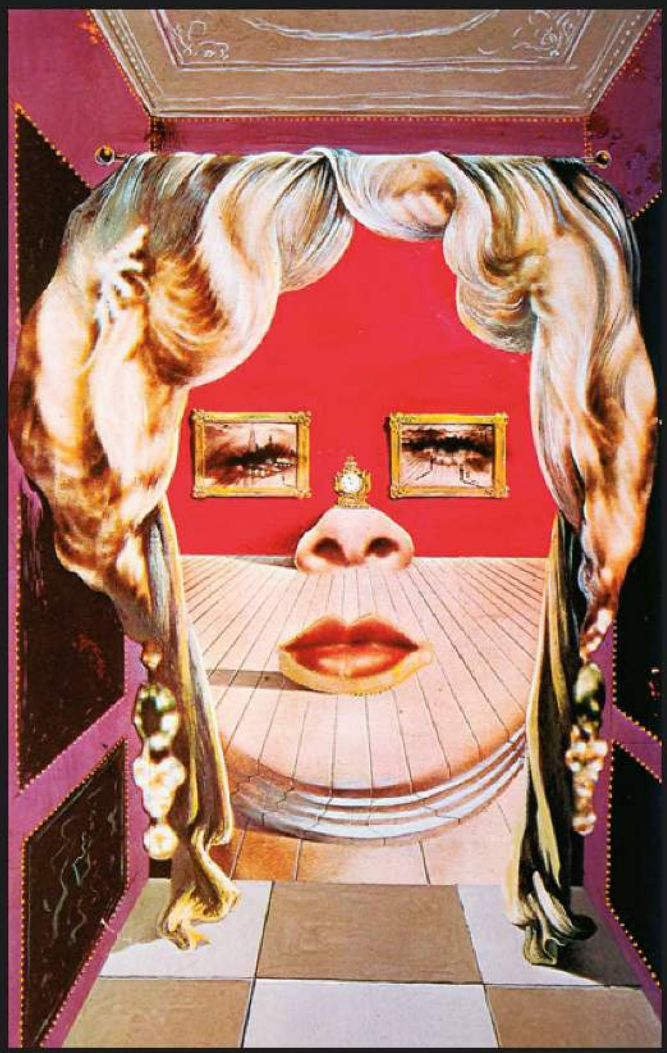
Początki kina w Polsce przypadają na koniec XIX w., a więc jeszcze na czas zaborów. Jednak prawdziwy rozkwit tej dziedziny sztuki nastąpił właśnie w dwudziestoleciu międzywojennym. Pierwsze filmy opowiadały o odrodzeniu Polski i miały budować poczucie wspólnoty Polaków w odzyskanym państwie. Później powstawały produkcje służące rozrywce widzów, np. melodramaty. W tym czasie w Polsce rozwijała się branża filmowa, pojawiły się gwiazdy filmowe, np. Eugeniusz Bodo, Pola Negri.

Sztuka dwudziestolecia międzywojennego

W sztuce istniały różne tendencje. Z jednej strony nadal rozwijały się realizm, symbolizm i ekspresjonizm, z drugiej pojawiły się ruchy awangardowe, dążące do rewolucji w sztuce. Artyści poszukiwali nowych form wyrazu i sprzeciwiali się autorytetom. Surrealiści dążyli do wyzwolenia wyobraźni i odrzucili zasady prawdopodobieństwa. Kubiści przedstawiali świat, postacie i przedmioty za pomocą uproszczonych kształtów i figur geometrycznych. Abstrakcjoniści poszli o krok dalej, rezygnując prawie całkowicie z ukazywania rzeczywistości i tworząc kompozycje złożone z brył, linii, plam barwnych.

Przykładowe dzieło surrealistyczne:
Salvador Dali, *Portret Mae West*
[czyt.: mej łest]

- Twarz kobiety zbudowana jest z różnych, pozornie niepasujących do siebie elementów: włosy to udrapowana zasłona, usta – czerwona sofa, a oczy – dwa obrazy.
- Zaskakujące zestawienie przedmiotów burzy logiczny porządek rzeczywistości i jest wyrazem buntu przeciwko tradycji.

1934–1936

malarstwo, gwasz z grafitem na papierze

Instytut Sztuki w Chicago [czyt.: szikago]

Kształcenie językowe

A co ciekawego i przydatnego znajdziecie tutaj?

Ćwiczenia z życia wzięte.

e) Jak zapewnić sobie burzę włosów i spokojną głowę?

5 **Ułóż hasła reklamowe, które mogłyby się znaleźć obok przedstawionych zdjęć, aby powstały reklamy produktów lub usług.**

1.

2.

3.

LEKCJA 4 Reklama a rzeczywist

Język reklamy

NA POCZĄTEK

Przypomnij sobie sytuację, w której udało Ci się przekonać do czegoś niezdecydowaną osobę. Jakie argumenty zostały przez Ciebie wówczas użyte?

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Reklama to przedstawienie danego towaru lub określonej usługi w taki sposób, aby skłonić odbiorcę do ich zakupu. Ze względu na ten cel – nakłonienie odbiorców do zrobienia czegoś – język, którym posługuje się reklama, często włącza się do stylu retorycznego. Współczesna reklama czerpie jednak również z innych stylów języka, np. potocznego, artystycznego i naukowego.

ĆWICZENIA

1 **Jaki styl języka dominuje w podanych tekstach reklamowych? Uzasadnij swój wybór.**

styl naukowy, styl retoryczny, styl potoczny, styl artystyczny

Jak myślisz, dlaczego autorzy reklam często odwołu... do wymienionych przez Ciebie wartości?

Jakie zabiegi wykorzystano w podanych hasłach rekla... Przyporządkuj do nich odpowiednie opisy.

a) Bądź lwem salonowym – kup najlepsze meble w mieśc...
b) Smacznie, smaczniej, najsmaczniej – czekolada Trzy Sm...
c) I Ty zostań Ciasteczkowym Potworem. Najlepsze ciastk... na Twojej ulicy
d) Przyjemnie, błogo, mango – jogurt pełen owoców

- nawiązanie do znanego programu telewizyjnego dla dz...
- wykorzystanie związku frazeologicznego
- rytmizacja dzięki stopniowaniu tego samego słowa
- zabawa słowna oparta na podobieństwie brzmieniowy... nazywającego miłe doznania

Wyjaśnij, na czym polegają humor i zabawa słowem w... reklamujących lek na wypadanie włosów.

a) Rzadkie włosy? Problem głowy masz z głowy!
b) Czapki z głów! Przedstawiamy nowy preparat z Twojej...

KOMUNIKATY

INFORMACJA
- Powiadomienie o czymś, co naprawdę się dzieje lub działo w przeszłości.
- Jest obiektywna, niepodważalna, oparta na faktach.

OPINIA
- Przekonanie o czymś lub ocena jakiegoś faktu.
- Jest subiektywna, zależna od uczuć i poglądów osoby, która ją wygłasza.
- Opinią nazywamy również jedną z form wypowiedzi.

OPINIA JAKO FORMA WYPOWIEDZI

Opisowa ocena jakiejś firmy, danego produktu lub określonej usługi, opublikowana np. w internecie.
- Opinia może też dotyczyć jakiegoś planu lub projektu.

Opisowa ocena pracownika lub ucznia przygotowana przez przełożonego, nauczyciela albo opiekuna.
- Opinię wystawia się również osobie poddawanej jakiemuś badaniu, np. psychologicznemu lub logopedycznemu.

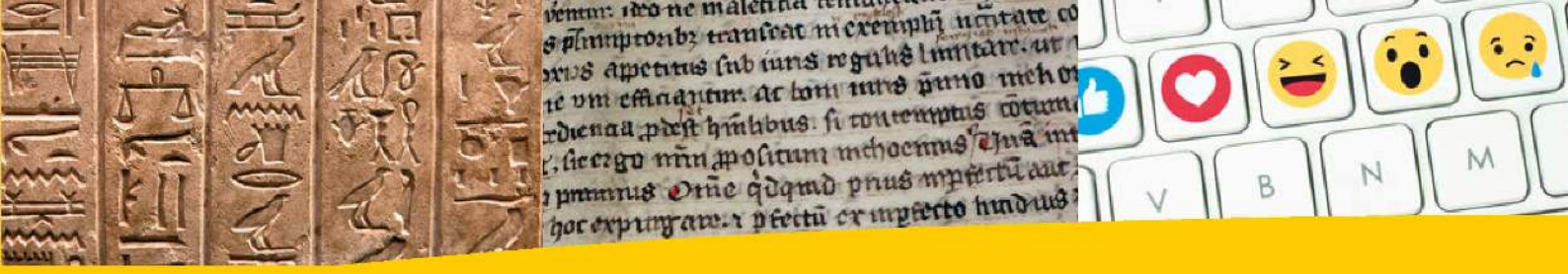
Kultura języka w zawodzie

Przedstawiciele różnych zawodów często używają narzędzi łączących w sobie dwie funkcje. Przykładowo, podczas robót ziemnych nie może zabraknąć **koparkoładowarki**, czyli maszyny będącej zarówno koparką, jak i ładowarką. Z kolei opiekun medyczny podaje choremu lekarstwa za pomocą **ampułkostrzykawki** – strzykawki z ampułką leku. Słowa zbudowane podobnie jak *koparkoładowarka* czy *ampułkostrzykawka* dotyczą wielu branż, np. sadownictwa, gdzie uprawia się **porzeczkoagrest**. Używasz ich również w codziennych sytuacjach, np. gdy przygotowujesz **obiadokolację** i wyciągasz odpowiednie składniki z **lodówkozamrażarki**. Zwróć uwagę, że rzeczowniki zbudowane z dwóch członów połączonych formantem -o- piszemy zawsze łącznie.

Proste schematy ułatwiające Wam naukę.

Wskazówki dotyczące poprawnego języka w zawodzie, którego się uczycie.

Kształcenie językowe

Strefa języka

TEMATY LEKCJI

1 **Dobrze mieć swój styl – także w mowie i piśmie** s. 170–174
Style języka

2 **Trochę luźniej, mniej formalnie** s. 175–178
Styl potoczny

3 **Między mową, pismem a obrazem** s. 179–183
Język w internecie

4 **Reklama a rzeczywistość** s. 184–187
Język reklamy

5 **Stylizacja – nie tylko w modzie** s. 188–193
Rodzaje stylizacji językowej

6 **Mniej lub bardziej trwałe relacje** s. 194–197
Związki frazeologiczne i ich pochodzenie

7 **Kto wyskoczył z konopi?** s. 198–202
Błędy frazeologiczne. Frazeologizmy a przysłowia

8 **Rozprawiamy się z rozprawką** s. 203–206
Formy wypowiedzi: rozprawka

9 **Notatka zgodna z protokołem** s. 207–211
Formy wypowiedzi: notatka syntetyzująca, protokół

10 **Moim zdaniem mogło być lepiej** s. 212–217
Formy wypowiedzi: opinia, skarga

11 **W słowniku i encyklopedii** s. 218–222
Formy wypowiedzi: definicja słownikowa, hasło encyklopedyczne

12 **Zostań arcymistrzem polskiej ortografii** s. 223–228
Wielkie i małe litery. Pisownia łączna, rozdzielna i z łącznikiem

LEKCJA 1

Dobrze mieć swój styl – także w mowie i piśmie

Style języka

NA POCZĄTEK

Podaj kilka słów lub sformułowań związanych z Twoim przyszłym zawodem, które mogą być niezrozumiałe dla osób spoza branży. Czy można je zastąpić wyrazami lub wyrażeniami ogólnie znanymi? Jeśli tak, to jakimi?

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Kiedy mówimy i piszemy, posługujemy się różnymi **stylami języka**. Styl jest charakterystycznym sposobem ukształtowania wypowiedzi ustnej lub pisemnej z wykorzystaniem określonych środków językowych, które są najbardziej przydatne ze względu na cel i adresata komunikatu. Najczęściej wyróżnia się pięć stylów języka.

Styl potoczny:

- Występują w nim wyrazy mniej staranne (np. *komp, hajtać się*), wyrazy i wyrażenia nacechowane emocjonalnie (np. *odlotowy, piesek*), słowa opisujące rzeczywistość najbliższą i najbardziej znaną człowiekowi (np. *robić zakupy*) oraz słownictwo neutralne używane w codziennej komunikacji (np. *rozmawiać, uczyć się*).
- Służy do porozumiewania się w codziennych, nieoficjalnych sytuacjach, np. z członkami rodziny i rówieśnikami.
- Przykład: *I jak? Naprawili Ci kompa?.*

Styl naukowy:

- Cechuje się wyrazistym uporządkowaniem i logicznym tokiem wypowiedzi, a także występowaniem terminów znanych głównie specjalistom (np. *enklityka, tryglif, funkcja cyklometryczna*).
- Spotyka się go m.in. w książkach i artykułach naukowych.
- Przykład: *Charakterystyczne tryglify występujące na narożach fryzu budowli są jednym z wyróżników stylu doryckiego.*

Styl urzędowy:

- Jest oficjalny, pozbawiony emocji, występują w nim nieosobowe formy czasownika (np. *nakazuje się, postanawia się, ustalono, usunięto*).
- Teksty napisane stylem urzędowym zawierają odwołania do aktów prawnych, są szablonowe – korzysta się w nich z gotowych sformułowań (np. *zwracam się z uprzejmą prośbą, należy uiścić opłatę*).

- Używa się go m.in. w pismach sporządzanych przez instytucje państwowe, np. przepisach, zarządzeniach, opisach procedur, regulaminach, a także w podaniach i instrukcjach.
- Przykład: *Odwołanie od decyzji należy złożyć w terminie 30 dni od jej otrzymania.*

Styl retoryczny:

- Jego ważną funkcją jest zjednanie słuchaczy i nakłonienie ich do zrobienia czegoś, np. do przyjęcia określonego poglądu na daną sprawę lub zakupu jakiegoś produktu.
- Często zawiera apostrofy (np. *Szanowna Komisjo!*), pytania retoryczne (*Jaki inny wybór nam pozostał?*), zdania wykrzyknikowe.
- Jest stosowany m.in. w przemówieniach publicznych, wykładach.
- Przykład: *Szanowni Państwo, czyż obraz ten nie wydaje się Państwu znajomy?.*

Styl artystyczny:

- Wyraźnie odróżnia się od pozostałych stylów, charakteryzuje się bowiem szczególnym skupieniem na kształcie wypowiedzi. Zawiera wiele środków stylistycznych, np. przenośni.
- Często wykorzystywane są w nim elementy innych stylów, np. w dziełach współczesnych stylu potocznego.
- Występuje w literaturze – zwłaszcza w poezji.
- Przykład: *I wleciał wiatr do lasu uradowany, zwinny, przelatywał wśród świerków, brzóz, olch, dębów, ramionami owijając pnie starych przyjaciół i skrzydłami na ich konarach składając pocałunki przywitalne* (Eliza Orzeszkowa, *Gloria victis*).

ĆWICZENIA

1 **Do jakich stylów należą podane sformułowania?**

a) dokonać darowizny na rzecz osoby trzeciej

b) wrzucić coś komuś za free

2 **Przyporządkuj fragmenty tekstów do odpowiednich stylów. Jakie cechy poszczególnych wypowiedzi sprawiają, że należą one do danego stylu?**

styl naukowy, styl urzędowy, styl retoryczny

a) Informujemy, że saldo liczone jest po wystawieniu bieżącego dokumentu i może nie uwzględniać ostatnich wpłat ze względu na możliwe opóźnienia w realizacji przelewów bankowych. Fakturę wystawił(-a): pracownik Działu Rozliczeń i Finansów. Dziękujemy za terminową wpłatę.

b) Stajemy dziś przed państwem, aby zaprezentować program, który ma być alternatywą dla programów naszych poprzedników – programów, które nie sprawdziły się przez dwadzieścia lat ich realizacji. Chcemy postawić na innowacje. Jak doskonale państwo wiedzą, my dotrzymujemy obietnic.

c) Z analizowanego materiału wynika, że chrematonimy te jako całe jednostki onomastyczne spełniają dwie podstawowe funkcje: komunikacyjną i perswazyjną. Obie zostały omówione przez Gałkowskiego, który pisze, że funkcja komunikacyjna obejmuje sytuacje pisemnych i ustnych zawiadomień oraz formularze zgłoszeniowe.

3 **W jakich stylach powinny zostać napisane wymienione formy wypowiedzi?**

a) specjalistyczny artykuł dotyczący teorii kwantowej
b) list motywacyjny
c) odwołanie od decyzji o nieprzyjęciu reklamacji
d) SMS do koleżanki lub kolegi

4 **W każdej parze wskaż sformułowanie, które jest typowe dla stylu urzędowego.**

a) w odpowiedzi na Pani pismo informujemy / spieszymy z odpowiedzią na Pani pismo
b) z 21 stycznia / z dnia 21 stycznia
c) z poważaniem / serdecznie pozdrawiam
d) w załączeniu przesyłam / proszę zajrzeć do załączników

5 **W przedstawionym piśmie wskaż elementy stylu urzędowego i elementy stylu potocznego. Jaki efekt dało wymieszanie tych stylów?**

Koralowo, dnia 27.07.2019 r.

Uprasza się rodziców Klaudii (ul. Agrestowa 13b/7) o posprzątanie chodnika przed budynkiem wielomieszkaniowym przy ul. Agrestowej 13 po radosnej twórczości córki z 26 lipca br. Podstawa prawna: Regulamin porządku domowego i funkcjonowania wspólnoty mieszkaniowej z 14 kwietnia 2016 r. (§ 6). Przypominamy, że do różnych rysunków, malunków i innych takich służą kartki. Jeśli mają Państwo kłopot z ich pozyskaniem – pomożemy.

Z poważaniem
mieszkańcy osiedla (oby zaraz czyściutkiego)

Do wiadomości:
1. Zarząd Wspólnoty Mieszkaniowej Agrestowa 13
2. Zarządca nieruchomości Domo

- Co sądzisz o zamieszczeniu tak sformułowanego ogłoszenia na klatce schodowej? Czy jest to właściwy sposób zwracania uwagi sąsiadom? Uzasadnij swoje zdanie.

6 **Zamień nacechowane stylistycznie sformułowania na wyrazy neutralne o podobnym znaczeniu.**

a) uiścić opłatę
b) świadczenie opieki zdrowotnej
c) osobnik płci męskiej
d) zakład penitencjarny

7 **Zapisz w zeszycie kilka nacechowanych stylistycznie słów, którymi można zastąpić rzeczowniki: *mama*, *żona*, *dziecko*. Skorzystaj ze słownika wyrazów bliskoznacznych. Do jakich odmian stylistycznych języka należą wypisane przez Ciebie wyrazy?**

8 **Na czym polegają usterki stylistyczne w podanych zdaniach? Popraw niewłaściwe sformułowania. Zadanie wykonaj w zeszycie.**

a) Dzień dobry, chciałbym dokonać zakupu chleba razowego i dwóch kajzerek.

b) Naszej szkole stuknęła pięćdziesiątka, dlatego mamy zaszczyt zaprosić wszystkich absolwentów na uroczyste obchody tego jubileuszu.

c) Przepraszam, rozbolał mnie łeb, muszę łyknąć jakiś proszek, zaraz do państwa wrócę.

d) Już drugi raz złapałem cię na mówieniu fałszywego świadectwa.

9 **Wyjaśnij, w jaki sposób został uzyskany w zamieszczonym tekście efekt komizmu. Z jakich odmian stylistycznych języka skorzystał autor?**

Do dyrekcji Muzeum [...]

Niniejszym donoszę, że mam dla Dyrekcji niespodziankę. Przy kopaniu na działce wykopałem dwie ręce w stanie dobrym, z kamienia.

Orientuję się, że Dyrekcja jest w posiadaniu starożytnej rzeźby greckiej bogini Wenus Zmilo[1]. Dyrekcja nie zaprzeczy, bo są świadkowie.

Wyżej wzmiankowana rzeźba nie ma rąk, bo jej brakują. Ja o tym wiem z dobrego źródła.

Sytuacja teraz jest taka, że ja te ręce znalazłem.

Mogę te ręce dosłać Dyrekcji za uiszczeniem opłaty pocztowej przy odbiorze. Za to proszę Dyrekcję o spełnienie moich życzeń.

Moje życzenia są takie: Wycofanie obcych wojsk z terenu mojego kraju. Rozpisanie wolnych wyborów do Sejmu drogą powszechnego głosowania. Niezwłoczne zaopatrzenie nas w mydło, buty i pastę do zębów.

Jeżeli Dyrekcja nie może tego załatwić sama, to niech się porozumie z Narodami Zjednoczonymi. Im chodzi o kulturę światową i jest jasne, że albo bogini będzie dalej bez rąk, albo już będzie z rękami.

Dla mnie osobiście proszę za fatygę o wysłanie mi puszki kawy mielonej w proszku [...]. Proszę o wysłanie przesyłką poleconą, bo kradną.

Z wyrazami poważania
Sławomir Mrożek [...]

▲ *Wenus z Milo* (ok. 130–100 r. p.n.e.) – rzeźba znajdująca się w muzeum Luwr w Paryżu.

[1] Poprawnie: Wenus z Milo.

* **10** **Napisz upoważnienie dla osoby, która ma w Twoim imieniu odebrać przesyłkę kurierską lub poleconą. Skorzystaj z podanych wskazówek. Pamiętaj, że w tego typu wypowiedziach należy stosować styl urzędowy.**

- Upoważnienie to oficjalne zezwolenie na wykonywanie ściśle określonych działań w imieniu osoby lub instytucji udzielającej tego zezwolenia.
- W upoważnieniu powinny się znaleźć takie elementy, jak:
  a) nazwa miejscowości i data,
  b) imię i nazwisko osoby udzielającej upoważnienia,
  c) nagłówek (*Upoważnienie*),
  d) informacja o tym, kogo dotyczy upoważnienie (słowo kluczowe: *Upoważniam*; imię, nazwisko, data urodzenia lub numer PESEL),
  e) informacja o tym, do czego wskazana osoba jest upoważniona.
- Na końcu upoważnienia należy się własnoręcznie podpisać.

11 **Wyjaśnij, dlaczego ważne jest, aby tworzyć wypowiedzi we właściwym stylu – dostosowanym do danej sytuacji, odbiorcy i celu komunikatu.**

Kultura języka w zawodzie

W sytuacjach zawodowych często porozumiewamy się w stylu urzędowym. W ten sposób tworzymy przede wszystkim wypowiedzi pisemne – kierowane nie tylko do urzędów, lecz także do różnych firm, banków, kontrahentów czy klientów. W wypowiedziach ustnych możemy sobie pozwolić na mniej oficjalne formy, nie wolno jednak nadużywać wyrazów potocznych i zdrobnień. W stylu potocznym porozumiewamy się zazwyczaj z koleżankami i kolegami z pracy.

ZADANIE BRANŻOWE

Wymień sytuacje, w których osoby wykonujące Twój przyszły zawód powinny się posługiwać stylem urzędowym.

LEKCJA

2 Trochę luźniej, mniej formalnie

Styl potoczny

NA POCZĄTEK

Jakich wyrazów i sformułowań używasz w kontaktach z rówieśnikami, a unikasz w sytuacjach formalnych, takich jak rozmowa o pracę? Podaj kilka przykładów – nieobraźliwych i niebędących wulgaryzmami. Dlaczego posługujesz się właśnie tymi słowami, a nie ich bardziej oficjalnymi odpowiednikami?

WAŻNA WIADOMOŚĆ

W codziennych sytuacjach życiowych posługujemy się **stylem potocznym** – mniej starannym niż wzorcowa polszczyzna. Styl potoczny jest charakterystyczny dla nieoficjalnych wypowiedzi ustnych oraz nieformalnych wypowiedzi internetowych, zamieszczanych np. w mediach społecznościowych. Występuje także w dziennikach, pamiętnikach, prywatnych listach.
W języku potocznym, podobnie jak w innych odmianach stylistycznych języka, należy **unikać wyrazów wulgarnych**.

NIEKTÓRE CECHY STYLU POTOCZNEGO

- słownictwo wyrażające emocje i uczucia (często dosadne i żartobliwe), np. *kumpel*, *ziom*
- słownictwo dotyczące codziennych spraw, takich jak życie rodzinne (np. *matka*, *syn*), nauka i życie szkoły (np. *matma*, *pała*), praca (*tyrać*, *harówka*)
- liczne powtórzenia, mniejsza dbałość o formę i spójność wypowiedzi

ĆWICZENIA

1 **Wskaż wyrazy charakterystyczne dla swobodnego stylu potocznego. Podaj ich bardziej staranne odpowiedniki.**

ciuch, fajny, gadać, obadać, palnąć, pewny, silny, spisać, wywalić, wziąć

2 **Który ze zwrotów w każdym zestawie jest poprawny i neutralny stylistycznie, który może być używany tylko w komunikacji codziennej, a którego należy bezwzględnie unikać, ponieważ jest błędem?**

a) oglądnąłem telewizję, obejrzałem telewizję, oglądnęłem telewizję

b) szybko tam poszłem, szybko tam poleciałem, szybko tam poszedłem

c) włączać światło, włanczać światło, gasić światło

3 **Co oznaczają podane wyrazy, gdy używamy ich jako słów neutralnych, a co – gdy są nacechowane emocjonalnie?**

a) dziób

b) łapa

c) łeb

d) pysk

4 **Do podanych słów dobierz po jednym nacechowanym emocjonalnie wyrazie o takim samym znaczeniu.**

dziewczyna, komputer, język polski, szkoła

5 **Zapisz w zeszycie jak najwięcej zwrotów powitalnych i pożegnalnych, które są stosowane w komunikacji codziennej. Których z nich używasz w kontaktach z osobami starszymi, np. nauczycielem, a których w kontaktach z rówieśnikami, np. kolegą z klasy?**

6 **Od podanych wyrazów utwórz zgrubienia. Jaki wydźwięk mają powstałe słowa, czym różnią się od wyrazów, od których je utworzono?**

but, kluska, palec, nos

Przykład:
ciało – cielsko

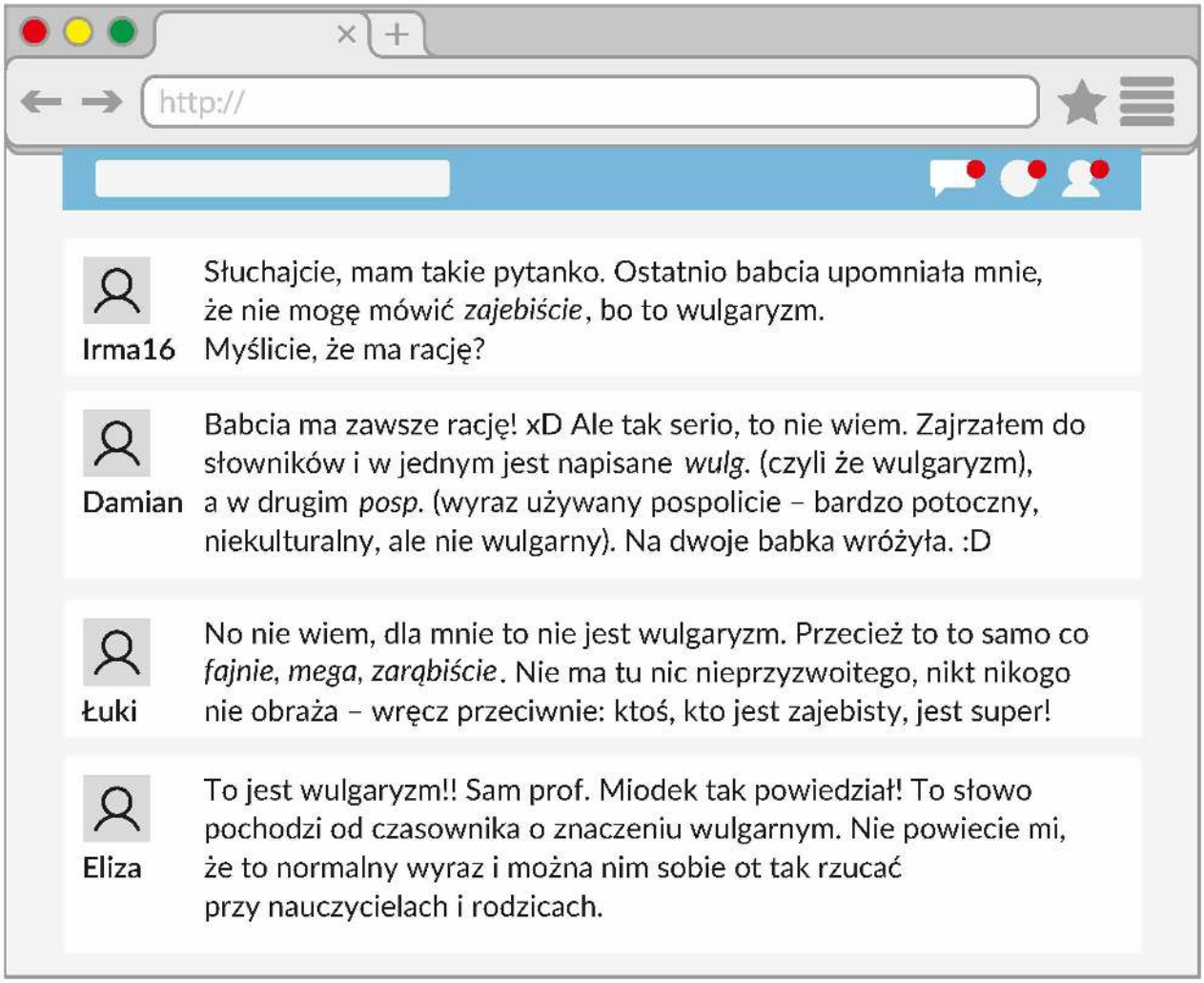
7 **W podanym tekście odszukaj wyrazy, które zwyciężyły w plebiscycie na Młodzieżowe Słowo Roku. Co znaczą te słowa? Czy ich używasz? Jeśli tak, to w jakich sytuacjach?**

Znamy wyniki plebiscytu na Młodzieżowe Słowo Roku 2018, organizowanego przez Wydawnictwo Naukowe PWN. Niekwestionowanym zwycięzcą tegorocznej, trzeciej edycji jest wyraz *dzban*. Na to słowo oddanych zostało prawie 30 proc. [głosów]. Werdykt jury [...] jest tylko potwierdzeniem decyzji internautów oraz lawinowego wzrostu częstości użycia tego epitetu w ostatnim roku.
Drugie miejsce zajęły epitety *masny/masno*, a trzecie – *prestiż/prestiżowy*. W pierwszej piątce znalazły się także słowa zwycięskie z poprzednich edycji plebiscytu – *XD* [Młodzieżowe Słowo Roku 2017] i *sztos* [Młodzieżowe Słowo Roku 2016].

Rozstrzygnięcie plebiscytu *młodzieżowe słowo roku 2018!*, https://sjp.pwn.pl

- Podaj własne propozycje wyrazów, które mogłyby zostać zgłoszone do tegorocznego plebiscytu na Młodzieżowe Słowo Roku. Uzasadnij swój wybór.

8 **Przeczytaj podane wypowiedzi z forum internetowego. Następnie wykonaj polecenia.**

- Jakim stylem języka posłużyli się użytkownicy forum internetowego? Uzasadnij swoją odpowiedź.
- Odszukaj informacje, na czym polega wulgaryzacja języka. Dlaczego zjawisko to należy oceniać negatywnie? Jak wpływa ono na komunikację między ludźmi?

9 **Wyjaśnij, co w każdym zdaniu oznacza podkreślony wyraz. W których wypowiedziach czasowniki te należy zaliczyć do swobodnego języka potocznego, a w których są neutralne?**

a) Wisisz mi jeszcze dwadzieścia złotych.
Twój ręcznik wisi na balkonie.
Schudłeś, te spodnie wiszą na Tobie.

b) Wydarłeś w tym miesiącu już dwie pary spodni!
Słyszę, nie musisz się tak wydzierać.
Napastnik siłą wydarł jej torebkę.

c) Oblałam już drugi sprawdzian.
Oblałam się gorącą kawą.
Trzeba oblać zwycięstwo!

d) W sobotę urządzam imprezę urodzinową.
Tak mnie urządziłeś, że znowu się spóźnię na spotkanie.
Urządziliśmy sobie siłownię w piwnicy.

10 **Co oznaczają podane wyrazy potoczne? Które z nich mają wydźwięk żartobliwy? Czy Ty i Twoi rówieśnicy używacie tych słów?**

a) psiapsiółka
b) facetka
c) siora
d) ziomal
e) bracki
f) starsza

WARTO WIEDZIEĆ

Wiele wyrazów potocznych bardzo szybko wychodzi z użycia. Gdy przestają być modne, są najczęściej zastępowane przez nowe słowa o potocznym charakterze. Starsze określenia, takie jak *wapniak* (= rodzic) czy *wdechowo* (= świetnie), przez współczesną młodzież są często odbierane jako śmieszne czy – mówiąc potocznie – *obciachowe*.

* **11** **Przeredaguj podaną wypowiedź tak, aby była neutralna, tzn. nie zawierała sformułowań potocznych nacechowanych stylistycznie.**

Co drugi zwierzak żyje w strasznie ciężkich warunkach na wielgachnych fermach. Naturalne potrzeby krów i świń są przez niektórych hodowców okropnie olewane: zwierzęta załatwiają się pod siebie i nikt po nich nie sprząta. Kury mają do dyspozycji przestrzeń życiową o wielkości kartki – to warunki nie do zniesienia. Musimy o tym trąbić – inaczej nic nie wskóramy i los naszych braci mniejszych się nie poprawi.

- Jak myślisz, który tekst zostanie poważniej potraktowany przez odbiorcę i silniej uświadomi mu ukazany problem?

12 **Wymień kilka sytuacji, w których używa się swobodnego słownictwa potocznego, nacechowanego stylistycznie. Dlaczego nie powinno ono być stosowane w innych wypadkach?**

LEKCJA 3

Między mową, pismem a obrazem

Język w internecie

NA POCZĄTEK

Czy często wypowiadasz się w internecie, np. na portalach społecznościowych lub w grupach dyskusyjnych? Czego dotyczą Twoje wypowiedzi?

WAŻNA WIADOMOŚĆ

W internecie tworzy się wypowiedzi przynależące do różnych stylów języka, m.in.:

- potocznego, np. komentarze do postów znajomych,
- urzędowego, np. e-maile wysyłane do instytucji,
- naukowego, np. wpisy na blogach poświęconych jakiejś dziedzinie wiedzy,
- artystycznego, np. własna twórczość w serwisach poświęconych literaturze.

Wiele wypowiedzi internetowych ma cechy komunikatów zarówno pisemnych (są zapisane za pomocą liter), jak i ustnych (przypominają język mówiony – są często chaotyczne i niedokończone).

CHARAKTERYSTYCZNE ELEMENTY WYPOWIEDZI INTERNETOWYCH

SKRÓTY

Powstają najczęściej z pierwszych liter różnych wyrażeń i zwrotów, zwłaszcza anglojęzycznych, np. *OMG* (ang. *Oh My God* [czyt.: ołmajgad] – „o mój Boże").

EMOTIKONY

Określa się tak obrazki utworzone z liter, cyfr i innych znaków, wyrażające różne uczucia, np. :-).

EMOJI [CZYT.: EMOŁDŻI]

Są to obrazki powstałe z emotikonów, np. 😍, 😄.

MODYFIKACJE PISOWNI

Dotyczą m.in. stosowania wielkich liter w środku wyrazu, np. *WiTaJCie*.

ĆWICZENIA

1 **Ustal, co oznaczają podane skróty internetowe. Których z nich używają jedynie polskojęzyczni internauci?**

BTW, IMHO, LOL, NMZC, ROTFL, THX, ZW

- Po co stosuje się tego typu skróty?

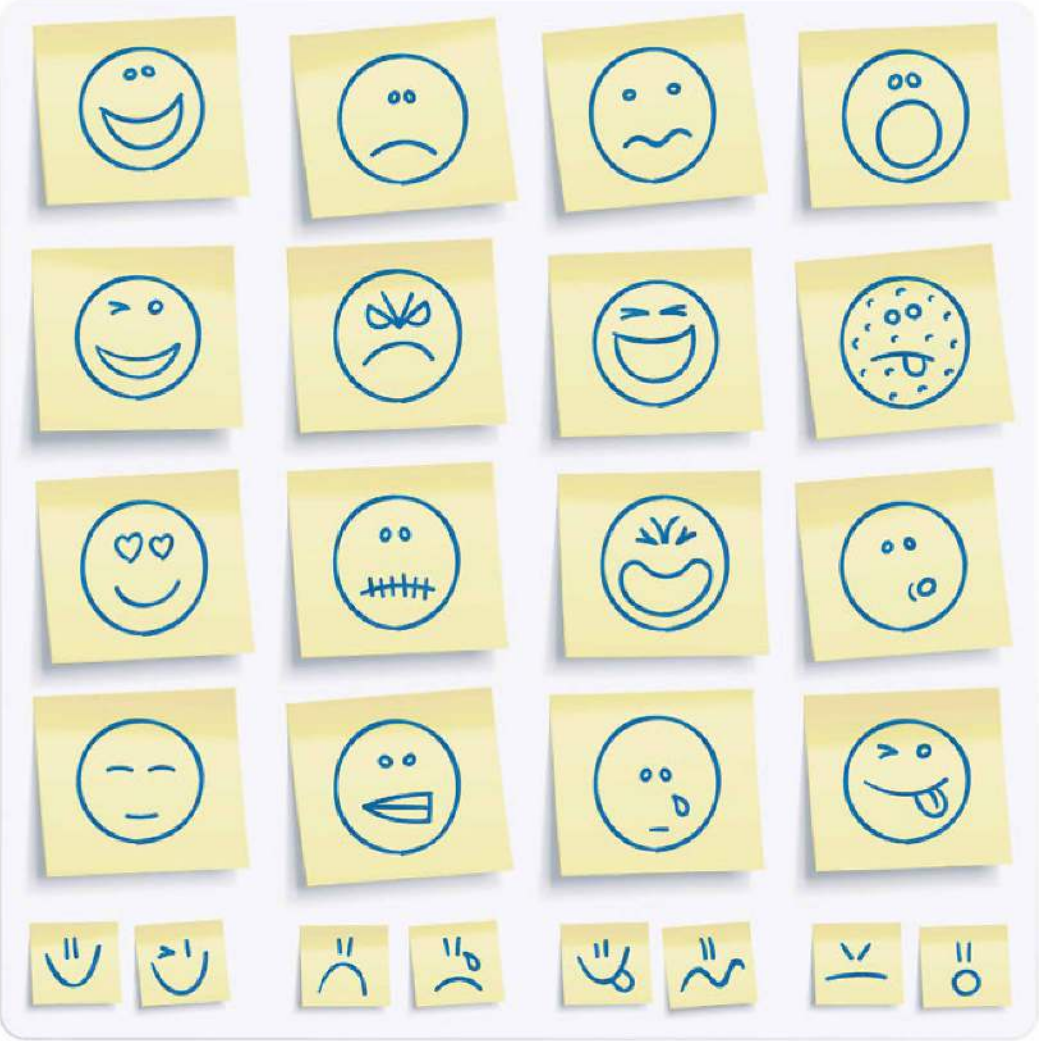
2 **Przyporządkuj podane emotikony do odpowiednich objaśnień. Zadanie wykonaj w zeszycie.**

całuję, jestem obojętna/obojętny, jestem zdziwiona/zdziwiony, kocham, nie wiem, żartuję (puszczam oko), żartuję (wystawiam język)

a) :-* **c)** ;-) **e)** ¯ \ _ (:)) _ / ¯ **g)** O.o

b) <3 **d)** :-P **f)** :-|

3 **Co można wyrazić za pomocą przedstawionych rysunków emoji? Których z nich używasz w swoich wypowiedziach internetowych?**

4 **Zapoznaj się z zamieszczonymi ilustracjami, przedstawiającymi rodzaje pisma stosowane w różnych okresach historii człowieka. Co wynika z zestawienia tych ilustracji? Jak myślisz, czy można powiedzieć, że ludzkość wraca do pisma obrazkowego? Uzasadnij swoją odpowiedź.**

1.

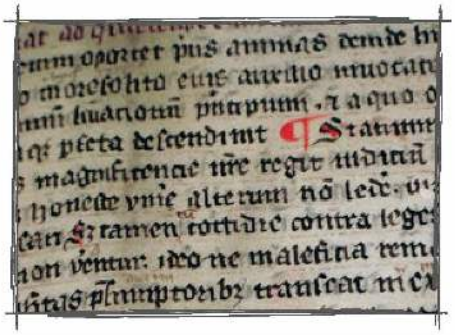
▲ Pismo obrazkowe – hieroglify ze starożytnego Egiptu.

2.

▲ Pismo klinowe ze starożytnej Mezopotamii.

3.

▲ Litery w średniowiecznym manuskrypcie.

4.

▲ Współczesna klawiatura.

5 **Odszukaj w internecie kilka memów. Jakich tematów one dotyczą? Wybierz jeden z nich i odpowiedz, z jakich elementów graficznych i językowych się składa. Następnie objaśnij zawartą w nim myśl.**

6 **Wyjaśnij, na czym polega humor w podanych tekstach z memów. Jak są zbudowane te hasła?**

a) W tym roku egzamin pisemny będzie ustny. Czego nie rozumiesz?

Woda podrożeje, ale rachunki nie wzrosną. Czego nie rozumiesz?

b) Fajna ta drużyna. Taka nie za szybka.

Fajny ten bank. Taki nie za poważny.

- Do każdego punktu ułóż po jednym haśle według własnego pomysłu.

WAŻNA WIADOMOŚĆ

W internecie pisać może każdy, dlatego znajduje się w nim wiele nieprawdziwych informacji. Ich autorzy – celowo lub nieświadomie – wprowadzają odbiorców w błąd. Z tego powodu zawsze zachowuj ograniczone zaufanie wobec anonimowych porad i wiadomości. Wiarygodnym źródłem wiedzy jest m.in. *Encyklopedia PWN* (https://encyklopedia.pwn.pl), a w kwestiach poprawności językowej warto korzystać z zasobów profesjonalnych poradni językowych (np. https://sjp.pwn.pl/poradnia, http://www.poradniajezykowa.us.edu.pl).

7 **Znajdź w internecie odpowiedzi na podane pytania. Skorzystaj z wiarygodnych źródeł wiedzy.**

a) W którym roku internet stał się powszechnie dostępny w Polsce?

b) Czy słowo *internet* można zapisywać również wielką literą?

* **8** **Wyjaśnij, na czym polega nierzetelność przytoczonych wypowiedzi z forów internetowych. Który z tych komentarzy nie tylko wprowadza w błąd, lecz także wyraża agresję?**

Nie ma sędziego (mężczyzny), sędzi (kobiety) i sędziny (żony sędziego). Tak samo jest z królową: jeśli królowa jest żoną króla, to nie ma królowej, a jeśli jest to osoba panująca, to nie ma królowy! Dlatego możesz śmiało napisać: „rządy królowy Jadwigi".

A wy w tej gazecie przestańcie się wreszcie znęcać nad językiem i czytelnikami tych waszych wypocin. „Dożywocie za znęcanie się nad 13 dzieci"?! Chyba „13 dziećmi"! Jeżeli już chcecie uchodzić za poważny dziennik, to niezwłocznie zorganizujcie kurs dla swoich pismaków.

W ręku? A co to za forma? Trzyma się coś w ręce (jednej) albo w rękach (dwóch). Proste i logiczne! Nie twórzmy potworków językowych.

Zachodniopomorskiem? Chyba zachodniopomorskim. Zadajmy pytanie: w jakim województwie? – w zachodniopomorskim. Dlaczego dziennikarze tak fatalnie odmieniają nazwy województw? Ta końcówka „skiem" tak okropnie brzmi...

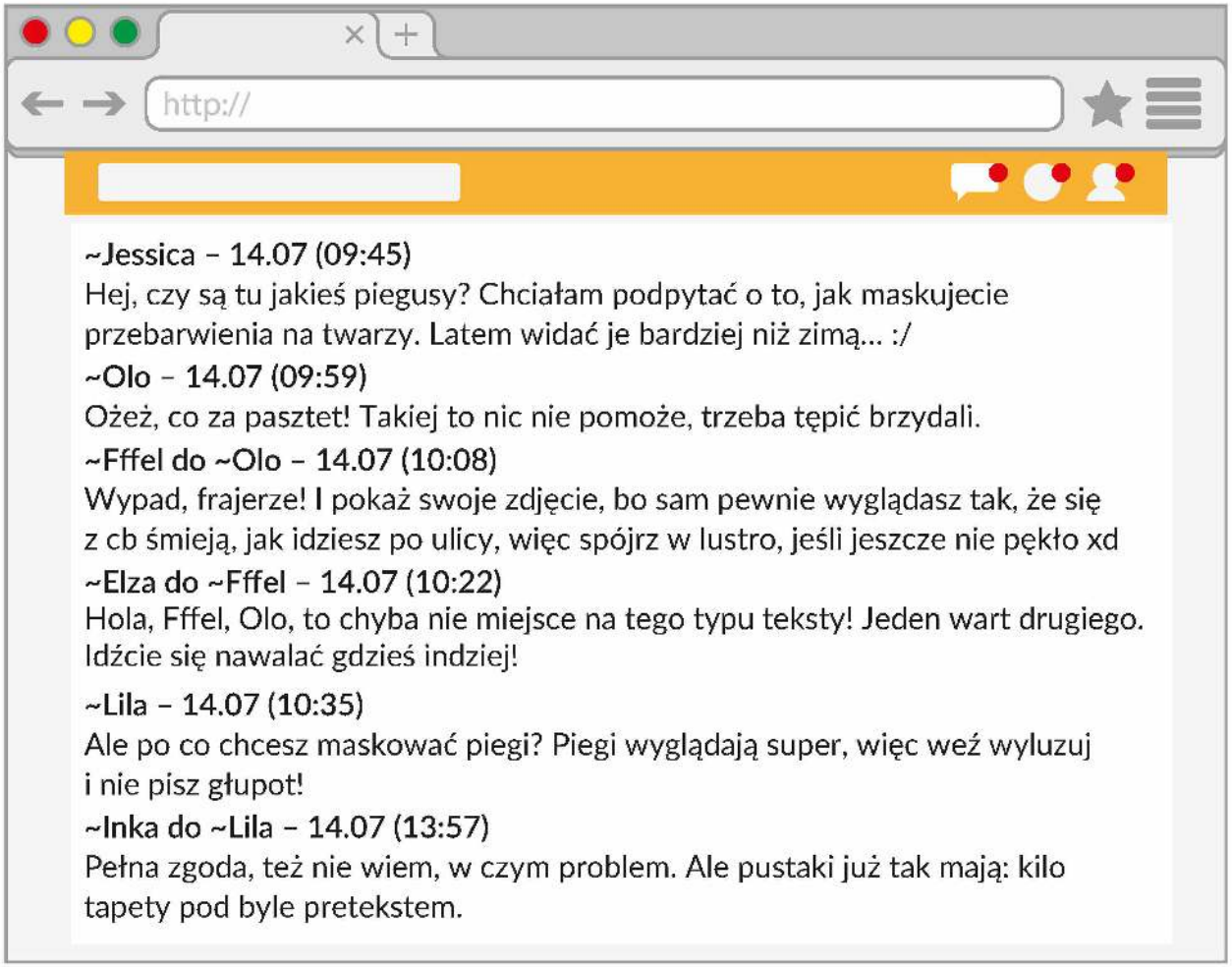
- W jaki sposób można odpowiedzieć na agresywny i nierzetelny komentarz, aby zwrócić jego autorowi uwagę na niewłaściwe zachowanie i wprowadzanie czytelników w błąd, a jednocześnie nie podsycać negatywnych emocji?

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Hejt to pełne nienawiści, agresji i pogardy działanie w internecie. Polega na wyszydzaniu, ośmieszaniu danej osoby (lub grupy osób), używaniu w stosunku do niej i jej bliskich obelżywych słów oraz gróźb. Hejt ma na celu wywołanie negatywnych emocji u adresata, zranienie go, obrażenie, wyśmianie, sprawienie, że będzie mu przykro. Zjawisko to należy odróżnić od zwykłej krytyki, której celem jest wyrażenie negatywnego stosunku do czegoś, a nie atak i poniżenie innej osoby.

9 **Porozmawiajcie w klasie o tym, jak możecie przeciwdziałać hejtowi. Podaj własne propozycje, a następnie porównaj je z pomysłami innych osób.**

10 **Przeczytaj podaną wymianę zdań. Które wypowiedzi należy uznać za hejt i dlaczego?**

Kultura języka w zawodzie

Jak zacząć e-mail do klienta? Na pewno nie od słowa *witam*! Choć zwrot ten jest często używany na początku wiadomości wysyłanych za pośrednictwem internetu, warto zdawać sobie sprawę, że przez niektórych może zostać odebrany jako niegrzeczny. Słowo *witam* zakłada bowiem wyższą rangę osoby, która go używa. Witamy także tych, którzy do nas przychodzą: gospodarz domu może witać swoich gości, a osoba występująca na scenie – słuchaczy.

Wiadomość do klienta najlepiej rozpocząć od sformułowania *Szanowny Panie* (*Szanowna Pani*, *Szanowni Państwo*). Dopuszczalna jest także forma *Dzień dobry*, choć użyjemy jej raczej w stosunku do klientów już nam znanych – takich, z którymi możemy pozwolić sobie na mniej oficjalną komunikację.

ZADANIE BRANŻOWE

Wyobraź sobie, że otrzymujesz e-mail, w którym znajoma lub znajomy Twojego kolegi prosi o wykonanie usługi zgodnej ze zdobywanymi przez Ciebie kwalifikacjami. Odpisz na tę wiadomość, przyjmując lub odrzucając ofertę.

LEKCJA

4 Reklama a rzeczywistość

Język reklamy

NA POCZĄTEK

Przypomnij sobie sytuację, w której udało Ci się przekonać do czegoś niezdecydowaną osobę. Jakie argumenty zostały przez Ciebie wówczas użyte?

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Reklama to przedstawienie danego towaru lub określonej usługi w taki sposób, aby skłonić odbiorcę do ich zakupu. Ze względu na ten cel – nakłonienie odbiorców do zrobienia czegoś – język, którym posługuje się reklama, często włącza się do stylu retorycznego. Współczesna reklama czerpie jednak również z innych stylów języka, np. potocznego, artystycznego i naukowego.

ĆWICZENIA

1 **Jaki styl języka dominuje w podanych tekstach reklamowych? Uzasadnij swój wybór.**

styl naukowy, styl retoryczny, styl potoczny, styl artystyczny

a) Wiosną Isadora mieni się kolorami. To zachwycająca kaskada barw! Makijaż oczu lśni złotem i błyszczy turkusem. Usta i paznokcie dyskretnie pachną magnolią i różą.

b) Glikany są ważnym elementem skóry właściwej. Ich utrata powoduje starzenie się skóry i powstawanie zmarszczek. Nasz nowy krem przeciwzmarszczkowy zawiera substancje pobudzające aktywność glikanów. Dzięki temu wypełnia nawet głębokie zmarszczki i pozwala dłużej zachować młody wygląd.

c) Nuda, zmęczenie, zniechęcenie? A może czujesz się za bardzo zakręcony? Jest na to nowy sposób, całkiem naturalny – energia owoców i orzechów, pozytywne szaleństwo natury w nowym megabatonie. Ten baton da Ci kopa! Nuda, zmęczenie, zniechęcenie? Po prostu zjedz baton!

d) Mówię dziś do Was nie jako trener, nie jako lider narodowej drużyny, ale jako doświadczony człowiek, który wie, kiedy dokonać zmiany. Chcę Wam powiedzieć, że po raz pierwszy w historii to jest odpowiedni moment, by zmienić... KONTO BANKOWE.

2 **Do jakich wartości i ludzkich potrzeb odwołują się podane hasła reklamowe? Jakie produkty lub usługi można zareklamować w ten sposób?**

a) W gronie najbliższych najlepiej.
b) Bo zdrowie masz tylko jedno.
c) Tak smakuje wolność.
d) Zabawa nigdy się nie kończy.
e) Prosto z natury.

- Jak myślisz, dlaczego autorzy reklam często odwołują się do wymienionych przez Ciebie wartości?

WARTO WIEDZIEĆ

Jednym z ważnych elementów reklamy jest **hasło reklamowe**, zwane też sloganem. Ma ono utrwalić się w pamięci odbiorcy, dlatego zazwyczaj jest zwięzłe, krótkie i rytmiczne. Często opiera się na zabawie słowem lub utartym powiedzeniu.

3 **Jakie zabiegi wykorzystano w podanych hasłach reklamowych? Przyporządkuj do nich odpowiednie opisy.**

a) Bądź lwem salonowym – kup najlepsze meble w mieście
b) Smacznie, smaczniej, najsmaczniej – czekolada Trzy Smaki
c) I Ty zostań Ciasteczkowym Potworem. Najlepsze ciastka na Twojej ulicy
d) Przyjemnie, błogo, mango – jogurt pełen owoców

- nawiązanie do znanego programu telewizyjnego dla dzieci
- wykorzystanie związku frazeologicznego
- rytmizacja dzięki stopniowaniu tego samego słowa
- zabawa słowna oparta na podobieństwie brzmieniowym nazwy owocu i przysłówka nazywającego miłe doznania

4 **Wyjaśnij, na czym polegają humor i zabawa słowem w podanych wypowiedziach reklamujących lek na wypadanie włosów.**

a) Rzadkie włosy? Problem głowy masz z głowy!
b) Czapki z głów! Przedstawiamy nowy preparat z Twojej apteki.
c) Wyrywasz sobie włosy z głowy? Poznaj sposób na to, jak je odzyskać.
d) Z myślą o mężczyznach, którzy szukają powodu, by pójść do fryzjera.
e) Jak zapewnić sobie burzę włosów i spokojną głowę?

* **5** **Ułóż hasła reklamowe, które mogłyby się znaleźć obok przedstawionych zdjęć, aby powstały reklamy produktów lub usług.**

1.

2.

3.

6 **Wyobraź sobie, że prowadzisz firmę zajmującą się świadczeniem usług związanych z Twoim przyszłym zawodem. Wymyśl dla niej nazwę oraz ułóż hasło reklamowe.**

7 **Odpowiedz, czym różnią się od siebie podane teksty reklamowe. Który z nich bardziej do Ciebie przemawia i dlaczego? Do jakiej grupy odbiorców lepiej skierować pierwszą wersję wypowiedzi, a do jakiej – drugą?**

a) Mamy dla Państwa wspaniałą wiadomość! Wystarczy kupić dwa produkty, by dostać trzeci zupełnie za darmo.

b) Mamy dla Ciebie wspaniałą wiadomość! Kup dwa produkty, a trzeci dostaniesz zupełnie za darmo.

8 **Przyjrzyj się reklamom prasowym z dwudziestolecia międzywojennego. Co zostało za ich pomocą zareklamowane i w jaki sposób? Czy, Twoim zdaniem, takie reklamy mogłyby się ukazać we współczesnym czasopiśmie? Uzasadnij swoją opinię.**

9 **Kulturoznawca Dariusz Czaja nazwał świat przedstawiony w reklamie *reklamowym smakiem raju*. Jak myślisz, co znaczą te słowa? Jaką wizję świata kreuje reklama?**

10 **Wyjaśnij, w jaki sposób oddziałują na odbiorców przedstawione reklamy. Co sądzisz o tak skonstruowanych przekazach?**

WAŻNA WIADOMOŚĆ

W reklamach często stosowana jest **perswazja**. Polega ona na nakłanianiu – za pomocą odpowiednich argumentów czy np. ukazywania korzyści – do zakupu danego towaru lub skorzystania z danej usługi. W wielu reklamach znajdują się też elementy **manipulacji**. Manipulacja to wykorzystywanie konkretnych okoliczności oraz niewiedzy danej osoby albo grupy, naginanie lub przeinaczanie faktów w celu wywarcia wpływu na odbiorcę. W tekstach reklamowych przejawia się ona np. poprzez podawanie nieprawdziwych lub wątpliwych informacji, powoływanie się na bliżej nieokreślone autorytety, tworzenie fałszywej wspólnoty z odbiorcą. Z tych powodów do reklam należy mieć ograniczone zaufanie.

* **11** **Podaj przykłady manipulacji w tekstach reklamowych znanych Ci np. z telewizji lub internetu.**

LEKCJA

5 Stylizacja – nie tylko w modzie

Rodzaje stylizacji językowej

NA POCZĄTEK

Z czym kojarzy Ci się słowo *stylizacja*? Czy w branży, w której zamierzasz pracować, używa się tego wyrazu? Jeśli tak, to w jakim znaczeniu?

WAŻNA WIADOMOŚĆ

W utworach literackich oraz niektórych innych wypowiedziach autorzy niekiedy dokonują **stylizacji językowej**. Stylizacja to zabieg, który polega na świadomym nadawaniu wypowiedzi określonej formy stylistycznej, celowym wprowadzeniu do niej cech danego stylu – innego niż styl charakterystyczny dla tego rodzaju wypowiedzi. Stylizację stosuje się m.in. po to, by lepiej oddać realia danego okresu historycznego lub jakiegoś środowiska, podkreślić indywidualne cechy postaci i używanego przez nie języka, nadać utworowi określony nastrój. Teksty można stylizować m.in. na dawne, gwarowe, urzędowe, religijne, potoczne.

Wybrane rodzaje stylizacji:

Stylizacja na dawny język (archaizacja):

- Do wypowiedzi wprowadza się archaizmy, czyli słowa, formy i konstrukcje, które nie są już używane.
- Przykład: *Na rycerza napadł, co samowtór z pachołkiem traktem jechał* (Andrzej Sapkowski, *Czas pogardy*).

Stylizacja gwarowa (dialektyzacja):

- Wypowiedź zostaje wzbogacona o elementy dialektów i gwar, używanych przez ludność danego regionu, głównie wiejską.
- Przykład: *Przeciem ci już wygodała. Przecież ci mnie nikt nie wydrze* (Stanisław Wyspiański, *Wesele*).

Stylizacja na język potoczny (kolokwializacja):

- W wypowiedzi pojawiają się sformułowania używane w sytuacjach nieoficjalnych, np. wyrażenia niedbałe, elementy gwary młodzieżowej, skróty, słowa nacechowane emocjonalnie, a niekiedy nawet wulgaryzmy.
- Przykład: *Ni z tego, ni z owego ten Księżyc stał się najgorętszym tematem tygodnia* (Susan Beth Pfeffer, *Życie, które znaliśmy*).

Stylizacja środowiskowa:

- Wypowiedź wzbogaca się wyrazami i sformułowaniami używanymi w danym środowisku – grupie społecznej (np. uczniów, harcerzy) lub zawodowej (np. informatyków, kierowców). W stylizacji środowiskowej często występują elementy potoczne – charakterystyczne dla danego środowiska.
- Przykład: *Es ist Zimmt — to jest cynamon. Do czego potrzebuje się cynamon? Do zupę, do legumine potrzebuje się cynamon. Co to jest cynamon? Jest taki kora z jedne drzewo* (Bolesław Prus, *Lalka*).

ĆWICZENIA

1 **Określ, jaki rodzaj stylizacji występuje w poszczególnych tekstach: archaizacja, stylizacja gwarowa czy stylizacja środowiskowa z elementami kolokwializacji.**

a) Marek Hłasko, *Baza Sokołowska*

– No, co jest, panie Jasiu? – krzyknął do kierowcy kręcącego się przy wozie.
Pawlak odwrócił się. W jego oczach zamigotały iskierki złości.
– A ja wiem, co jest? Nie chce zapalić.
– To zassij go pan.
– Już próbowałem, nie daje rady.
– No, a spróbuj pan jeszcze raz.
– O, rany boskie! Mówiłem, że nie. Trzeba go szarpnąć.
– A co on zawsze tak ciężko pali?
– Nie, tak to omega... Tylko teraz styki ma zjechane. [...]

b) Henryk Sienkiewicz, *Potop*

A tu rycerze nasi mogli podziwiać sprawność szwedzkiego żołnierza; zaledwie bowiem rozległy się pierwsze tony, gdy jedni z rajtarów poczęli wypadać co duchu z chałup, drudzy porzucali zrabowane rzeczy, woły, owce i biegli do koni.

W mgnieniu oka stanęli w sprawnym szeregu, na którego widok wezbrało podziwem serce małego rycerza, tak lud był dobrany. Chłopy wszystko rosłe i tęgie, przybrane w kaftany ze skórzanymi pasami przez ramię, w jednostajne czarne kapelusze z podniesionym koliskiem z lewej strony [...].

— A wypal no który ku nim z garłacza — rzekł mały rycerz — aby wiedzieli, czego się mają od nas spodziewać!

c) Władysław Stanisław Reymont, *Chłopi*, t. 1

– Spiesz się, Szymek, bo noc! – naganiała go, znosząc co chwila kapustę na wóz. [...]
– Józia! skończycie to dzisiaj? – zawołała do Borynianki, która z Hanką i Kubą wycinała w podle.
– Skończymy! Bo i czas do domu, taka plucha, że mnie już do koszuli przejęło. Jedziecie to już?
– Juści. Noc zaruteńko i taka ćma, że się drogi nie rozezna. Jutro się zwiezie resztę.

2 **W podanym fragmencie powieści *Krzyżacy* Henryka Sienkiewicza wskaż słowa, formy i konstrukcje charakterystyczne dla dawnego języka. Jak myślisz, dlaczego XIX-wieczny autor posłużył się środkami językowymi, których nie używano już w jego czasach? Jak nazywa się ten rodzaj stylizacji językowej?**

W Tyńcu, w gospodzie „Pod Lutym Turem", należącej do opactwa, siedziało kilku ludzi, słuchając opowiadania wojaka bywalca, który z dalekich stron przybywszy, prawił im o przygodach, jakich na wojnie i w czasie podróży doznał.

Człek był brodaty, w sile wieku, pleczysty, prawie ogromny, ale wychudły; włosy nosił ujęte w pątlik, czyli w siatkę naszywaną paciorkami; na sobie miał skórzany kubrak z pręgami wyciśniętymi przez pancerz, na nim pas, cały z miedzianych klamer; za pasem nóż w rogowej pochwie, przy boku zaś krótki kord podróżny.

Tuż przy nim, za stołem, siedział młodzieńczyk o długich włosach i wesołym spojrzeniu, widocznie jego towarzysz lub może giermek, bo przybrany także po podróżnemu, w taki sam powyciskany od zbroicy skórzany kubrak. [...]

Gospodarz [...] lał im z konwi sytne piwo do glinianych stągiewek i nasłuchiwał ciekawie przygód wojennych. [...]

– Hej! jeszcze za czasów wojny Grzymalitczyków z Nałęczami spalili nam do cna nasz Bogdaniec, tak że jeno dom stary ostał, a co było, pobrali, służebni zasie uciekli. Została goła ziemia, bo i kmiecie, co byli w sąsiedztwie, poszli dalej w puszczę. Odbudowaliśmy z bratem, ojcem tego oto wyrostka, ale następnego roku woda nam pobrała. Potem brat umarł, a jak umarł, ostałem sam z sierotą. Myślałem tedy: nie usiedzę! A prawili pod on czas o wojnie i o tym, że Jaśko z Oleśnicy, którego król Władysław po Mikołaju z Moskorzowa do Wilna wysłał, szuka skrzętnie w Polsce rycerzy. Znając ja więc godnego opata i krewniaka naszego, Janka z Tulczy, zastawiłem mu ziemię, a za pieniądze kupiłem zbroiczkę, konie – opatrzyłem się jako zwykle na wojenną wyprawę; chłopca, co mu było dwanaście lat, wsadziłem na podjezdka i haj! do Jaśka z Oleśnicy.

Henryk Sienkiewicz, *Krzyżacy*[1]

[1] Powieść *Krzyżacy* powstała w latach 1897–1900. Losy jej bohaterów zostały przedstawione na tle historycznych wydarzeń: konfliktu z zakonem krzyżackim od 1399 r. do bitwy pod Grunwaldem w 1410 r.

3 **W którym z przytoczonych tekstów <u>nie</u> mamy do czynienia ze stylizacją na średniowieczny język? Uzasadnij swoją odpowiedź.**

a) Antonina Domańska, *Historia żółtej ciżemki* (powieść napisana w 1913 r., której akcja toczy się w średniowiecznym Krakowie)

– Niech będzie pochwalony...

– Na wieki – odparł Stwosz, nie przerywając pracy; ale spojrzawszy na gościa, rzucił pośpiesznie dłuto i z rozweseloną twarzą postąpił ku niemu.

– Czy mnie oczy mylą? Jego miłość pan Andrzej Świrenkowicz! Witajcie, witajcie! dawno w Krakowie?

– Gdzie dawno! – przeciągając z litewska, odpowiedział przybyły. – Taże rozstawnymi końmi z Wilna gonię; gnatów się człek nie dorachuje... Wczoraj wieczór zajechałem, dziś gwoli rozkazania najmiłościwszego królewicza do was się kwapię, nawet uczciwie śniadać nie pośpiałem.

b) *Rozmowa Mistrza Polikarpa ze Śmiercią* (utwór nieznanego bliżej autora pochodzący z początku XV w.)

Mistrz widząc obraz skarady,
Żołte oczy, żywot blady,
Groźno się tego przelęknął,
Padł na ziemię, eże stęknął.
Gdy leżał wznak jako wiła,
Śmierć do niego przemowiła. [...]
Czemu się tako barzo lękasz?
Wrzekomoś zdrow, a <w>żdy stękasz!
Pan Bog tę rzecz tako nosił,
Iżeś go o to barzo prosił,
Abych ci się ukazała,
Wszytkę swą moc wzjawiła;
Otoż ci przed tobą stoję,
Oglądaj postawę moję:
Każdemu się tak ukażę,
Gdy go żywota zbawię.

4 **Jaki rodzaj stylizacji językowej pojawia się w zamieszczonym fragmencie? Po jakie formy językowe i słownictwo sięgnął autor, aby uzyskać pożądany efekt?**

Kowalski pojechał na śledztwo na Gestapo. Nas o nic nie pytali. Od razu kolejką do obozu. Kowalski rozstrzelany bël[1] w Piaśnicy. A më do Stutthofu. [...] Głód był straszny. Ale jeszcze gorsze zimno. Tam wiedno[2] bëło zemno. Nawetka[3] latem, jak słońce, to wiatr od morza wszystko chłodził. Zanim dali nam pasiaki, to my w tych samych bùksach[4], gaciach i koszulach, co nas wzięli, przez pół roku. [...] Razem z innymi Polakami i Kaszubami, co byli ważni za frejsztadu[5], chyba ze stu. [...] Ja to widziałem już po wojnie, jak wieszali oprawców ze Stutthofu na placu. Kupa była ludzi, ale jak te esesmanki i esesmańcy majtali nogami, to są zrobiła cisza. Në nibë fejn[6], nicht[7] nie żałował tych psów, ale cësza bëła.

Paweł Huelle [czyt.: hile], *Śpiewaj ogrody*

[1] Bël – był. Znak *ë* odczytuje się jako głoskę pośrednią między *e* a *y*.
[2] Wiedno – zawsze.
[3] Nawetka – nawet.
[4] Bùksë [czyt.: błuksy] – spodnie.
[5] Frejsztad – od niem. *Freie Stadt*: wolne miasto (w domyśle: Wolne Miasto Gdańsk).
[6] Fejn – fajnie.
[7] Nicht – nikt.

- Jak myślisz, dlaczego niektóre wyrazy zapisano na dwa sposoby, np. *bël* i *był*, *cisza* i *cësza*? O czym to świadczy?
- Na mowę mieszkańców jakiego regionu wystylizowano wypowiedź?

5 **Przekształć podany dialog między mieszkańcami Podhala tak, aby zamiast form gwarowych występowały w nim słowa i konstrukcje charakterystyczne dla języka ogólnego. Zadanie wykonaj w zeszycie.**

– Wojtek! Pedziałbyk ci cosi!
– Co?
– Kasia tańcy.
– Tańcy?! [...]
– Tańcy.
– Ka?
– W karcymie pod kościoło.
– Widziałeś?
– Widziałek.
– S kim?
– Z Wałęcake.

Kazimierz Przerwa-Tetmajer, *Jak wzieni Wojtka Chrońca*

6 **Jaki rodzaj stylizacji zastosowano w podanym fragmencie powieści? Uzasadnij swoją odpowiedź.**

[...] Markoniec spojrzał na mnie, zawahał się jakby przez moment, i powiedział coś, czego nie musiał powiedzieć. I lepiej by było dla niego, żeby nie powiedział.

– To ja zaproponowałem wstawienie do składu zawodników rezerwowych i wyłączenie was trzech z tego rewanżowego meczu.

Zamurowało mnie, kompletnie mnie zatkało. Ale Kmitę nie.

– Dziękujemy za informację, kapitanie... – wycedził. Był blady ze złości. Kowal na odmianę zaczerwienił się jeszcze bardziej i w dalszym ciągu bezgłośnie otwierał i zamykał usta, jakby się dusił.

Markoniec nie zwracał na nich uwagi. Mówił jakby tylko do mnie:

– Graliście bardzo dobrze, wszyscy to przyznają. Więc już zrobiliście swoje, wystarczy. A sam wiesz, że nad tobą wisi dwójka z chemii. Nad Kowalem z matmy. Musicie się z tego wyciągnąć. A rezerwowi będą mieli szansę się pokazać. Nie możesz zrozumieć?

– Ty, a co nade mną wisi? – spytał ironicznie Kmita. – Tu już nie masz co wymyślić?

– Nad tobą wisi zawieszenie! – powiedział wtedy sucho Iwanicki. – I nie prowokuj mnie, Kmita, bo je w końcu dostaniesz. Za to rozbijanie się na boisku i chamskie odzywki! Koniec zabawy, panowie. Z wyjątkiem tych trzech, cała drużyna zbiera się w niedzielę na boisku treningowym „Legii". Zbiórka trzy kwadranse przed meczem. Gramy o piętnastej. Cześć! – I wyszedł ze świetlicy.

Janusz Domagalik, *Zielone kasztany*

7 **W podanym tekście wskaż słowa charakterystyczne dla gwary więziennej. Dlaczego, Twoim zdaniem, więźniowie posługują się słownictwem niezrozumiałym poza ich środowiskiem?**

Trzy dni później [...] trafiam na posiedzenie w sądzie. Tam dowiaduję się, że na co najmniej 3 miesiące trafię do wrocławskiego aresztu, bo istnieje obawa, że nadal będę się ukrywał. Kilka minut później po raz pierwszy zamyka się za mną więzienna brama. Policjanci przekazują mnie klawiszom, a ja przerażony i zagubiony idę z nimi brukowaną alejką do budynku administracji. [...]

Po wizycie u wychowawczyni zaprowadzony zostaję na celę przejściową. Oprócz mnie jest tam niepełnosprawny umysłowo chłopak, który wziął z komórki sąsiada rower, żeby się na nim przejechać, gość, który wpadł przy wyrywaniu torebki i przewieźli go na sprawę z innego zakładu, oraz mrukliwy dziadek, który został doprowadzony, bo nie stawiał się na rozprawę o bicie żony. Cztery osoby na przestrzeni 6 metrów kwadratowych. [...] Zabieram się za pościelenie łóżka. [...] Przymykam oczy i zapadam w niespokojny sen. Budzę się jednak nagle, gdy dziesioniarz[1] bije domowego ninję.

[...] Nie reaguję jednak, wychodząc z założenia, że nie jestem stroną w tym konflikcie, nie chcę dostać w zęby, a nie wezwę przecież strażnika, by zostać już pierwszego dnia więziennym konfidentem.

Dwa ciosy później dziesioniarz sam przestaje i zostawia leżącego dziadka w spokoju. Ten podnosi się, jakby nigdy nic, chwyta za taboret i robi zamach, celując w tył głowy. Opuchniętą nogą odpycham dziesioniarza, tak że ten [...] nie trafia i wywraca się na podłogę. [...] W tym samym momencie otwiera się klapa, oddziałowy zagląda do środka [...], stwierdza, że kolacja, i idzie dalej. [...]

Dziesioniarz odbiera za mnie kolację, dziękuje za to, co zrobiłem, po czym przytrzymuje mi taboret, bym mógł zejść z łóżka [...].

Przy stole koleś przewija mi zasady. Co wolno, czego nie, jak należy się zachowywać w celi. Jak się pucować, co to jest białko i dlaczego jest mi potrzebne. Co to jest grypsera, kim są frajerzy [...]. [...] czym jest berło oraz jak należy korzystać z giera. Dużo trudnych słów, których nie rozumiem. Zapamiętuję tylko jedno: mam ściąć włosy.

Krzysztof Kotkowicz, kotkowicz.pl

[1] Dziesioniarz – przestępca utrzymujący się z dokonywania rozbojów.

8 **Jakie środowisko posługuje się językiem wykorzystanym w podanej wypowiedzi? Które słowa na to wskazują?**

Dostałem nowy czelendż. Muszę ASAP przygotować brief – deadline na jutro. Na pozytywny feedback od accounta nawet nie liczę.

- Z jakiego języka czerpie słownictwo tego środowiska? Jak myślisz – dlaczego?

* **9** **Wymień utwory, np. literackie lub muzyczne, w których występuje stylizacja na język używany w wybranym środowisku.**

* **10** **Napisz w zeszycie stylizowaną wypowiedź zawierającą wyrazy i sformułowania charakterystyczne dla Twojego przyszłego zawodu. Twoja praca powinna składać się z co najmniej pięciu zdań.**

LEKCJA 6

Mniej lub bardziej trwałe relacje

Związki frazeologiczne i ich pochodzenie

NA POCZĄTEK

Co dosłownie i w przenośni znaczą zwroty: *prosić kogoś na kolanach* oraz *owijać w bawełnę*? Podaj inne sformułowania, które – w zależności od kontekstu – mogą mieć znaczenie albo dosłowne, albo przenośne.

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Związki frazeologiczne (frazeologizmy) to społecznie utrwalone połączenia wyrazów mające znaczenie inne niż to, które wynikałoby ze znaczenia poszczególnych słów.

owczy + pęd → owczy pęd

- **owczy** – dotyczący owcy lub owiec
- **pęd** – bardzo szybkie przemieszczanie się, szybki ruch
- **owczy pęd** – bezmyślne naśladowanie innych osób, uleganie nastrojom tłumu, nie: ~~szybkie przemieszczanie się owiec~~ – znaczenie związku jest inne niż znaczenie tworzących go słów

Zazwyczaj w związkach frazeologicznych nie można wymienić żadnego z wyrazów, ponieważ ich połączenie stanowi nierozerwalną całość. Przykłady: *panna młoda* (to nie panna, która jest młoda, lecz kobieta w dowolnym wieku wstępująca w związek małżeński), *kocie łby* (to nie głowy kotów, lecz bruk ułożony z okrągłych kamieni).

Są też frazeologizmy, w których jeden z członów można wymienić na inny, ale o podobnym znaczeniu. Przykłady: *zrobiło się ciemno przed oczami = zrobiło się czarno przed oczami*, *silny jak koń = silny jak tur.*

Wiele związków frazeologicznych jest charakterystycznych dla danego języka i dlatego nie mogą być tłumaczone słowo po słowie. Przykładowo, czasownik *uciekać* w języku polskim możemy zastąpić frazeologizmem *brać nogi za pas*, a w języku niemieckim – *Hals über Kopf rennen* [czyt.: hals yba kopf renen], co w dosłownym tłumaczeniu znaczy *biec z szyją nad głową*.

ĆWICZENIA

1 **Wyjaśnij, co oznaczają poszczególne frazeologizmy. Czy zamieszczone ilustracje właściwie oddają ich sens?**

1. Wszystko na mojej głowie.

2. Jesteś w czepku urodzony.

3. Jestem na dnie.

2 **Wskaż w każdym zestawie stałe połączenia wyrazowe. Wyjaśnij ich znaczenie.**

a) mrówcza praca, ciężka praca, syzyfowa praca

b) błękitna krew, gorąca krew, płynąca krew

c) [muzyka] z górnej półki, [książki] z drewnianej półki, [szklanka] z najniższej półki

d) przecierać oczy, przecierać lustro, przecierać szlak

3 **Do podanych związków frazeologicznych przyporządkuj odpowiednie objaśnienia.**

nie wylewać za kołnierz, rzucać perły przed wieprze, spisać na straty, dopiąć na ostatni guzik, powalić na kolana

a) uznać za nieprzydatne, stracone

b) wywrzeć ogromne wrażenie

c) przygotować wyjątkowo starannie, o wszystko zadbać

d) chętnie pić alkohol

e) dawać coś, co nie zostanie docenione

4 **Odpowiedz, które z podanych wyrazów tworzą związki frazeologiczne z przymiotnikiem *biały*, a które – z przymiotnikiem *czarny*. Co oznaczają poszczególne wyrażenia?**

charakter, gorączka, koń, kruk, lista, owca, personel, plamy, robota, rozpacz, rynek, szaleństwo, tango

* • Jakie znasz inne frazeologizmy zawierające słowo *czarny* lub *biały*? Wyjaśnij ich znaczenie.

5 **Wybierz odpowiednie zakończenia związków frazeologicznych. Zadanie wykonaj w zeszycie. Na podstawie zapisanych przykładów uzasadnij, że istotną cechą związków frazeologicznych porównawczych jest obrazowość.**

chytry		głupi do sera
wygląda		lis
śmiać się	jak	bóbr
uciekać		półtora nieszczęścia
płakać		szczury z tonącego okrętu

6 **Odszukaj w słowniku języka polskiego lub słowniku frazeologicznym związki frazeologiczne ze słowem *ręka*. Przepisz kilka z nich do zeszytu i ułóż z nimi zdania.**

7 **W podanym zdaniu wskaż związki z czasownikiem *iść*. Który z nich jest stałym połączeniem wyrazowym?**

Zamiast iść na ulicę bić słabszych, niech idą po rozum do głowy.

* • Ułóż własny komentarz wyrażający potępienie dla przemocy. Zawrzyj w nim związek frazeologiczny.

8 **Wraz z koleżanką lub kolegą z ławki wybierzcie jeden związek frazeologiczny. Przedstawcie go na forum klasy podczas gry w kalambury – zgodnie z podanymi zasadami. Odwołajcie się albo do znaczenia frazeologizmu, albo do sensu poszczególnych wyrazów wchodzących w jego skład.**

- Para graczy przedstawia wybrane hasło – związek frazeologiczny – za pomocą rysunku na tablicy (nie wolno używać liter!) lub za pomocą gestów (nie wolno przy tym mówić!). Pozostałe pary biorące udział w zabawie zgadują, o jakie hasło chodzi.
- Czas na przedstawianie hasła jest ograniczony do 3 minut. Jeśli nikt w tym czasie nie odgadnie hasła, prezentująca je para traci punkt. Jeżeli któraś z par odgadnie pokazywany związek, to ona otrzymuje punkt.
- Pary kolejno przedstawiają swoje hasła na forum klasy.

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Związki frazeologiczne mogą mieć różne pochodzenie.

Wybrane źródła związków frazeologicznych:
- mitologia i literatura antyczna, np. *syzyfowa praca*,
- Biblia i język religijny, np. *manna z nieba*,
- opowieści historyczne, legendy, np. *kości zostały rzucone*,
- literatura i film, np. *walka z wiatrakami*,
- reklama, np. *a świstak siedzi i zawija je w te sreberka*,
- język potoczny, np. *nie śmierdzieć groszem*,
- język naukowy, np. *czarna dziura*.

9 **Dokończ w zeszycie listę związków frazeologicznych, którymi można zastąpić czasownik *umrzeć*. Podaj co najmniej trzy przykłady. Następnie wyjaśnij, jakie jest pochodzenie wszystkich związków z listy.**

umrzeć – kopnąć w kalendarz, spocząć w Bogu, …

*10 **Które z podanych związków frazeologicznych pochodzą z mitologii greckiej, a które z Biblii? Co oznaczają? W razie trudności skorzystaj ze słownika frazeologicznego. Następnie odszukaj informacje o pierwotnym znaczeniu tych połączeń wyrazowych.**

a) ciemności egipskie
b) hiobowe wieści
c) oko za oko, ząb za ząb
d) pięta Achillesa
e) puszka Pandory
f) między Scyllą a Charybdą
g) salomonowy wyrok
h) stajnia Augiasza
i) urwać łeb hydrze

Przykład:
nić Ariadny:
– pochodzenie: mitologia grecka,
– pierwotne znaczenie: kłębek nici, którą Ariadna – córka króla Krety – dała Tezeuszowi, aby ten znalazł wyjście z labiryntu Minotaura,
– dzisiejsze znaczenie: coś, co ułatwia rozwiązanie jakiegoś problemu, wyjście z trudnej sytuacji bądź dotarcie do celu lub odszukanie czegoś.

11 **Wśród podanych związków frazeologicznych wskaż te, które pochodzą z języka potocznego. Jakie zachowania zostały wyrażone za ich pomocą?**

chlapnąć ozorem, czuć się jak ryba w wodzie, nazywać rzeczy po imieniu, palnąć z grubej rury, postawić komuś pomnik, wciskać kit, wpuścić kogoś w maliny

12 **Z jakich tekstów kultury wywodzą się lub do jakich tekstów nawiązują podane związki frazeologiczne? Przyporządkuj je do odpowiednich grup.**

reklama, film, literatura

* a) chocholi taniec
b) miś na miarę naszych możliwości
c) dantejskie sceny
d) A może frytki do tego?

13 **Wyjaśnij znaczenie związków frazeologicznych wykorzystanych w tytułach podręczników i ich związek z poszczególnymi przedmiotami szkolnymi. Który z tych frazeologizmów ma swoje źródło w języku internetu?**

a) *Do dzieła! Podręcznik do plastyki dla szkoły podstawowej*
b) *Lubię to! Podręcznik do informatyki dla szkoły podstawowej*
c) *To się liczy! Podręcznik do matematyki dla branżowej szkoły pierwszego stopnia*

LEKCJA 7

Kto wyskoczył z konopi?

Błędy frazeologiczne. Frazeologizmy a przysłowia

NA POCZĄTEK

Podaj przykłady związków frazeologicznych, którymi posługujesz się w swoich wypowiedziach.

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Związki frazeologiczne to społeczne utrwalone, powtarzalne połączenia wyrazowe o ustalonej budowie i formie. Jeśli frazeologizm zostanie świadomie zmodyfikowany, np. w literaturze lub reklamie, mamy do czynienia z grą słowną. Jeżeli modyfikacja jest nieświadoma, mówimy o **błędzie frazeologicznym**.

Niepoprawna wymiana jednego składnika na inny, np. ~~*wyskoczyć jak zając z konopi*~~ (popr. *wyskoczyć jak filip z konopi*)

Dodawanie niepotrzebnego wyrazu, np. ~~*między Bogiem a prawdą*~~ (popr. *Bogiem a prawdą*)

Opuszczanie koniecznego wyrazu, np. ~~*dolać oliwy*~~ (popr. *dolać oliwy do ognia*)

BŁĘDY FRAZEOLOGICZNE

Zmiana formy gramatycznej jednego ze składników, np. ~~*szukać przy świecy*~~ (popr. *szukać ze świecą*)

Nieświadome krzyżowanie ze sobą dwóch frazeologizmów, np. ~~*odwracać kota do góry nogami*~~ (popr. *odwracać kota ogonem* i *do góry nogami*)

Używanie frazeologizmów w niewłaściwym znaczeniu, np. *bić pianę* jako *denerwować się* (poprawne znaczenie: *rozmawiać ciągle o tym samym*)

ĆWICZENIA

1 **Wskaż błędy frazeologiczne w podanych zdaniach. Dlaczego te konstrukcje są niepoprawne?**

a) Upiekę trzy pieczenie na jednym ogniu.
b) Spadł mi ciężki kamień z serca.
c) Wyssał talent z mlekiem.
d) Wybieramy się na wczasy pod gruszami.

2 **Odpowiedz, jakie związki frazeologiczne zostały ze sobą połączone w jeden w podanych przykładach. Które skrzyżowanie frazeologizmów należy uznać za błąd?**

a) nieświadome skrzyżowanie dwóch frazeologizmów:
Coś mu świta, ale nie wie, w którym kościele.
b) skrzyżowanie dwóch frazeologizmów w filmie *Auta 2*:
Znacie się jak łyse opony.

*3 **Wskaż wyraz, którym należy uzupełnić poszczególne związki frazeologiczne. W razie trudności skorzystaj ze słownika frazeologicznego.**

a) [twardy/ciężki] orzech do zgryzienia
b) miód na moje [uszy/serce]
c) nie [zasypuj/zasypiaj] gruszek w popiele
d) mądrej głowie dość [dwie/po] słowie

- Jak myślisz, dlaczego użytkownicy języka polskiego popełniają błędy frazeologiczne, wymieniając właściwe słowo na inne? Wyjaśnij na podstawie frazeologizmów z punktów c i d.

4 **Zbuduj poprawny związek frazeologiczny z podanych wyrazów w odpowiedniej formie. Wyjaśnij jego znaczenie.**

najmniejszy, iść, linia, opór

5 **Które z podanych zdań zawierają błędy frazeologiczne? Wyjaśnij, na czym one polegają.**

6 **Na podstawie podanych definicji odpowiedz, który rzeczownik jest elementem frazeologizmu *mieć coś na tapecie* – *tapet* czy *tapeta*? Następnie wyjaśnij, czy w wypowiedzi zamieszczonej na ilustracji frazeologizm ten został użyty poprawnie.**

mieć coś na tapecie – właśnie coś omawiać, obradować nad czymś w danej chwili
tapet (z jęz. niemieckiego *tapet* – „obrus") – dawniej: pokryty zieloną tkaniną stół, przy którym toczyły się obrady
tapeta (z jęz. niemieckiego *tapete* – „kobierzec") – **1.** wzorzysty papier lub tworzywo do wyklejania ścian pomieszczeń; **2.** grafika lub zdjęcie umieszczone jako tło na ekranie komputera

* **7** **Wypisz z wiersza do zeszytu związki frazeologiczne – zarówno te użyte bez zmian, jak i zmodyfikowane. Jak myślisz, w jakim celu autorka zastosowała przekształcenia i połączenia frazeologizmów? Jaki efekt osiągnęła, wykorzystując w wierszu związki frazeologiczne?**

Ewa Lipska
Ręce

Te
które podajemy
do dymisji.

Te
które nam się podają
za ręce.

Te
którymi mocno trzymamy się
za głowę.

Wszystkie
które dają nam
wolną rękę
przy wyborze decyzji.

Te
które wymykają się
z rąk.

Ręce
na których zawsze można polegać
jak na poległych.

8 **Przeczytaj podane hasło ze słownika języka polskiego. Wskaż związki frazeologiczne i powiedz, które z nich mają charakter potoczny lub bardzo potoczny (pospolity). W jakich sytuacjach użycie potocznego frazeologizmu jest błędem?**

łapa *ż IV, CMs. łapie, D. lm łap* **1.** «noga ssaka lub ptaka»: Lew liże łapę. ◊ Spaść na cztery łapy «wyjść cało z opresji» □ Kot zawsze spada na cztery łapy «o kimś, kto zawsze, nawet w najtrudniejszej sytuacji, daje sobie radę» **2.** *pot. żart.* «dłoń, ręka człowieka»: Zabierz te łapy. ◊ Dać w łapę «dać komuś łapówkę» ◊ Dostać po łapach «zostać zganionym, skarconym» ◊ Pchać się z łapami «sięgać po coś bez pozwolenia» ◊ Położyć łapę na czymś «całkowicie coś kontrolować lub zagarnąć coś» ◊ Wpaść w czyjeś łapy «zostać przez kogoś schwytanym» ◊ Żyć z kimś na kocią łapę «o mężczyźnie i kobiecie: żyć ze sobą bez ślubu»

- Zwróć uwagę na znaki ◊ i □ występujące w haśle słownikowym. Który z nich poprzedza związki frazeologiczne? Jaki rodzaj wypowiedzi został oznaczony drugim z tych symboli?

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Obok związków frazeologicznych wyróżnia się m.in. **przysłowia**. Są to krótkie, często rymowane wypowiedzi utrwalone w tradycji ustnej, pochodzące zwykle ze źródeł ludowych i zazwyczaj anonimowe. Wyrażają jakąś myśl, wskazówkę lub przestrogę – nierzadko metaforycznie. Charakteryzują się także obrazowością i zwięzłością.
Przysłowia są samodzielnymi wypowiedzeniami – w przeciwieństwie do większości związków frazeologicznych, które wplata się w wypowiedzi. Podobnie jak frazeologizmy są ustabilizowanymi, niezmiennymi połączeniami, dlatego nie powinny być przekształcane z powodów innych niż kreacja artystyczna lub użycie żartobliwe.

9 **Ustal, które zdanie w każdej parze jest przysłowiem, a które zawiera związek frazeologiczny.**

a) Cała praca poszła z dymem.
Nie ma dymu bez ognia.

b) Znowu mijasz się z prawdą.
Prawda w oczy kole.

c) Gdzie drwa rąbią, tam wióry lecą.
Drzewo wyschło na wiór.

d) Cały dzień wisisz na telefonie!
Co ma wisieć, nie utonie.

10 **Uzupełnij przysłowia brakującymi wyrazami. Wyjaśnij ich sens i powiedz, co wyraża każde z nich: obserwację jakiegoś elementu rzeczywistości, wskazówkę na temat tego, jak się zachowywać, czy ostrzeżenie.**

a) Kobiety nie bij nawet [?].

b) Co [?], to obyczaj.

c) Kto [?] wojuje, ten od miecza ginie.

d) Kto [?] przychodzi, ten sam sobie szkodzi.

e) [?] pada jabłko od jabłoni.

f) Nie czyń [?], co tobie niemiłe.

11 **Zapisz w zeszycie po jednym przysłowiu zawierającym podane wyrazy. W razie trudności skorzystaj ze słownika frazeologicznego lub innych źródeł.**

dzban, kura, Rzym

12 **Wyjaśnij, na czym polega humor w podanych sformułowaniach. Jakie przysłowia zostały w nich zmodyfikowane i jaki jest cel tych modyfikacji?**

a) Kto rano wstaje, ten wychodzi z psem.

b) Kto pod kim dołki kopie, ten awansuje.

* c) Jak Kuba Bogu, tak Bóg Fidelowi.

- Wybierz dwa inne przysłowia i zmień ich zakończenia tak, aby powstały zabawne sformułowania.

Kultura języka w zawodzie

Jednym z błędów frazeologicznych, często spotykanym nawet w oficjalnych wypowiedziach, jest dodawanie do frazeologizmów niepotrzebnego wyrazu *przysłowiowy*. Wiele osób – polityków, aktorów i przedstawicieli różnych innych zawodów – woli *postawić przysłowiową kropkę nad i* lub *odcinać przysłowiowe kupony*, zamiast po prostu *postawić kropkę nad i* czy *odcinać kupony*, choć tak przecież brzmią te związki frazeologiczne. Zwróć uwagę na to, czy nie nadużywasz w swoich wypowiedziach przymiotnika *przysłowiowy*.

ZADANIE BRANŻOWE

W jakich sytuacjach osoby wykonujące zawód, do którego się przygotowujesz, używają wyrazu *przysłowiowy*? Czy jest to uzasadnione i właściwe użycie? Dlaczego? W razie trudności możesz podać przykład spoza sfery zawodowej, np. z codziennych rozmów lub z wypowiedzi znanej osoby.

LEKCJA 8

Rozprawiamy się z rozprawką

Formy wypowiedzi: rozprawka

NA POCZĄTEK

W każdej parze zdań wybierz to, z którym się zgadzasz, i dokończ je, podając odpowiedni argument.

a) Popieram segregację śmieci, ponieważ...
Jestem przeciwna/przeciwny segregacji śmieci, ponieważ...

b) Moim zdaniem komunikacja przez internet jest lepsza niż kontakty bezpośrednie, ponieważ...
Moim zdaniem kontakty bezpośrednie są lepsze niż komunikacja internetowa, ponieważ...

c) Noszenie odzieży z godłem Polski i innymi symbolami państwowymi uważam za dowód patriotyzmu, ponieważ...
Noszenie odzieży z godłem Polski i innymi symbolami państwowymi nie świadczy, według mnie, o patriotyzmie, ponieważ...

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Rozprawka jest jedną z argumentacyjnych form wypowiedzi.

CECHY ROZPRAWKI

Służy analizie i wyjaśnieniu jakiegoś zagadnienia albo ocenie ważnego problemu.

Zawiera **tezę**, którą należy udowodnić za pomocą **argumentów**, albo **hipotezę**, którą trzeba **potwierdzić** lub **podważyć**, również używając odpowiednich argumentów.

Powinna się charakteryzować logiką i precyzją wywodu.

Składa się ze wstępu, z rozwinięcia i z zakończenia.

WAŻNA WIADOMOŚĆ

SCHEMATY ROZPRAWKI	
ROZPRAWKA Z TEZĄ	**ROZPRAWKA Z HIPOTEZĄ**
• Wstęp – teza, czyli stwierdzenie, z którym się zgadzamy i które będziemy udowadniać za pomocą argumentów (zazwyczaj uporządkowanych w kolejności od najważniejszego do najmniej istotnego). Przykład: *Według mnie globalna współpraca ludzi przynosi zdecydowanie więcej korzyści niż szkód.* • Rozwinięcie – przedstawienie argumentów na poparcie tezy i ilustrujących je przykładów. • Zakończenie – podsumowanie rozważań, określenie trafności argumentów, potwierdzenie tezy. W zakończeniu można zawrzeć puentę, np. w formie cytatu, który wiąże się z udowodnioną tezą.	• Wstęp – hipoteza, czyli stwierdzenie, które wymaga sprawdzenia, przeprowadzenia dowodu i które będziemy potwierdzać lub odrzucać. Może mieć formę pytania. Przykłady: *Wydaje mi się, że bunt często odgrywa pozytywną rolę w rozwoju społeczeństwa.; Czy bunt może przyczynić się do pozytywnych zmian w życiu społecznym?.* • Rozwinięcie – zgromadzenie argumentów i przykładów przemawiających za postawioną hipotezą oraz kontrargumentów, czyli argumentów przeciwnych, podważających tę hipotezę. • Zakończenie – rozstrzygnięcie wątpliwości oraz postawienie tezy wynikającej z wcześniejszych rozważań, czyli potwierdzenie lub odrzucenie przyjętej hipotezy.

ĆWICZENIA

1 **Wyjaśnij, czym się różni teza od hipotezy. Dobierz do tych pojęć odpowiednie objaśnienia.**

- twierdzenie, które ktoś uznaje za prawdziwe i zamierza udowodnić
- przyjęte założenie lub przypuszczenie wymagające sprawdzenia

2 **Wskaż wśród podanych wypowiedzeń te, które mogłyby być tematami rozprawek. Uzasadnij swój wybór.**

- Czy warto przejść na dietę wegetariańską?
- Dieta wegetariańska nie jest zdrowa.
- Jaka dieta jest najlepsza dla ciebie?
- Wegetarianizm – zdrowa alternatywa dla tradycyjnej diety
- Zalecenia żywieniowe dla wegetarian

3 **Sformułuj tytuł rozprawki, której ilustracją mogłoby być zamieszczone zdjęcie.**

4 **Ustal, które z podanych sformułowań stosowanych w rozprawce są charakterystyczne dla wstępu, które – dla rozwinięcia, a które – dla zakończenia. Które z nich można stosować w różnych częściach rozprawki?**

a) drugim dowodem może być...
b) kolejną kwestią jest...
c) moim zdaniem...
d) na zakończenie mogę stwierdzić, że...
e) oprócz tego
f) po pierwsze..., po drugie..., po trzecie...
g) podsumowując...
h) sądzę, że...
i) w moim przekonaniu...
j) w pełni zgadzam się z...
k) warto zastanowić się nad...
l) jak wynika z przedstawionych argumentów...

5 **Które argumenty można wykorzystać w rozprawce pt. *Podróże kształcą*? Ułóż je w kolejności od tego, który uważasz za najważniejszy, do najmniej – Twoim zdaniem – istotnego.**

- ćwiczenie języków obcych
- nauka historii podczas zwiedzania miasta
- odpoczynek na plaży lub w górach
- porównywanie ze sobą różnych obyczajów
- poznawanie innych kultur
- racjonalne gospodarowanie pieniędzmi
- zdobywanie nowych umiejętności (np. rozbijanie namiotu)

6 **Zbierz argumenty przemawiające za wybraną przez Ciebie tezą. Zapisz je w zeszycie.**

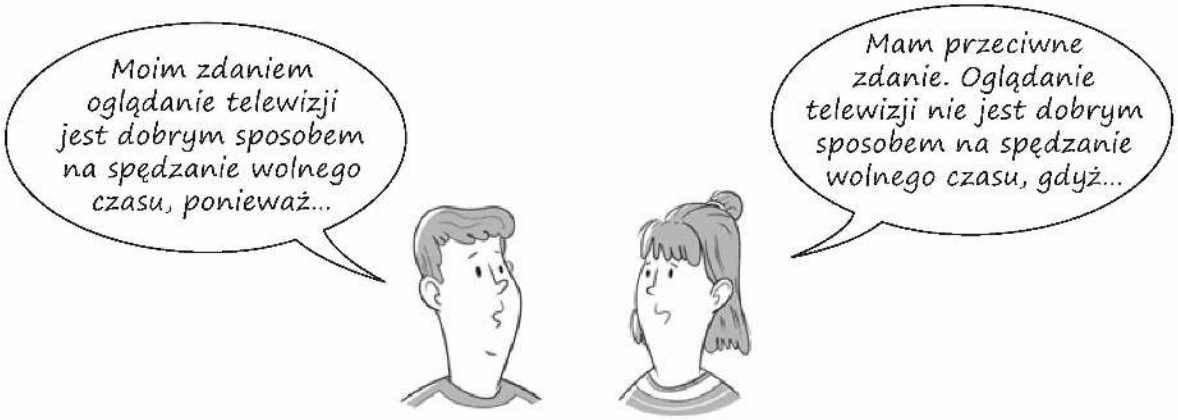
a) Życie w mieście ma więcej zalet niż życie na wsi.

b) Życie na wsi ma więcej zalet niż życie w mieście.

7 **Napisz w zeszycie wstęp i zakończenie do podanego fragmentu rozprawki pt. *Rodzice nie powinni wymierzać dzieciom kar cielesnych.***

Niektórzy uważają, że w pewnych sytuacjach klaps jest najlepszą formą reakcji rodzica na niedopuszczalne zachowanie dziecka. Ma to być dla niego prosty i jednoznaczny sygnał, że pewnych rzeczy pod żadnym pozorem nie wolno robić. Psychologowie podkreślają jednak, że klapsy wywołują skutki odwrotne do zamierzonych: prowadzą do aspołecznych i destruktywnych zachowań. Im więcej klapsów, tym więcej agresji u dzieci i nieposłuszeństwa wobec rodziców.

8 **Podzielcie się na dwie grupy i zbierzcie w nich argumenty do rozprawki pt. *Czy oglądanie telewizji jest dobrym sposobem na spędzanie wolnego czasu?*. Pierwszy zespół przygotowuje argumenty przemawiające za odpowiedzią twierdzącą na postawione pytanie, a drugi – za odpowiedzią przeczącą. Następnie omówcie to zagadnienie na forum klasy.**

9 **Przygotuj plan rozprawki pt. *Język polski to ważny przedmiot szkolny.* Napisz w punktach, co powinno się znaleźć w poszczególnych częściach wypracowania. Zadanie wykonaj w zeszycie.**

* **10** **Czy zawód, którego się uczysz, zmieni się w przyszłości? Napisz w zeszycie rozprawkę na ten temat. Skorzystaj z podanych wskazówek.**

a) Sformułuj tezę (*Zawód... zmieni się w przyszłości* albo *Zawód... nie zmieni się w przyszłości*) i napisz pierwszy akapit rozprawki – wstęp.

b) Zapisz w brudnopisie argumenty potwierdzające tezę i ponumeruj je w kolejności od najważniejszego do najmniej istotnego.

c) Napisz rozwinięcie. W poszczególnych akapitach przedstaw każdy z przygotowanych wcześniej argumentów i uzupełnij go przykładami.

d) Wyciągnij wnioski z rozważań i przedstaw je w zakończeniu.

LEKCJA

9 Notatka zgodna z protokołem

Formy wypowiedzi: notatka syntetyzująca, protokół

NA POCZĄTEK

W jakich sytuacjach sporządzasz notatki? Czego one dotyczą?

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Notatkę sporządza się w celu uporządkowania i zapamiętania informacji, np. na lekcji albo podczas czytania lektury. Notatka powinna być krótka i przejrzysta. Należy w niej uwzględnić tylko najważniejsze informacje. Oprócz wyrazów można w niej stosować różne znaki (np. strzałki), proste rysunki i skróty, a także cyfry, kolorowe wyróżnienia, podkreślenia.

Notatkę służącą zebraniu i uporządkowaniu wiadomości często nazywa się **syntetyzującą**.

Notatka może mieć formę:

- tabeli,
- wyliczenia w punktach,
- krótkiego tekstu,
- schematu, wykresu, mapy myśli,
- uwag na marginesie książki.

ĆWICZENIA

1 **Kiedy, po co i w jaki sposób sporządza się notatki? Zapisz notatkę w postaci mapy myśli na temat tej formy wypowiedzi. Zadanie wykonaj w zeszycie.**

2 **Zapisz w skróconej formie informację przekazaną przez wychowawczynię, tak aby nie zapomnieć o wyjściu do kina i konieczności przyniesienia biletów.**

W poniedziałek 18 kwietnia o godzinie 10.00 idziemy do kina. Pojedziemy autobusem, więc jeśli nie macie biletów miesięcznych, pamiętajcie o przyniesieniu jednorazowych (w obie strony!).

3 **Przekształć według wzoru podane wypowiedzi w jak najkrótsze, ale zrozumiałe notatki. Zadanie wykonaj w zeszycie.**

Królowa Jadwiga pochodziła z dynastii Andegawenów, która w XIV wieku rządziła na Węgrzech.	Jadwiga ← Andegawenowie (XIV w., Węgry)

a) Przydawka to część zdania określająca najczęściej rzeczownik, wyrażona m.in. przymiotnikiem, zaimkiem, liczebnikiem lub wyrażeniem przyimkowym.

b) Parlament w Polsce składa się z dwóch izb: sejmu, który jest izbą niższą i liczy 460 posłów, oraz senatu – izby wyższej gromadzącej 100 osób.

c) Planetoida jest niewielkim ciałem niebieskim o nieregularnym kształcie i średnicy liczącej od kilku do kilkuset kilometrów, krążącym wokół Słońca.

4 **Przygotuj listę spraw, którymi musisz się zająć w najbliższym czasie. Uwzględnij w niej swoje obowiązki, takie jak np. nauka przed sprawdzianem albo praktyki zawodowe.**

5 **Sporządź notatkę dotyczącą tekstu *Polska betonoza. Czy nasze miasta zamieniają się w pustynie?* zamieszczonego na s. 118–120 podręcznika. W tym celu wynotuj w punktach najważniejsze informacje.**

6 **Wyjaśnij, w jakim celu sporządzono przedstawioną notatkę. Czy została ona napisana na podstawie dłuższej wypowiedzi, czy – przeciwnie – to na jej podstawie powstanie obszerniejszy tekst?**

Zebranie Samorządu Uczniowskiego (18.11.2019)

- dyskoteka andrzejkowa:
  - > 29.11.2019, godz. 18.00
  - > wróżby → Ewa Kamińska, Łucja Pasek
  - > muzyka → Damian Partyka, Maciek Lipusz
  - > spotkanie organizacyjne: 27.11.2019, godz. 15.30
- kiermasz mikołajkowy na rzecz potrzebującego dziecka:
  - > wybór potrzebującego dziecka – przegląd akcji → Alicja Marek, Ewa Kamińska
  - > przygotowanie akcji informacyjnej (plakaty, strona szkoły, media społecznościowe) → Łucja Pasek, Damian Partyka
  - > zbieranie książek i innych przedmiotów na kiermasz → koordynacja: Bartek Gorkiewicz (fanty zbierane na przerwach w s. 1.1)
  - > zaproszenie przedstawicieli Urzędu Gminy → Agata Lipka

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Na różnego rodzaju zebraniach, posiedzeniach, rozprawach sądowych i obradach sporządza się **protokoły** dokumentujące przebieg tych spotkań.

PROTOKÓŁ

jeden z gatunków stylu urzędowego

pisemne sprawozdanie z zebrania, np. protokół posiedzenia rady pedagogicznej

dokument, który potwierdza wykonanie jakiejś czynności i opisuje jej przebieg, np. protokół zniszczenia

Najczęściej **protokolant**, czyli osoba zapisująca przebieg spotkania, w czasie zebrania robi jedynie notatki, a dopiero później na ich podstawie sporządza protokół.

7 **Ustal, czy przedstawiony wzór protokołu dotyczy sprawozdania z zebrania czy potwierdzenia dokonania jakiejś czynności.**

....., dnia .....

Protokół przekazania kluczy

W dniu ..... otrzymałem komplet kluczy do domu/mieszkania położonego przy ul. ..... i będącego własnością .... Biuro nieruchomości przyjmuje klucze w celu okazywania domu/mieszkania potencjalnym nabywcom. Każde okazanie nieruchomości zostanie odnotowane w rejestrze.

Uwagi dotyczące wyposażenia lokalu:

.....

.....

.....

....

czytelny podpis i nr dowodu osobistego osoby przekazującej klucze

pieczątka biura i podpis pośrednika przyjmującego klucze

8 **W zamieszczonym protokole zebrania wskaż formy i konstrukcje typowe dla stylu urzędowego. Odpowiedz, z jakich elementów składa się protokół.**

Kobyłkowo, 11.05.2020 r.

PROTOKÓŁ OBRAD KOMISJI KONKURSOWEJ

Dnia 11.05.2020 r. o godz. 12.00 w budynku Domu Kultury w Kobyłkowie zebrała się Komisja w składzie: Marzena Lipkowska – nauczycielka plastyki (przewodnicząca Komisji), Elwira Walczak – nauczycielka plastyki oraz Iwona Gajcy – dyrektorka Domu Kultury w Kobyłkowie. Celem zebrania była ocena prac nadesłanych na konkurs plastyczny *Uczeń a prawa człowieka*. Podczas oceniania prac Komisja brała pod uwagę następujące kryteria:

- estetykę wykonania pracy,
- zgodność z tematem,
- oryginalność i pomysłowość.

Do konkursu zgłoszono 57 prac. Komisja dokonała ich analizy zgodnie z kryteriami przyjętymi w regulaminie. Decyzją Komisji w każdej grupie wiekowej (na każdym poziomie edukacyjnym) przyznano I, II i III miejsce.

W grupie uczniów klas IV–VI szkoły podstawowej Komisja wyłoniła następujących laureatów konkursu:

- I miejsce: Antonina Krakowska, Szkoła Podstawowa w Kobyłkowie, kl. V b,
- II miejsce: Marcin Michałowski, Szkoła Podstawowa w Kobyłkowie, kl. V a,
- III miejsce: Maria Grotkowska, Szkoła Podstawowa w Kobyłkowie, kl. IV a.

W grupie uczniów klas VII–VIII szkoły podstawowej laureatami zostali:

- I miejsce: Alan Jakubowski, Szkoła Podstawowa w Kobyłkowie, kl. VIII b,
- II miejsce: Filip Łoś, Szkoła Podstawowa w Kobyłkowie, kl. VIII a,
- III miejsce: Natalia Rybińska, Szkoła Podstawowa w Kobyłkowie, kl. VII b.

W grupie uczniów szkół ponadpodstawowych wyłoniono następujących zwycięzców konkursu:

- I miejsce: Patrycja Kłosek, Branżowa Szkoła I Stopnia w Kobyłkowie, kl. I a,
- II miejsce: Antoni Trywiański, Technikum Elektroniczne w Kobyłkowie, kl. I c,
- III miejsce: Aneta Wilk, Branżowa Szkoła I Stopnia w Kobyłkowie, kl. I a.

Komisja potwierdziła termin oficjalnego wręczenia nagród (14.05.2019, godz. 17.00), a następnie zakończyła posiedzenie.

Protokołowała
Anna Kowalska-Lange

Przewodnicząca Komisji
Marzena Lipkowska

9 **Sporządź protokół na podstawie podanej notatki.**

Zebranie Komisji Technicznej (14.04.2020 r.)

Obecni: 17

1. Przywitanie zebranych
2. Przedstawienie porządku spotkania:
   a) zatwierdzenie sprawozdania z działalności KT w 2019 r.
   b) wybór nowego przewodniczącego
   c) wolne wnioski
   ad a) głosowanie, zatwierdzono jednogłośnie
   ad b) kandydaci: A. Nowacka, Łukasz Kownacki → głos. tajne, wybrana A.N.
   ad c) brak wolnych wniosków
3. Zakończenie, pożegnanie → A.N.

} Anna Nowacka

- **Zaproponuj inną formę notatki dla zamieszczonych informacji. Zadanie wykonaj w zeszycie.**

* **10** **Ustal, które z podanych sformułowań są poprawne, a które zawierają błędy gramatyczne. Skorzystaj ze słownika poprawnej polszczyzny.**

a) protokół z posiedzenia, protokół posiedzenia
b) protokołu, protokółu
c) protokołować, protokółować
d) protokolant, protokólant

11 **Wyjaśnij, co oznacza sformułowanie *wszystko zgodnie z protokołem*.**

12 **Podaj przykłady sytuacji, w których osobom wykonującym Twój przyszły zawód przydaje się umiejętność sporządzania notatek i pisania protokołów.**

LEKCJA

10 Moim zdaniem mogło być lepiej

Formy wypowiedzi: opinia, skarga

NA POCZĄTEK

Opowiedz o ulubionym filmie lub ulubionej książce. Dlaczego akurat ten utwór zrobił na Tobie wrażenie? Wyraź swoją opinię na jego temat.

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Każdego dnia docierają do nas różne komunikaty. Możemy wyróżnić wśród nich informacje i opinie.

KOMUNIKATY

INFORMACJA

- Powiadomienie o czymś, co naprawdę się dzieje lub działo w przeszłości.
- Jest obiektywna, niepodważalna, oparta na faktach.

OPINIA

- Przekonanie o czymś lub ocena jakiegoś faktu.
- Jest subiektywna, zależna od uczuć i poglądów osoby, która ją wygłasza.
- Opinią nazywamy również jedną z form wypowiedzi.

OPINIA JAKO FORMA WYPOWIEDZI

Opisowa ocena jakiejś firmy, danego produktu lub określonej usługi, opublikowana np. w internecie.

- Opinia może też dotyczyć jakiegoś planu lub projektu.

Opisowa ocena pracownika lub ucznia przygotowana przez przełożonego, nauczyciela albo opiekuna.

- Opinię wystawia się również osobie poddawanej jakiemuś badaniu, np. psychologicznemu lub logopedycznemu.

ĆWICZENIA

1 **Wśród podanych wypowiedzeń wskaż te, które można uznać za informacje, oraz te, które wyrażają opinie.**

Twój pies jest piękny. To labrador! Bardzo lubię labradory. Według mnie to najładniejsze zwierzęta.

2 **Odpowiedz, czym różni się pierwsza wypowiedź od drugiej. W jakich sytuacjach można użyć pierwszej z nich, a w jakich byłoby to nieuczciwe wobec odbiorcy?**

3 **Przeczytaj podaną wypowiedź i odpowiedz, czego dotyczy. W jakim celu powstała? Z jakich elementów się składa?**

Otwock, 21.06.2019 r.

Zakład Fryzjerski „Karolina"
Karolina Mazur

Opinia

Sandra Grodzka, uczennica III klasy Branżowej Szkoły I Stopnia w zawodzie *fryzjer* w Zespole Szkół Zawodowych nr 11 w Otwocku, odbywała w moim zakładzie miesięczną praktykę zawodową. W ramach praktyki miała obowiązek przez 6 godzin dziennie asystować fryzjerce podczas strzyżenia i układania fryzur, wykonywała prace porządkowe i pomocnicze (mycie włosów, suszenie) oraz wybrane zabiegi pielęgnacyjne. Z zadań tych wywiązywała się bez zarzutu.

Praktykantka dała się poznać jako osoba łatwo nawiązująca kontakt z klientami, uczciwa i rzetelna, dokładna i odpowiedzialna. W pracy zjawiała się zawsze punktualnie. Słabszymi stronami S. Grodzkiej są brak podzielności uwagi i zbyt mała wiara we własne umiejętności, co wynika zapewne z niewielkiego doświadczenia zawodowego oraz – co godne pochwały – ostrożności.

Sandra Grodzka ma predyspozycje do wykonywania zawodu fryzjera. Praktykę zaliczam na ocenę dobrą z plusem.

Karolina Mazur

4 **Czego dotyczą zamieszczone opinie? Czy są one pozytywne, czy negatywne? W jakim celu zostały opublikowane na stronie internetowej szkoły?**

10:30 pm

Nasza szkoła jest mała, dzięki czemu łatwiej zapewnić uczniom bezpieczeństwo. Panuje tu rodzinna atmosfera. Nauczyciele mają dobry kontakt z wychowankami. Czego chcieć więcej?

Anna Seredyńska, nauczycielka matematyki

10:40 pm

Polecam tę szkołę! To miejsce nie tylko nauki, lecz także rozwijania zainteresowań. Działają tu koła przedmiotowe oraz organizowane są różnego rodzaju akcje i konkursy.

Aleksandra Kmiecik, nauczycielka geografii

10:45 pm

Stawiamy na indywidualne podejście do ucznia. Klasy liczą po kilkanaście osób, dlatego świetnie się w nich pracuje i można poświęcić więcej uwagi uczniom ze specjalnymi potrzebami.

Filip Ostaszewski, nauczyciel języka polskiego

10:46 pm

Nasza szkoła jest bardzo fajna. Nauczyciele mają lepsze podejście do uczniów niż w szkole państwowej. Naprawdę warto się tu uczyć! :)

Tomek Nowacki

* **5** **Napisz trzy opinie dotyczące przedstawionego produktu zakupionego w sklepie internetowym. Każda z nich powinna odpowiadać podanej liczbie gwiazdek.**

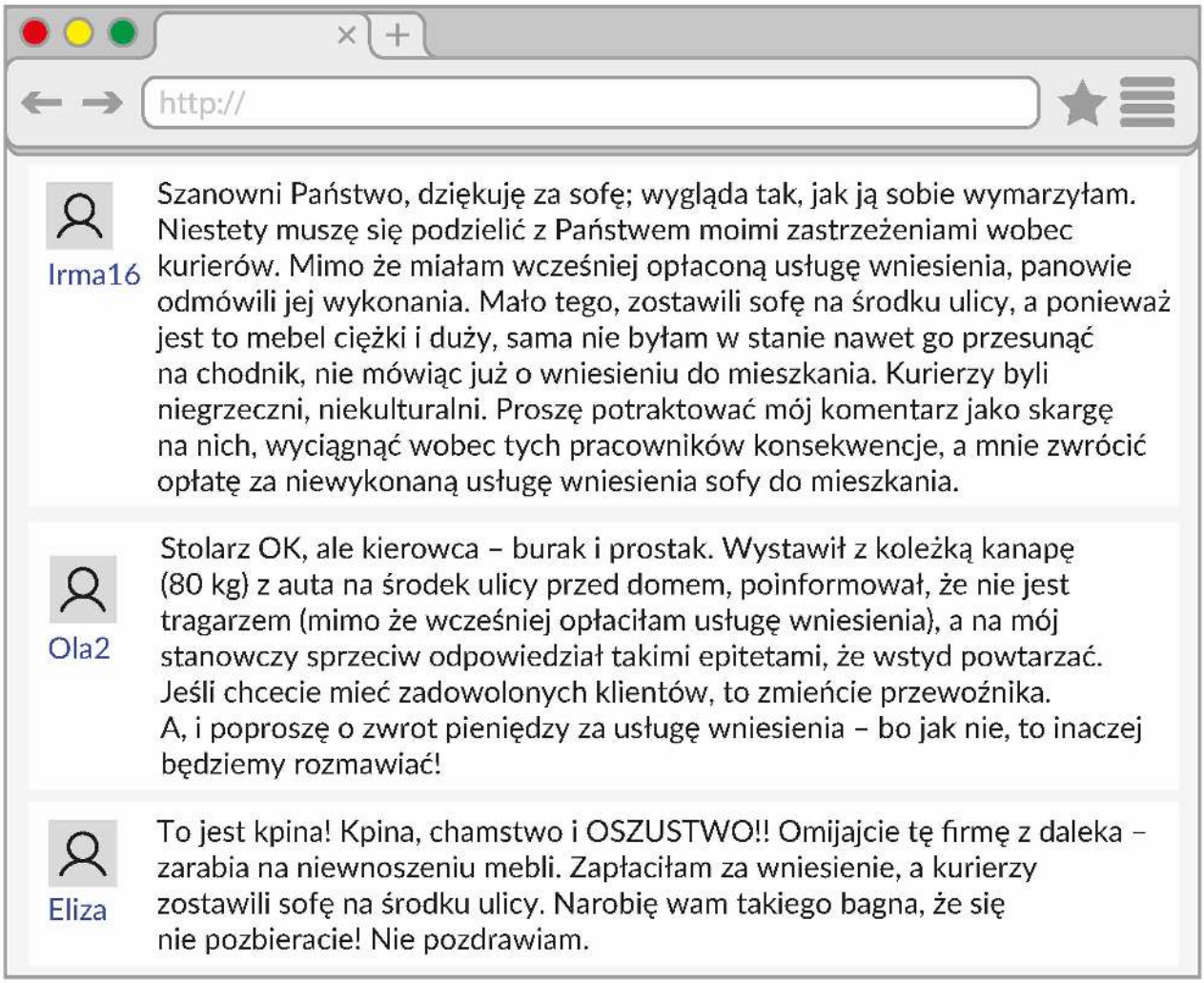

a) ★★★★★

b) ★★★☆☆

c) ★☆☆☆☆

6 **Oceń negatywne opinie zamieszczone na internetowym profilu zakładu stolarskiego. Która z nich jest sformułowana z szacunkiem dla adresata? Co sądzisz o pozostałych komentarzach?**

- Wciel się w rolę przedstawiciela zakładu stolarskiego i napisz odpowiedź na wybrany komentarz.

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Klient niezadowolony z obsługi może napisać **skargę (zażalenie)**. Skarga to pismo kierowane do instytucji, w którym nadawca powiadamia o zdarzeniach uznanych przez niego za krzywdzące i oczekuje interwencji adresata.

SKARGA POWINNA ZAWIERAĆ

określenie celu pisma, np.: *Proszę o interwencję; Składam skargę na…*

zwięzły opis sytuacji będącej przedmiotem skargi

wyrażenie prośby o interwencję, sformułowanie oczekiwań, np. *Oczekuję rekompensaty…; Proszę o podjęcie działań w celu…*

7 **Przeczytaj zamieszczoną skargę i powiedz, z jakich elementów się składa.**

Alicja Bogdańska
ul. Piknikowa 17/24
61-008 Borkowo

Borkowo, 6 sierpnia 2019 r.

Szanowna Pani Elżbieta Słonimska
Dyrektor Gminnego Zakładu Komunikacji

Zwracam się ze skargą na zachowanie kierowcy autobusu gminnego linii 101, który 5 sierpnia br. o godz. 11.11 zatrzymał się na przystanku Borkowo-Mleczarnia, a następnie odjechał, nie otworzywszy drzwi, aby wpuścić do środka pasażerkę.

Autobus przyjechał na przystanek o godz. 11.11, a zatem 4 minuty wcześniej, niż wynikało z rozkładu jazdy (11.15). Był pusty i stanął daleko od wiaty (na początku zatoki autobusowej), odczekał 5 sekund – i 4 minuty przed czasem odjechał mi sprzed nosa. Niestety jestem osobą z niepełnosprawnością ruchową, dlatego oczekując na przyjazd autobusu, korzystam z ławki pod wiatą i nie mam możliwości podejścia w ciągu 5 sekund do pojazdu oddalonego o 10 metrów.

Proszę o wyciągnięcie konsekwencji wobec kierowcy oraz przypomnienie pracownikom, że – zgodnie z informacjami zamieszczonymi na przystankach – nie mogą odjeżdżać szybciej niż 1 minutę przed czasem podanym w rozkładzie jazdy. Proszę również zweryfikować regulamin GZK – 5 sekund na wejście do pojazdu to zdecydowanie za mało dla pasażerów o ograniczonej sprawności ruchowej. Mam nadzieję, że ani mnie, ani innych pasażerów nie spotka więcej podobne zdarzenie.

Z wyrazami szacunku
Alicja Bogdańska

8 **Przeczytaj zamieszczony fragment skargi. Co odczuwa autor wypowiedzi? Wskaż słowa i sformułowania, które wyrażają te emocje.**

Z wielką przykrością piszę skargę na personel pracujący w placówce, którą Pan zarządza. To nie do pomyślenia, co się u was dzieje! Sytuacja z poniedziałku: przez godzinę nikt nie odbiera telefonu (pewnie panie na ploteczkach przy kawusi) – automat każe mi czekać, ale oczywiście za to czekanie płacę, bo mam telefon na kartę. W końcu wybieram się osobiście, w ciemno – co z tego, że mam 39 stopni i ledwo trzymam się na nogach. Gdy wreszcie się dowlekam, pani mówi mi, że może doktor przyjmie mnie za godzinę, jak obsłuży wszystkich umówionych pacjentów, a tak w ogóle to wizyty umawia się telefonicznie. Przecież to nonsens! Jak mam się dodzwonić, gdy personel nie odbiera?! Szczyt bezczelności! Gdybym nie czuł się wtedy jak zdjęty z krzyża, usłyszałaby pani pielęgniarka, co o niej myślę.
Proszę jej to przekazać.

- Przeredaguj skargę tak, aby była grzeczna i neutralna stylistycznie.

9 **Napisz skargę na pracę listonosza, który zamiast sprawdzić, czy adresat jest w domu, zawsze zostawia w Twojej skrzynce pocztowej awiza – także wtedy, gdy Ty lub inny członek Twojej rodziny przebywacie w domu.**

*** 10** **W jakich sytuacjach można napisać skargę? Czego może ona dotyczyć i do kogo będzie wówczas skierowana? Podaj kilka przykładów innych niż przedstawione w powyższych ćwiczeniach.**

WARTO WIEDZIEĆ

W skargach nadawcy bardzo często skupiają się na negatywnych emocjach i poczuciu krzywdy, choć opis uczuć nie jest koniecznym elementem skargi. Jeśli chcesz zaznaczyć swoje oburzenie, wyraź je tak, aby nie obrazić adresata i nie stosować agresji słownej. Możesz napisać np.: *Jeśli nie zaproponują Państwo skutecznego rozwiązania tej sytuacji, będę zmuszona/zmuszony do zwrócenia się do instytucji nadrzędnej.*

Kultura języka w zawodzie

Zdarza się, że klient jest niezadowolony z wykonanej usługi i składa reklamację. W ten sposób domaga się wymiany lub naprawy towaru, ponownego, lepszego wykonania jakiejś usługi albo zwrotu kwoty, jaką zapłacił za dany produkt (określoną usługę). Jeśli ktoś przyjdzie do Ciebie z reklamacją, zachowaj spokój. Każdy ma prawo do błędu – zarówno wykonawca, który nienależycie wywiązał się z zadania, jak i klient, który złożył bezpodstawną reklamację. Nawet jeżeli Twój rozmówca jest do Ciebie wrogo nastawiony, nie używaj w stosunku do niego agresywnego języka ani wulgarnych słów. Spokojne dążenie do wyjaśnienia sytuacji jest przejawem profesjonalizmu.

ZADANIE BRANŻOWE

Wyobraź sobie, że ktoś zamieścił w internecie niepochlebną, a przy tym niezasłużoną opinię na temat wykonanej przez Ciebie pracy. Napisz krótką odpowiedź, w której wyjaśnisz, że negatywna ocena jest, Twoim zdaniem, krzywdząca. Sformułuj wypowiedź tak, aby nie zrazić do siebie innych potencjalnych klientów i jednocześnie rzeczowo odpowiedzieć na krytyczną ocenę.

LEKCJA

11 W słowniku i encyklopedii

Formy wypowiedzi: definicja słownikowa, hasło encyklopedyczne

NA POCZĄTEK

Jakie znasz słowniki i encyklopedie? Z których z nich korzystasz i w jakim celu? Możesz powiedzieć zarówno o publikacjach książkowych, jak i o zasobach internetowych.

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Podczas dotychczasowej nauki mogliście spotkać się z różnymi rodzajami słowników, zarówno w formie książek, jak i publikacji elektronicznych. Każdy słownik pełni określoną funkcję, od której zależy sposób dobierania i objaśniania haseł.

Do podstawowych funkcji słowników należy:

- objaśnianie znaczenia różnych słów, wyrażeń i zwrotów (np. słownik języka polskiego, słownik wyrazów obcych, słownik frazeologiczny),
- informowanie o tym, która forma lub konstrukcja albo który zapis są poprawne (np. słownik poprawnej polszczyzny, słownik ortograficzny).

Aby objaśnić znaczenie jakiegoś słowa lub związku wyrazowego, formułuje się jego **definicję**.

objaśniany wyraz (wyraz hasłowy)

łącznik (w tej funkcji może też występować myślnik albo inny wyraz, np. *znaczy*, *jest*)

objaśnienie (znaczenie wyrazu hasłowego, definicja w wąskim znaczeniu tego słowa)

[Długopis] to [przyrząd do pisania z wkładem o kulkowym zakończeniu.]

definicja w szerokim znaczeniu tego słowa (składa się z objaśnianego wyrazu i objaśnienia)

ĆWICZENIA

1 **W podanych cytatach ze słowników wskaż ten fragment tekstu, który objaśnia znaczenie słowa *definicja*. Wyjaśnij, czym różnią się te fragmenty w poszczególnych słownikach. Jakie inne informacje zawarto przy wyjaśnianym słowie?**

de•fi•ni•cja D•*cji*, lm M•*cje*, D•*cji*. **1 Definicja** wyrazu lub wyrażenia to sformułowanie, które objaśnia ich znaczenie. *Do tej pory nie ma jasnej definicji śmierci: czy następuje ona, gdy przestaje bić serce, czy gdy umiera mózg?... ...definicja słownikowa* ◊ **de•fi•ni•cyj•ny**, *ni. ...cechy definicyjne*. **2** Wyrażenia **z definicji** używamy, aby podkreślić, że nasze sądy na jakiś temat wypływają z samej natury tego, o czym mówimy. Wyrażenie książkowe. *Piękno jest bezinteresowne z definicji... Prawo z definicji traktowane jest jako system jurysdykcji, porządek zaś jest sprawą systemu administracyjnego.*

(*Inny słownik języka polskiego PWN*)

definicja <łac. *definitio* 'określenie'> *książk.* «określenie znaczenia pojęcia lub wyrażenia, sprowadzające się zwykle do sprecyzowania jego treści i zorientowania w jego zakresie, co ułatwia właściwe posługiwanie się wyrazem» ○ Definicja analityczna, encyklopedyczna, słownikowa, syntetyczna. ○ Rzeczowa, ścisła definicja. ○ Dać, sformułować definicję pojęcia, terminu. Δ *jęz.* Definicja realnoznaczeniowa «definicja polegająca na wyjaśnieniu treści znaczeniowej wyrazu bez odwoływania się do jego budowy słowotwórczej» Δ Definicja zakresowa «definicja, która wskazuje na zakres desygnatów oznaczanych definiowanym wyrazem» Δ *log.* Definicja klasyczna «określenie pojęcia przez wymienienie cech identyfikujących i różniących»
ż I, DCMs. ~cji; *lm D.* ~cji.

(*Uniwersalny słownik języka polskiego PWN*)

2 **Czy – Twoim zdaniem – podane definicje mogłyby się znaleźć w słowniku języka polskiego? Uzasadnij swoją odpowiedź.**

a) *Szczęście jest jedynym, które się podwaja, gdy się je dzieli.* (Albert Schweitzer)

b) *Miłość jest to jakby zatrzymanie czasu; wstrzymanie wskazówek zegara.* (Stefan Napierski)

3 **Ułóż i zapisz w zeszycie propozycję definicji słowa *przyjaźń*.**

4 **Zapisz w zeszycie definicje terminów: *przydawka*, *przyimek*, *przyrostek*. W tym celu przyporządkuj do nich odpowiednie wyjaśnienia. W zapisanych tekstach wyraźnie odróżnij definiowane słowo od jego objaśnienia. Dodaj także informacje o odmianie danego wyrazu – gdy jest ona nietypowa lub może sprawiać trudność – oraz krótkie teksty z przykładami jego użycia.**

a) cząstka słowotwórcza występująca w formacjach słowotwórczych po temacie słowotwórczym

b) część zdania określająca rzeczownik

c) wyraz nieodmienny, niesamodzielny, występujący z innym wyrazem, najczęściej rzeczownikiem, wyrażający relacje między jakimiś obiektami lub zdarzeniami

5 **Wyjaśnij, na czym polegają błędy w podanych definicjach. Skorzystaj z podpowiedzi.**

definicja za wąska, definicja za szeroka, wyjaśnianie nieznanego pojęcia za pomocą innego nieznanego pojęcia, ocena zamiast wyjaśnienia, wyjaśnienie pojęcia za pomocą tego samego pojęcia (wyrazu pokrewnego)

a) Fiołek – fioletowy kwiat.

b) Lodówka – urządzenie służące do przechowywania nabiału.

c) Miłość – najpiękniejsze uczucie.

d) Pozyton – antyelektron.

e) Prawda – coś prawdziwego.

6 **Czym różni się zamieszczone hasło ze słownika od hasła pochodzącego z encyklopedii?**

kalkulator 1. «urządzenie elektroniczne do wykonywania obliczeń matematycznych» 2. «osoba zatrudniona do wykonywania kalkulacji»

(*Słownik języka polskiego PWN*, https://sjp.pwn.pl/szukaj/kalkulator.html)

kalkulator [łac.], urządzenie elektroniczne służące do prostych obliczeń, zwykle wyposażone w klawiaturę numeryczną i wyświetlacz do prezentacji wyników; wykonuje od 4 podstawowych działań arytmetycznych do kilkuset złożonych operacji mat.; gł. część kalkulatora stanowi specjalny mikroprocesor; bardziej skomplikowane kalkulatory elektroniczne mogą realizować funkcje zaprogramowane przez użytkownika (kalkulatory programowalne); pierwsze kalkulatory skonstruowano 1973 w USA.

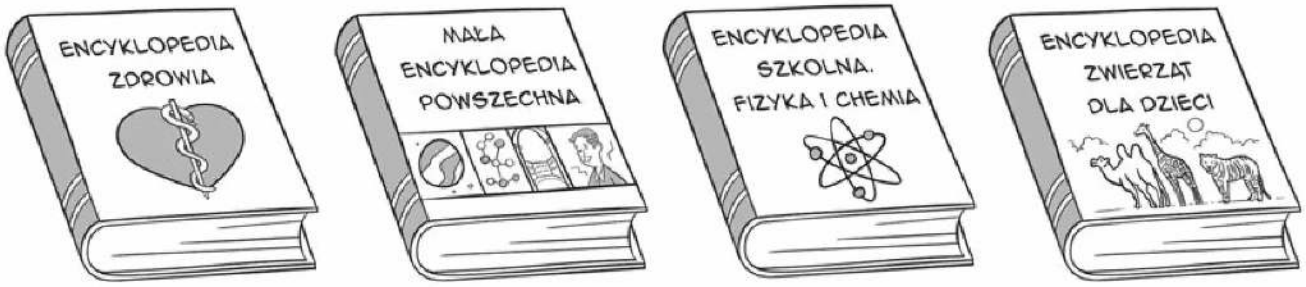
(*Encyklopedia PWN*, https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/kalkulator;3919335.html)

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Encyklopedia zawiera wiadomości ze wszystkich dziedzin wiedzy albo z jednej wybranej dyscypliny. Informacje te są ułożone alfabetycznie bądź tematycznie i mają formę mniej lub bardziej rozbudowanych artykułów nazywanych **hasłami encyklopedycznymi**.

Hasło słownikowe (inna nazwa: artykuł hasłowy)	**Hasło encyklopedyczne** (inne nazwy: artykuł hasłowy, artykuł encyklopedyczny)
• zawiera definicję słownikową objaśniającą znaczenie danego wyrazu pospolitego	• podaje informacje na temat pojęć, postaci, miejsc, dat, wytworów kultury itp.
• zwykle jest krótkie, zwięzłe	• bywa rozbudowane
• przykład: **Pergamin** – cienka, odpowiednio wyprawiona i spreparowana skóra owcza, ośla lub cielęca, której dawniej używano do pisania; także: dokument pisany na tej skórze.	• przykład: **Pergamin** – materiał piśmienny sporządzany ze specjalnie wyprawionej skóry (głównie owczej, oślej, cielęcej lub koziej); znany już w starożytności (Egipt, Persja, Grecja), używany przez całe średniowiecze, od XII w. stopniowo wypierany przez papier; najstarsze znane wyroby o cechach pergaminu są datowane na III–II w. p.n.e.

7 **Odpowiedz, w której z przedstawionych encyklopedii można znaleźć hasła ze wszystkich dziedzin wiedzy. Jakie informacje zostały zawarte w pozostałych encyklopediach?**

8 **Które z podanych haseł znajdziesz tylko w słowniku języka polskiego, a które – tylko w encyklopedii powszechnej?**

Leonardo da Vinci, mleko, piórnik, Polska, średniowiecze, wróg

9 **Przeczytaj fragment tekstu *Jak napisać dobrą definicję*, zamieszczonego w Wikipedii – encyklopedii internetowej. Następnie odpowiedz na pytania.**

[...] Najprościej jest z biogramami, bo wystarczy napisać: „**Jan Kowalski** (1950–2000) – polski pisarz, poeta i muzyk". Znacznie trudniej jest z obiektami abstrakcyjnymi, gdyż tutaj odpowiedź czasem może być trudna i wymagająca głębszej wiedzy. Przykładowo błędna definicja okręgu mogłaby brzmieć następująco:

> **Okrąg** powstaje poprzez wbicie główki cyrkla w kartkę oraz poprzez obrót wokół punktu wbicia. Odległość pomiędzy wbitym szpikulcem a ołówkiem nazywana jest promieniem, dwa promienie to średnica...

Powyższy tekst wygląda dość śmiesznie, jednak w Wikipedii w artykułach z nauk ścisłych pojawiało się sporo podobnie formułowanych definicji.

Poprzednia definicja liczb zespolonych brzmiała następująco:

> **Liczby zespolone** można rozumieć jako pewne rozszerzenie zbioru liczb rzeczywistych. Podobnie jak one tworzą ciało. Ciało liczb zespolonych jest ciałem algebraicznie domkniętym, co oznacza, że każdy wielomian o współczynnikach z ciała liczb zespolonych ma w nim pierwiastki. Własności tej nie ma ciało liczb rzeczywistych, w którym np. równanie $x^2 = -1$ nie ma rozwiązań (w ciele liczb zespolonych są nimi i oraz $-i$, o których niżej).

Pierwsze zdanie nic nie mówi o tym, co to są liczby zespolone. Drugie stwierdza, że są ciałem, i jest to jedyne zdanie będące odpowiedzią na pytanie „CZYM SĄ liczby zespolone?". Kolejne zdanie to definicja ciała algebraicznie domkniętego, a nie liczb zespolonych.

[...] Aby sprawdzić, czy początek artykułu jest dobrze skonstruowany, należy zadać pytanie, czy pierwsze zdanie [...] odpowiada na pytanie: *czym to jest? kim on jest?*. Jeżeli nie, to należy tak przeformułować początek artykułu, by odpowiedź na te pytania była prosta.

- Dlaczego przykładowa definicja terminu *okrąg* zamieszczona w tekście *wygląda dość śmiesznie*?
- Co powinno się znaleźć w pierwszym zdaniu hasła encyklopedycznego?
- * Jak należałoby rozpocząć hasło encyklopedyczne *liczby zespolone*?

10 **Na podstawie zamieszczonych punktów ułóż notkę encyklopedyczną. Wybierz tylko te informacje, które powinny się znaleźć w encyklopedii. Uporządkuj je we właściwej kolejności – od najbardziej ogólnych do bardziej szczegółowych.**

muchomor czerwony

a) Gdy ktoś zadaje komuś muchomora, to znaczy, że daje zadanie niemożliwe do wykonania.

b) Jego łacińska nazwa to *Amanita muscaria*.

c) Jego nazwa pochodzi od wyrazów: *mucha* i *mór*, ponieważ służył do zabijania (morzenia) much.

d) Jest bardzo rozpoznawalny, można go znaleźć na wielu ilustracjach w książkach dla dzieci.

e) Ma kapelusz o średnicy do 20 cm – czerwony z białymi łatkami.

f) Można go spotkać na całej półkuli północnej, w tym także w Polsce, gdzie jest gatunkiem bardzo pospolitym.

g) Rośnie na ziemi w różnego typu lasach, szczególnie często pod brzozą brodawkowatą.

h) Szacuje się, że dawka śmiertelna dla człowieka to 15 średniej wielkości muchomorów.

i) To gatunek grzybów z rodziny muchomorowatych.

j) Trzon ma wysokość 20 cm i grubość do 3 cm.

k) U bardzo młodych okazów kapelusz jest kulisty, potem staje się półkulisty, następnie niskołukowaty, a u starszych okazów jest płaski i nieco wgłębiony na środku.

l) Uznaje się go za grzyb trujący.

m) Występuje pospolicie w klimacie umiarkowanym.

WARTO WIEDZIEĆ

Słowniki i encyklopedie znajdziesz nie tylko w bibliotece, lecz także w internecie. Możesz skorzystać m.in. z następujących stron:

- Słownik języka polskiego PWN, sjp.pwn.pl
- Wielki słownik języka polskiego, wsjp.pl
- Słownik gramatyczny języka polskiego, sgjp.pl
- Edupedia, edupedia.pl
- Encyklopedia PWN, encyklopedia.pwn.pl
- Wikipedia, pl.wikipedia.org

Uwaga! Wikipedia to encyklopedia tworzona przez internautów, niekoniecznie będących specjalistami w dziedzinie, o której piszą. Choć informacje tam zamieszczone podlegają weryfikacji i korekcie, warto zachować wobec nich ograniczone zaufanie. Najlepiej opracowane i najbardziej wiarygodne hasła są oznaczone w Wikipedii jako artykuły na medal.

11 **Przygotuj słowniczek terminów używanych w branży, do której należy Twój przyszły zawód. W tym celu zapisz w zeszycie w kolejności alfabetycznej 5–10 haseł, np. nazw narzędzi lub usług, i podaj ich krótkie definicje.**

12 **Utwórz definicję pojęcia *romantyzm* (epoka literacka), które mogłoby się znaleźć w małej encyklopedii powszechnej. W tym celu wykorzystaj wyłącznie informacje zawarte w podręczniku, np. na stronach *Kilka słów o epokach* oraz na stronach poświęconych twórcom romantycznym. Następnie sprawdź, jak rzeczywiście opracowano to hasło w encyklopedii.**

LEKCJA

12 Zostań arcymistrzem polskiej ortografii

Wielkie i małe litery. Pisownia łączna, rozdzielna i z łącznikiem

NA POCZĄTEK

Zapisz w zeszycie tytuły ulubionego filmu, ulubionej książki oraz ulubionej piosenki. Jakie zasady obowiązują w pisowni tych tytułów?

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Większość wyrazów w języku polskim zapisuje się od małej litery. W pewnych sytuacjach na początku wyrazu lub wyrażenia powinniśmy jednak użyć wielkiej litery.

Wielką literą piszemy m.in.:

- imiona, nazwiska, przydomki, pseudonimy i przezwiska, np. *Maria Konopnicka, Bolesław Szczodry, Azor, Królewna Śnieżka*;
- nazwy planet, gwiazd, kontynentów, państw, regionów, miast, wsi, dzielnic, np. *Wenus, Alfa Centauri, Europa, Monako, Górny Śląsk, Poznań, Aleksandrów, Wrzeszcz*;
  - przymiotniki pochodzące od tych nazw piszemy małą literą, np. *polski*;
  - małą literą piszemy również nazwy województw i powiatów, np. *województwo małopolskie, powiat tarnowski*;
- nazwy gór, oceanów, mórz, rzek, jezior, np. *Sudety, Ocean Spokojny, Morze Śródziemne, Wisła, Mamry*;
  - jeśli nazwa składa się z dwóch członów: wyrazu pospolitego typu *góry, ocean, morze* i rzeczownika własnego w mianowniku, wówczas wielką literą zapisujemy tylko ten drugi wyraz, np. *góry Sudety, ocean Atlantyk, morze Bałtyk*;
- nazwy mieszkańców planet, kontynentów, państw, regionów, np. *Marsjanin, Afrykańczyk, Chorwat, Kaszubka*;
  - nazwy mieszkańców miast, wsi i dzielnic piszemy małą literą, np. *warszawianin, kielczanie*;
- nazwy świąt i dni świątecznych, np. *Wielkanoc, Trzeci Maja, Dzień Dziecka*;
  - nazwy zabaw i zwyczajów piszemy małą literą, np. *walentynki, sylwester*;
- pierwszy wyraz w tytułach utworów, m.in. książek, wierszy, artykułów, piosenek, filmów, np. *Tajemnica godziny trzynastej, Przebyta droga, Evergreeny w obronie przyrody, Lovelasy*;
  - w tytułach czasopism wielką literą zapisujemy wszystkie wyrazy poza spójnikami i przyimkami użytymi wewnątrz tych nazw, np. *„Gazeta Wyborcza”, „To i Owo”*.

ĆWICZENIA

1 **Dobierz odpowiednie nazwy własne do przedstawionych fotografii. Zapisz te nazwy w zeszycie zgodnie z zasadami stosowania wielkich i małych liter.**

GÓRY IZERSKIE, JEZIORO BODEŃSKIE, POMORZE GDAŃSKIE, WOJEWÓDZTWO MAZOWIECKIE

1.

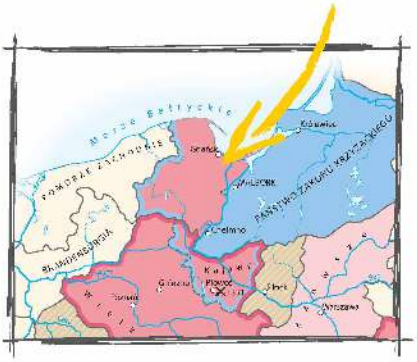
2.

3.

4.

2 **Od podanych nazw miejsc utwórz nazwy ich mieszkańców i mieszkanek. Zapisz je w zeszycie, poprawnie stosując wielkie i małe litery.**

Czechy, Europa, Gdańsk, Londyn, Skandynawia, Śląsk, Ziemia

3 **Z przedstawionej kartki z kalendarza wypisz – używając wielkich i małych liter – nazwy zamieszczone pod zaznaczonymi dniami. Zadanie wykonaj w zeszycie.**

MAJ

LIPIEC

CZERWIEC 2020

Poniedziałek	Wtorek	Środa	Czwartek	Piątek	Sobota	Niedziela
1 MIĘDZYNARODOWY DZIEŃ DZIECKA	2	3	4	5	6	7
8	9	10	11 BOŻE CIAŁO	12	13	14
15	16	17	18	19	20 PIERWSZY DZIEŃ LATA	21
22	23 DZIEŃ OJCA NOC ŚWIĘTOJAŃSKA	24	25	26 ZAKOŃCZENIE ROKU SZKOLNEGO	27	28
29	30	1	2	3	4	5
6	7	8	9	10	11	12

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Zaimki odnoszące się do osoby, do której wysyłamy list, SMS lub wiadomość internetową – takie jak *Ci*, *Tobie*, *Twój* – a także słowa *Pan*, *Pani*, *Państwo* warto zapisywać wielką literą, np. *Rozmawiałam dziś z Twoją siostrą*. W ten sposób podkreślamy nasz szacunek i inne pozytywne uczucia wobec tej osoby. Zaimki, które nie odnoszą się bezpośrednio do odbiorcy, pisze się zwykle małą literą, np. *Masz **ci** los*. Wielką literę możemy zastosować, gdy np. piszemy o osobie trzeciej szczególnie nam bliskiej, np. *Proszę, przekaż **Jej** moje wyrazy współczucia*.

4 **Przeczytaj zamieszczone komentarze. Czy zaimki *ciebie* i *ty* powinny zostać zapisane w nich od wielkiej litery? Uzasadnij swoją odpowiedź.**

Brawo dla Ciebie – pewnie i tak nie rozumiesz, o czym on mówi.

A Twój brat to, widzę, jeszcze większy „bystrzak" niż Ty. Pozazdrościć!

- Co sądzisz o tak sformułowanych komentarzach? Jaki cel chcą osiągnąć ich autorzy? Jak mogą one zostać odebrane przez adresata?

5 **Których z wyróżnionych zaimków nie należy zapisać wielką literą? Uzasadnij swój wybór.**

Mam do CIEBIE ogromną prośbę. Czy mógłbyś pożyczyć MI na piątek rzutnik? Organizujemy koncert i chcemy GO trochę urozmaicić obrazami i grafiką, żeby CI wszyscy, którzy przyjdą, NAM nie posnęli. Liczę na TWOJĄ pomoc – odwdzięczę CI się na pewno!

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Dwuczłonowe wyrazy i sformułowania zapisuje się łącznie, rozdzielnie lub z łącznikiem, a więc ze znakiem w postaci poziomej kreski (-) krótszej niż myślnik (–).

Łącznie piszemy m.in.:

- czasowniki w formie osobowej + *by*, *bym*, *byś*, *byśmy*, *byście*, np. *zrobiłby*, *kupiłabym*;
- *nie* + rzeczowniki, przymiotniki w stopniu równym i pochodzące od nich przysłówki, np. *niecierpliwość*, *niełądny*, *niedobrze*;
- przedrostek (np. *anty*, *arcy*, *ponad*, *eks*, *super*) + inny wyraz pospolity, np. *antynikotynowy*, *arcydzieło*, *ponaddziesięcioletni*, *eksmąż*, *superkomputer*.

Rozdzielnie piszemy m.in.:

- czasowniki w formie nieosobowej + *by*, np. *zrobić by*, *kupiono by*;
- *nie* + czasowniki, przymiotniki oraz przysłówki w stopniu wyższym i najwyższym, liczebniki, przysłówki niepochodzące od przymiotnika, zaimki, np. *nie wiem*, *nie najlepszy*, *nie najgorzej*, *nie twój*, *nie całkiem*.

6 **Uzupełnij brakującymi wyrazami napisy na tabliczkach informujących o tym, czego nie wolno robić. Użyj czasowników i rzeczowników z *nie*. Zadanie wykonaj w zeszycie.**

Uwaga!
? upadku.

? telefonów komórkowych.

? jedzenia i napojów.

Prosimy o ? zwierząt.

- Jakie tablice z zakazami można spotkać w Twojej branży?

7 **Ułóż zdania z podanymi wyrazami i grupami wyrazów. Jak znaczenie wpływa na ich pisownię?**

a) naprawdę, na prawdę
b) niema, nie ma
c) niemniej, nie mniej
d) nierób, nie rób

Przykład:
Mówisz o prostej prawdzie, a na prawdę często składa się wiele elementów.
Naprawdę wierzę, że jesteś w stanie opanować zasady pisowni.

WARTO WIEDZIEĆ

Do wyrazów najczęściej mylonych ze względu na pisownię zalicza się *naprawdę* (w znaczeniu 'doprawdy') i *na pewno* (w znaczeniu 'z pewnością'). Jeśli masz problem z zapamiętaniem, że ***naprawdę* pisze się łącznie, a *na pewno* – osobno**, skorzystaj z następującej wskazówki: te dwie partykuły wpisane poprawnie do diagramu zajmują w nim tyle samo kratek.

n	a	p	r	a	w	d	ę
n	a		p	e	w	n	o

8 **Przekształć podane zdania tak, aby partykuła *by* znalazła się po podkreślonym czasowniku. Zadanie wykonaj w zeszycie.**

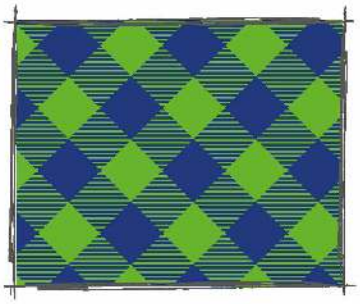
WAŻNA WIADOMOŚĆ

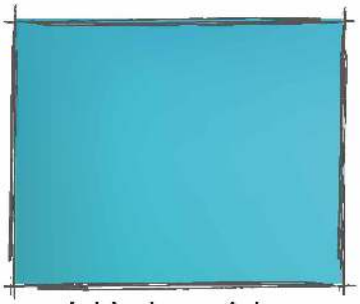
Przymiotniki złożone (składające się z dwóch członów) pisze się łącznie albo z łącznikiem – w zależności od znaczenia.

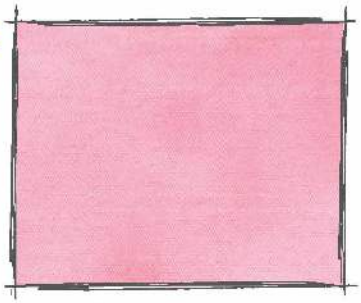
Przymiotniki złożone piszemy:

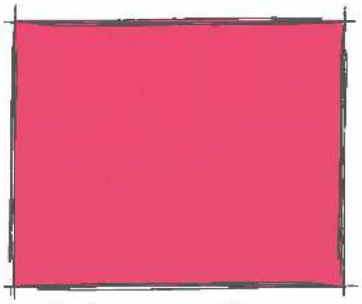
- **z łącznikiem** – gdy człony są **równorzędne znaczeniowo**, tzn. można je połączyć spójnikiem *i* bez zmiany znaczenia.
  Przykłady: *flaga biało-czerwona* (flaga biała i czerwona), *zakład fryzjersko-kosmetyczny* (zakład fryzjerski i kosmetyczny), *pomarańczowo-żółta bluzka* (bluzka pomarańczowa i żółta, np. w kratę).
- **łącznie** – gdy człony są **nierównorzędne znaczeniowo**, tzn. jeden z członów jest określeniem drugiego, a połączenie ich spójnikiem *i* powoduje zmianę znaczenia. W takich przymiotnikach człon ważniejszy, np. kolor zasadniczy, jest podawany na drugim miejscu, a człon określający go, np. odcień – na pierwszym.
  Przykłady: *kredka jasnoniebieska* (to nie kredka jasna i niebieska, ale kredka niebieska w jasnym odcieniu – człon *jasny* jest określeniem członu *niebieski*), *pochodzenie południowoafrykańskie* (to nie pochodzenie południowe i afrykańskie, ale z Południowej Afryki – człon *południowy* jest określeniem członu *afrykański*), *pomarańczowożółta bluzka* (bluzka żółta o odcieniu pomarańczowym).

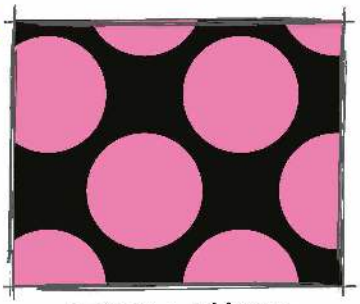
9 **Jakiego koloru są ukazane powierzchnie? Zapisz w zeszycie odpowiednie przymiotniki złożone.**

1.
niebieska + zielona

2.
niebieska + zielona

3.
blada + różowa

4.
jaskrawa + różowa

5.
czarna + różowa

10 **Zapisz w zeszycie nazwy województw, których stolicami są wymienione miasta. Pamiętaj o użyciu właściwej litery (wielkiej lub małej) oraz – tam, gdzie to konieczne – łącznika.**

a) Szczecin b) Olsztyn c) Bydgoszcz d) Wrocław

11 **W jaki sposób – łącznie, rozdzielnie czy z łącznikiem – należy zapisać brakujące słowa?**

Coraz więcej osób ? (*chciało + by*) skoczyć na bungee. Często słyszy się jednak, że to bardzo ? (*nie + bezpieczne*). Jak jest ? (*na + prawdę*)? W skokach na bungee zazwyczaj stosuje się podwójne zabezpieczenie: linę zapina się ? (*nie + tylko*) na nogach skoczka, lecz także w górnej części ciała. Niestety ? (*nie + wszystkie*) firmy oferujące skoki na bungee stosują uprząż ? (*biodrowo + barkową*) oraz poduszkę zabezpieczającą. A przecież zdarzały się już ? (*arcy + przerażające*) pęknięcia liny lub wypięcia się uprzęży. Jeśli zdecydujesz się na skok na bungee, skorzystaj z usług doświadczonej i odpowiedzialnej firmy. ? (*Pseudo + profesjonaliści*) ? (*na + pewno*) ? (*nie + zagwarantują*) ci bezpieczeństwa!

Kultura języka w zawodzie

Przedstawiciele różnych zawodów często używają narzędzi łączących w sobie dwie funkcje. Przykładowo, podczas robót ziemnych nie może zabraknąć **koparkoładowarki**, czyli maszyny będącej zarówno koparką, jak i ładowarką. Z kolei opiekun medyczny podaje choremu lekarstwa za pomocą **ampułkostrzykawki** – strzykawki z ampułką leku. Słowa zbudowane podobnie jak *koparkoładowarka* czy *ampułkostrzykawka* dotyczą wielu branż, np. sadownictwa, gdzie uprawia się **porzeczkoagrest**. Używasz ich również w codziennych sytuacjach, np. gdy przygotowujesz **obiadokolację** i wyciągasz odpowiednie składniki z **lodówkozamrażarki**. Zwróć uwagę, że rzeczowniki zbudowane z dwóch członów połączonych formantem *-o-* piszemy zawsze łącznie.

ZADANIE BRANŻOWE

Jakie narzędzie używane w Twoim przyszłym zawodzie łączy funkcje dwóch przyrządów i dlatego ma dwuczłonową nazwę? Zapisz tę nazwę w zeszycie i krótko wyjaśnij, do czego służy wymienione narzędzie. Jeśli w Twojej branży nie ma takiego przyrządu, podaj dowolny przykład, np. nazwę przyrządu używanego w innym zawodzie.

Indeks

A
anafora 55
apostrofa 15
archaizacja (stylizacja na dawny język) 188

B
ballada 45
błąd frazeologiczny 198

D
definicja słownikowa 218, 220
dialektyzacja (stylizacja gwarowa) 188

F
frazeologizmy (związki frazeologiczne) 194
funkcje słowników 218

H
hasło encyklopedyczne 220
hejt 182
hipoteza 204
hymn 15

I
informacja 212

J
język w internecie 179

K
kolokwializacja (stylizacja na język potoczny) 188
komunikat 212

M
manipulacja 187
miniatura poetycka 148

N
notatka syntetyzująca 207
nowela 76

O
oda 35
opinia (forma wypowiedzi) 212
opinia (rodzaj komunikatu) 212

P
perswazja 187
powieść historyczna 80
protokół 209
przysłowie 201

R
reklama 184
rozprawka 203–204

S
satyra 24
skarga (zażalenie) 215
style języka 170
– artystyczny 171
– naukowy 170
– potoczny 170, 175
– retoryczny 171
– urzędowy 170, 171
stylizacja językowa 188
– gwarowa (dialektyzacja) 188
– na dawny język (archaizacja) 188
– na język potoczny (kolokwializacja) 188
– środowiskowa 189

T
teza 204

W

wiersz biały 123
wiersz wolny 123

Z

zażalenie (skarga) 215
związki frazeologiczne (frazeologizmy) 194

Ź

źródła związków frazeologicznych 196

WYKAZ ŹRÓDEŁ TEKSTÓW

Antologia liryki Młodej Polski, wstęp, wybór i oprac. Ireneusz Sikora, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1990; Appiah Kwame A., *Kosmopolityzm. Etyka w świecie obcych*, przeł. Joanna Klimczyk, Prószyński i S-ka, Warszawa 2008; Aronson E., *Przypadek to nie wszystko. Moje życie psychologa społecznego*, przeł. Agnieszka Chrzanowska, Piotr Żak, *Charaktery*, Kielce 2011; *Chrestomatia staropolska: teksty do roku 1543*, wybór i oprac. W. Wydra, W.R. Rzepka, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław 2004; Coleman R., Delevingne C., *Mirror, mirror*, Wydawnictwo Jaguar, przeł. Zuzanna Byczek, Warszawa 2017; Domagalik J., *Zielone kasztany*, Wydawnictwo Nasza Księgarnia, Warszawa 1997; Domańska A., *Historia żółtej ciżemki*, Wydawnictwo Nasza Księgarnia, Warszawa 1995; *Encyklopedia PWN*, https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/kalkulator;3919335.html; Fountain E., *Uciekinier*, Akapit Press, tłum. Iwona Libucha, Łódź 2019; Furniss C., *Rok szczura*, przeł. Katarzyna Rosłan, Dwie Siostry, Warszawa 2016; Gilbert E., *Jedz, módl się, kochaj, czyli jak pewna kobieta wybrała się do Italii, Indii i Indonezji w poszukiwaniu wszystkiego*, przekł. Marta Jabłońska-Majchrzak, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2007; Green J., *Papierowe miasta*, przeł. Renata Biniek, Wydawnictwo Bukowy Las, Wrocław 2013; Harding P., *Enon*, przeł. Maciej Nowak-Kreyer, W.A.B., Warszawa 2016; Hłasko M., *Pierwszy krok w chmurach. Następny do raju*, oprac. Joanna Pyszny, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1999; Huelle P., *Śpiewaj ogrody*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2014; Iłłakowiczówna K., *Wiersze zebrane*, t. 1, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1971; *Inny słownik języka polskiego PWN*, t. 1, red. nacz. Mirosław Bańko, oprac. haseł Mirosław Bańko [i in.], Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000; Jagiełło J., *Kawa z kardamonem*, Literatura, Łódź 2012; Janczyk M., *Antonówka*, Telbit, Warszawa 2010; Kańtoch A., *Tajemnica godziny trzynastej*, Wydawnictwo Uroboros, Warszawa 2018; Karpiński F., *Poezje wybrane*, oprac. Tomasz Chachulski, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1997; Klimko-Dobrzaniecki H., *Grecy umierają w domu*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2013; Kotkowicz K., *Ten pierwszy raz w więzieniu*, https://kotkowicz.pl/2015/07/16/ten-pierwszy-raz-w-wiezieniu/; Krasicki I., *Satyry i listy*, wstęp Józef Tomasz Pokrzywniak, oprac. tekstów i komentarze Zbigniew Goliński, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1999; Krasicki I., *Wybór liryków*, oprac. Sante Graciotti, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1985; Lechoń J., *Poezje*, oprac. Roman Loth, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1990; Lipska E., *Utwory wybrane*, wstęp Ryszard Matuszewski, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1986; Mickiewicz A., *Wybór poezyj*, t. 1–2, oprac. Czesław Zgorzelski, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1986; Miłosz Cz., *Historia literatury polskiej*, przeł. Maria Tarnowska, Wydawnictwo Znak, Kraków 2010; Mrożek S., *Małe prozy*, wstęp, wybór oraz układ tekstów i grafik Tadeusz Nyczek, Kraków 1990; Napierski S., *Pusta ulica*, Biblioteka Groszowa, Warszawa 1931; Norwid C.K., *Vade mecum*, oprac. Józef Fert, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1999; Orloff J., *Wolność emocjonalna. Wyzwól się z więzów negatywnych emocji i odmień swoje życie*, przekł. Magda Witkowska, MT Biznes, Warszawa 2010; Orzeszkowa E., *Gloria victis*, Czytelnik, Warszawa 1986; Paleczny T., *Kontestacja. Formy buntu we współczesnym społeczeństwie*, Nomos, Kraków 1997; Pawlikowska-Jasnorzewska M., *Wybór poezji*, oprac. Jerzy Kwiatkowski, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1998; Pfeffer S.B., *Życie, które znaliśmy*, Wydawnictwo Jaguar, przeł. Ewa Spirydowicz, Warszawa 2012; Piesowicz M., *Rok za rokiem, czyli (nie)wesoła przyszłość w brytyjskiej wersji – recenzja serialu BBC*, https://www.serialowa.pl/213621/rok za rokiem serial years and years bbc/; *Polska betonoza. Czy nasze miasta zamieniają się w pustynie?*, https://kulturaliberalna.pl/2019/08/06/polska-betonoza-miasta-woda-srodowisko/; *Pomoc: Jak napisać dobrą definicję*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Pomoc:Jak_napisa%C4%87 dobr%C4%85 definicj%C4%99; Prus B., *Lalka*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, oprac. Józef Bachórz, Wrocław 2019; Prus B., *Opowiadania i nowele: wybór*, oprac. Tadeusz Żabski, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2009; Przerwa Tetmajer K., *Na skalnym Podhalu*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1976; Przyboś J., *Sytuacje liryczne. Wybór poezji*, wstęp Edward Balcerzan, wybór Edward Balcerzan, Anna Legeżyńska, komentarze oprac. Anna Legeżyńska, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1989; Roman J., *Ból i blask*, https://www.kultura-osobista.pl/bol-i-blask/; *Rozstrzygnięcie plebiscytu młodzieżowe słowo roku 2018!*, https://sjp.pwn.pl/mlodziezowe-slowo-roku/haslo/Rozstrzygniecie-plebiscytu-mlodziezowe-slowo-roku-2018;6477391.html; Reymont W.S., *Chłopi*, tom I: *1. Jesień, 2. Zima*, oprac. Franciszek Ziejka, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1999; Sapkowski A., *Czas pogardy*, superNOWA, Warszawa 1995; Sienkiewicz H., *Krzyżacy*, t. I–II, oprac. Tadeusz Bujnicki, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1990; Sienkiewicz H., *Potop*, t. 1, tekst przygotowały do druku Lucyna Michalska i Maria Skalska, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1976; Sierra i Fabra J., *Krzyk*, tłum. Karolina Dąbrowska, Wydawnictwo Akapit Press, Łódź 2013; Słowacki J., *Wiersze*, wstęp i oprac. Jacek Brzozowski, Zbigniew Przychodniak, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2013; *Słownik języka polskiego PWN*, https://sjp.pwn.pl/szukaj/kalkulator.html; Staff L., *Wybór poezji*, wybór i wstęp Mieczysław Jastrun, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1985; Szczypiński A., *Filmowe miasta przyszłości*, https://film.org.pl/a/filmowe-miasta-przyszlosci-2-99235/; Ślązak A., *Nabici w butelkę: śmieci wpływają na bioróżnorodność lasów*, http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news%2C30451%2Cnabici-w-butelke-smieci-wplywaja-na-bioroznorodnosc-lasow.html; Tuwim J., *Wybór dzieł. Poezje*, wybór i oprac. Tadeusz Januszewski, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2004; *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 1, A–G, pod red. Stanisława Dubisza, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003; Watt Smith T., *Księga ludzkich uczuć*, przeł. Jacek Konieczny, Wydawnictwo W.A.B. – Grupa Wydawnicza Foksal, Warszawa 2017; Wojciechowski K., *Evergreeny w obronie przyrody*, „Dziennik Gazeta Prawna" 2019, nr 83/84/85.

WYKAZ ŹRÓDEŁ ZDJĘĆ

Zdjęcia pochodzą ze zbiorów: Alamy Stock Photo/Peter Horree: s. 49, 58 (C.D. Friedrich, „Zachód słońca"); Archiwum Nowej Ery: s. 46 (F. Goya, „Kiedy rozum śpi, budzą się demony"), 57 (Juliusz Słowacki), 69 i 88 (A. Grottger, „Bitwa"), 149 (Maria Pawlikowska-Jasnorzewska), 167 (S. Dali, „Portret Mae West"), 214 (podkład bloga), 216 (podkład e-maila), 224 (mapa państwa Władysława Łokietka), 224 (mapa Polski), 226 (znak ostrzegawczy); BE&W/GRANGER COLLECTION: s. 147 (E. Munch, „Zazdrość"); BE&W/IAM Ltd/WORLD HISTORY ARCHIVE: s. 157 i 161 (W. Turner, „Śnieżyca"); BE&W/Index Fototeca/HERITAGEIMAGES: s. 162 (Aleksander Graham Bell); BE&W/PHOTOSHOT UPPA: s. 124 (kadr z filmu „Metropolis"); BE&W/Prisma Archivo: s. 158 (Denis Diderot); BE&W/Supplied by LMK/LANDMARK MEDIA: s. 61 (1. kadr z filmu „Ból i blask"), 117 i 124 (kadr z filmu „Łowca androidów"); BE&W/Universal History Archive/UNIVERSAL IMAGES GROUP: s. 165 (E. Munch, „Krzyk"); Depositphotos/auntspray: s. 112 (asteroida); EAST NEWS/akg-images: s. 164 (G. Klimt, „Adele Bloch-Bauer II"); EAST NEWS/Andrzej Szypowski: s. 109 (Leopold Staff), 122 (Julian Przyboś), 141 (Kazimiera Iłłakowiczówna); EAST NEWS/ARKADIUSZ ZIOLEK: s. 99 (Kora - mural zimowy); EAST NEWS/CAP/RFS/Capital Pictures: s. 61 (2. kadr z filmu „Ból i blask"); EAST NEWS/CHOUMOV: s. 103 (Władysław Stanisław Reymont); EAST NEWS/Muzeum Literatury: s. 69 i 73 (Bolesław Prus); EAST NEWS/Piotr Molecki: s. 99 (Kora - mural letni); EAST NEWS/SplashNews.com: s. 61 (3. kadr z filmu „Ból i blask"); EAST NEWS/WARNER BROS PICTURES: s. 125 (kadr z filmu „Matrix"); EAST NEWS/Wojciech KUBIK: s. 96 (zespół PRO8L3M); EAST NEWS/ZBIGNIEW KAPUSCIK: s. 163 (A. Gierymski, „Piaskarze"); EAST NEWS/Zero Creatives: s. 137 i 150 (mężczyzna w łódce); FORUM/FoKa: s. 186 (reklama pasty do zębów z lat 20.); FORUM/Image Capital Pictures: s. 8 i 127 (kadr z filmu „Jedz, módl się i kochaj"), 61 (4. kadr z filmu „Ból i blask"), 131 (kadr z filmu „Papierowe miasta"); FORUM/MACIEJ GOCLON: s. 12 (Wilfredo León); FORUM/Marek Skorupski: s. 33 (Adam Mickiewicz), 146 (Jan Lechoń); FORUM/Piotr Mecik: s. 78 (Henryk Sienkiewicz), 86 (Eliza Orzeszkowa), 186 (reklama łóżka z lat 20.); GettyImages/alvarez: s. 9 i 13 (fryzjerzy); GettyImages/AnnaDudek: s. 9 i 17 (greckie dywany); GettyImages/brytta: s. 99 (tło kwiatowe); GettyImages/kontrarajuan: s. 27 i 30 (Euromajdan); GettyImages/LoveTheWind: s. 150 (ludzie w górach); GettyImages/NurPhoto/Contributor: s. 93 i 95 (Kraków w smogu); GettyImages/rachenkov: s. 187 (blondynka); GettyImages/Rawpixel: s. 37 (dziewczyna z tatuażem); GettyImages/sdigital: s. 187 (kobieta z pieniędzmi); GettyImages/Siphotography: s. 13 (pytajnik); GettyImages/soberve: s. 30 (pomarańczowe ręce); PantherMedia/Fedor Selivanov: s. 181 (pismo klinowe); PAP/Wojciech Pacewicz: s. 93 i 98 (J. Koziara, landart); Polona: s. 63 (Cyprian Kamil Norwid); Shutterstock.com/AmazeinDesign: s. 53 (emotikony); Shutterstock.com/anetta zalewska: s. 160 (kamienny mostek); Shutterstock.com/Antonello Marangi: s. 93 i 98 (budynek w Turynie); Shutterstock.com/Artefficient: s. 227 (próbka w różowe groszki), 227 (próbka niebiesko-zielona); Shutterstock.com/Artseen: s. 169 i 181 (klawiatura z emotikonami); Shutterstock.com/Asier Romero: s. 187 (zdziwiony chłopak); Shutterstock.com/bibiphoto: s. 49 i 64 (korek); Shutterstock.com/Catarina Belova: s. 117 i 127 (Rzym); Shutterstock.com/CCat82: s. 224 (Góry Izerskie); Shutterstock.com/CREATISTA: s. 30 (dziewczyna z różowymi włosami); Shutterstock.com/Daniele COSSU: s. 27 i 31 (Greta Thunberg); Shutterstock.com/DmSagan: s. 227 (próbka niebieskozielona); Shutterstock.com/Dusan Petkovic: s. 3, 168 i 185 (ludzie w goglach VR); Shutterstock.com/Fcelop: s. 226 (znaki ostrzegawcze); Shutterstock.com/EHKS: s. 137 i 151 (tło z linii); Shutterstock.com/Ethan Daniels: s. 106 (wyspa śmieci); Shutterstock.com/Everett – Art: s. 166 (J. Gris, „Martwa natura z gitarą"); Shutterstock.com/exopixel: s. 214 (okulary przeciwsłoneczne); Shutterstock.com/fanjianhua: s. 117 i 125 (Szanghaj); Shutterstock.com/Fedor Selivanov: s. 169 i 181 (hieroglify); Shutterstock.com/fizkes: s. 227 (próbka jaskraworóżowa); Shutterstock.com/Gearstd: s. 49 i 52 (dziewczyna o różnych wyrazach twarzy); Shutterstock.com/Gina Smith: s. 27 i 31 (chłopak z irokezem); Shutterstock.com/goldnetz: s. 227 (próbka jasnoróżowa); Shutterstock.com/G-Stock Studio: s. 151 (dziewczyna na trampolinie); Shutterstock.com/guteksk7: s. 225 (chat); Shutterstock.com/Halfpoint: s. 52 (stare zdjęcia); Shutterstock.com/Jochen Schoenfeld: s. 224 (Jezioro Bodeńskie); Shutterstock.com/Leonard Zhukovsky: s. 121 (mural Eduarda Kobry); Shutterstock.com/LightField Studios: s. 205 (wolontariusze); Shutterstock.com/Lightspring: s. 69 i 87 (złączone drzewa); Shutterstock.com/Lomingo: s. 208 (korona); Shutterstock.com/lornet: s. 173 (Wenus z Milo); Shutterstock.com/martin33: s. 169 i 181 (pismo średniowieczne); Shutterstock.com/Michal Zieba: s. 137 i 151 (roślinka); Shutterstock.com/ober-art: s. 179 (emotikony); Shutterstock.com/Olga Tashlikovich: s. 53 (hygge); Shutterstock.com/Pablo Calvog: s. 200 (spotkanie biznesowe); Shutterstock.com/paolo airenti: s. 3, 157 i 159 (Panteon w Paryżu); Shutterstock.com/Pla2na: s. 125 (tło ze świateł); Shutterstock.com/Pressmaster: s. 168 i 185 (kucharze); Shutterstock.com/Reeed: s. 9 i 12 (Człowiek Witruwiański); Shutterstock.com/savageultralight: s. 52 (złoszcząca się dziewczyna); Shutterstock.com/Sergei Afanasev: s. 133 (rzeźba z papieru); Shutterstock.com/Shevchenko Andrey: s. 130 (Ławeczka Tuwima); Shutterstock.com/Stanislaw Mikulski: s. 177, 183 i 215 (podkład bloga); Shutterstock.com/Strawberry Blossom: s. 224 (kalendarz); Shutterstock.com/Travel__Photography: s. 3 i 99 (Gardens by the Bay); Shutterstock.com/Vilevi: s. 12 (rodzina); Shutterstock.com/YorVen: s. 168 i 185 (krawcowa); Shutterstock.com/Zdenek Sasek: s. 52 (ludek); Shutterstock.com/Zurijeta: s. 13 (grupa młodzieży); ThinkstockPhotos/Paul Ijsendoorn: s. 180 (karteczki z emotikonami).
Zdjęcia na okładce: Shutterstock.com.

nowa era *Twoje mocne strony*

To się czyta!

Podręcznik *To się czyta!* jest podzielony na dwie części. W pierwszej z nich, obejmującej kształcenie literacko-kulturowe, znajduje się siedem rozdziałów o wyraźnie określonej tematyce, a także omówienie epok literackich – od oświecenia do dwudziestolecia międzywojennego. Druga część – kształcenie językowe – składa się z tematów dotyczących wybranych zagadnień z nauki o języku. W podręczniku zastosowano rozwiązania ułatwiające naukę, takie jak różnorodne ćwiczenia podzielone na kategorie, dobór ciekawych tekstów współczesnych, omówienia filmów i seriali, intrygujące tytuły lekcji, interesujące infografiki.

Przemyślana budowa

Poszczególne tematy są zbudowane według stałej struktury, ułatwiającej intuicyjne poruszanie się w obrębie danej jednostki tematycznej.

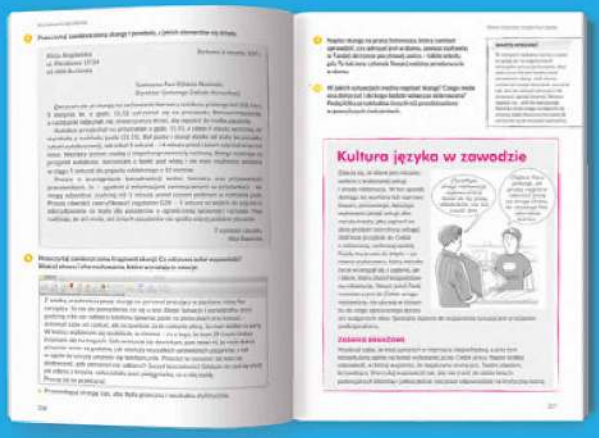
Ciekawe infografiki

Dzięki atrakcyjnym infografikom uczniowie mogą się przekonać, że zagadnienia i problemy, które często wydają im się trudne i abstrakcyjne, pojawiają się w życiu wielu ludzi.

Język polski bliski uczniom

Podręcznik wyróżnia się czytelnością i nawiązaniami do praktyki zawodowej. Treści dotyczące kształcenia językowego oraz podsumowania rozdziałów literacko-kulturowych zostały przedstawione na prostych, przejrzystych schematach. W tematach z nauki o języku pojawia się także stały element *Kultura języka w zawodzie*, który w przystępny sposób ukazuje powiązanie omawianych zagadnień z sytuacjami zawodowymi.

Nowa Era Sp. z o.o.
www.nowaera.pl nowaera@nowaera.pl
Centrum Kontaktu: 801 88 10 10, 58 721 48 00

ISBN 978-83-267-3949-1